

RAKENNUKSET

TEREMISSEILLÄ, MORDVALAISILLA, VIROLAISILLA JA SUOMALAISILLA.

AKATEMIALLINEN VÄITÖSKIRJA.

KIRJOITANUT

A. O. HEIKEL,
FIL. MAISTERI.

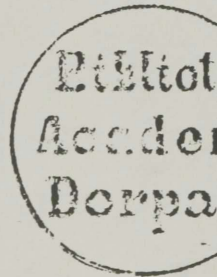

Esitetään Suomen Yliopiston filosofillisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi historiallis-kielitieteellisessä oppialissa toukokuun 26 p:nä 1887, kello 10 e. p. p.

HELSINGISSÄ,

SUOMAL. KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINOSSA,
1887.

RAKENNUKSET

TEREMISSEILLÄ, MORDVALAISILLA, VIROLAISILLA JA SUOMALAISILLA.

AKATEMIALLINEN VÄITÖSKIRJA.

KIRJOITTANUT

A. O. HEIKEL,

FIL. MAISTERI.

Esitetään Suomen Yliopiston filosofillisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi historiallis-kielitieteellisessä oppialissa toukokuun 26 p:nä 1887, kello 10 e. p. p.

HELSINGISSÄ,
SUOMAL. KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINOSSA,
1887.

Ylipainos Suomi-kirjasta.

ESTICA

A 3200

Est.

TRÖ Raamatukok.

4792

Skandinaavian muinaistutkijat väittävät, että verrattain kauan kestävä pakanuus Pohjoismaissa on ollut pääsyynä siihen, että siellä on saattanut syntyä vertaileva muinaistiede, sillä sen kautta on pakanallinen ja muinaishistoriallinen viljelys melkein katkeamattomissa jaksoissa ikäänkuin tullut omia aikojamme likemmäksi, jonka vuoksi se elävämmällä tavalla on saattanut vetää tutkijain huomiota puoleensa. Ja siinä he ovatkin oikeassa.

Suomensukuisilla heimoillakin on pakanuus vallinnut hyvin kauan, ja siksipä muinaistieteellä on niissä jokseenkin edullinen tutkimusala; ja samoin kansatieteelläkin, joka tutkii nykyajan kansoissa vallitsevia muinaisajan oloja, joita muinaistiede maakerroksissa löydettyjen esineiden kautta koettaa selville saada. Mutta kansatiede on sitä paitsi myös epäilemättä paljon hyötyvä ja rikastuva siitä hajanaisuudesta, joka Suomen heimojen kohtaloksi on tullut, ja siitä niin sanoakseni muinaishistoriallisesta sivistyskannasta, jossa moni Suomensukuinen heimo vieläkin elää. Ollen jo ammoisilta ajoilta pohjoisimpina välittäjinä Aasian ja Europan kulturimaailmojen välillä, on Suomen heimoilla — kuten saattaa jo puusta katsoenkin olettaa — semmoinen asema, joka kansatieteelliseltä kannalta ei suinkaan ole epäedulliseksi katsottava.

Tämän vakuutukseni johdosta päätin jo vuosia sitten ruveta työhön suomalaisen kansatieteen eduksi. Siinä tarkoituksessa läksin kansatieteellisille tutkimusmatkoille, joita sitte tein kolmena kesänä Suomessa (vuosina 1879, 1880 ja 1886) ja neljänä Venäjällä (vuosina 1883, 1884, 1885 ja 1886).

Mainitessani tutkimusmatkojani Venäjällä on ensimmäisenä velvollisuutenani syvimmän ja vilpittömimmän kiitoksen lausuminen Suomen Aleksanterin Yliopiston *Kanslerin viran toimittajalle Suomen Valtiosihteerille vapaaherra T. Bruunille*, joka

myöntämällä minulle runsaita matkarafoja on etupäässä tehnyt nämät laajat matkustukset ja tutkimukset Suomen heimojen aloilla Venäjällä mahdolliseksi.

Näillä matkoilla ovat minua seuranneet piirrustajina eri kertoina herrat taiteilija A. Reinholm, S. v. Bell ja S. G. Jekimoff. — Paitsi näitä on hra F. A. Federley Helsingissä tehnyt minulle piirroksia, ja sen ohessa kopioinnut joukon hra Rud. Åkerblomin tekemiä alkukuvia (Pohjanmaalta), jotka säilytetään Ylioppilaitten kansatieteellisessä museossa.

Hyvin vähän on minulla muuten ollut käytettävänä muita lähteitä, kuin omia muistoonpanojani. Apulähteitten joukossa ansainnevat kuitenkin tässä mainitsemista ne useat kirjoitelmat rakennuksista, joita Sortavalan seminaarin oppilaat ovat lähettäneet Kansanvalistusseuralle Helsingissä.

Kokoomastani materiaalista julkaisen nyt tässä ensiksikin niitä tietoja, joita olen koonnut rakennuksista, vaikka tämä on ainoastaan pieni osa siitä, mitä vastaisuudessa toivon vielä matkojeni tuloksena saavani julkisuuteen. Ja tästä nyt ilmestyvästä julkaisusta tulee minun suurella kiitollisuudella mainita Suomalais-ugrilaista Seuraa, joka on ottanut suorittaakseen suurimman osan lukuisien kuvien kustannuksista. Tarkoituksena onkin, että tämä kirja myöskin saksankielisenä ilmestyisi sanotun seuran aikakauskirjaan samaan aikaan, kun se Suomi-kirjassa ilmaantuu suuremman suomalaisen yleisön saatavaksi. Suomalaisen painoksen (ynnä osan kuvista) kustantaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, josta saan myös sille lausua sulimmat kiitokseni.

Hyvin tietäen, ett'ei tämä kirjani, ollen ensimmäinen laatuaan, voi tyydyttää niitä korkeampia vaatimuksia, jotka tähän aikaan tieteelliseltä teokselta vaaditaan, rohkenen kuitenkin sen tieteellisen tarkastuksen alaiseksi esittää. Julkaisen sen siinä vakuutuksessa, että, vaikka uutisviljelyksestä, johon siinä olen ryhtynyt, tämä sato ei olisikaan niin hyvä, itse viljelys vastedes jonkun käsissä on kuitenkin vielä kerran kantava kaunista viljaa, joka on antava — sekin puolestansa — elon voimaa Pohjolan asukkaille.

Kuvat ovat painetut clichéilla, jotka fototyypillisellä tavalla ovat tehdyt herra Edm. Gaillardilla Berliinissä. Mutta koska tällä nopealla ja huokeahintaisella tavalla tehtyjä kuvia ei voida liian paljo

pienentää pilaamatta niitä jossakin määrässä, niin on moni kuva jäänyt tarpeettoman suureksi. — Kunkin kuvan alla on ensinnä kuvatun esineen nimitys, sen jälkeen on seurakunta ja läänin pääkaupunki mainittu, josta kuva on saatu.

Helsingissä toukokuun 12 p. 1887.

Tekijä.

SISÄLLYS:

	Siv.
I. Riihet teremisseillä ja mordvalaisilla	1—8.
II. Teremissiläinen kota	8—19.
III. Saunat mordvalaisilla ja teremisseillä	19—26.
IV. Mordva-mokšalainen tupa	26—51.
V. Mordva-erzalainen tupa	52—60.
VI. Teremissiläinen pirtti	60—82.
VII. Venäläinen tupa Keski-Wolgalla	82—87.
VIII. Vajat, ladot ja läävät Keski-Wolgalla	87—96
IX. Mordvalaiset ja teremissiläiset aitat	96—106.
X. Venäjän Karjalan pirttirakennukset	106—128.
XI. Wirolaiset ja suomalaiset keittiöt ja saunat	129—152.
XII. Suomalaiset riihet	152—161.
XIII. Wirolaiset tuparakennukset	161—207.
XIV. Suomalaiset tuparakennukset	207—283.
XV. Suomalaiset ja virolaiset vajat, navetat ja myllyt	283—296.
XVI. Suomalaiset ja virolaiset aitat	296—318.

I. Riihet *teremisseillä* ja *mordvalaisilla*.

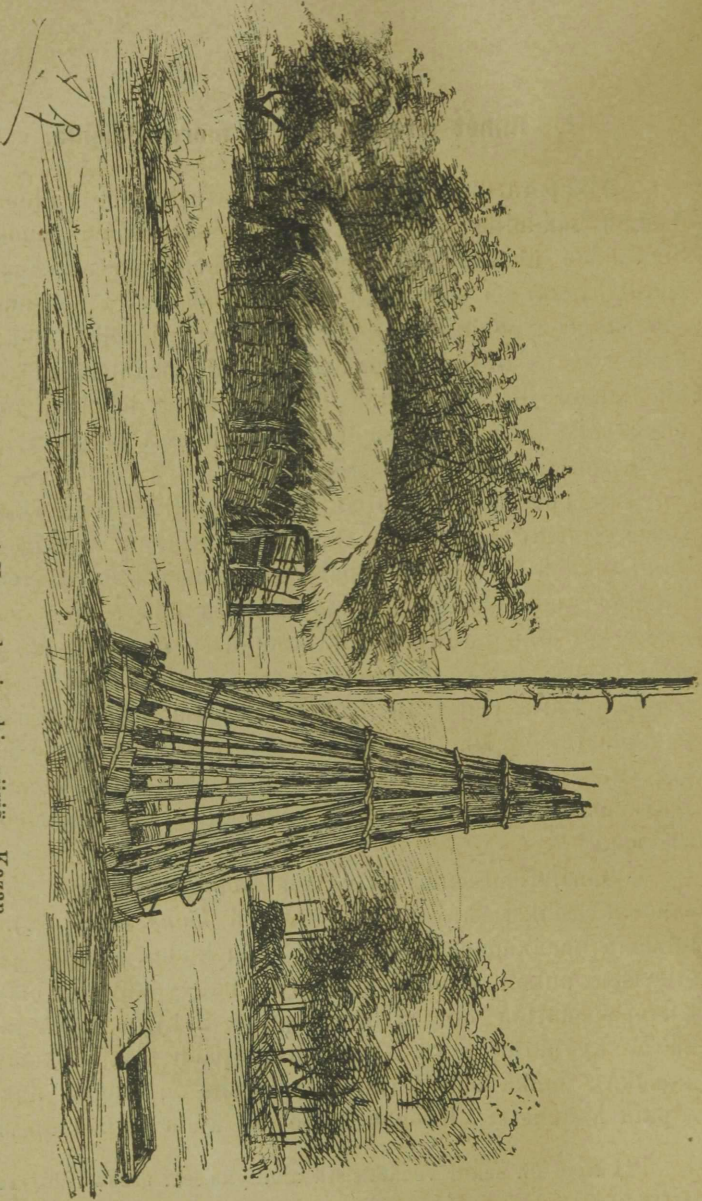
Alkuperäisimpiä tulisijoilla varustettuja rakennuksia Volgan seuduilla tavataan muutamissa *riihien* muodoissa. Sentähden aloitan esitykseni Volga-heimojen rakennuksista riihillä, joita on sekä alkuperäisen kodan että nelisnurkkaisen huoneen näköisiä; niitä lämmitetään liedellä taikka kiuksaalla, ja ne ovat joko maanalaisia tahi maanpäällisiä. Kunkin muoto liittyy jollakin ominaisuudella johonkin toiseen, joten näistä muodoista sopii kertoa yhdessä jaksossa, alkaen alkuperäisen kodan tapaisilla riihillä.

Tyyppi A. *Seiväsriihi* (avnjá žerdjät)¹⁾ on yksinkertaisin riihen muoto, mitä kuulin tavattavan ainakin mordvalaisilla ja *tuvasseilla* Simbirskin läänissä — itse en sitä nähnyt — eikä venäläisilläkään sitä oltu nähty. Se on seuraavassa kerrotun *än-riihen* näköinen ja se *tehdään* joko tasaiselle maalle taikka kuoppaan *ke'on* *muotoon* *asetetuista seipäistä*. Puita poltetaan ihan avonaisessa *liedessä* sen keskipothjalla (muoto *a*). Sen sisään päästään aukosta, joka syntyy siten, että muutamat tangot l. seipäät jätetään alhaalta lyhyemmiksi. Kuinka viljaa siinä kuivataan, näemme seuraavasta.

Vuoriteremisseillä on osaksi *maan-alainen riihi*, jota he sanovat *än'iksi* (kuva 1). Siinä on *kiuas* (muoto *b*), joka tehdään maakuoppaan (tepenä l. *än* *kuda*). Siihen pääsee erityisen aukon kautta, joka myös näkyy kuvassa oikealla. Kuoppa saattaa olla 3 kyyn. pitkä, 2 kyyn. leveä ja kolmatta kyynärää syvä. Sen toisen pään täyttää kiuas (*än* *kamaká*), jonka suu *b* (kuvassa 2) siis on kuopan aukkoon *a* päin käännetty. Kuopan katto (*än* *kuda* *leväs* l. *än* *vilväl*)

¹⁾ Nimi on saatu venäläisistä nimityksistä: *овниъ* riihi ja *жердъ* seiväs.

Kuva 1. Riitti. Pörtturi Kozmodemjanskin pirttiä. Kazan.

tehdään laudoista ja maasta, ja on maan tasalla, paitsi kiukaan kohdalla, jonka yläpuolelle asetetaan pitkiä seipäitä (än rava) ke'on muotoon. Seipäitten yläpäät käyvät yhteen, alapäiden tueksi lyödään leveitä vaajoja maahan, ja seiväskeon ympäri kiedotaan vitsavanteita, jotka pitävät koko än-laitosta koossa. Än'in vieressä seisoo maahan lyöty paksu puu, johon on joko jätetty oksia taikka kiinnetty lyhyitä poikkipuuta, sillä tätä puuta tarvitaan tikapuuna kekoa tehtäessä än'in ympärille. Sitomat ladotaan nimittäin siten, että niiden tähkät tulevat sisäänpäin, s. o. än'in seipäitä vastaan, jotta ne kuivaisivat, kun lämmin savu nousee kiukaasta. Ett'ei jyviä eikä olkia varisisi kiukaalle, pannaan sen yläpuolelle maan tasalle poikkipuuta, jotka peitetään lehmuksen kuorilla. Näin kuivattu vilja tapetaan kuivalla paikalla riihen vieressä ¹⁾.

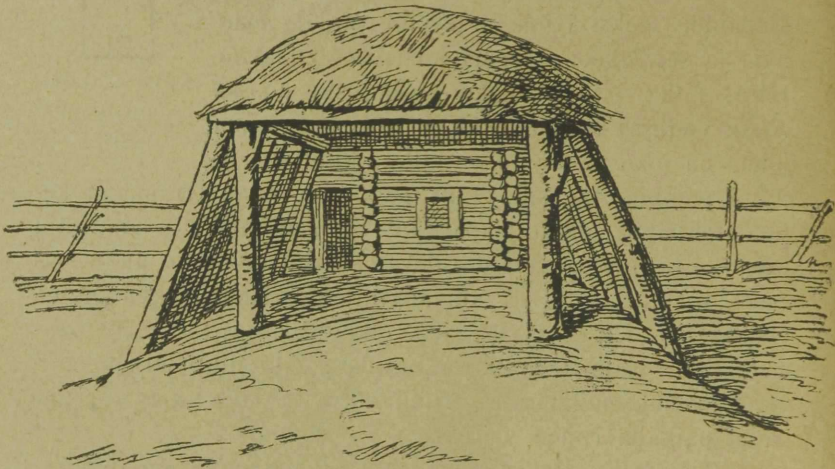
Kuva 2. Edellisen pohjapiirros.

Tyyppi B. Mokšalainen *owen*, erzialainen *awnjá* (овинъ) on pieni huone, joka rakennetaan kuoppaan niinkuin kaivon karkku, ja kohoaa myös saman verran maanpinnankin yläpuolelle (kuvat 3 ja 4). Keskellä kuopan pohjaa on liesi (muoto *a*). Kuoppaan pääsee ainoastaan portaita *d* myöten pitkin sen toista sivua ja karkun alareunan alitse, joka ei ulotu pohjaan asti. Maan tasalla on välikatto *a* (patalok, поголокъ), joka kumpaiseltakin syrjältä on auki. $\frac{1}{2}$ kuynärää korkeammalla ovat molemmat partten niskat *b*, jotka kannattavat parsia *c* (olganä). Parsille ahdetaan yhteen kerrokseen sitomat (pullift), jotka saadaan ovesta sisään. Savu ja lämmin nousee tähän ylikertaan välikaton avonaisista sivuista. Oven'in etupuolella on katos, jonka suojassa tapetaan vilja talvella ja sateisella ilmalla, mutta muuten loitompana katoksen ulkopuolella, jollakin kuivalla paikalla.

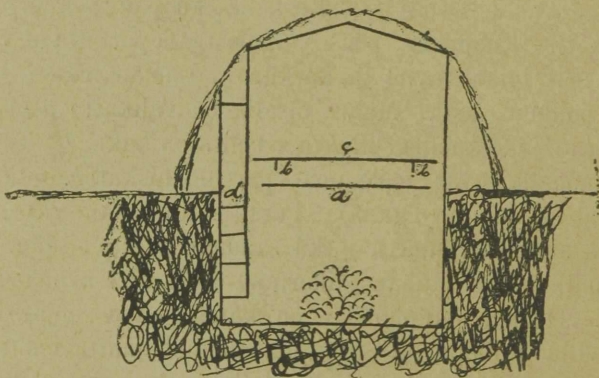
Niittyteremisseillä ei ole än'ia, mutta heilläkin on *ávin* (овинъ), jota on kaksi päämuotoa l. lajia, nimittäin:

¹⁾ Lerechin sanoo än'ia šiš'iksi. Дневныя записки Лепехина. I: 146, 147, ja tämä riihi on hänellä myös kuvattu Tabl. 3, fig. 2.

rušla ávin ja marlá l. pört ávin, s. o. venäläinen ja tere-
missiläinen pirtti-riihi. Edelliseen lajiin kuuluvista riihistä
rakennetaan yksi muoto kaksikerroksiseksi ja se on lieden-
kin suhteen samallinen kuin mordvalaisilla kerrottu oven.

Kuva 3. Riihi. Kargašenó Spaskin piiriä. Tambow.

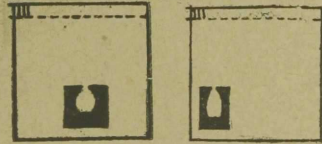

Kuva 4. Edellisen halkioiskuva.

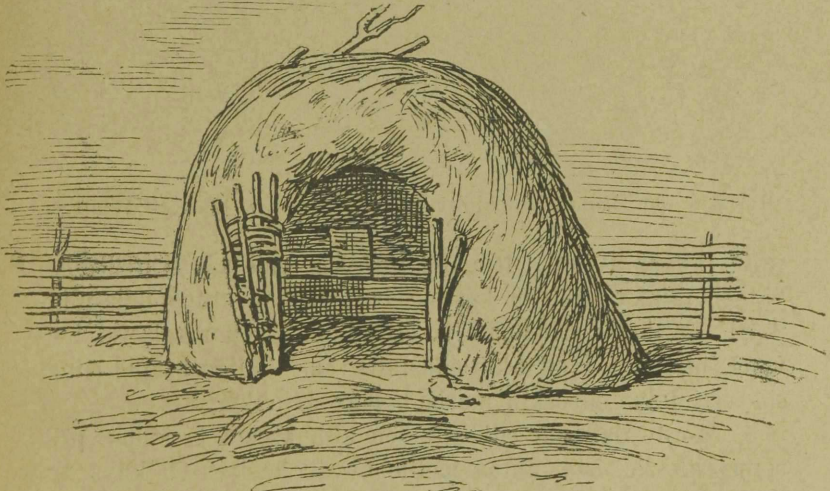
Mutta tämän muodon ohessa on myöskin toisen muotoisia
rušlá ávin'ia, jotka kyllä ovat maahan kaivetut samaten kuin
tämä kerrottukin, ja ovat myöskin kaksinkertaisia, mutta

niissä on yksinkertaisen lieden asemesta *kiuas* (muoto *b*), jonka kautta ne ovat likeisesti sukua äänin kanssa. Ne ovat kuitenkin jo pidemmälle kehittyneet, sillä kiukaan päälle on salvettu ovenin tapainen rakennus. Kiuas saattaa olla sen alakerrassa asetettuna joko keskelle peräseinää (muoto *b'*) tahi jompaan kumpaan peränurkkaan (*b''*); suu aukeaa kaikissa tapauksissa sitä sivua kohti, jossa on pääsö eli aukko alakerrokseen (kuvat 5 ja 6).

Tyyppi C. Toinen laji riihiä on tavallinen, maan päälle rakennettu *riiga* (*рига*), jossa kiuas on *peräseinässä* kiinni sen keskikohdalla, taikka nurkassa, ja jossa *kiukaan suu aukeaa ovelle päin* (*C a*) (kuvat 7—10) ja varustetaan joskus „myssyllä“, jonka otsaan jätetään hormia savua varten. Toisinaan on *kiuas oven nurkassa* (*C b*) (kuva 11).

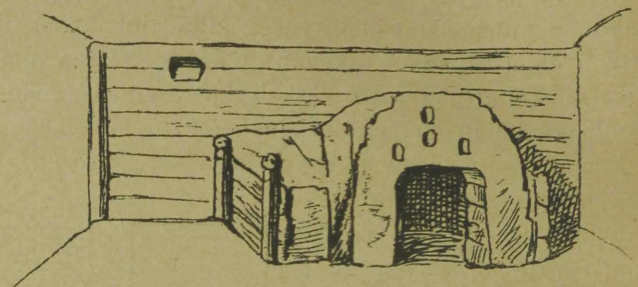
Kuvat 5—6. Riihin pohjapiirroksia.

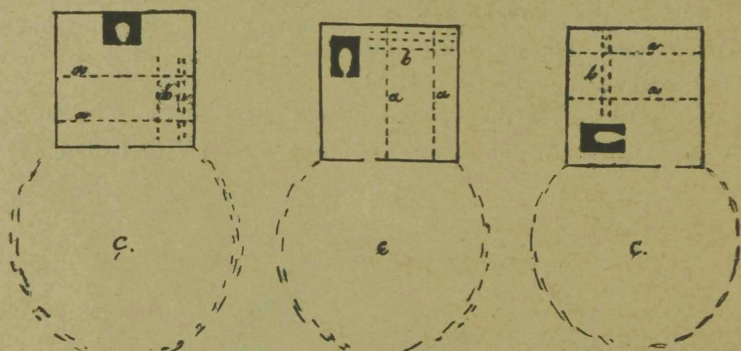
Kuva 7. Riihi. Kargašenó. Tambow.

Patsas puuttuu kuten tavallisesti, mutta savesta tehtyyn kiukaaseen muurataan tukevat sivut. Riigan sisällä ei milloinkaan puida; sentähden ovat partten niskat *a*, joita ta-

vallisesti lyhyet patsaat kannattavat, ainoastaan kyynärän korkeudella. Niskat ja parret *b* ovat usein eri tavalla järjes-

Kuva 8. Riihen kiuas. Kargašeno. Tambow.

Kuvat 9—11. Riihen pohjapiirroksia Uržum'in p. Sernūri. Wjätka.

tetyt (kuvat 9—11). Riigaan myöskin ehdetaan lyhteet joko yhteen taikka kahteen kerrokseen. Riigan etupuolella niinkään on katos riu'uista ja oljista, jossa on maalattia luuvana, niinkuin oven'inkin edustalla (*c*). — Riiga-tyypin riihet siis mainitaan myöskin marlá l. pört ávin'iksi.

Mordwalaisesta riihestä, sen aitauksesta ja siihen pystytetyistä ke'oista antaa meille hyvän käsityksen kuva 12, joka on tehty mokšalaisessa Kargašenón kylässä, Tambowin läänissä. Riihipiirin syrjässä on olkilato, joka kuvassakin näkyy. Wiljaa tapetaan tarpeen mukaan pitkin vuotta, siis talvellakin, jolloin lumi luodaan pois luuvasta.

Esitettyjen riihimuotojen johdosta saatamme kysyä, mikä

kiukaan asema on niissä alkuperäisin. Kiukaalla varustetuista riihistä näyttää meille epäilemättä „än“ alkuperäisimmältä, sillä sen ulkopuolinen rakennusmuoto on yksinkertai-

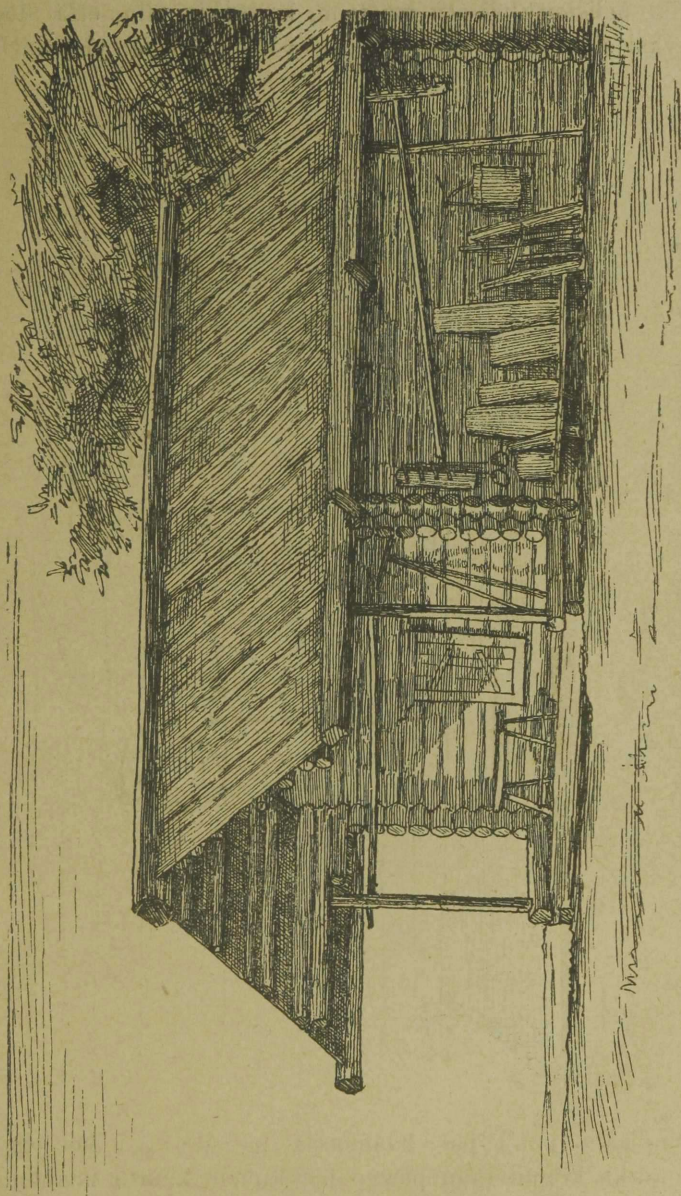
Kuva 12. Riihi. Kargašeno. Tambow.

sinta laatua. Samaten on myös alkuperäisyyttä ovenin lie-den muodossa. Mutta niittyteremissit ovat jo siihen ruven-

neet tekemään kiukaan. Kaikissa näissä tapauksissa on kiuas kumminkin perällä, suu ovelle päin, ja samalla tavalla on se toisinaan asetettu myöskin maanpäällisissä riihissä. Riihen perä on siis pidettävä kiukaan alkuperäisenä paikkana. Sen asema oven vieressä kuuluu jo myöhempiin muodostuksiin. Tämä johtopäätös saa vahvistusta, tarkasteltuanne saunoja ja kiukaalla varustettua mordvalaista kud'ia. Mutta ensin tulee meidän tarkastaa liedellä varustettua, uutta nelisnurkkaiseksi huoneeksi salvettua kotaa.

II. Teremissiläinen kota.

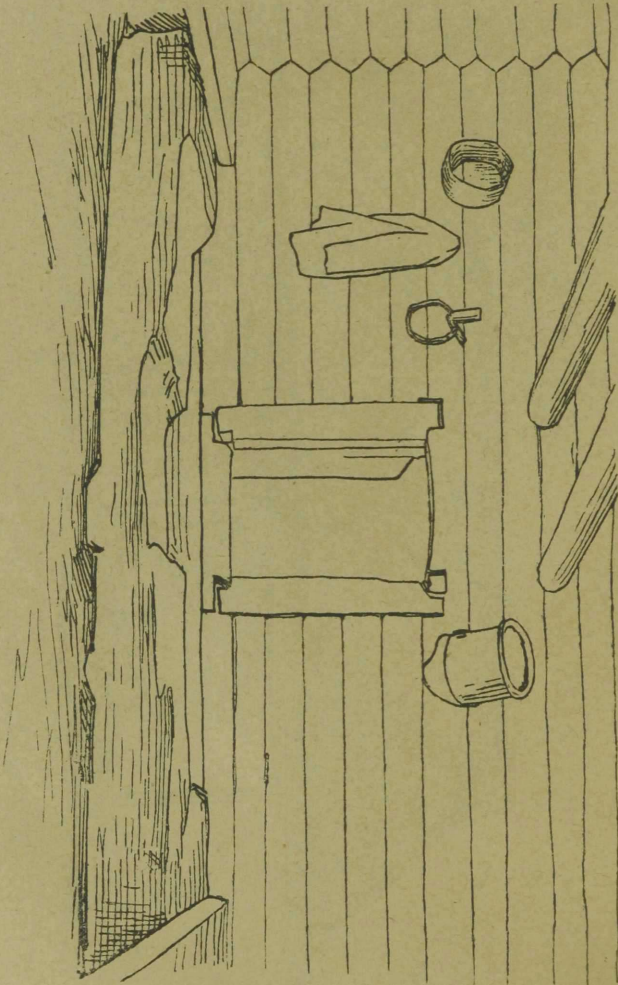
A. Kekomuotoista *kotaa* asuntorakennuksena ei tavata enää Wolgan seuduilla. Ja ainoastaan teremisseillä, votjakeilla ja tuvasseilla on liedellä varustettu kota. Teremissiläinen *kota* (kuda) (kuva 13), joka on keittiönä ja jossa ainoastaan kesällä asutaan, *salvetaan nykyään veistämättömistä hirsistä nelisnurkkaiseksi rakennukseksi*, jossa tavan mukaan on ainoastaan *yksi suoja ovi päädyssä ja liesi sen keskellä*. Kannikat (kannikkeet tsométs) kumpaisessakin päädyssä kannattavat vuolia (bušärtes), joiden päälle riukuja (trantsá) tahi lautoja (kaštá) asetetaan. Räystäskoukut (píjal) ja räystäslaudat (izi tarval) estävät näitä lautoja alas luiskahtamasta. Harjalle pannaan suuri kurkihirsi (kogó l. kohó tarval l. kohó val). Täten syntyy kodan katto (leváš). Kattoa pidennetään aina kodan etupuolelle, joten katos l. eteinen (kudj ontjil) muodostuu oven eteen. Tätä katosta kannattaa molemmin puolin pylväs (tarak). Ovesta (opsá) sisään astuessa on jalalla vastimena hirsi (kuvassa 14), joka on keskeltä kupuvaksi veistetty jalan alainen hirsi (tur l. jol jimal kašká). En yhdessä ainoassakaan kudassa ole nähnyt muun laista lattiata kuin maalattian. Joskus sanottiin kumminkin oven puolella käytettävän lautalattiata, mutta lieden ympäristö on tietysti silloinkin paljasta maata. Liesi (vatsák l. tul olmj) rakennetaan muutamista syrjälleen pannuista laaka-

Kuva 13. Teremissiläinen kota. Pörtmäri. Kazan.

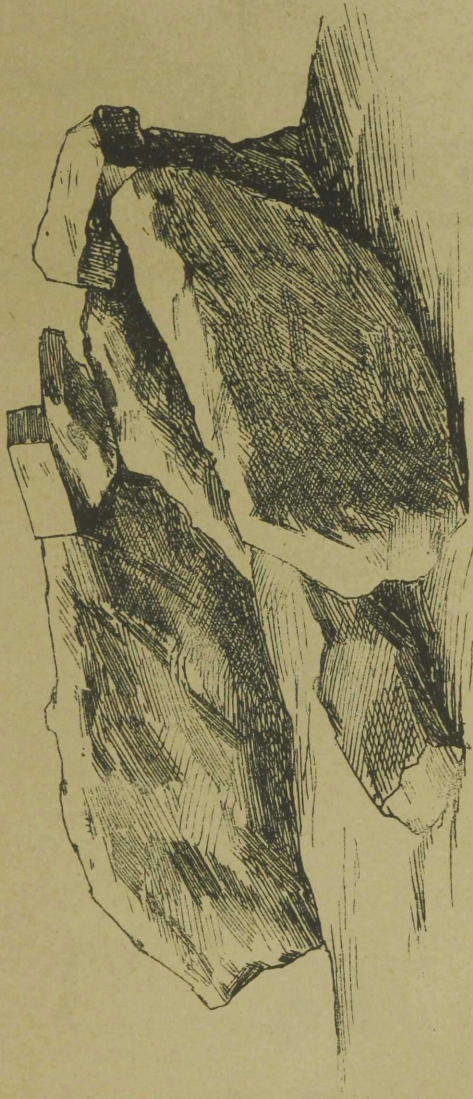
kivistä ympyriäiseen, tahi mieluummin, jos kivet (ky) ovat suuria, nelisnurkkaiseen muotoon, kuitenkin niin, että ainakin yksi sivu jää avonaiseksi (kuva 15). Tulisian yläpuolella

Kuva 14. Kodan sisusta. Modära Tsarevokoksaikin p. Kazan.

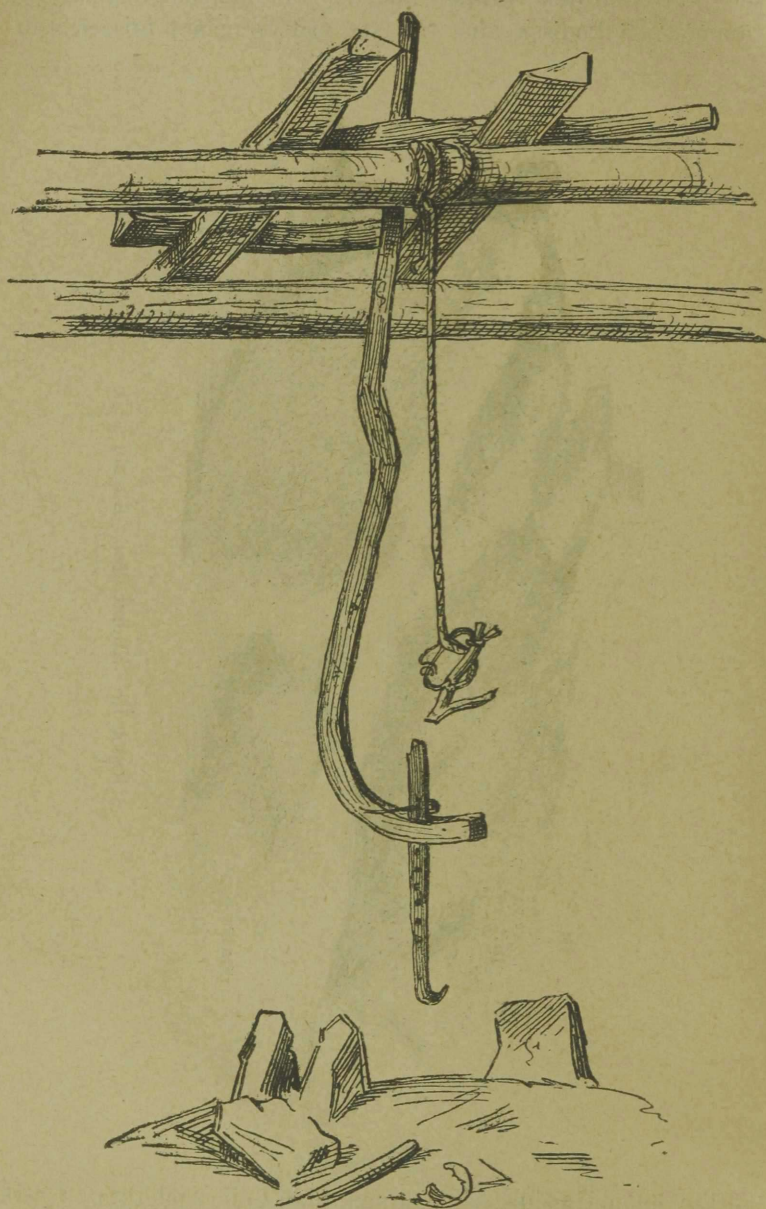
riippuu pata (pot l. pat) haahloissa (pat ängzä' l. pot engiräk), jotka kiinnitetään pienen poikkipuun kautta haahlojen orsiin (pot kaštá) kuten kuvista 16—18 näkyy. Savu nou-

see kattolautojen välitse ilmaan. Haahlojen orret käyvät tämmöisissä kodissa aina toisesta päätyseinästä toiseen s. o.

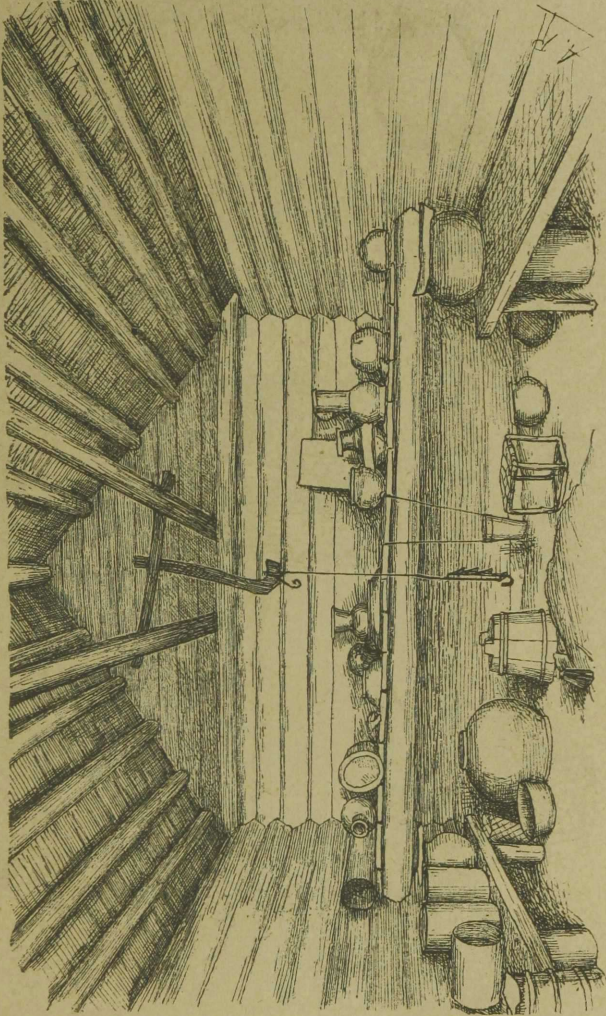
Kuva 15. Kodan liesi. Kazan.

pitkin huonetta, siis samaan suuntaan kuin vuoletkin. Usein on vielä yksi orsi pitkin kumpaistakin sivuseinää joko haahla-

Kuva 16. Kodan orret haahloineen. Pörtlüri. Kazan.

orsien tasalla tahi vähän alempana. Kahden puolen kotaa on penkki, jota paitsi jokaisessa teremissiläisessä kodassa nähdään yksi pieni, puun juuresta väännetty tuoli (pöken l.

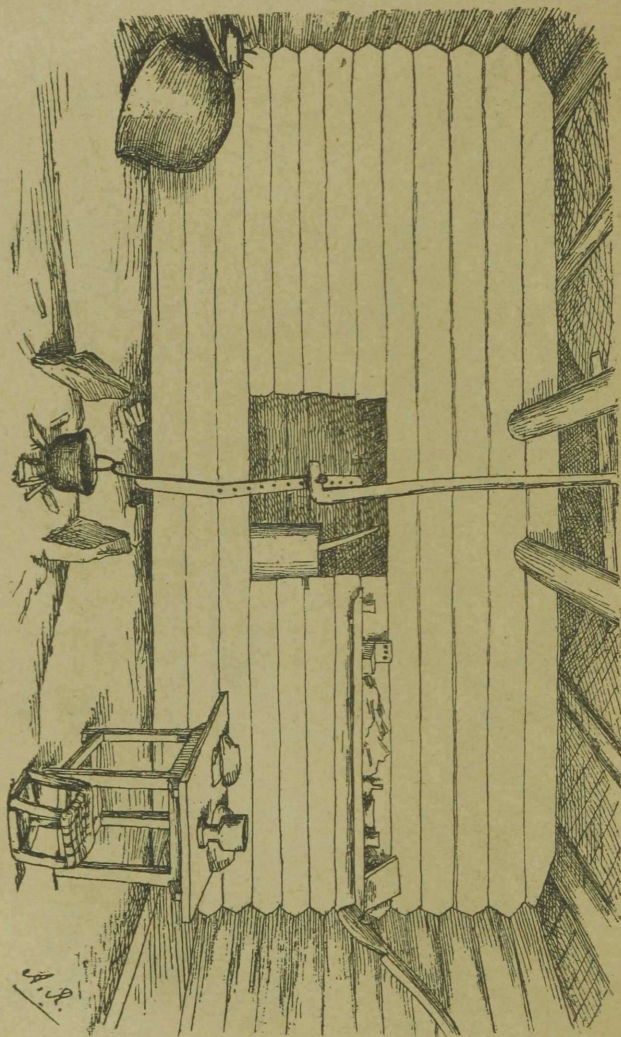

Kuva 17. Kodan sisusta. Pörtnüri. Kazan.

pyken l. izi tengkil), jonka tyyppinen muoto nähdään kuvassa 19. Pitkin peräseinää on hylly, jolla samoin kuin penkeillä ja ylt'ympäri lattialla on lukematon joukko tuo-

hesta tehtyjä tahi puusta koverrettuja rasioita, purakoita y. m., sekä myös savi- ja ranta-astioita. Joskus näkee jou-

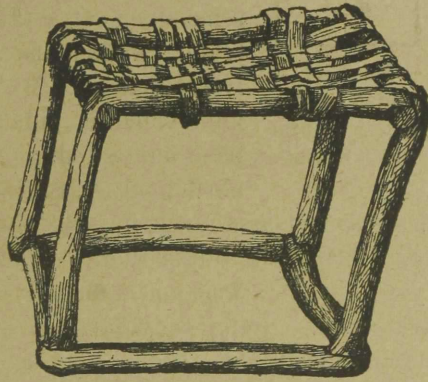
Kuva 18. Kodan sisusta. Sundir Kozmodemjanskin p. Kazan.

kossa jonkun uudenaikaisemman kimpisaavinkin. Vaan näit-
ten ohessa ei saa kota olla pöytää vailla. Tämän tavallinen
muoto huomataan kuvasta 18. Se on vieressä olevan pöken'in

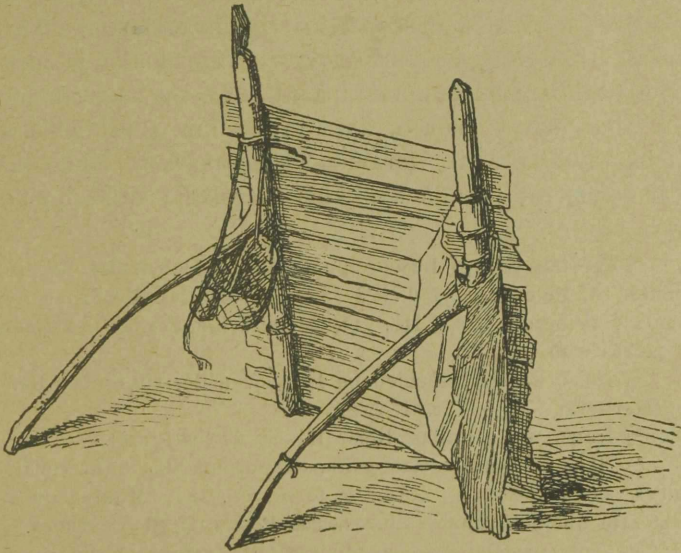
tyyppiä. Tulen suojustukseksi kodassa tehdään joskus sellainen kapine kuin kuva 20 osoittaa.

B. Kaikki tere-
missiläiset kodat eivät
kuitenkaan ole tätä sa-
maa, kerrottua muo-
toa. Löytyypä niitä-
kin, joissa *ovi on sivu-
seinässä* eikä päädyssä,
vaikka tämä jälkimäi-
nen järjestys onkin ta-
vallisempi. Edellisessä
tapauksessa saattavat
myös haahlainorret *a*
käydä sivuseinästä si-
vuseinään (kuv. 21).

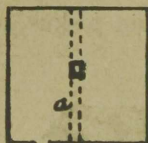

Kuva 19. Tuoli kodassa.

Toisinaan erotetaan myös kodan perä-osa erityisellä väli-
seinällä eri kamariksi (*šur l. izi kuda*), johon ainoa ovi-
aukko vie kodasta ja jossa on lattia ja välikatto. Tämöi-

Kuva 20. Tulen suojustin kodassa.

Kuva 21.
Kodan pohja-
piirros. Turat-
ski. Kazan.

sen kodan muodon näyttää meille kuva 18, jossa kamarin aukosta pistää silmiin yhdestä puusta koverrettu kirnu. Asian laita onkin semmoinen, että tätä kamaria nykyjään käytetään kaikenlaisten talouskapineiden säilytyshuoneena. Mutta ennen, ja kenties paikoin vieläkin, pidettiin tätä kamaria pyhempanä muita kodan paikkoja, sillä tässä tehtiin uhrilupaukset, asettamalla siihen ne puut, joita

uhratessa metsässä tarvittiin, sekä pata, jossa uhri ai'ottiin keittää. Uhirpäivän tultua vietiin nämät esineet uhrimetsään ¹⁾. Myös Pallas ²⁾ tarkoittanee tämmöistä huonetta, kun hän kertoo tuvasseista — joilla on yhtäläinen kota kuin teremisseillä — että he asettavat „Irich“ nimisen uhrikapineen, jonka tarkempi selitys ei kuulu tähän, eräasen puhtaasen sivukamariin, jonka useimmat tavallisesti rakentavat asuntonsa viereen, ja siinä sen etäisimpään nurkkaan ³⁾.

Eräässä venäläisessä teoksessa kuvaillaan teremissiläistä kotaa seuraavalla tavalla: „Kudo on mökin näköinen ja rakennetaan hirsistä; savu pääsee katossa olevan aukon kautta ulos; tästä kodasta (чумь ⁴⁾) puuttuu lattia, eikä sitä millään tilkitetä; se on varustettu sivupenkeillä ja hirsillä, joiden väliin nurkkaan, vastapäätä ovea, on asetettu pöytä, jolla aina löytyy, samoin kuin tuvassakin, suuri leipä sekä vedellä täytetty astia vieraiden virvoitukseksi. Kudoa käyttävät teremissit kesällä kyökkinä. Keskellä sitä riippuu ka-

¹⁾ Vertaa Georgi Beschreibung aller Nationen des Russischen Reiches. St. Peterburg 1776. I: 34, 35 ja 43; Castrén. Resor och Forsknings. Helsingfors. 1853. III: 217, teremisseillä, 225 ja 226 ostjakeilla, 233 ja 234 samojedeilla.

²⁾ Reise durch verschiedene Provinzen des russischen Reiches. St. Peterburg. 1768—1771. I. s. 89.

³⁾ Katso myös Pallas, Reise III: 60 ff. (ostj-jurt).

⁴⁾ Чумь on muuten samojedilaisen poronahka-teltan venäläinen nimitys, sanoo Castrén. Resor o. forsk. IV: 184. Muuten on syrjäneillä кумь-niminen tupa — Живописная Россія. П. П. Семенова. 1881. Т. I: 256 — ja permalaisilla чомь-niminen aitta (кльть). Журналъ минист. внутр. дѣлъ 1858. Отд. III: 91.

tosta pitkissä haahloissa pata viritetyllä tulella. Siinä keitetään ruokaa ja valmistetaan olutta. Talvella käytetty pirtti jää kesäksi tyhjäksi; sen uunia lämmitetään ainoastaan leipomista varten. Kudossa levätään myös kesällä, huolimatta savusta, joka vaikuttaa, että teremisseillä on usein kipeät silmät ja joskus kadottavat kokonaankin näkönsä¹⁾.

Votjakkilainen *kualá* on päämuodoltaan samallinen kuin teremisseinkin. Ensikerran näin votjakkeja Wjätkan lääniin kuuluvassa Tsipján kylässä, Malmizin seuduilla. Sittemmin ainoastaan Katakissa Birskin piiriä, Ufán läänissä. Näillä seuduilla asuu myös paljon tatareja ja tatarilainen vaikutus ilmestyy votjakkilaisessa kodassakin, sillä siinä on aina oven puolella hyvin leveä penkki, jommoisia muuten tavataan ainoastaan tatarilais-tuvissa. Koska ovi oli ainakin muutamissa kodissa sivuseinässä (vert. kuv. 21), kävivät myös niissä haahlainorret oven päällitse sivuseinästä sivuseinään.

C. Georgi kertoo eräästä votjakkilaisen kualan tapaisesta huoneesta, jota käytetään uhria ja rukouksia varten. Tämä kota on ilman tulensijaa ja penkkiä, sekä sijaitsee joko kylässä taikka useimmiten jossakin läheisessä metsässä. *Sen ovi on etelään päin* ja vastaisella pohjaisella seinällä sijaitsee uhripöytä ja sen yläpuolelle on kiinnitetty pieni lautanen jumalille pyhitettyjä hopeakuusen oksia taikka toisinaan ruohojakin varten²⁾.

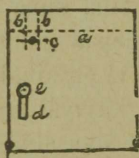
Eräs toinen venäläinen tutkija kertoo myöskin „kualasta“, mutta seuraavalla tavalla: „Joka talossa on yksi „кuala“, joka on samanlainen kuin teremisseillä „чумъ“, ja jota kesällä ja syksyllä käytetään kyökinä. Siinä palaa valkea melkein koko päivän, ja ollen samalla pyhänä paikkana, jossa rukoillaan ja uhrataan, pidetään sitä aina hyvin puhtaana, ja pelätään suuresti sen saastuttamista. — Ulkonäöltään on kuala kokonaan venäläisen šalašin (шалаши) kaltainen, ilman välikattoa, maa lattiana; valo tulee siihen

¹⁾ Живописный Альбомъ. Народы Россіи. Санктпетербургъ. 1880. S. 164.

²⁾ Georgi Beschreibung etc. I: 60.

oven ja kattoaukon kautta, joista myös savu nousee ilmaan; ympäri seiniä on penkkejä ja nurkissa ritsejä; keskellä riippuu kattila, jossa ruokaa keitetään¹⁾.

D. Myös tuvasseilla on kota (las) samaa tyyppiä, kuin edellä kerrottu teremissein ja votjakkein kota. Tuvasseista mainittakoon tämän ohessa myös, että heillä oli Pallas'in aikaan Alatir'in piirissä (Simbirskin lääniä) pyhän puistonsa (kemet'in) keskellä puinen huone, jossa oli *ovi itäänpäin*. Tässä seisoen uhria syötiin, jota varten oli siinä liinalla peitettyjä pöytiä. Keskellä tätä huonetta oli maahan lyöty tanko, joka pistäytyi katosta ulos ja sen päässä oli rautainen rengas²⁾.

Kuva 22. Olutpa-
nan keittiön pohja-
piirros. Maljikar-
mali. Simbirsk.

E. Saunan takana oli erjalaisilla paikot-
tain keittuhuone (puvärinja) eli myöskin sau-
nan pää (banja pé), jossa tapauksessa sau-
naa itseään sanotaan etehiseksi (banja ikelks).
Siihen pääsee ulkoa erityisen oven kautta
ja huone liittyy saunaan patsailla sau-
nan kahdessa kulmassa (kuv. 22). Keit-
tön nurkassa on liesi l. tulisija, jonka
päällä pata riippuu erityisen laitoksen avulla.

Siinä on ensin orsi *a* poikki huonetta, ja tämän poikki taa-
sen kaksi pienempää puuta *b*, joiden toiset päät ovat sei-
nässä kiinni ja muuten, nojautuen ortta vastaan, törröttävät

¹⁾ Островскін. Вотяки каз. губ. (Труды общ. ест. при Каз. унив. Т. IV. N:o 1 s. 23).

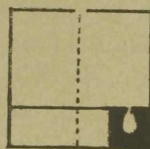
²⁾ Pallas. Reise etc. s. 72. Saattaneeko tätä tankoa keskellä huonetta pitää muistojäännöksenä puusta, jonka ympärille kota muinoin olisi rakennettu (tuvasseillakin), sillä muillakin, kuin suomalaisilla lienee joskus hongan juuri ollut asunnon paikkana (katsottakoon Henning. Das deutsche Haus. Strassburg 1882 s. 171, jossa tekijä m. m. muistuttaa myös, että Odysseykin kerran matkoillaan teki itsellen asunnon tammen ympärille). Muuten on, kuten tiedetään „pyhällä puulla“, jonka ympärille rakennetaankin, alkuperänsä Aasiassa ja Intiassa. Se on sieltä tullut rakennuksineen m. m. Venäjän kansan, (samoin kuin katol. kirkonkin), ornamenttiikkiin (e. m. kuosiksi neulouksissa); kts. Русскій народный орнаментъ = L'ornament national Russe. Б. Стасовъ. St. Pbg. 1872. S. XVIII.

ulos ilmaan ollen, haahlainorsina, sillä niiden poikki käy vielä pieni palikka *c*, josta haahlainkoukut patoineen riippuvat. Kuvatussa laitoksessa oli puiset padankoukut, ja niiden yläpäässä läpi, johon mainittu palikka *c* pistettiin. Lieden edessä on maahan kaivettu kaukalo l. kuurna *d* ja sen päällä suuri tiinu *e* oluen panoa varten.

F. Samaten huomasi Ufan ja Samaran läänien tatareilla kodan (alatek) olevan myöskin nelisnurkkaisen salvoksen, mutta pata ei riippunut siinä haahloissa, vaan se oli muuratussa pesässä. Ja tällöinen laitos onkin tatareilla yleensä omituisuutena, sillä melkein jokaisessa heidän tuvassaan on myös kiukaan toisessa etunurkassa muuripata.

III. Saunat mordvalaisilla ja tšeremiseillä.

A. Mäen rinteeseen rakennettuja saunoja olen nähnyt venäläisissä kylissä Volgan ja Kaman korkeilla „vuorenpuolisilla“ rannoilla. Ne olivat äyräsen kaivetut ja niistä oli näkyvissä ainoastaan mullalla peitetyt katot, ontelosta lehmuksesta tehtyine lakeistorvineen, jos semmoista löytyi, ja joko lautainen tahi pajun oksista palmikoitu ja savella tihitetty ovipuoli¹⁾. Kiukaan myös huomasi niissä olevan perällä ja sen suun aukeavan ovelle päin (kuva 23), siis samalla tavalla kuin muutamissa jo ennen kerrotuissa riihissä (vrt. kuv. 2). Saman aseman ja suunnan näin saunan kiukaalla olevan myös tuvassilaisillakin, nimittäin Turat-skin ja Turaševon nimisissä kylissä Tšivilskin piirin eteläisessä osassa, joka paikkakunta on hyvin vanhanaikuisella kannalla²⁾. Venäläistyneemmissä

Kuv. 23. Saunan pohjapiirros.

¹⁾ Myös mordvalaisilla sanotaan olevan samannäköisiä saunoja. Пенз. губ. вѣд. 1865, N:o 39. S. 236.

²⁾ Kts. Uusi Suometar 1885, N:o 232.

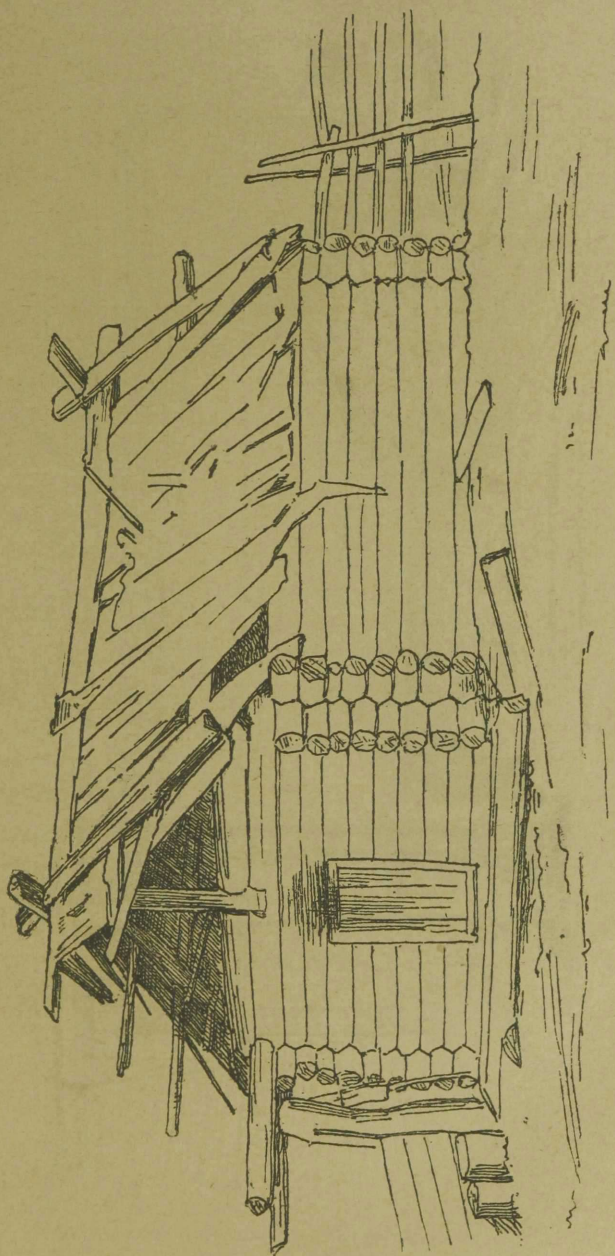
paikoissa on sitä vastoin ruvettu venäläiseen tapaan asetta-
maan kiuas oven pieleen. Myös sekin seikka on vanhaan
rakennustapaan kuuluvana pidettävä, että sanotuissa kylissä
saunan välikattoa kannattava hirsi (mätkä) miltei aina ulot-
tuu, niinkuin orretkin teremissiläisessä kodassa, päädyssä ole-
vasta oviseinästä peräseinälle, siis pitkin huonetta, kun se
venäläisissä rakennuksissa aina on poikittain eli kulkee si-
vuseinästä sivuseinään ¹⁾).

B. Tavallisissa mordvalaisissa ja teremissiläisissä sau-
noissa on kiuas kyllä myöskin *perällä*, samoin kuin alkupe-
räisissä riihissäkin, mutta kuitenkin sillä eroituksella, että
näissä jälkimäisissä saunoissa on kiukaan *suu sivuseinälle*,
eikä ovelle päin. Tämän suunnan se on nähtävästi saanut sen
jälkeen, kuin maanpäällisiä saunoja on ruvettu tekemään, jol-
loin ikkunan on huomattu toisessa sivuseinässä suovan run-
saampaa valoa kiukaan suuhun kuin oven aukon, joka oli
ainoana valonantajana, kun akkunata ei ollut, ja saattoi
sekin pimetä jos etehinen oli rakennettu oven eteen.
*Tämä kiukaan asema on siis pidettävä edistysasteena kiuas-
rakennusten kansatieteellisessä kehityksessä, ja se on tyyppi-
linen sekä Volgaheimojen saunoissa että mokšalaisissa ku-
dissa.*

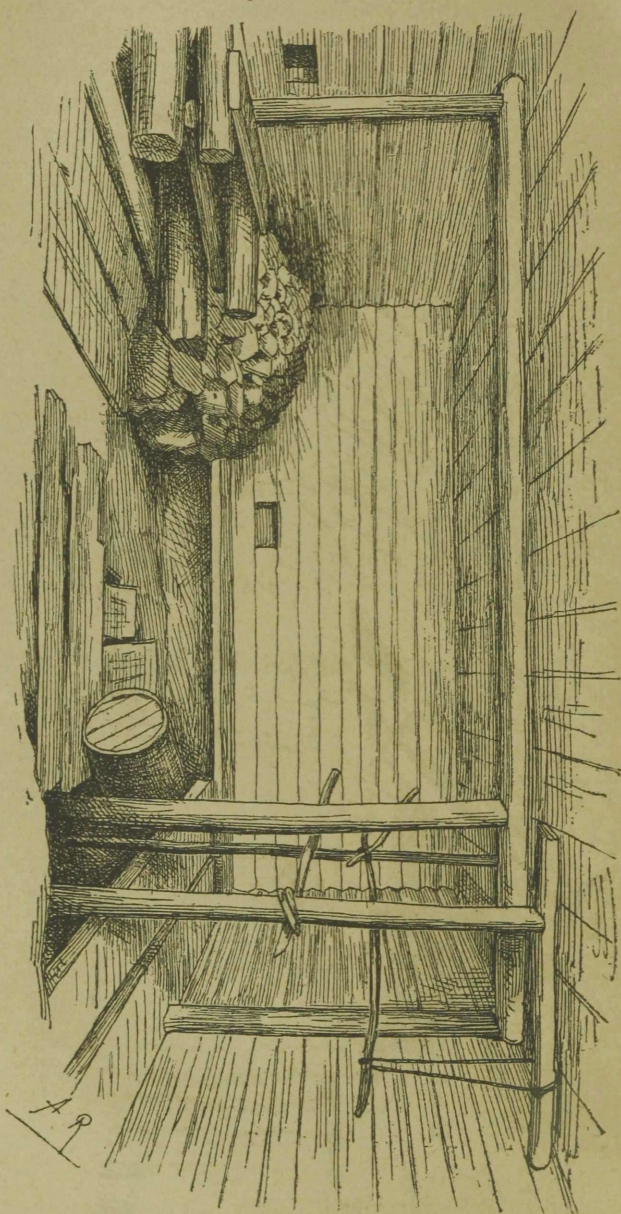
Kuvat 24—26 näyttävät meille niittyteremissiläisen
saunan tätä viimeksi kerrottua tyyppiä (*Ba'*). Kuvattu sauna
löytyy Turajevon kylässä Birskin piiriä Ufán läänissä. Siinä
on pienistä mukulakivistä ja ilman erityistä arinata kokoon-
pantu kiuas toisessa peränurkassa, suu sivulle päin. Kiu-
kaan ja oviseinän välissä ovat lauteet. Omituisuutena tässä
saunassa on myös keskellä lattiata oleva vesikuoppa, joka
peitetään laudoilla ²⁾. — Vielä suurempi omituisuus näytäkse

¹⁾ Tuvassilaisen saunan nimi on *munta*, kiuas *komagá*, lau-
teet *lapká*, penkki *sak* ja savu-ikkuna *tjoke* (lauteiden yläpuolella
seinässä); muuten menee savu ovesta ulos.

²⁾ Pohjois-Skandinavian pirteissä, joissa on maalattia, tavattanee
myös semmoinen vesikuoppa, jossa vesi mätänee ja joka siis levittää pa-
haa hajua. Kts. F. H. Müller. Der ugrische Volkstamm. Berlin 1837, I: 492.

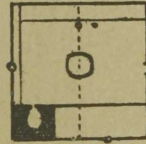

Kuva 24. Sauna. Turajevo. Ufa.

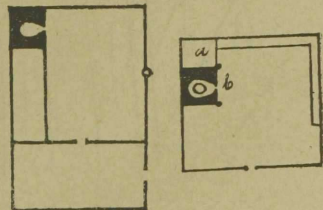
Kuva 25. Edellisen saunan sisusta.

siinä, että tätä saunaa käytetään myöskin riihenä. Sitä tarkoitusta varten on pystytetty saunan toiselle puolelle seipäitä, joihin liittyy poikkipuita. Toisinaan on saunassa samaa tarkoitusta varten orsia ja lautojakin. Näillä kuivatetaan viljaa, etenkin silloin kun sitä tahdotaan jauhattaa, mutta joskus saateisilla ilmoilla tappamistakin varten, sillä muita riisiä ei ole näillä paikoin, jotenka tämä rakennusmuoto ja tapa ovat siis yhteiset ainakin Birskin seutujen teremisseillä ja tatareilla Ufan läänissä. Kerrotun saunan kattoa kannattaa muuten kumpaisessakin päädyssä pystypuu, jonka yläpäästä lähtee rakennuksen nurkkiin katonkannatuspuut, joille niinipuun kuorella peitetyt vuolet lasketaan.

Kuva 26. Edellisen pohjapiirros.

Mordvalaiset tekevät saunan kiukaan kokonaan saves- ta, ainoastaan sen päälykseen, johon löylyä lyödään, kootaan kiviä; kiukaan perustus lähtee suoraan maasta. Vahvikkeeksi pystytetään joskus pieni patsas kiukaan kolkkaan ja lautoja kiinnitetään sen sivulle; patsasta pitää orsi paikoillaan. Jos on erityinen lattia, joten ei aina ole asianlaita, levitetään senkin laudat suorastaan maalle, kuten teremissiläisessä saunassa oli tehty, mutta toisinaan pannaan alle hirsi joko pitkin taikka poikki huonetta. Lauteille nousta- an astumia, joissa on 1—3 pykälää, ja siellä on aina allas vettä, jossa vasta kastellaan kylpiessä. Saunan muilla sivuilla on penkkiä. Ovinurkassa on saavillinen kylmää vettä, toisessa peränurkassa saavillinen kuumaa vettä, joka uunissa lämmitetään savipadassa. Valo pääsee sisään pienen, vastapäätä kiukaan suuta sivuseinässä olevan akkunan kautta. Lauteiden l. lavan yläpuolella aukenee hiki- ikkuna. Saunan oven eteen on melkein aina tehty joko olkinen taikka puinen suojustin l. etehinen (*Ba''*), jonka ovi on raken- nuksen pitkällä sivulla (kuv. 27).

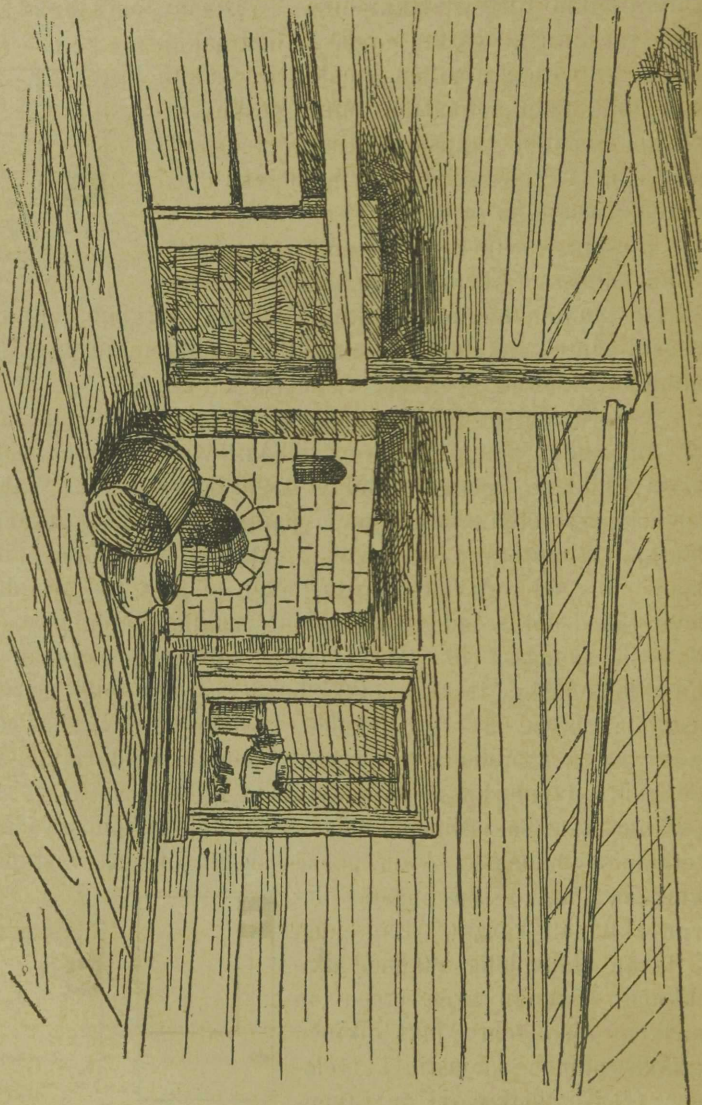

Kuvat 27 ja 28. Saunan pohjapiirroksia.

Vuoriteremissiläisessä sau-

nassa (kuv. 28) on kiuas niinkään likellä (*Bb*) peräseinän toista nurkkaa, suu sivulle päin. Kiukaan ulkonurkassa on patsas;

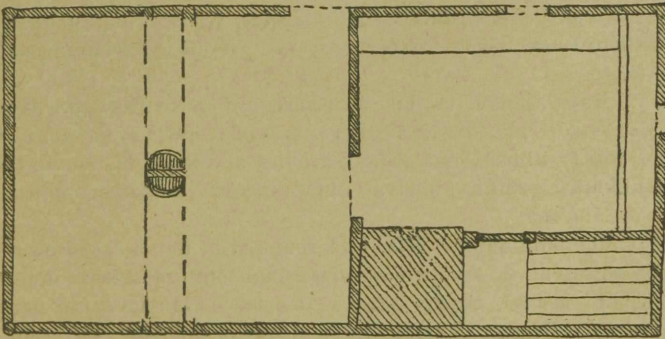
Kuva 29. Saunan sisusta. Modära. Kazan.

toinen patsas on toisessa seinäpuolisessa nurkassa, koska kiuas on tehty vähän irtaalleen peräseinästä. Kiukaan ja

peräseinän väliin asetetaan lauteet *a*, missä kylvötään. Kahdella seinällä on penkkejä. Pesän päälle on muurattu pata *b*, jossa vettä lämmitetään; löylyä lyödään senvuoksi uunin suuhun, johon myöskin heitetään valkeata tehdessä irtanaisia kiviä. Saunassa on välikatto ja savupiippu nousee molempain kattojen läpitse. Yleensä harvalla on vielä erityinen sauna; usein löytyy ainoastaan yksi koko kylässä.

C. Viimeisinä aikoina on saunoja ruvettu tekemään venäläisen mallin mukaan s. o. *kiuas oven nurkassa* ja sen suu oven pielessä, eli niinkuin useimmiten suomalaisissakin saunoissa. Kuvassa 29 nähdään juuri tällaisen uudenaikaisemman niittyteremissiläisen saunan kiuas, joka on tiilistä tehty ja jonka suu on oven pielessä. Kuva on tehty Modárassa, Tsarevokokšaiskin piirissä Kazan'in lääniä. Kiukaan kolmassa seisoo patsas, joka tukee sitä ja jonka kupeesta lähtee sivupuu orren tapaan lauteiden reunaa muodostaen. Kiukaan arina oli myös tiilistä; perä- ja toisella sivuseinällä oli penkkejä; reppänä oli keskellä välikattoa, sen lävessä roikale, mutta vesikatossa ei mitään läpeä, sillä se oli muutenkin liian harva. Saunan etupuolella on kota, jonka samoin kuin tässä kerrotun saunankin pohjapiirros nähdään kuvassa 30¹⁾.

Kuva 30. Edellisen pohjapiirros.

¹⁾ Uržum'in piiristä Vjätkan läänissä olen saanut seuraavia saunaa (ja muihinkin n. ter. rakennuksiin) kuuluvia nimityksiä: *moča* sauna, *lapká val* lauteet, joille kolme tahi neljä astuinta *toškaltiš*,

IV. Mordva-mokšalainen tupa.

Tambovin Kirilovan kylässä, jossa asuu venäläistyneitä mordvalaisia (oik. n. k. meštšjäreja ¹⁾), näin tuvan (izbá), jossa oli kiuas perällä, suu ovea kohti käännetty ²⁾. Tämä kiukaan asema on siis samaa alkutyyppiä (A), jonka olemme jo opineet tuntemaan riihien ja saunojen alkumuodoissa (vrt. kuv. 2, 10 ja 23), ja saanemme pitää sitäkin osviittana siitä muodostuksesta l. muutoksesta, jonka arvelin tapahtuneen kerrottujen saunojen kiukaan asennon suhteen, ja on tämä edellä mainittu mordvalaisen ja teremissiläisen saunan kiukaan asema peränurkassa, suu sivuseinälle päin, myös tyyppilinen mordvalaisille (mokšalaisille) kud- nimisille tuville (B).

Nämät tuvat olivat ennen niin mordvalaisissa, kuin muidenkin Wolga-heimojen, kylissä asetetut ilman mitään

ompál l. *téngkil* penkki, *opsá* ovi, *kongká* kiuas, *kongká óntil* kiukaan suu, *kongká londém* arina, *kongká val* kiukaan päällys, *ký* kivi, *kybár val* (мостовая поверхность) lattia oik. sillan päällys, *avá kaštá* (мать-полба) s. o. äitilauta l. lattian alainen poikki huonetta, *kybár ongá* (половая l. мостовая доска) siltalauta, *moťá púrgiž* saunan välikatto, *avá kaštá* (toisessa merkityksessä) ainoa maton alainen (poikki huonetta), *rok* maa (välikatolla), *lebediš* katto, *jítir* vuoli, *myti* kannike (päädyssä), katonlelle levitetään lautoja *ongá* l. olkia *ólim* tahi niinen kuorta *kyr* (лубокъ); tueksi vielä päälle seipäitä *lomáš*, räystäskoukkuja *irgák* ja räystäslautoja *kyr volák* (лубокъ-желобъ) — lopuksi harjalle harjahirsi *kímiktis*.

¹⁾ Katso heistä m. m. Мельниковъ. Русскій Вѣстникъ 1867. s. 504, Симб. губ. вѣд. 1867: 91. Пенз. губ. вѣд. 1862: 24 ja Донъ, 1868 N:o 39, jossa jälkimäisessä paikassa heitä arvellaan Tambovin läänin alkuasukkaiksi, vaikka olisivat sinne tarujen mukaaan muuttaneet Rázan'in läänistä.

²⁾ Melnikoff sanoo vielä, että sentapaisia uunia (съ печью, устье которой обращено къ двери) ei ole ainoastaan mordvalaisissa (Мордовки, стоя передъ печкой, шюяли задомъ къ двери) vaan myöskin venäläisissä tuvissa Pensan, Tambov'in ja Rázan'in läänissä. Viit. paik. T. 5: 246. — Mordvalaisissa saduissa puhutaan myös maanalaisista asunnoista, (joista myös „kud“ lienee muodostunut) Вѣкъ. 1861: N:o 48. ja joissa talvella pidettiin eläimiäkin. Руководство для сельскихъ пастырей. 1867 N:o 4 s. 129. — (Siperian kansoilla on vieläkin osaksi maanalaisia asuntoja).

keskinäistä järjestystä (A). Ainoastaan siitä seikasta pidettiin huolta, että tuvan ovi oli itään tai etelään päin, jotta rukoellessa, kun ovi aukaistiin, saattoi katsahtaa aurinkoa. Silloin kuuluu myöskin olleen tapana, että kiuas muurattiin luoteiseen peränurkkaan¹⁾. — Toisessa kertomuksessa mainitaan, että muinaisilla metsärikkaille ajoilla rakensivat mordvalaiset tupansa tiheään metsään, jossa, paitsi metsästystä, hoitivat suuriin honkiin rakennettuja mehiläispesiiään²⁾. Yhteydessä tuvan kanssa oli piha, joka arvattavasti sen mukaan, kun ruvettiin kylissä asumaan, tehtiin umpinaiseksi. Ainoastaan tässä suhteessa oli mordvalaisella talolla oma järjestyksensä. Tupa, tietysti savuinen, oli varustettu säännöllisesti pihalle johtavalla etehisellä ja oli asetettu toisella pitkällä sivulla pihalle, toisella kylän raitille päin. Lautaisia siirto-ikkunoita oli ai-

¹⁾ Strahlenberg. Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia. Stockholm. 1730. S. 402. Muuten on auringon kunnioittaminen ikivanhoista ajoista juurtunut käsitys myös Wolgan heimoilla (vrt. Мельниковъ. Русскій Вѣстникъ. 1867. Т. 5: 217). Vieläkin teremissit ja tuvassit rukoellessaan pyhissä metsissä kääntyvät aurinkoa kohden (kts. Uusi Suometar. Uhreista. 1885 N:o 219, 232 ja 233 sekä Finland. 1886. Juni. Hedniska offer etc.) Mordvalaisessa „keremet'issa oli myös pyhin veräjä sen itäpuolella. Pallas. Reise etc. Petersburg. 1771. I: 71 ja 89; vrt. myös Lepechin. Tagebuch etc. Altenburg. 1774. I: 99, joihin sekä Strahlenbergiin perustuu samanlainen tieto „tiedon annoissa“ Извѣстія Имп. Русск. Географ. общ. 1877. Т. 13. II. 109 (W. N. Mainoff). Auringon nousua kohden olivat ne kivetkin käännetyt, jotka varustettuina arapialaisilla ja tatarilaisilla kirjoituksilla ovat löydetyt Bilarskin raunioista. Древніе Города — С. М. Шплевскаго. Казань. 1877. s. 354. — Arvattavasti on ainakin osaksi siitä syystä myös kaikilla Wolgan heimoilla asuntonsa ovi ennen aina ollut aukaistava päivän ihaeltavaa valoa kohden.

²⁾ Kts. m. m. Описание Оранскаго Монастыря. Соч. Иеромонаха Гавриила. Нижній-Новгородъ. 1871, joka kirja m. m. sisältää historiallisia tietoja Terjuhani-nimisistä mordvalaisista. (vrt. Uusi Suometar. 1884 N:o 181. Myös Aleks. Guagninus sanoo heidän asuvan metsissä, samoin kuin teremissien „sine ullis ædibus“, mutta että edelliset kuitenkin „in pagis passim degunt“. Sarmatiæ Europæ Descriptio. Spiræ MDLXXXI. s. 86 b ja 87. — Vieläkin muuttavat mordvalaiset joskus kesällä kuumaan aikaan asumaan metsään. Пенз. губ. вѣд. 1865. N:o 39.

noastaan pihan puolisessa seinässä, jotta toinen kadunpuolinen sivu oli aivan umpinainen ja pimeä ¹⁾. Takimmaiseen kadunpuoliseen nurkkaan tehtiin kiuas, jonka suuta siis valaisi piha-ikkuna. Moneen tupaan tehtiin kaksinkertaiset ovet, toinen ovi avattava tupaan, toinen porstuaan päin. Näistä oli edellinen vaan puolta korkeutta. Kun tupaa lämmitettiin ja savua tuli siihen liiaksi, avattiin porstualle päin aukeneva ovi selälleen, mutta sisäinen jäi kiinni, jotta vaan savu pääsi menemään, mutta lämmin säästy huoneeseen. Samaa tarkoitusta varten tehtiin toisinaan myös välikaton rajalle kahdenpuolen tupaa kaksikin siirto-ikkunaa, joita aina tuulen mukaan käytettiin. Kertomus, josta olemme nämät tiedot lainanneet, lisää vielä m. m. että pihaa ympäröivät vajat ja muut ulkokuoneet, ja missä ei niitä ollut, siihen oli tehty palmikoittuja pajuaitoja, etteivät pedot ja varkaat pääsisi pihalle. ²⁾

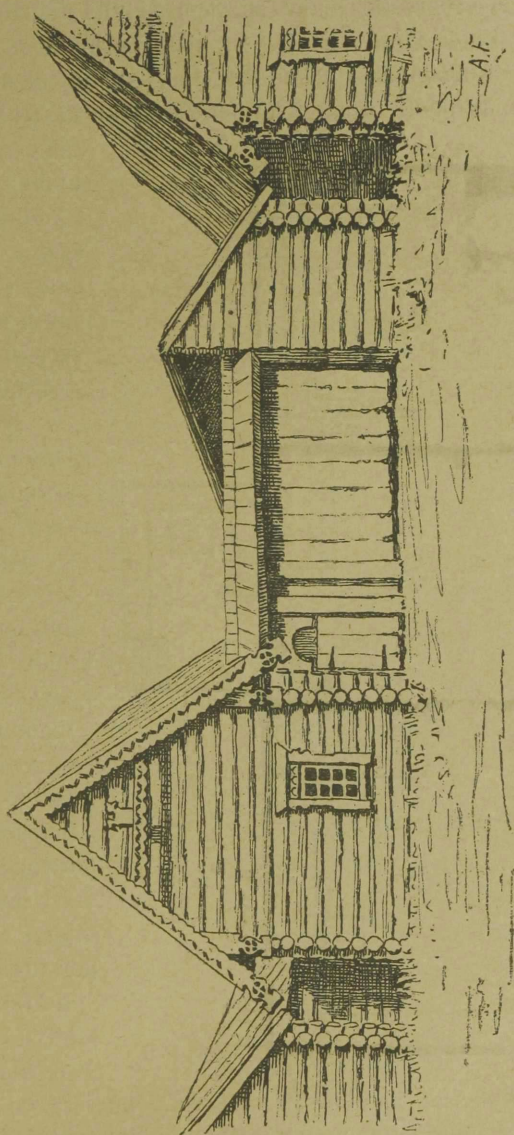
Vasta venäläisen kyläjärjestyksen päästyä täydellisemmin vallalle mordvalaisissa kylissä, on niissä ruvettu noudattamaan sitä tapaa, joka edelliselle on omituinen ja ilmaantuu siinä, että talon päärakennukset asetetaan vierekkäin, päädyt katua vastaan. Porstuasta tullaan pihalle, johon myös portti vie kylän kadulta. Ainoastaan tämä portti ja joku välinen vaja erottavat kylän asuntotuvat toisistaan. Muuten on piha tavallisesti ylt'ympäri suljettu, niinkuin äsken kerrottiin mordvalaisesta pihasta, ja josta vastedes tarkemmin kerrotaan. Ainoastaan takaportista pääsee kujan kautta puutarhaan, jossa ovat aitat, sauna ja riihi.

Sama järjestys vallitsee jo nykyään yleensä mordvalaisissa kylissä (B). Kuitenkin näkee vielä niissä monta taloa, joilla päärakennuksen sivu, eikä pääty, on katua vastaan. Mikä kuitenkin kohta pistää katsojan silmiin tullessa mordvalaiseen kylään, on katupäätyakkunan epämukava asema, sillä se, kumma kyllä, on säännöllisesti likellä toista pääty-

¹⁾ Tätä akkunain outoa asemaa pihalle päin pidetään toisessa paikassa tatarilaisuutena. Самарскія губ. вѣд. 1859. N:o 9.

²⁾ Маякъ. XX. Т. 1845. N:o 4. Смѣсь, стр. 84—5. johon vrt. Саратов. губ. вѣд. 1844: 50.

nurkkaa, eikä keskikohdalla nurkkien välissä, niinkuin luu-

Kuva 31. Mordvalainen (mokšalainen) kud.

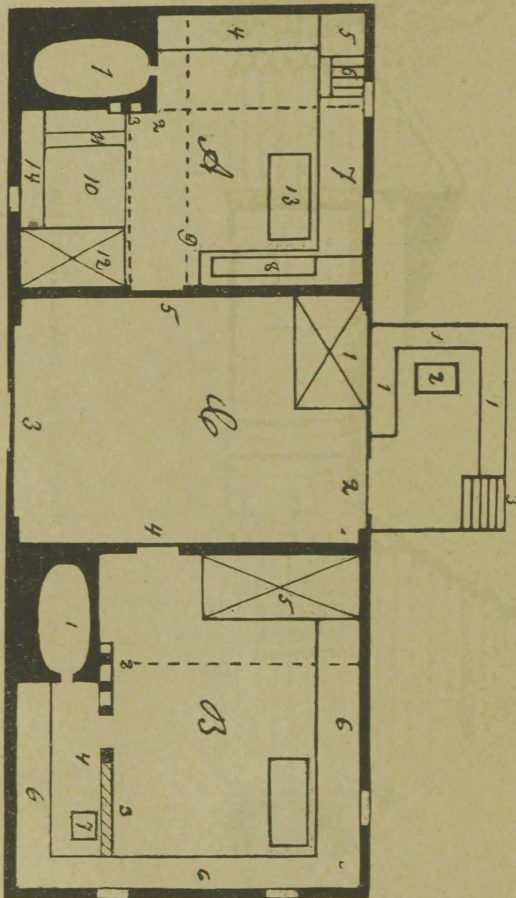
lisi sopivimmaksi mordvalaistenkin mielestä (kuva 31). Tämä ikkunan epämukava asema on kuitenkin aivan välttämätön

seuraus mordvalaisen (s. o. tässä mokšalaisen) kud-tuvan sisällisestä järjestyksestä, jonka suhteen jo yllä tehtiin se havainto, että kiuas siinä oli toisessa perä nurkassa (s. o. *peräseinän* ja karsinaseinän nurkassa). Jos nyt ajattemme että tämä sama peräpuoli tupaa käännetään kylän katua vastaan,

jää tietysti kiuas toiseen kadunpuoliseen nurkkaan. Ja niin onkin laita kuvatussa talossa, että sen *tuvan kiuas on vasemmassa kadunpuol*isessa nurkassa, josta on seurauksena ollut, että akkunan on täytynyt siirtyä likemmäksi toista nurkkaa.

Kuvassa 32¹⁾ näemme kahden tuvan ja niiden välisen porstuan pohjapiirroksen, tehdyt umpi Mokšalaisessa

Kuva 32. Kud'in pohjapiirros (A) ja "mōd'w'in (B), Kargašenō. Tambow.

Kargašenon kylässä, Tambow'in läänissä. Tuvista on toinen A mokšalainen kud, joka on puutarhaan päin, toinen B, joka

¹⁾ Tämä kuva ei ole otettu edellisessä kuvassa nähtävästä talosta.

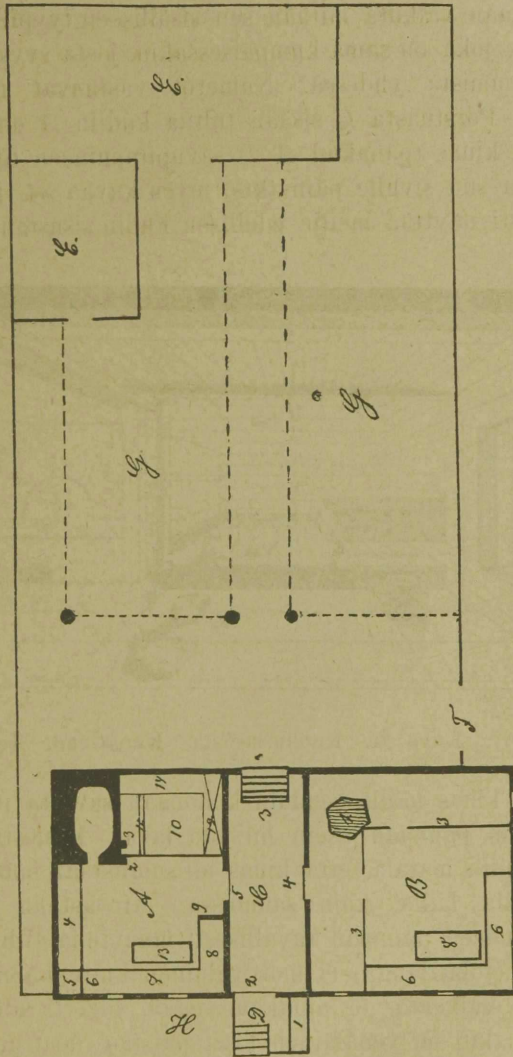
on katua vastaan, on venäläinen, nimittäin rakennustapansa puolesta. Porstuasta (kudingel) *C* johtaa neljä ovea eri ta-

hoille. Oven *C 2* kautta pääsee sintsiin *D*, jossa

huomataan penkit *D 1*, joiden välille pöytä *D 2* usein asetetaan teekyökiä varten. Sintsistä johtavat taas muutamat astuimet leveälle kujalle, joka yhdistää kadun vasemalla olevan puutarhan kanssa. Ovi *C 3* vei vajoilla ja läävillä ympäröityyn ja suljettuun pihaan. Muista ovista johtaa toinen toiseen tupaan.

Kuvassa 33 *A* näemme myös erään

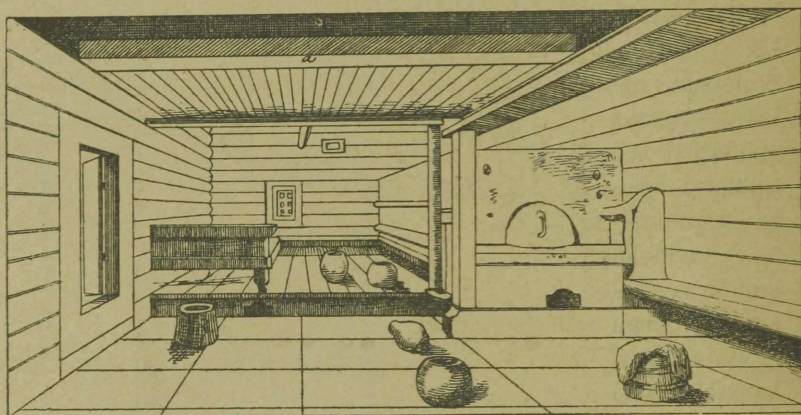
toisen kudin pohjapiirroksen Drakinon kylästä samaa Spaski'n piirikuntaa ja lääniä kuin edellinenkin, jossa kylässä kuitenkin

Kuva 33. Kud'in pohjapiirros (A) ja „голландская изба“in (B). Drakino. Tambow.

kin asuu erzalaisia. Tämän kudin sivu *H* on eräälle kylän pääkadulle päin, toinen sivu taas katoksilla ja läävillä varustetulle pihalle *G* päin. Kudin erilainen asema ei kuitenkaan vaikuta mitään sen sisälliseen tyyppilliseen järjestykseen, joka on sama kumpaisessakin, josta syystä kerron niistä molemmista yhdessä. Numerot vastaavat myös toisiansa.

Porstuasta *C* sisään tultua kudiin *A* on ensin huomattava kiuas (pänakud *A 1*) savupiippuineen toisessa peränurkassa suu sivulle päin (kts. myös kuvaa 34, joka perspektiivisesti näyttää meille edellisen kudin sisustan). Muuten teh-

Kuva 34. Kud'in sisusta. Kargašeno. Tambow.

dään kiuas näillä seuduin kokonaan savesta ja sen alustaksi kokoon pannaan usein hirsistä lava. Monesti oli kuitenkin kud niin matala, että kiuas oli suorastaan maalle rakennettu samalla lailla, kuin saunoissa. Ainoastaan lieden reunan etupuoleen pannaan tavallisesti muutamia tiiliä. Tähän liehteen (tolmalanga) ei mordvalainen kuitenkaan pane milloinkaan valkeata, ei ainakaan enää, sillä tavallisesti mordvalaisillakin on venäläinen tapa paistaa ruoat uunissa suurissa, useimmiten savisissa padoissa, joita näkyy kuvassa 34 yksi suuri keskellä lattiata ja kaksi pienempää muurin sivuisella korokkeella. Toisin lienee kuitenkin ollut ennen asian laita,

sillä eräässä venäläisessä teoksessa ¹⁾, jonka kyhääjää ei ilmoiteta, sanotaan, että mordvalaiset ennen käyttivät ainoastaan metallisia astioita (чугунь sukunapata ja мѣдный котѣль vaskinen kattila l. pata ²⁾, jossa varmaankin tarkoitetaan ruoan keittämiseen eikä paistamiseen käytettäviä astioita. Että teremissien pirteissä vielä viime aikoinakin on keitetty semmoisilla astioilla liedessä kiukaan edessä, kerrottiin minulle ja niin sanotaan myös selvästi viimeksi mainitussa venäläisessä teoksessa s. 163 ³⁾. Tämä seikka tulee vielä todemmukaisemmaksi siitä, että tuvassit yleensä vielä niin tekevät, sillä heidän savutupiensa liedessä riippuu aina haahloissa patoja (joten nämät kiukaat suuresti muistuttavat Viiron ja Kaakkois-Suomen kiukaita).

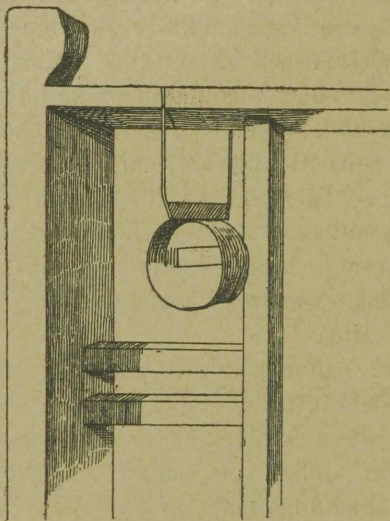
Tolmalangalle asetetaan padat, niinkuin pankolle, uunista otettuina, ja siihen vedetään hiilet, jotka kootaan sen seinänpuoliseen nurkkaan tehtyyn komeroon (gulgut, горна kuvassa 34 oikealla). Uunin sisässä on mainittava arina (pänakudkijaks) ja holvi (pänakudpotma), jonka läpitse ei pääse savu. Kaunistuksina ovat hormin kaltaiset syvennykset (varenat) kiukaan otsassa. Uunin suu suljetaan pellillä (sēdaf), joka ennen oli laudasta sen nimestä päättäen. Mordvalaiseen kiukaaseen kuuluu säännöllisesti kaksi patsasta tuvan puoliosessa nurkassa, toinen (pälman) etupuolella A 2, toinen (stolbana столбъ A 3) takana, joista jälkimäinen on pienempi. Palmania tavataan joskus seinänpuolisessakin nurkassa ja se tehdään toisinaan laudoista, jotta se on ontelo sisältä. Nurkkapatsaiden väliin ripustetaan usein kehänmuotoinen kori, jossa tulitikut ja muut sytykkeet pidetään (kuv. 35). Kiukas on ihan seinässä kiinni ja sen etupuolinen osa tolmalangan alla varustetaan tavallisesti erityisellä, joskus kauniistikin veistetyllä laudoituksella (päna-

¹⁾ Живописный Альбумъ. Народы Россіи. Санктпетербургъ, 1880. S. 124.

²⁾ Samanlaisia astioita mordvalaisilla luettelee myös Сямб. губ. вѣд. 1860: 43.

³⁾ Vrt. myös A. Ahlqvist: Muistelmia matkoilta Venäjällä. Helsingissä 1859. S. 127.

kudingel kuvassa 36). Myöskin toisella uunin sivulla on luaslautoja vastaava laudoitus, jota yhdessä patsaitten ja

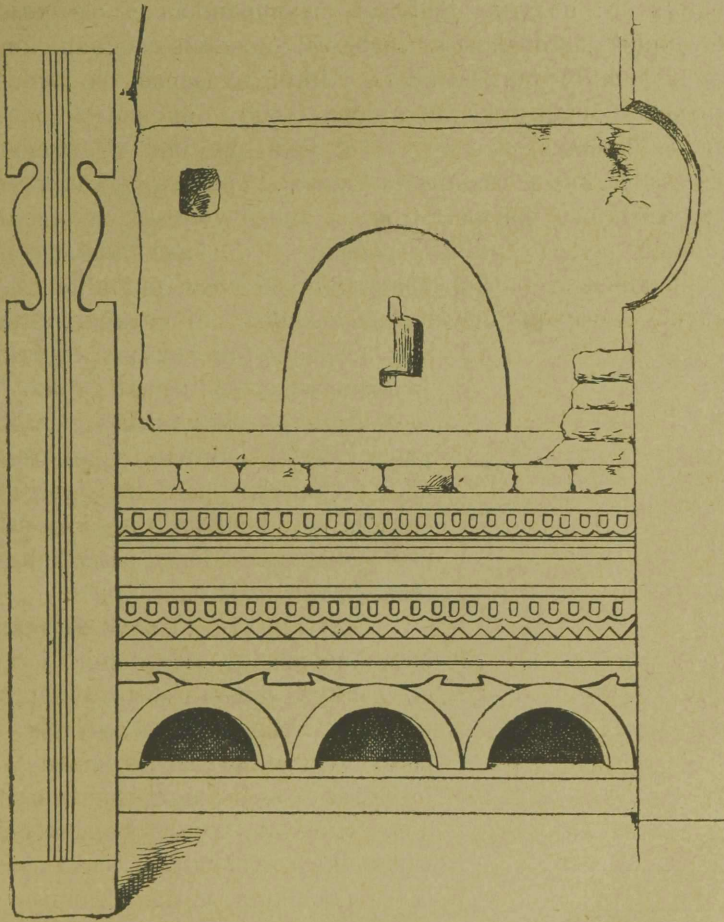
Kuva 35. Kiukaan patsaita ynnä sytykekorja. Kargašeno. Tambow.

ingeli'n kanssa sanotaan pänakudvastaksi. Samalla sivulla on myös kaksi astuinta (kutsēma), joita myöten voi kiivetä kiukaan päälle (pänakudlanks), jossa on tasainen ja hyvä maata. — Oviseinän ja kiukaan väliä sanotaan kerspel'iksi *A 10* (vrt. kuvassa 34). Sen lattia on $\frac{1}{2}$ kyyn. korkeammalla kuin tuvan muu lattia, joka jatkuu kerspel'in alle, joten näiden lattiain välille jää pieni, matala tila (ūritsene) pieniä kotieläimiä varten, jotka sinne pääsevät ahtaan aukon kautta. Yhtä kerspelin lattian laudoista *A 11* voidaan nostaa ylös, joten päästään alustaan (aksal, joka oik. = penkin alla¹⁾ l. sedalks). Tämä lauta tekee siis muutamien Karjalan pirttein kolpitsan virkaa. Huomattavaa on, että muinaisilta mordvalaisilta savutuvilta kokonaan puuttui puulattia, jonka sijaan maa lyötiin savella kovaksi²⁾ (vrt. edempänä virolaiseen kivilaakkalattiaan). Nykyäänkin näin (varsinkin Drakinossa) kudtupia, joissa lattialaudat olivat suorastaan asetetut maanpinnalle. Tämä tapa katoi kuitenkin ka-

¹⁾ Tämä nimitys alustalle todistaa myös, että varsinaista tuvan alustaa alkuperäisessä mordvalaisessa kud'issa ei ollut, jota epäilemättä onkin siihen ruvettu tekemään venäläisen tupamallin mukaan.

²⁾ Чтение для солдатъ. N:o 10. S. 72. Kts. myös А. Ф. Ритгихъ, Матеріалы для этнографіи Россіи. Каз. губ. XIV. Казань, 1870. II ч, s. 62, jossa sanotaan että tuvasseillakin oli savutuvissaan savilattia.

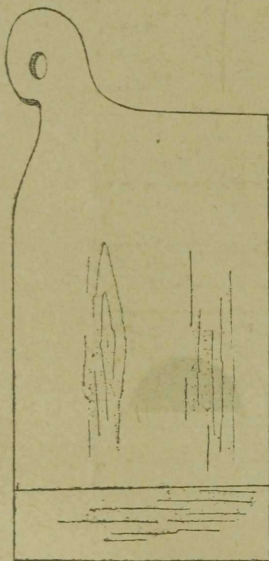
toamistaan ja venäläisen tyyppin mukainen lattiarakennus tulee yhä yleisemmäksi ja täydellisemmäksi mordvalaisilla-kin. — Tämä uudempiaikuinen lattia, jota 3 alushirttä kannattaa, on toisinaan liitoksella (sedjavi) yhdistetty kah-

Kuva 36. Kiukaan suupuoli. Kargašeno. Tambow.

desta osasta. Kohta oven joko vasemmalla tahi oikealla puolella on kiinteä sänky *A 12* (крават кровать), mutta muuten maataan myös lävsällä *A 14* (лавше), joka on

pitkin sivuseinää kerspelissä (Porstuan nurkassa oli myös sänky C). Tämän ohessa mainittakoon, että venäläistyneessä tuvassa on sitävastoin aina erityinen makuupaikka, tehty laudoista oven yläpuolelle välikaton alla oven nurkassa olevan kiukaan ja toisen sivuseinän välille, ja sen venäläinen nimitys on: *полаты*. Sellaista makuupaikkaa ei ole näissä kerrotuissa mordvalaisissa kudeissa, joissa siis maataan enimiten penkillä tai lattialla. Pitkin peräseinää on laudan tapainen pöytäpenkki (morgäisem A 4)¹⁾, sillä pöydän mokšalainen nimitys on morgš A 13, joka nykyään on oviseinän toisessa nurkassa, vastapäätä kiuasta. Toisessa peränurkassa ovat käsikivet (kevkud A 5), ja niiden vieressä on pienillä laudoilla peitetty aukko (potmar A 6), jossa vipukoneella päällimäinen kivi joko ylennetään tahi alennetaan), joten kivet kevenevät ja tulevat raskaammiksi. Sivupenkki (äisem

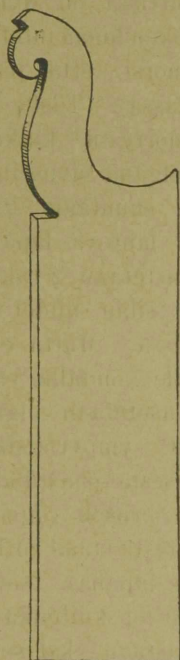
Kuva 37. Bōranka (Penkin päätylauta). Kargašeno. Tambow.

A 7) muodostuu paksusta hirrestä ja laudoista sen ja seinän välillä. A 8 osoittaa penkkilaatikkoa (konik), jonka kannella istutaan. Konik päättyy tavallisesti paksulla, pystyssä olevalla syrjälaudalla A 9, jonka yläpää leikataan eläimen pään kaltaiseksi ja sen nimi on *bōranka*.

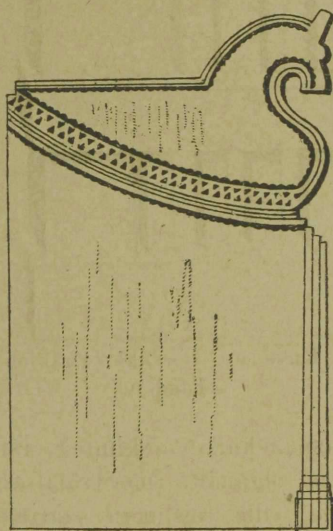
Kuvissa 37—40 nähdään tästä borankalaudasta eri muotoja, jotka eri kehitys-asteissa osoittavat samaa tyyppiä. Ensimmäisessä kuvassa on pää hyvin alkuperäinen, mutta saa jo seuraavassa luonnollisemman muodon. Kuvassa 39 näyttää eläin olevan melkein irti laudasta, jonka päällä se ikäänkuin lepää. Kaunistetuna kolmiosiraateilla ja syrjäviivoilla on tämä kaunein ja kehittynyt muoto. Seuraavassa muodossa (kuv. 40)

¹⁾ Siis vastapäätä ovea, niinkuin votjakkilaisessa uhrikodassa, kts. s. 17.

on irtaantuminen ja hajoaminen mennyt jo liiankin pitkälle, sillä lauta on tässä kokoonpantu liisteistä ja monesta eri osasta, ja puuttuupa vielä se tukeva alustakin, joka edellisessä kuvassa näyttää niin luonnollisesti kantavan eläintä päineen.

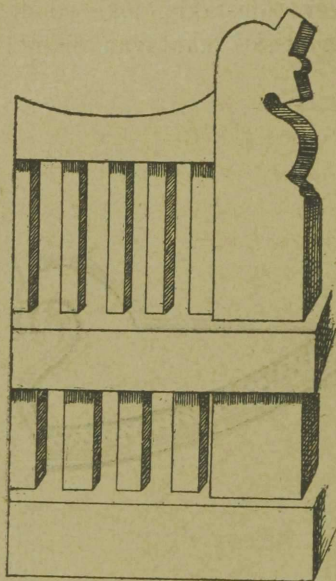
Kuva 38. Bōranka.
Suṭkino. Saratow.

Kuva 39. Bōranka. Karga-
šeno. Tambow.

Edellä kerrotusta palman'ista *A 2* käy, niinkuin kiu-
kaan patsaasta ainakin, kaksi ortta, toinen (brusok, брусок)
paksumpi oviseinälle, toinen (lapanä) pienempi, laudan ta-
painen ja myöskin kiinnitetty, sivuseinään. Toisinaan sano-
taan myös edellistä lapanäksi, ja se saattaa silloin lähteä
stolbanästä, niinkuin kuvassa 34 on laita. Paitsi näitä läh-
tee tavallisesti vielä palman'ista pieni, liikkuva orsi (olganä)
peräseinälle talmalangan yläpuolella, uunin laen tasalla. (Se
lienee puuttunut kuvassa 34 esitetystä kud'ista). Tämä ol-

ganä on arvattavasti ennen ollut haahlainorsi, joka kuitenkin näissä mordvalaisissa liesissä nykyään on tuntematon,

Kuva 40. Bōranka. Drakino.
Tambow.

ja tälle olganälle lasketaan vaan puita kuivamaan uunin suusta tulevassa savussa. (Tuvassilaisessa pirtissä on sitä vastoin, kuten äsken huomautettiin, sekä haahlainorsi, että pata siinä riippumassa). Tästä entisestä haahlainorresta kulkee taas toinen olganä sivuseinälle, siis samaan suuntaan kuin palmanista lähtevä lapanä; (siihen ripustetaan 2 raksia (kärripullet), joihin niidet sidotaan kudottaissa. Mutta ei ainoastaan tälle kohdalle, vaan muuallekin asetetaan olganäitä l. liikkuvia, ympyriäisiä orsia, joita toisesta päästä kannattaa kerrottu brusok (lapanä), toisesta päästä taas pitkin sivu-

seinää kulkeva, kiinteä orsi (siis myös lapanä). Näitä kaikkia olganäitä mordvalaisessa kud'issa ei kuitenkaan usein ole, sillä toisinaan saattaa olla ainoastaan yksi semmoinen oven yläpuolella. *Mātkaksi* sanotaan se kurkihirsi, joka — samoin kuin haahlainorret teremissiläisissä kud'issa ja jakohirsi monessa suomalaisessa pirtissä — yhdistää oviseinän peräseinän kanssa, mutta mātkä kannattaa sen lisäksi laudoista tehtyä välikattoa (patalok потолок, kts. kuv. 34 a). Tämä suunta sillä vanhastaan lienee ollut. Mutta yleensä mordvalaisten kud'issakin (ja teremissiläisissä pirteissä) käy mātkä, niinkuin venäläisissä tuvissa, aina poikki tuvan sivuseinästä sivuseinään (vrt. saunamātkaan siv. 20). Mātkan alapuolelle, mutta poikki tuvan on usein kiinnitetty 2 paksumpaa päreortta (šaukskandet); näiden päällä kuivataan päreet (šauks), joita talvella poltetaan pihdissä (peš). — Kud'issa 32 ja 33 A tulee

päivän valo sisään kolmesta ja kahdesta lasi-ikkunasta (valmä) mutta monessa kud'issa on vielä nykyään lasi-ikkunan vieressä toinen lauta-ikkuna (jombla l. šufta valmä). Savu menee, samoin kuin saunassakin, ulos laen alla olevan *värdä-valmä* nimisen aukon kautta kerspelin seinässä, niinkuin kuvassa 34 näkyy. Tämä seinäreppänä saattaa kuitenkin myös olla joko sivu tahi päätyseinässä, ja varustetaan joskus seinän ulkopuolella jonkinlaisella piipun tapaisella lautatorvella.

Tahdon tässä nyt verratakseni venäläistä tupaa mokšalaiseen kud'iin, katsahtaa hiukan venäläisen mallin mukaan järjestettyyn tupaan (избá B kuvassa 32). Siinä on *kiuas* (печь) B, kohta oven nurkassa, suu perällepäin. Kiukaan kolmessa on useitakin pienempiä patsaita B 2, joista lähtee toinen orsi vastakkaiselle sivuseinälle, toisen peräseinälle menevän alla on väliseinä (перегородка) B 3, joka erottaa tuvan uunin edustasta (чуланъ) B 4. Tästä päästään myös lukuun kautta B 7 alustaan (подполье). Oven toisessa nurkassa on sänky (кровать) B 5 ja pitkin seinää penkkiä (скамейки) B 6. — Tupa 33 B on taas n. k. hollantilainen tupa (голландская избá) siitä syystä, että sen kakluunin tapaista muuria B 1 arvellaan hollantilaiseksi.

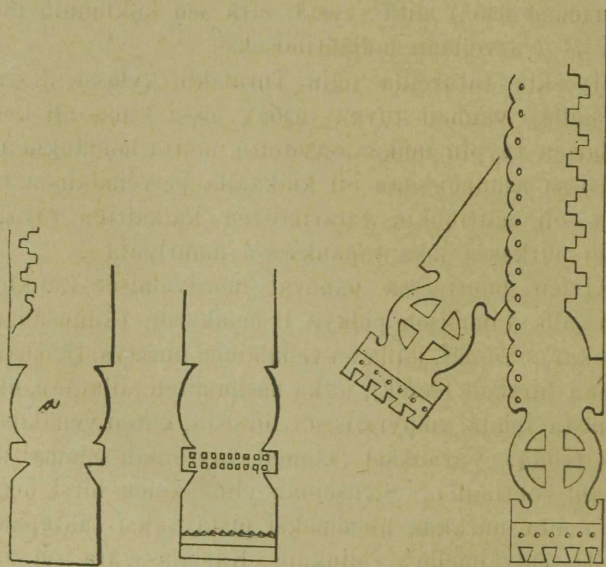
Myöskin tatareilla näin Turatskin kylässä (Tšivilskin etelärajoilla) vanhan tuvan (азбá), jossa kiuas oli kerrotun mokšalaisen tyyppin mukaan asetettu, mutta heidänkin uudempiäikuisissa asunnoissaan oli kiukaalla jo venäläinen tyyppi. Muuten oli näittenkin tatarilaisten kiukaitten tuallepäin olevassa nurkassa joka tapauksessa muuripata.

Kivien puutteessa panevat mordvalaiset kunkin kud'nurkan alle tammisen pölkyn l. moukarin: (kudušän all tu-men mokar). Seinät, joilla on venäläinen nimitys stjená, (стѣна) salvetaan hirsistä (šotsk), jotka useimmiten piilutaan, eikä siis rakennusta tehdä ympyriäisistä hirsistä, kuten venäläisillä on tapana tehdä. Varaukset (saumat) täytetään sammalilla (núpen) tahi rohtimilla. Sivuseinän ylimmäinen hirsi heitetään usein muuta nurkkaa ulommaksi pistäyväksi tukinpääksi, l. „pitkälle salvaimelle“, niinkuin Karjalassakin on tapana. Tämä tukinpää kaunistetaan joskus yksinkertaisilla korko-

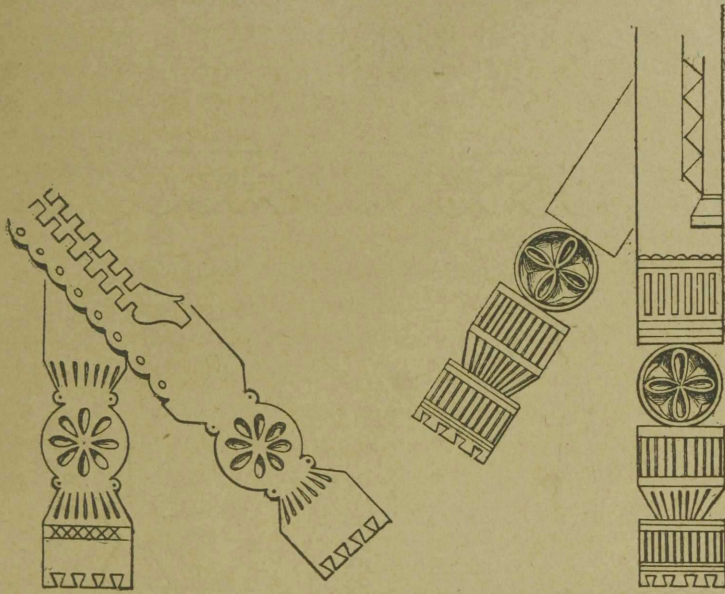
leikkauksilla. Päätyn otetaan kannikkeet usein halaistuista pölkyistä ja näille lasketaan vuolet (slegá, слегá), joihin kiinnitetään räystäskoukut (kätš) ja räystäslaudat (kertsí). Vuolien päälle pannaan koivun oksia (kelun iliht) ruoteiksi ja vasta sitten levitetään laudat tahi, niinkuin ennen, oljet (šuzern, olgà), joita malot (präsla l. mätrama) painavat. Harjalla nämät mätrammat yhdistetään parittain karalla (tülenä).

Pääty varustetaan venäläiseen tapaan tuulilautoilla, jotka katon syrjässä peittävät vuolien päät ja ulottuvat harjalta räystäälle (vrt. kuv. 31). Niillä on myös venäläinen nimitys: kriljó siipi (крыльё), ja niiden alapäähän lisätään usein vielä pieni lauta (pätsa).

Kuvissa 41—45 näemme muutamia esimerkkejä näiden tuulilautojen leikkauksista, jotka selvästi ovat samaa tyyppiä, mutta eri asteissa kehittyneitä. Alkumuodoissa on ainoastaan siipi, mutta kun sitä ruvetaan enemmän koristamaan, pannaan myös lisäksi pätsa-lauta, joka varustetaan

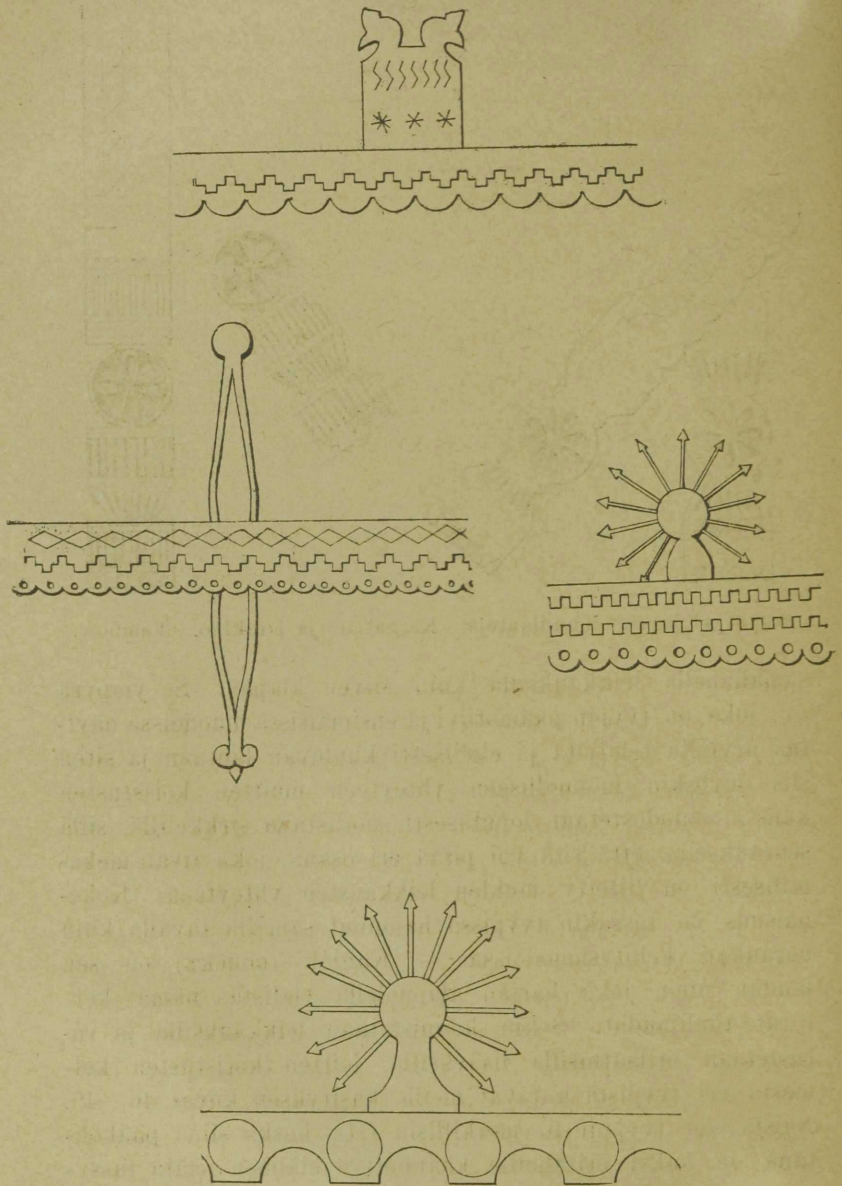

Kuvat 41, 42 ja 43. Tuulilautoja. Kargašeno ja Drakino. Tambow.

Kuvat 44 ja 45. Tuulilautoja. Kargašeno ja Drakino. Tambow.

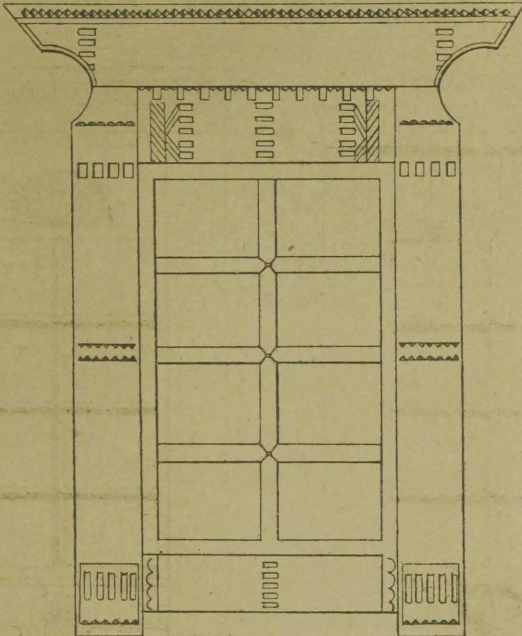
samallaisilla leikkauksilla kuin siiven alapää. Se ympyrä (a), joka on tyypin päämotiivi ja ensimmäisissä muodoissa näyttää arviolta tehdyttä ja elollisesti kuuluvan lautaan ja siten siis myöskin luonnolliseen yhteyteen muitten koristusten kanssa, muodostetaan lopullisesti suorastaan sirkkelillä, sillä seurauksella, että sitä voi pitää eri osana, joka aivan mekaanillisesti on liitetty muiden leikkausten yhteyteen. Kokonaisuus on tässäkin tyyppissä hajonnut samalla tavalla kuin bōrankan kehitysmuodoissa. — Kanjók (конѣкъ) on sen laudan nimi, joka harjan alapuolella yhdistää nämät kerrotut tuulilaudat. Sekin kaunistetaan leikkauksilla ja varustetaan erilaatuisilla lisäyksillä, joitten koristusten kolmesta eri tyypestä antavat meille käsityksen kuvat 46—49. Näistä on tyyppi 46 merkillisin (A), koska siinä pääkohana on kaksi eritahoille käännettyä eläimen päätä (assyrialainen ja permalainen koristustapa). Kuva 47 on toinen tyyppi (B). Kolmas (C) 48 ja 49. Sädekanjokissa 49 näyt-

Kuvat 46—49. Päätylautoja (kanjok'ia). Tambow. Pensa.

tävät laudan kankeat ympyrät liian elottomilta ja mekanisilta verrattuina toisten lautain yksinkertaisiin, mutta somempiin leikkauksiin. Siis on mekanillinen tekotapa hävittänyt tämänkin koristetyypin elollisen yhteyden ja kau-
neuden.

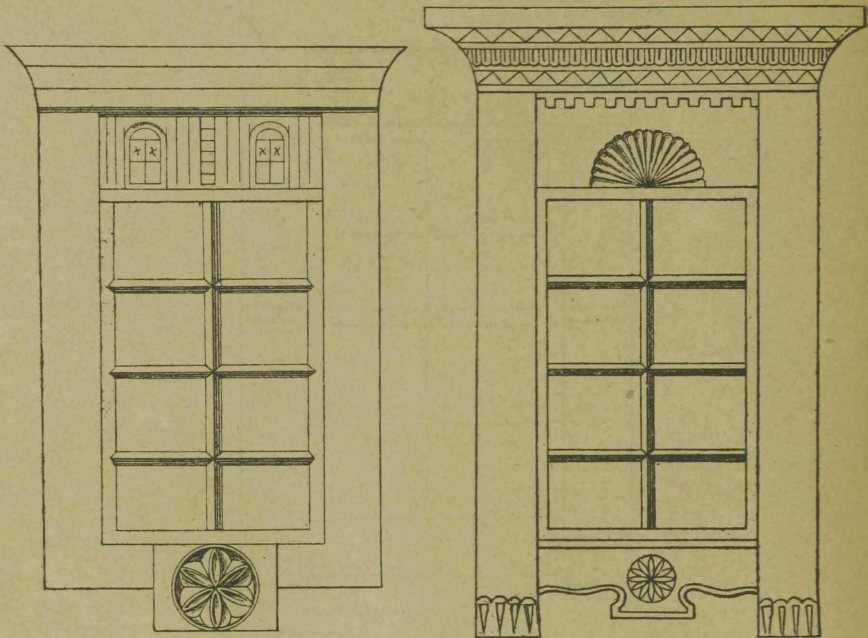
Ikkunalaudoissa nähdään osaksi samanlaisia yksinker-
taisia leikkauksia kuin edellisissä, mutta onpa niihin tul-
lut

Kuva 50. Akkuna. Kargašeno. Tambow.

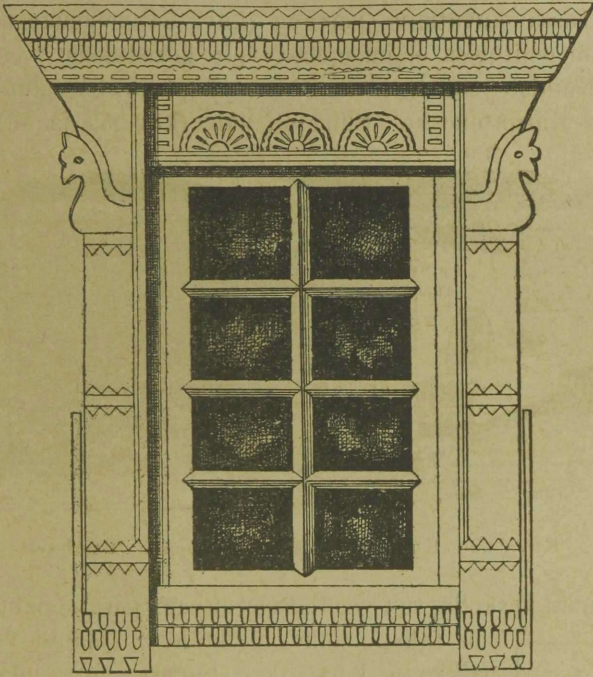
lisäksi muutamia uusiakin motiveja, joista olen pannut tänne
näytteille useampia (kuvat 50—53). Useammat koriste-
motiivit ovat vaihtelevia kolmioita (harkkoja) tai neliöitä,
mutta löytyypä myös muitakin suoraviivaisia ja kaariviiv-
vaisia koristeita. Ovathan kaariviivaisia nuo somat säde-
tähdetkin, jotka näemme kuvissa 51, 52, 53. Kummallisim-
miltä näyttävät kuitenkin nuo kuvassa 51 löytyvät akkunan
muotoiset koristukset. Kuvassa 53 taas herättävät heti huo-

miota nuo eläimen päät, jotka mieleemme johdattavat edellä kuvatut bōrankán muodot ja lienevät siten kotiperäisimmät ja omituisimmat kaikista kuvatuista puuleikkauksista. Muista ikkunan motiiveista saatamme vaan sanoa, että ne toiselta puolen ovat liian alkuperäisiä, ollakseen omituisia ainoastaan mordvalaisille; toiselta puolen ovat taas vähän kehittyneemmät muodot liian erilaisia, näyttääkseen johdonmukaisesti kehittyneiltä edellisistä yksinkertaisista kolmio- ja neliö-muo-

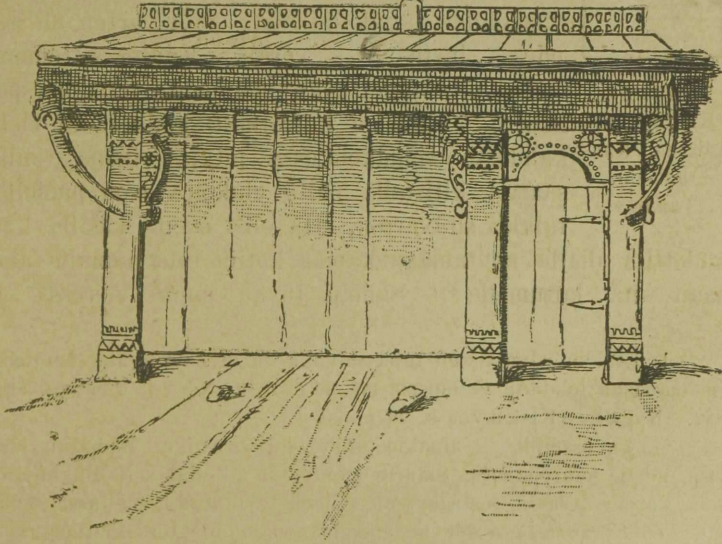

Kuvat 51 ja 52. Akkunoita. Kargašeno. Tambow.

doista, niinkuin tavallisesti kuitenkin on asian laita, „suomen heimojen“ kaavain kanssa muilla aloilla (etenkin neulouksissa). Joku yhteisen kansallisen kehityksen henki ei ole siis ylipäätään voinut näihin leikkauksiin painaa leimaansa, joten ne suureksi osaksi (ainakin sädetähdet) lienevät lainattuja venäläisiltä samalla kun on lainattu itse tapakin käyttää lasi-ikkunoita.

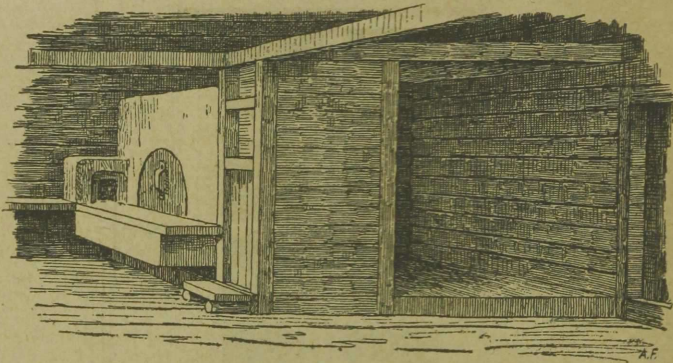
Kuva 53. Akkuna. Kargašeno. Tambow.

Kuva 54. Portti. Kargašeno. Tambow.

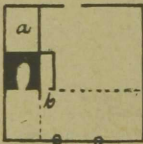
Tässä kuvatussa portissa (kuv. 54) näemme myös m. tuon omituisen eläimenpää-tyypin koristuksia.

Kaikista muista aivan eroavan tupamuodon näin eräässä talossa Kargašenossa. Siinä oli uuni (kuv. 55 ja 56) toisen

Kuva 55. Kud'in sisusta. Kargašeno. Tambow.

sivuseinän keskellä, suu venäläiseen tapaan perälle päin, mutta sen takapuolelle oli yhtähyvin jäänyt vanhaan paikkaan kerspel (*a* kuvassa 56), joka tässä kud'issa kuitenkin oli ainoastaan lampaitten ja vasikoiden talvikarsinana. Sitä varten oli sen edessä liiste-ovi l. veräjä. Kuulin sittemmin

Kuva 56.
Kud'in poh-
piirros. Kar-
gašeno.
Tambow.

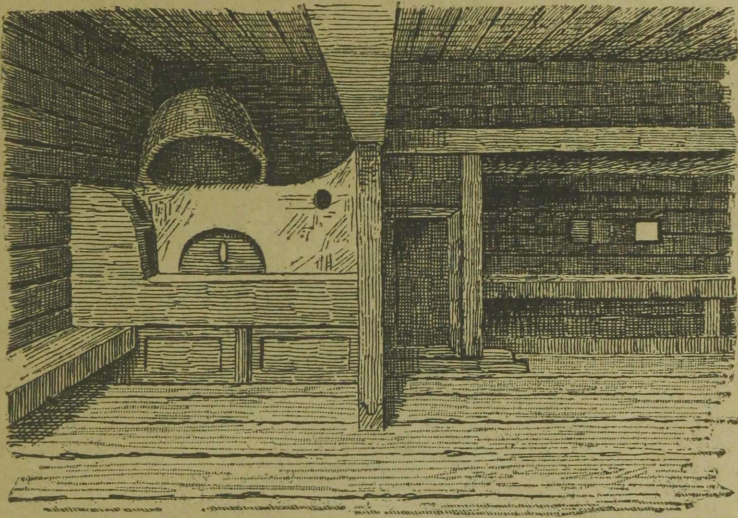
muuallakin pidettävän eläimiä talvella kerspelissä¹⁾. Viimeksi kerrotussa kudissa oli vielä kahdessa seinäkoukussa pitkiä vitsoja, joilla saattoi kitistellä näitä elukoita oven puolelle, taikka sitävarten, että olisi aseita käsillä, kun lähdettiin illalla noutamaan karjaa kotiin tahi aamulla ajamaan sitä laitumelle²⁾. Saman tuvan uunin vieressä oli

¹⁾ Että mordvalaisten tupa talvella on myös läävänä sanotaan nimeenomaan lehdissä Самарскія губ. вѣд. 1859, N:o 9 ja Пенз. губ. вѣд. 1862. N:o 24. (Kts. myös s. 26 muist. 2).

²⁾ Tuvasseilla, — ainakin niillä, jotka asuvat Samaran läänissä, lienee suuremmissa määrin meidänkin aikoihin asti ollut tapana pitää karjaa tuvassa, josta syystä viimeksi viitatussa paikassa sanotaan heidän asuntonsa olevan enemmän navetan kuin ihmisasunnon

ovi, jonka kautta pääsi alustaan, — sekin venäläistä rakennustapaa. Kiukaan edusta eli tolmalanga (kts. kuvaa 55) oli myös tavallista yksinkertaisempaa laatua.

Suŕkinon kylässä, Saratow'in lääniä, oli kud yleensä tyyppiltään semmoinen kuin olemme oppineet sen tuntemaan Kargašenossa ja Drakinossa. Mutta tässäkin oli kerspelin nostettavan laudan asemasta tehty kiukaan kylkeen erityi-

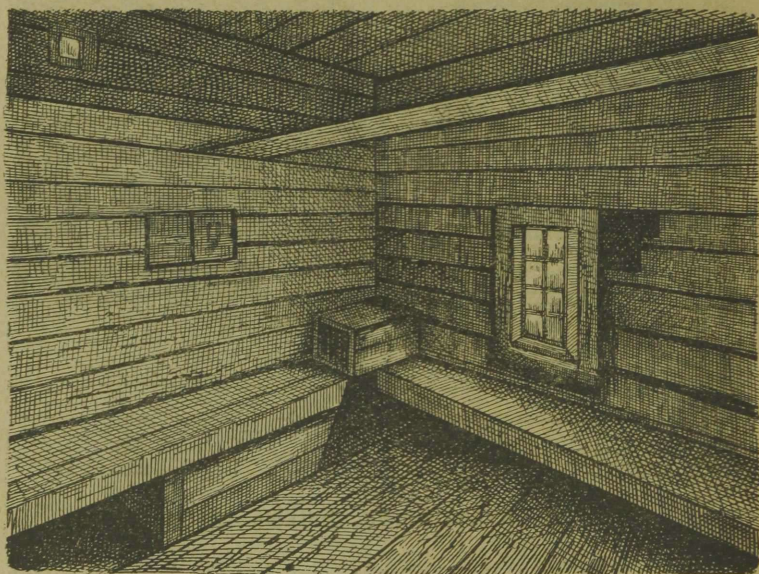

Kuva 57. Kud'in sisusta. Suŕkino. Saratow.

nen lautakarsina, johon pääsi oven* kautta ja josta sitten portaat veivät alustaan (kts. kuv. 57 ja vert. 55 ja 56).

kaltaisen. Ainoastaan kiukaan edessä on heillä jonkinlaisia huonekaluja ja astioita, jotka, samoin kuin lakki puunaulassa ja nuorassa riippuvat säärykset sekä mustiksi savuttuneet pyhimysten kuvat nurkassa, johtavat mieleen, että tässä asuukin ihmisiä. Mutta kurjaa ja epäterveellistä mahtaa olla oleskelu tällaisissa asunnoissa. Ilmakin on niin hikistä ja raskasta, että kynttilä vaan hämäränä pilkkuna pääsee sen läpi loistamaan. Kuolettavaa hiljaisuutta häiritsee ainoastaan sarvijaakko pudotessaan pöydälle ja torakat, kiipien ja kahisten (matkustajan papereissa), sekä vesi, joka loristen tippuu sulautuvista ikkunoista. Väsynyt matkustaja ilettävästä löyhkästä täällä vielä saa pääkivun, ja sattuupa niinkin, että päälle päätteeksi kopsahtaa

Lisäksi oli kiukaan otsaan tehty kipinöitä varten holvi, jommoisen tapaa Karjalassakin, nyt kun siellä korkeimmat asianomaiset ovat ruvenneet vaatimaan sen rakentamista, ja luultavasti mordvalaisillekin mainitussa kylässä on annettu samanlainen käsky. Käsikivet olivat samassa kudissa, josta tämä kuva tehtiin, laatikon peitossa nurkassa (kts. kuv. 58). Ainoa lasi-ikkuna, mikä siinäkin oli, oli lähellä toista nurkkaa, jonka toisella puolella näkyy siirto-ikkuna, samoin

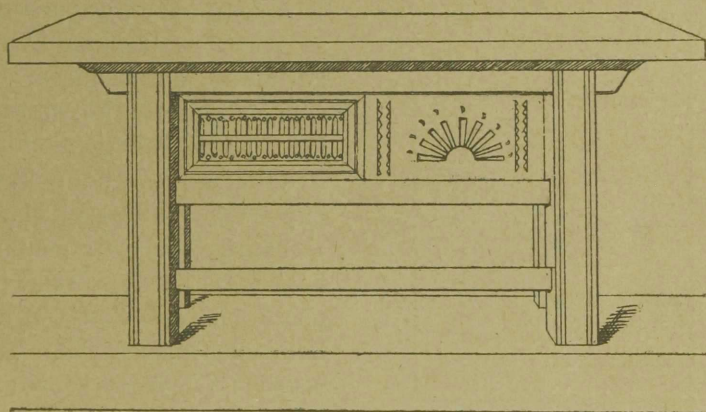
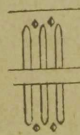
Kuva 58. Kud'in sisusta. Suŕkino. Saratov.

kuin kerspelissäkin. Savureikä l. reppänä oli yläällä välikaton rajalla (kuvassa 58 vasemmalla) ja ulkopuolella huonetta esiintyy se räystään rajasta laatikon tapaisena, pysty-asemassa olevana savuriippuna. Lattiassa oli liitos ja sen alla 2 pereklad'ia (перекладка).

vesipisara katosta silmiin. Ja tämä on kuitenkin yksi parhimpia tupia, laitettu varta vasten kortteeriksi „tinovnikoille“. Самар. губ. вѣд. 1859. N:o 9.

Mordvalaisen pöydän tyyppi esitetään kuvassa 59.

Kaikissa kerrotuissa kud'eissa asui mokšalaisia, paitsi siv. 31 kuvatussa, jossa samoin kuin koko Drakinon kylässä asui erzalaisia. Jo tästä päättäen lienee mordvalaisilla yleensä ollut samanlainen tupa, vaikka sen nyt kerrottua muotoa nykyään tavataan enemmän mokšalaisilla aloilla Tam-

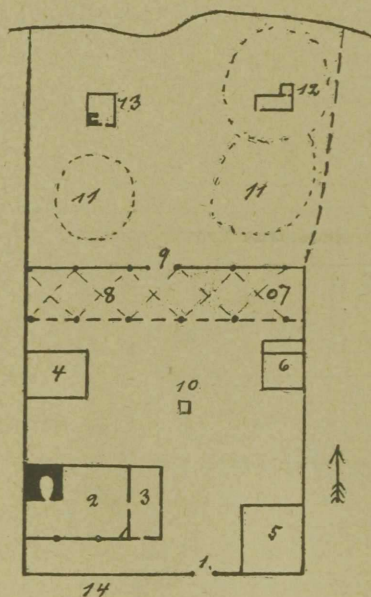
Kuva 59. Pöytä. Kargašeno. Tambow.

bowin, Pensan ja Saratow'in lääneissä. Sentähden olen antanut tyyppille *mokšalaisen* nimen.

Kazan'issa sain muutamia pohjapiirustuksia, jotka eräs kansakoulunopettaja pyynnöstäni oli tehnyt. Nämät piirrokset, jotka kuvaavat muutamia mordvalaisia taloja — näissä tupa on „mokšalaista“ tyyppiä — Sullin kylässä Belebei'in piiriä Ufan läänissä, antavat meille muutamia uusia tietoja mordvalaisista rakennuksista, jonka tähden painatan ne tähän,

vaikka ne ovatkin muutamissa kohdin vähän epätäydellisiä, ja kerron niistä tekijän antamien tietojen ja selityksien mukaan.

Kuvat 60—61 osoittavat meille kolmea taloa, joista ei yksikään ole kadun varrelle rakennettu. Numeroilla on seuraavat merkitykset, nimittäin kuvassa 60: 1 portti kadulle, 2 tupa kud, 3 porstua, 4 vaateaitta, 5 talli, 6 jyvääitta, 7 kellari, 8 katos, 9 portti puutarhaan, 10 „kardo särkö“-niminen patsas tahi kiven alainen kuoppa, johon kotona uh-

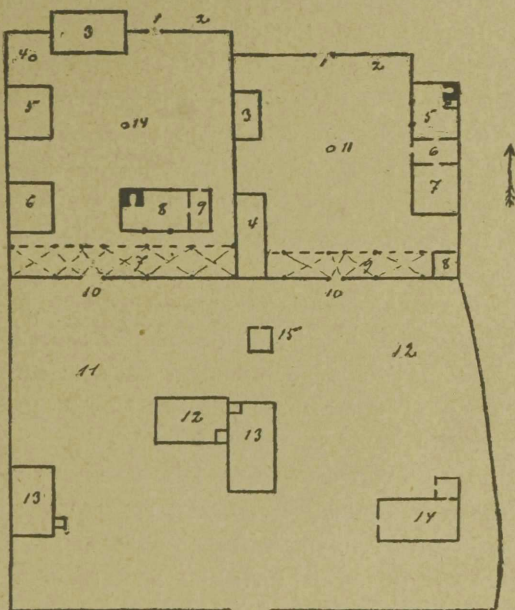

Kuva 60. Mordvalaisen talon pohjapiirros. Sulli. Ufa.

ratessa eläimen verta kaadetaan, 11 puutarha, 12 riihi, 13 sauna, 14 aita; kuvassa 61 (vasemmalla): 1 portti kylän kadulle, 2 aita, 3 talli, 4 kellari, 5 aitta, 6 navetta, 7 katos, 8 kud, 9 porstua, 10 portti puutarhaan 11, 12 karjatarha karsinoineen, 13 riihi, 14 kardo särkö; oikealla: 1 portti kadulle, 2 aita, 3 talli, 4 navetta, 5 kud, 6 porstua, 7 aitta, 8 kellari, 9 katos, 10 portti puutarhaan, 11 kardo särkö, 12 puutarha, 13 karja-tarha karsinoineen, 14 riihi, 15 sauna. Tämän ja karjatarhojen (12, 13) läheisyydessä jossain lienee kaivo, sillä näissä tarhoissa juotetaan karjaa talvella.

Näiden pohjapiirustusten tekijä kertoo näistä vanhan-aikuisista rakennuksista seuraavaa: „Muinoin asetettiin rakennukset ilman mitään järjestystä, ja rakennettiin kuinka vaan kulloinkin sopi; muutamat huoneet ulottuivat enemmän kadulle päin, toiset pihalle päin; tupa asetettiin pihalle, ja sille kaivettiin, jotta se tulisi lämpöiseksi, niin syvä perustus, että kaksi kehäkerrosta joutui kokonaan maan sisään.

Alusta veistettiin erityisestä kehästä ja pidettiin sen ohessa tarkasti huolta sen puhtaudesta, sillä vanhain ihmisten uskon mukaan oli alusta „jurt-avan'in“ (asuntoäidin) olopaikkana, johon häntä varten pantiin rukouksen aikana kaikenlaisia syötäviä leivän kuorelle. Akkunoita tehtiin ainoastaan kaksi pienenlaista rakennuksen eteläiselle seinälle. Tuvan sisusta järjestettiin toisella tapaa kuin nykyään, pöytä ja pyhäinkuvat olivat etunurkassa vasemmalla ovesta ja koniksi sitä oikealla; samoin palati konikin yläpuolella ei ollut nykyiseen tapaan asetettu. Kiuas oli mordvalainen, s. o. piiputon ja kokonaan savesta; sen viereen oli tehty laipio (перегородка l. laznița) ja alustaan vievä ovi. Keskelle pihaa asetettiin aina patsas tahi kivi, (kardo särko), jonka alla oli kuoppa. Sillä ennen, kun eläin

Kuva 61. Kahden mordvalaisen talon pohjapiirrokset. Sulli. Ufa.

tapettiin, niin annettiin veren juosta tähän kuoppaan sillä tarkoituksella, että „kardo särko“ joisi tämän veren. Kardo särko merkitsee: skotinan Pokš eli skotinan Paz s. o. karjan Suuri eli karjan Jumala¹⁾.

¹⁾ Vrt. Мельниковъ. Русскій Вѣстникъ 1867. Омш. s. 413. ja T. 5: 225 ja 239 sekä Самарскія епарх. Вѣд. 1868. N:o 21. (Jälkimmäisessä paikassa on tarkempia tietoja myöskin mordvalalaisista uhrista).

V. Mordva-erzalainen tupa.

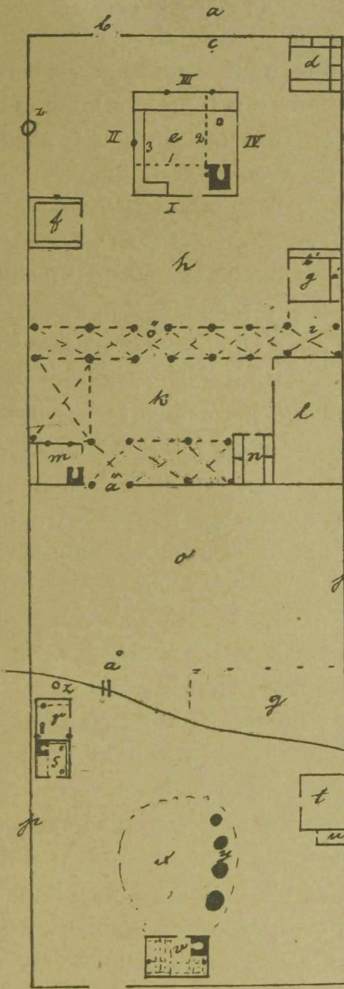
Mutta mokšalaisetkin asuvat toisenlaisissa tuvissa, kuin edellä kerrotut kud'it ovat; sen näimme jo kuvasta 32 *B*, joka oli uudempiaikuinen ja myöhemmin rakennettu tupa samassa talossa kuin kuv. 32 *A*. Siellä pidettiin edellistä tupaa parempana, vierastupana. Tähän malliin rakennetut tuvat tulevat mokšalaisten kesken yhä yleisemmiksi. Mutta tavallisempi on se kumminkin jo erzalaisilla, jotka muunlaisesta asuntotuvasta paikoin eivät tiedäkkään, luultavasti sentähden, että he yleensä, asuen likempänä Volгаа ja ollen sentähden enemmän venäläisen vaikutuksen alaisina, ovat muisakin suhteissa enemmän venäläistyneet. Sitä tupamuotoa mordvalaisilla, joka on venäläistä tyyppiä s. o. jolla on *kiuas oven nurkassa, suu perälle päin*, nimitän sentähden *erzalaiseksi tyyppiksi*.

Vaikka tämä erzalainen *kudó* l. *jurt* tietysti monessa kohdin muistuttaa venäläistä tupaa, kerron kuitenkin esityksen täydellisyyden vuoksi tässä erittäin siitä sen mukaan, kun opin sitä tuntemaan varsinkin Maljikarmalin kylässä Buinskin piiriä Simbirskin lääniä¹⁾.

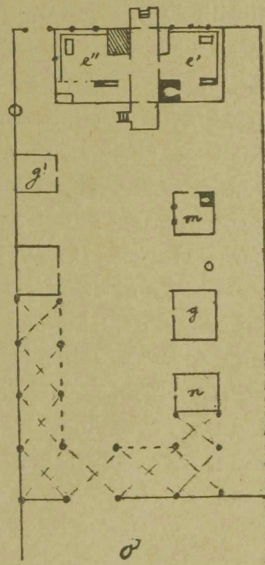
Yhteydessä kudo'n kanssa esitän tässä siis pohjapiirroksen muutamasta *vanhasta erzalaisesta asunnosta* (kezéren erzän *jurt*) yllä mainitussa kylässä (kuv. 62), jossa *a* on katu (*ul'tsa*), *b* portti (*ortá*), *c* aita (*zabór*), *d* jauhoaitta (*poťt utómo*), *e* tupa (*kudó*), *f* aitta (*utómo*) vaatteita varten, *g* talli (*lišmén' kardó*), *h* piha (*kardaz*), *i* katos (lato-alks oik. katoksen alla), *k* karjapiha (*skalón' piré*), *l* läävä (*skálon' kardó*), *m* karjakota (*skotnoi kudó*), *n* vilja-aitta (*sjuró am-bár*), *o* ryytimaa (*piré*), *p* aita (*pirá'ft*), *q* humalisto (*komuljá' sad*), *r* keittohuone (*puvarinja = sivulla 18*), *s* sauna (*banjá*), *t* tähkähuone (*kolóz kapdó*), *u* ruumenhuone (*sjuvá kardó*), *v* riihi (*avnja*), *x* luuva (*tingé токъ*), *y* keko (*adonjá' одонье l. конна*) ja *á* puronen, joka juoksee puutarhan läpi. — Kuva

¹⁾ Kts. esipuheesen.

63 on sama talo uuden nykyisen tavan mukaan järjestetty; ainoastaan puutarhapuoli siinä on entisellään.

Kuva 62. Mordvalaisen talon pohjapiirros. Maljikarmali. Simbirsk.

Kuva 63. = edellinen (uudemmalta asetettu).

Päädyssä (kuva 62 I) oleva ovi (kenkä) aukeni sisäänpäin. Rautaisia saranoita ei tietysti ennen ollut, vaan

ne olivat puisia, joiden alapäässä kantapää (kenkš kotkärä) ja yläpäässä oven pää (kenkš prä) kiertyivät kynnyksen (poróft попортъ) ja kamanan (myös kenkš prä) lomissa. Pihti-puolta sanotaan venäläisellä nimityksellä kosjak'iksi (косякъ). — Porstuata (kudó ikel'ks) ei aina ollut, vaan sen asemesta kaksi lautaa ja pari kolme astuinta (kusti'ma). Kudon alustaan (kas'ká) pääsee ulkoa aukon (kas'kas sovámo l. kas'ká kurgó) kautta ja siinä on pieni avonainen ikkuna (kas'ká valmá). Alustan sisäpuolen laitteet varustetaan yltä ympäriinsä hirsillä, joita sanotaan alustan penkkihirsiksi (kas'ká esémen' šotk). Näiden ja seinäin väliin pannaan kuivaa multaa (modá); tätä näin syntynyttä välipaikkaa nimitetään myöskin ezem'iksi (penkiksi) ja siinä säilytetään talvella potaattia y. m. Alustan keskellä on kuoppa (kas'ká latká), johon taasen sopii asettaa tynnyrit täytettyinä taarilla (posá квасъ) ja oluella (pijá пиво). Tässä asuu myös alustan haltia (kas'kán kirdi' Paz). Lattia (kijaks) pannaan kokoon laudoista (plastí'na) ja sitä kannattaa 4 poikittaista alushirttä (perjoklad перекладъ); lattia-laodat ovat siis pitkin huonetta ja ulottuvat aina toisesta seinästä toiseen. Ainoastaan toisinaan on oven sisäpuolella kaksi puolilattiaan ulottuvaa lautaa, jotka voidaan nostaa ylös alustaan mennessä, ja siinä tapauksessa ei ole muuta aukkoa alustaan. Näiden lyhyiden lautojen jatkona on tietysti toisia, jotka ulottuvat aina toiseen seinään asti. Lattian laodat ulottuvat myöskin kiukaan alle, mutta niin, ettei kiuas suorastaan lepää niillä, vaan on toista jalkaa korkean kehän päällä. Täten syntynyt kiukaan alusta on pienten kotieläinten ja lastenkin oleskelupaikkana, ja sinne pääsee aukosta kiukaan rinnassa eli kiukaan suun alapuolella. Puhuessamme mokšalaisten kiukaista näimme, miten he puuleikkauksilla koristelevat niiden rintalaudoitusta. Myöskin erjalaisilla on tapana kaunistaa tätä paikkaa ja varsinkin kiukaan alustaan vievää aukkoa, mutta heidän koristeleikkauksensa olivat hyvin yksinkertaisia. Toiselta sivulta viepi toinenkin, mutta pienempi aukko kiukaan alustaan. Kiukaan ja seinien väliä sanotaan kaštómo udalksiksi (kiukaan taustaksi). Kiukaan alapuoli muurataan savesta (sjovón),

joka hakataan puupölkkyllä kovaksi; sitten jatketaan muurausta tiilillä. Uunin suun (kaštómo kurgó) etupuolella l. lieden paikalla, jossa erzalaisetkaan eivät pidä valkeata, on nimi tombámo langó l. oikeammin tongómo langó¹⁾. Tämän lieden toisessa seinänpuolisessa syrjässä nähdään tavallinen tuhkaesä (kulóf pizé eli piziné), johon uunista kaikki tuhka kootaan. Savu nousee ilmaan räppänästä (truba тpyбá), joka suljetaan laudalla (laz). Kiukaassa, joka rakennetaan puulavalle, on hyvä arina l. lattia (kaštómo kijáks) välttämätön, eikä holviakaan (menél) saa huonoksi jättää. Päästäkseen uunin päälle tarvitsee erzalainen vaan yhden lauta-astuimen (tallamo langó) uunin ovipuolisella syrjällä. Muuten ovat patsaat (palman) ja patsaan orret (brus брусъ), niinkuin mokšalaisessakin kud'issa, vaikka kiuas erzalaisessa tuvassa on toisessa nurkassa. Ennen ei ollut polók langoa (полáты), vaan maattiin penkeillä (potmár), jotka ovat samassa laatikkoina. Toisessa sivuseinän potmarissa ovat käsikivet (keft 62 e 3²⁾), joista käsipuu (veláftóma верхáлка) nousee patsaasta lähtevään lapatta-orteen. Arvattavasti tässäkin siiliä (portlí'tsä) nostavat ja laskevat samanlaiset telkeet potmar'issa kuin mokš. kud'issa (siv. 36). Ovesta vasemmalla (tahi oikealla, jos kiuas on vasemmalla,) on nurkkaan asti ulottuva penkki, jonka nimi on konik langó, mutta bórankaa ei ole erzalaisissa tuvissa esinkään. Ainoastaan pitkin konikin ja potmarin etureunoja on listoja (пластинка), jotka ovat koristetut leikkauksilla. Näihin penkkihirsiin uurretaan taas syvennys, johon lasketaan lyhyitä lautoja, jotka siten käyvät poikittain seinien ja sanottujen hirsien välissä. Ylempänä, kahden puolen pyhän kuvien kulmaa (Paz Avá ugol) vasta-

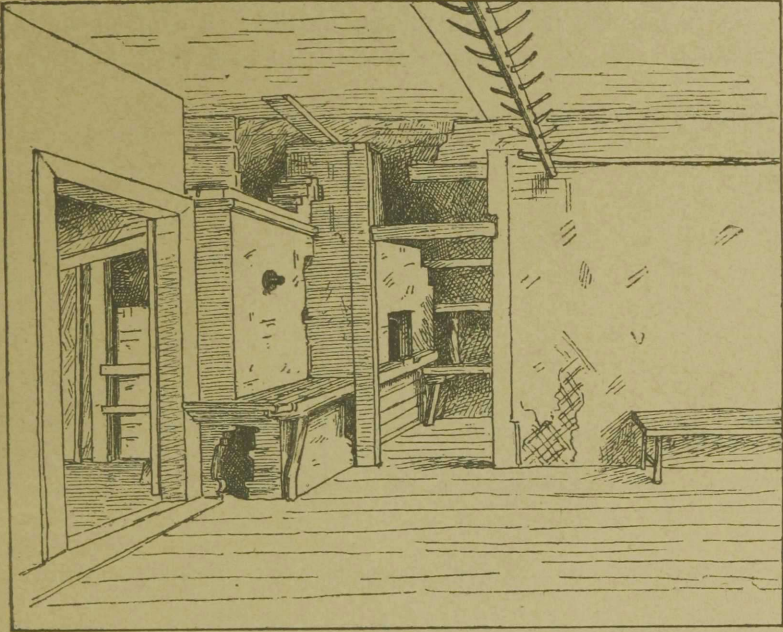
¹⁾ Tätä nimitystä selitti Makár Jefséjeff näin: tombáms = мать sotkea; tongóms = сунуть pistää, joten tämä siis olisi uuniin pistämisen paikka.

²⁾ Nykyään niissä enimmiten jauhetaan vaan hampun kuituja — viljat jauhetaan joko tuuli- tahi vesimyllyssä, joita on jokaisessa kylässä — sentähden niitä sanotaankin „hampun siemenen jauhatuskiviksi“ (kan'tsjóron' jažámo keft; sanoista jažáms, jauhaa ja кандёро = конопляное зерно).

päätä kiuasta on seinillä lautoja, joita käytetään hyllyinä kaikenlaisia esineitä varten. Kolme suurta akkunaa (val'ma), kaksi päädyssä, yksi toisessa sivuseinässä, päästää valoa kudoon. Paitsi näitä on kaksi siirto-ikkunaa, toinen „koira-ikkuna“ (kiskán' val'ma) oviseinässä, koska sen kautta nakataan ruokaa koirille, toinen „tölan val'má“, sillä se on чуланъ'in sivuseinässä. Toisinaan on peräseinän keskellä suuri lasi-ikkuna ja kahden puolen sitä lautaiset siirto-ikkunat. Ainakin ennen oli erzalaisessakin kudossa pieni „ylä-ikkuna“ (ver'val'má) uunin kohdalla ja välikaton alla uunin seinässä (vrt. kuvassa 34). Poikki huonetta käy ainoa matonalainen (mátka), jolle välikaton laudat pitkin huonetta pannaan. Välikaton päälle heitetään ensin savea, sitten sahanjauhoja ja vasta niiden päälle maata. Ullakkoa sanotaan kudó potmár'iksi. Päädyn kannikkeet (stomets) kannattavat vuolia (slegá, mordvaksikin). Harjahirttä sanotaan, kumma kyllä, vaikka se tässä ei ole muu kuin ylin vuoli, kanjok'iksi (конёкъ venäläisessä ja myöskin mokšalaisessa rakennuksessa tarkoitti ikkunain ja harjan keskitienoilla olevaa tuulilautojen välilautaa, joka, niinkuin olemme nähneet s. 42, monella tavalla oli kaunistettu). Vaikka erzalainen kud'o on enemmän venäläisen izbán kaltainen, kuin mokšalainen kud, puuttuu siltä kuitenkin ne ulkonaiset venäläiset koristukset, joita on tarttunut jälkimäiseen. Ainoastaan tuulilaudoissa (slegá peva laz s. o. vuolen pää-lauta) nähdään vähän leikkauksia, mutta nekin hyvin yksinkertaisia. Samoin on ikkuna-lautain laita, joita ei milloinkaan maalata, vaan joskus leikkauksilla vähän koristetaan. Vuolille levitetään tuohien asemesta niinikään lehmuksen kuoria (ker), joista ei vielä ole niiniä (lefs) otettu. Jos lefs otetaan pois, jää lukumáz jälelle, jolla myöskin vuolet katetaan. Näiden kuorien päälle ladotaan sitten suuria mäntisiä päreitä l. malkoja (драницá), jotka kiskotaan erityisellä sitä varten tehdyllä suora-teräisellä vuolimella. Malkojen päälle asetetaan ränkipuut, ja nämä päädyissä yhdistetään parittain vuolien kanssa laudoilla, joissa on reikä kummassakin päässä. Muuten on katon laitos samanlainen, kuin olemme sen nähneet mokšalaisilla ja tere-

misseillä, ja on se tyyppiltään sama kuin suomalaisetkin katonot, jotka vastedes otamme puheeksi.

Ikkunain eri osia nimittävät erzalaiset seuraavilla eri nimillä: val'má pel'tsá ikkunan raamit, trokské raamien keskipsas, sel'mé lasi (silmä), val'ma laz luukku, oik. ikkuna-lauta (ставень), v. naléšnik (налешникъ) ikkuna-listat ulko- ja sisäpuolella. — Lisäksi mainittakoon vielä pirtin ulkovierut: I

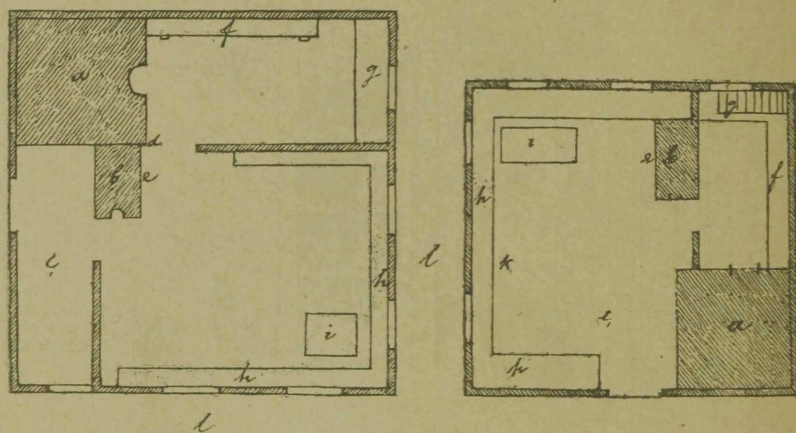

Kuva 64. Kud'in sisusta. Binaradka. Samara.

kudó ikel'ks, II kudó boká, III val'má alks, IV kudó událks. Jos tupa on keskellä pihaa, niin neljättäkin sivua sanotaan silloin bokáksi.

Mordvalainen kud Samaran läänissä oli venäläistynyttä erzalaista tyyppiä. Kuvissa 68—70 näemme 2 pohjapiirrosta ja yhden sisustan kud'eista Binaradkan kylässä, joka on muutamien peninkulmain päässä Samarasta. (Asukkaiden sanotaan siirtyneen näihin kyliin Gorodištšen tienoilta, Pen-

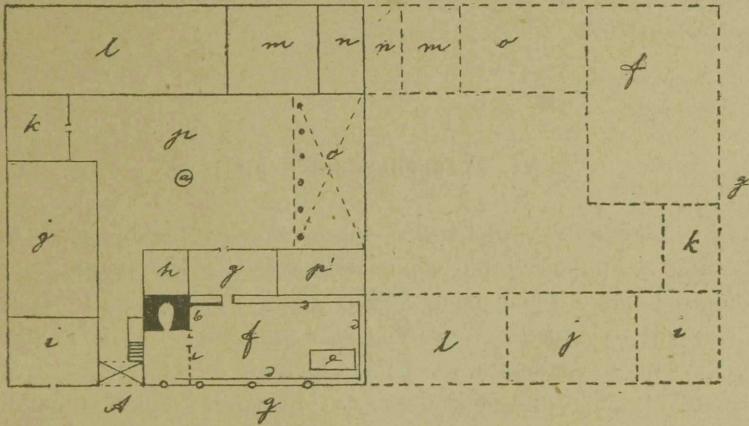
san läänistä). Kud'in eri osia nimitettiin seuraavalla tavalla: *a* (kuvissa 65 ja 66) peţkä, *b* patópka (sanasta топить lämmittää), pienempi tuliuuni lämmitystä varten, jonka päällä ležanka *e* (лежанка uunin penkki), *c* kerspel, johon ovi (kengš) aukenee porstuasta, *d* kosäk (косякъ tulan'in ovipieli), *f* morga äizem, *g* konek, *h* äizem, *i* žere, jossa žere potmar pöytä laatikko, sitä paitsi toisessa kud'issa oli kuusi, toisessa viisi lasi-ikkunaa (valmasa), sekä kumpaisessakin lattia (mastraks) ja lattian alusta (zédalks). Toisinaan saattaa patópka seisoa erillään toisessa paikassa (kts. kuv. 66).

Kuvat 65—66. Kahden kud'in pohjapiirroukset. Binaradka. Samara.

Myös Kargašenossa näin yhden venäläisen tuvan, jossa oli samanlainen lämmitys-uuni kuin nämät kerrotut, mutta niin kuin *k:n* kohdassa seisova (kuvassa 66). Samoin oli niitä Maljikalmalin uusissa kudoissa (kuvassa 63 *e''*). Merkkillisin kohta kuitenkin näissä Binaradkan kud'eissa on se seikka, että oven edustaa sanotaan kerspeliksi, jota ei voi muulla tavalla selittää, kuin siten että tämä paikka on todella ollut kerspeli mokšalais-muotoisessa kud'issa. Mutta niinkuin näemme, ei tämä kud olekaan vanhaa mordvalaista (mokšalaista), vaan venäläistä tyyppiä, jonkatähden tyyppillisen muutoksen siinä on täytynyt tapahtua. Ja se muutos ilmestyy selvästi

siinä, että ovi on muutettu toiseen seinään, sillä jos se olisi kumpaisessakin kudissa l:n kohdalla, olisi kud'illa samassa mokšalainen tyyppi ja kerspel olisi myös tyyppillisessä paikassaan. Mutta tässä lienee myös toisia muodostuksia tapahtunut, johon konik'in *g* omituinen paikka viittanee. Kuinka lieneekään, näkyy venäläinen vaikutus tässä samoin kuin muissakin suhteissa olleen suurempi Samaran seuduilla — sillä mordvalaiset siellä olivat jo enimmäksi osaksi heittäneet kansallispukunsa, vaikk'ei juuri kieltään — ja siten matkaan saaneen täydellisen mullistuksen mordvalaisen kudin muodoissa.

Kuva 67. Mordvalaisen talon pohjapiirros. Kraznoslabodsk. Pensa.

Lisättäköön vielä yksi pohjapiirros (kuva 67), josta minun on kiittäminen hra valtioneuvos W. Mainoff'ia. Se kuvaa „mokšalaista taloa“ Mokšajoen varrella kylässä, joka arvattavasti on Kraznoslabodskin piiriä Pensaän lääniä. Muodoltaan itse „jurta“ (*f*) on kuitenkin venäläistynyttä erzalaista tyyppiä. Sen sivu on „pääpuolena“ (*g* preäksi) kadullepäin; tämä seikka tosin on mordvalaisuutta pikemmin kuin venäläisyyttä, mutta kiukaan asema on kuitenkin venäläinen. Muut paikat ja huoneet selittää hän seuraavaisesti: ¹⁾ *a*

¹⁾ Vrt. Древняя и Новая Россія. 1878. 3. Т: 121—123, jossa hra

kardas särko, *b* petska (pätsi), *c* pelks (перегородка), *d* esima (penkki), *e* šra (pöytä), *g* kudon kelks (etehinen), [*h* tulan?], *i* ambar, *j* tjala-kardas (muistutuksessa mainitussa kirjoituksessa tarkoittanee tätä suojaa nimi „kardene“ — karjan ja mehiläisten suoja talvella ¹⁾), *k* nupin-kud, (sammalhuone?), *l* ilatks (kätkö pelto- ja ajokaluja varten), *m* kav (heinälato), *n* neškeperä (mettiäispesä), *o* kardo (tallikatos), *p* kardas (piha), *p'*:tä ei selitetä piirroksessa. — Tekijä muistuttaa tämän ohessa, että toinenkin jurta saattaa olla yhdistettynä tähän jurtaan, ja että ainoastaan tämän jurtan kardon *o* kautta pääsee siihen toiseen lisäjurtaan ja molemmat jurtat luetaan silloin samaan taloon, jossa siten asuu kaksi perhettä ja jolloin A on yhteinen portti.

VI. Teremissiläinen pirtti.

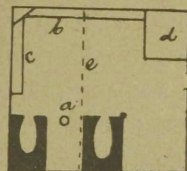
Jonakuna välimuotona *teremissiläisen* kodan ja *pirtin* välillä saatamme pitää semmoista kotaa, jonka perään tehdään kiuas. Semmoisen kodan näin Parnangaš'in osassa Torojungan kylää vuoriteremissien alueella. Ennen kuuluu niitä olleen useampiakin. Niissä kodissa oli paitsi sitä liesi, kuten tavallista, keskellä kotaa ²⁾. Kiukaan kohdalle tehdään tavallisesti lautasilta. Nähdyssä kodassa olivat orret poikki

M. laveammin selittää tätä taloa; sittemmin on hän pyynnöstäni tehnyt tämän pohjapiirroksen.

¹⁾ Viitatussa kirjoituksessa sanoo hra M. kud-nimityksen mordvalaisilla merkitsevän taloa (сельбище дворъ). Siinä puhutaan myös kolmesta ikkunasta kadulle päin, mutta kuvassa on neljä, joka onkin tavattoman suuri lukumäärä.

²⁾ Ostjakeilla kuuluu olevan samanlaisia talviasuntoja, jotka — olkootpa niissä useampiakin suoja — ovat puoleksi maan alaisia. (Georgi) Beschreibung aller Nationen d. Russ. R. St. Pbg. 1776. s. 75. Huomattavaa on myös, että tšuvasseillakin oli ennen pöytä oven nurkassa. А. ф. Ритихъ. Материалы для Этно. Рос. XIV. Каз. губ. II Ч. s. 62. — Sekin lienee seurauksena asunnon entisestä maanalaisuudesta, joka myöskin on vaikuttanut, että kiuas alkuaan rakennettiin perälle.

huonetta ja sen vieressä oli toinen umpinainen suoja ilman ovea ja akkunaa (nähtävästi siis puolitekoinen). — Edellisestä tiedämme myöskin että teremissit sanovat yhtä riihi-tyyppiä marlá l. pört-avin'iksi (kts. sivu 4—6), jossa kiuas saattoi olla perällä, suu ovelle päin, alkuperäisimmän muodon mukaan. Mutta epätietoista on, onkohan kiukaalla myöskin alkuaan ollut tämä asema teremissein pirtissä. Alkuaan sanomme, sillä nykyään on teremissiläisessäkin pirtissä kiuas asetettu venäläisen нзбá-tyypin mukaan, s. o. oven nurkkaan, mutta kiukaan suu peräseinälle päin. Mutta niin ei liene aina ollut. Siinä kohden ansaitsee tässä vielä mainitsemista se tuvassilainen karjapirtti (viläh pört), jonka näin Turatskin kylässä Tsiivilskin piiriä Kazan'in ja Simbirskin läänien rajaseuduilla, vaikka se onkin hyvin harvinainen. Nähdyn pohjapiirros on kuvassa 68. Tässä huoneessa oli, omituista kyllä, perällä kaksikin sivullepäin käännettyä kiuasta, ja niiden välissä avonainen liesi *a*, jossa pata riippui haahloissa. *b*. oli pitkä seinäpenkki (täräk sak длинная скамейка), *c* laatikko (sunduk) luukulla, *d*:stä kuljettiin alakertaan, jossa oli puoleksi maanalainen talli. Mätka *e* kävi tässä poikki suojaan, vaikka se usein tuvassilaisissa rakennuksissa kulkee pitkittäin, sillä sen pää näkyy usein pistäyvän päätyseinästä ulos, samalla tavalla kuin pilariorsi savolaisen tuvan sivuseinästä, (niinkuin vielä saamme nähdä) ¹⁾.

Kuva 68.
Karjapirtin pohjapiirros. Turatski. Kazan.

¹⁾ Muuten sanoo Strahlenberg sivulla 27 viitatussa paikassa, että eroitus tuvassilaisen ja mordvalaisen tuvan välillä on siinä, että kiuas edellisessä on aina ovenpuolisessa nurkassa, mutta jälkimmäisissä, kuten on kerrottu, perällä. Mainittakoon myös tässä, että toisen tutkijan mukaan on tuvassilaisessa tuvassa ovi, jonka edestä porstua puuttuu, itäänpäin. Senvuoksi saattaa kohta vasemmalla ovesta olla siirto-ikkuna, kun oikealla on n. k. buldjr (чуланчикъ). Eteläisellä ja läntisellä sivulla on penkkiä (sagane). Pohjoissivulla on kiuas (kumagga = terem. kamaká). Tällä sivulla oli myös ikkuna savua varten; toinen ikkuna oli pyhiä tarkoituksia varten. (Исследования объ иородцахъ Каз. губ. Сбоева. s. 22). Oliko siis kiuas luoteisessa vai koillisessa nurkassa ja minnepäin oli sen suu? Strahlenberg'ista

— Sentähden näyttää todellakin siltä, kuin teremissiläisen pirtin kiuas alkuaan olisi ollut peränurkassa, suu joko käännetty ovelle (vanhempi muoto) tahi sivuseinälle päin (myöhempi muoto). Vihdoin on se saanut, kuten jo mainittiin, aivan toisen aseman, joka nykyään onkin yleinen ja säännöllinen.

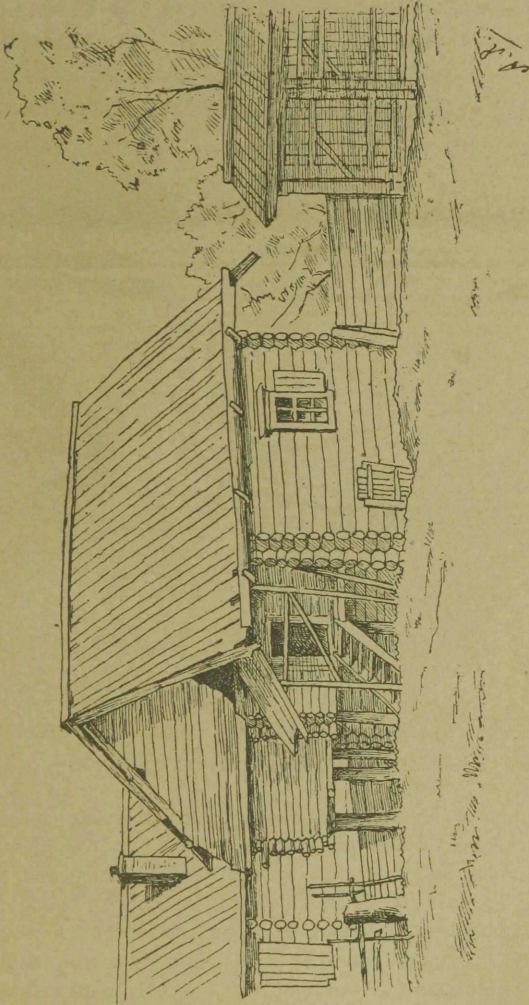
Tämä kerrottu asema antaa teremissiläisille pirteille aivan toisen luonteen kuin mokšalaiselle kud'ille. Yhtäläisyys on sitä suurempi erzalaisen kudon kanssa. Kaikille yhteistä ovat ainoastaan kiukaan patsaat ja niistä lähtevät orret, jotka kiukaan lisäykset tulemme huomaamaan myös muutamissa suomalaisissa rakennuksissa, samoin kuin ne ovat olemassa niinkään venäläisessä tuvassa.

Ulkonäöltään oli *vuoriteremissiläinen* „pört“ joskus hyvin mordvalaisen kud'in näköinen siinä suhteessa, että päädyssä oleva ikkuna oli hyvin likellä toista nurkkaa. Likellä toista nurkkaa taas oli pieni siirto-ikkuna, jonka asemasta lasi-ikkunan rinnalla huomattiin heti, että se oli liian alhaalla toimittaakseen savu-ikkunan virkaa. Tarkemmin katsottua tällaista teremissiläistä pirttiä, huomaa sen ohessa pian, että lattian täytyy siinä olla hyvin korkealla, koska lasi-ikkuna ei mitenkään muuten saattaisi olla niin ylhäällä. Tämän lattian korkeus näkyy myös heti kuvassa 69, sillä siinä pistää oitis silmään se ovi, joka johtaa lattian alustaan, missä talvella pientä karjaa pidetään. Tämä teremissiläisen pirtin ominaisuus, että tuvan alle on tehty karjakarsina, onkin „novgorodilaisten“ rakennus-tyypin mukaista, johon myös Venäjän-Karjalan pirtit kuuluvat, ja josta vast'edes ai'on tarkemmin kertoa. Tällaista „novgorodilaista“ korkeata ja ulkoa ovella varustettua alustaa ei tavattu kud'eissa, joissa alusta oli verrattain matala ja käytettiin kellarina, jonne päästiin kud'in lattiasta. Arvattavasti ei tämä alusta alkuaan kuulu pört-

---

päättäen se olisi koilisessa l. ovinurkassa, mutta siinä tapauksessa oli чуланчикъ tuvan ulkopuolella? Mutta jos tämä чуланчикъ oli = kerspel (mordv.), niin kiukaan täytyi olla luoteisessa nurkassa (perällä), joten Strahlenberg'in eroitus olisi väärä. Vrt. muist. 2 siv. 60.

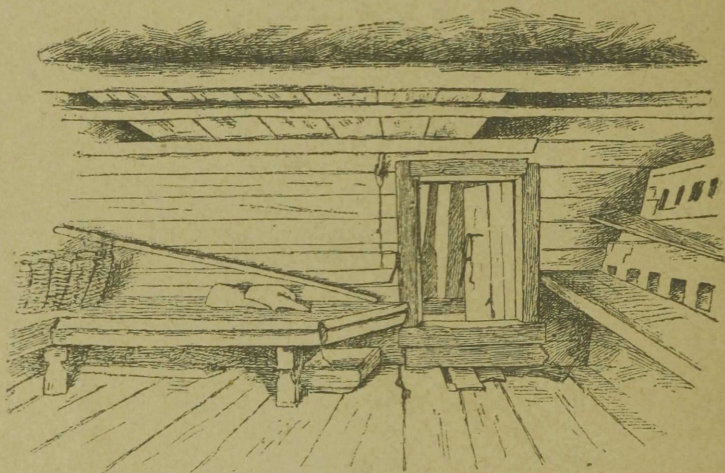
tiinkään yhtä vähän kuin kud'iin, vaan se lienee venäläisest^ä vaikutuksesta siihen tullut. Tämä vaikutus näkyy

Kuva 69. Teremissiläinen pirtti. Sundir. Kazan.

muuallakin teremissiläisessä pirtissä, sen huomaamme heti, kun tarkemmin käymme sitä katsomaan.

Porstuasta päätyseinässä olevan oven ¹⁾ kautta sisään astuttua (kuvassa 70), näkee kiukaan (kamaká) pirtissä sijaitsevan vasemmassa oviseinän nurkassa, ja sen suun aukenevan toista päätyseinää ja siinä olevata siirto-ikkunaa kohti. Kiukaan patsaan orsia (prs l. pörs) on niinkään kaksi, toinen (palatjaprs) käy sivuseinälle, muodostaen palatjan etureunan, toinen (tulanprs) yläpuolella tulan'in väliseinää (переродка). Tulanissa on kiukaan ja päätyseinän välissä

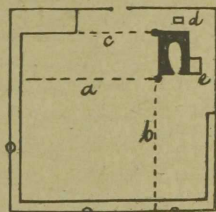

Kuva 70. Edellisen pirtin sisusta.

sivuseinän luona tavallinen pitkä penkki (kuš-angá). Muut penkit pirtissä ovat tätä penkkiä paljon leveämmät (olmangá);

¹⁾ Ennen oven sanotaan vuoriiteremissiläisissä savutuvissakin olleen käännettynä eteläänpäin, jotta saatettaisi rukoilla kasvot päivää kohden käännettynä avatusta ovesta. „Mutta talveksi tekivät he oven yläpuolelle seinään läven, jotta he sen kautta näkisivät taivaan aurinkoa ja kuuta rukoillessaan. Sittenmin ruvettiin seiiniin tekemään siirto-ikkunoita. Nytkin rukoilee moni käännettynä eteläänpäin, huolimatta siitä kuinka huone on asetettu — kun saavat nähdä auringon akkunankin kautta — ja vaikka selkä olisikin pyhän kuville päin“. Бесѣды къ черемисамъ кузнецовскаго прихода, кузнецовскаго школьнаго учителя Ивана Яковлева Молярова. Перепечатано изъ „Извѣстiи по Казанской епархiи“. 1873 г. Но 7, 8 п 9.

leveisin kaikista on kuitenkin penkki (kurnik olmangá) toisessa ovi-nurkassa. Viimemainitun suuri leveys lienee varmaankin tatarilaisuuden vaikutusta. Samassa kuvassa nähdään myös oikealla osa kiukaasta ja niistä kahdesta astuin-laudasta, joita myöden nouseaan uunille. Kiuas varustetaan lautojen ylläpuolella rivissä olevilla pienillä komeroilla. Lattiata (sederá) kannattaa 3 alushirttä (sederá kašká); sen alustaa sanotaan ölväl'iksi. Välikattoa sitävastoin kannattaa sen keskeltä „pirtin äiti“ (pört-ävä), joka käy sivuseinästä sivuseinään. Välikatolle heitetään lehtiä taikka maalataan laudat ensin kalkilla ja pannaan sitten multaa niiden päälle; ullakkoa nimitetään pört-vui'iksi s. o. pirtin pääksi. Kattoon (levš) kuuluu 2 kattotuolia (papká) toinen etupuolella, toinen keskellä kattoa, mutta etupuoliossa päädyssä jatkuu seinä kannikoilla harjalle asti. Mutta porstuan puolinen pääty on auki, jotta porstuaasta siihen voi kiivetä. Muista katon rakentamiseen kuuluvista seikoista kerrottiin jo edellä yhteydessä teremissiläisen kodan kanssa, jossa on samanlainen vesikatto, paitsi että laudoitus pirtissä on paljoa tiheämpi. Oven pihtipuolta sanotaan amasá-arlu'ksi, mutta akkunassa on aknjá-arlu¹⁾.

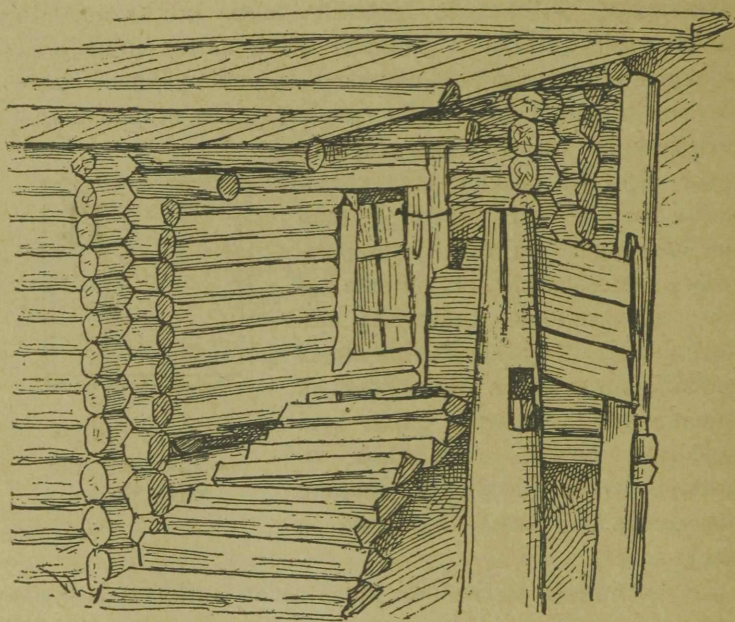

Kuva 71. Pirtin pohjapiirros. Amanūri. Kazan.

Kerrotussa pirtissä oli kiuas aivan nurkassa ja seinissä kiinni (A), mutta niin ei kuitenkaan ole aina laita, vaan se asetetaan tavallisesti vähän matkan päähän seinästä, jotta voi käydä sen ympäri (B). Tämän rakennustavan sanottiinkin olevan tavallisen, mutta lienee myöhemmin kehittynyt. Rakennuksessa pääsee myös pirtin sisäpuolelta alustaan aukon (ölväl amasá d kuvassa 71) kautta, joka on oviseinän ja kiukaan välissä. Portaat ovat taasen kiukaan sivulla sivuseinää vastaan, ja niitä

¹⁾ Ikkunan aukossa myöskin Wolgan heimot käyttivät ennen eläimen suolia tahi läpikuultavia nahkoja.

myöten myöskin pääsee „platjaan“, joka silloin ulottuu toisesta sivuseinästä kiukaankin yläpuolella toiselle sivuseinälle. Kiukaan molemmissa ulkonurkissa seisoo patsaita, joista lähtee sivuseinälle orsia (platja prs *a* ja *c*), ja näiden orsien välissä on mainittu platja. Jos ei kiukaan ovenpuolisessa nurkassa ole patsasta eikä siitä lähtevätä ortta, niin platja päättyy tietysti kuten kuvassa 70:kin oviseinään, mikä lie neekin vanhemman tavan mukaista.

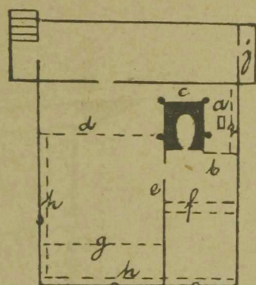

Kuva 72. Pirtin portaat. Modára. Kazan.

Nüttyteremissien nykyaikainen *pört* on yleensä samaa tyyppiä kuin *vuoriteremissien*. Kuvassa 72 näemme erään pirtin portaat (*pört-ontil*) Modárasta *Tsarevokokšaiskin* pohjoispuolelta; nekin muistuttavat hyvin paljon edellisistä samanlaisista kuvassa 69, jossa ne kuitenkin ovat vielä yksinkertaisempia. Porstuan oven saranan virkaa tekee köyden pätkä. — Kiukaan (*kongká*) rakennus on tyyppiltään sa-

manlainen, kuin Wolgan seuduilla yleensä: lava, jota kannattaa maahan pystyyn lyödyt patsaat, tyhjä komero kiukaan alla (kongká jimal) savipatoja ja uunihankoja (ухватъ) var-
ten, joiden avulla padat pistetään uuniin ja otetaan sieltä pois. Lieden (kongká ontjil s. o. kiukaan eteinen) toisella sivulla, seinän viereisessä paikassa (vozák), riippuu usein kattila haahloissa (engirak), niinkuin vielä melkein joka ai-
noassa tuvassilaisessa pirtissä on laita, taikka muurataan kattila tähän paikkaan kiukaasen kiinni tatarilaiseen tapaan. Tällöiset pörtit ovat savupirttejä, joilla ei ole savupiippuja (tylik), mutta nykyään varustetaan kiukaat enimmäen pii-
puilla, josta seurauksena on ollut,

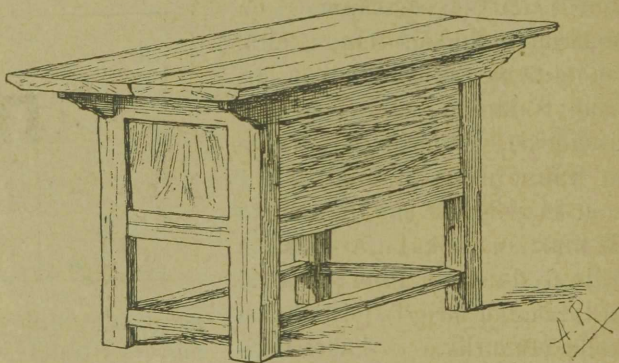
että myös kattila haahloinen on kadonnut pirtin kiukaan etupuolelta, ja siten on tämä vanhanaikuinen laitos jäänyt kudan yksinomaiseksi omituisuudeksi. Muurin ja nurkka-
seinien väliin jätetään niinkään 1 $\frac{1}{2}$ —2 aršinan levyinen väli (kongká šengél kiukaan selkä), ja kiukaan ympärille pystytetään 4:kin patsasta, (mengj l. kongká mengj), joista kaksi on likellä etunurkkia ja kaksi taki-
maisissa nurkissa (kuv. 73). Toisen

Kuva 73. Pirtin pohja-
piirros. Sernuri. Vjätka.

etu-nurkan ja vieressä olevan sivuseinän välissä on pieni ovi *b*, joka vie tulán'ista uunin taakse; siinä on ensin luukku aukkoon *a*, josta portaat vievät pirtin alustaan (pört jimal). Tähän pääsee kuitenkin myös ulkoapäin. Toisessa paikassa ovat porta-
taat *c* johtavat taasen ylös muurille (kongká val), josta hel-
posti pääsee polatiin (šöldrá val). Orren *d*:n nimi on tässä prs
kaštá, ja *e*'n tulán kaštá; Перегородка'a löytyy harvoin. Sitä osaa tuvasta, joka on kiukaan etupuolella, sanottiin kúhni'ksi (кúхня tässä чуланъ'in asemasta). Tulán niittytere-
misseillä on sitävastaan erityinen pieni, kylmä porstuakamari. (Semmoisen tulán'in olen nähnyt jossakin venäläisilläkin). Kuhnissa on kaksi päre l. puu-ortta (pu kaštá *f*) tulán kaš-
tásta kiukaanpuoliselle sivuseinälle. Samasta tulán kaštásta

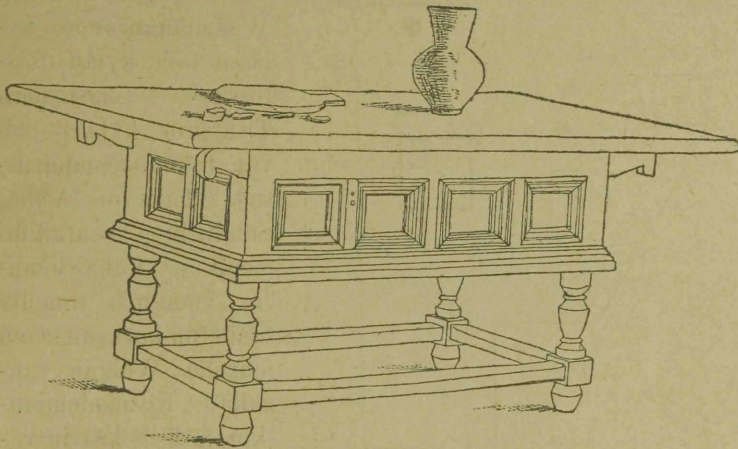
lähtee myös toiselle sivuseinälle leipälauta (kindj' kastá *g*), johon paistetut leivät asetetaan kuivamaan. Näitten orsien kanssa yhtä tasalle on pitkin pirtin kahta sivuseinää laudahyllyjä (ongá val поверхность доски *h*). Niinikään on kiukaan takana edellisten orsien ja lautojen tasalle myös pieni lauta (tulán val поверхность чулана *i*), vaikka tulania tässä paikassa ei ole eikä koko pirtissäkään. Toisessa ovinurkassa on niittyteremisseilläkin suuri ja leveä penkki (ompál лавка), jonka toinen pää nojautuu niin tukevasti sivuseinään, että jalkaa tämän ja sivuseinän penkin kulmauksen alla ei tarvita. Muiden pienten patsaitten (jol) kannattamain penkkien nimi on ténkjil (скамья). Joskus tavataan ompál'issa

Kuva 74. Pöytä. Sundir. Kazan.

laatikko (kut'nik), joka toisinaan kuitenkin on kuhnj'n peräpenkissä; silloin ei sitä ole ovipenkissä. Seiniin isketään sinne tänne puunauloja (iški), joihin vaatteita ripustetaan. Pöydässä on aina laatikko (yštél), josta pöydän nimi yšteval s. o. laatikon päällinen (kuv. 74 ja 75, joiden muodot ovat „pökentyyppejä;“ kts. s. 14). Käsikivet (kitvaks s. o. käsimylly) eivät milloinkaan ole tuvassa, vaan tavallisesti aitassa. Matkaa mainitaan avá kaštá'ksi, ja se käy täälläkin aina keskittuvan poikki. Hirsien' väliin pannaan sammalia, ja joskus lisätään varauksiin pellavan tai hampun tappuroita, kuten on yleisenä tapana keski Wolgalla. Siirto-ikkuna (šykal-tijs törzá двигающееся окно) on pienain (törzá korém окон-

ный желобокъ) välissä. Harjasta räystäälle kulkee kahden puolen sulka-lauta (šúldir ongá крыловая доска). Mutta pirtin katon harjahirteen (kumjktiš) naulataan tavallisesti vielä „kaarnepatsas“ (korák mengki). Nurkan alle asetetaan kivi tahi tammipölkky (tur); nurkan nimi on pusák, hirren p̄rnjá, seinän p̄rdiš, kannikkeen ja kattotuolin myt̄j (vrt. s. 25 muist. 1). Pitkiä nurkan päitä ei näe missään ja hirret nurkassa ovat aina ympyriäisiä, jos kohta seinä joskus sisäpuolelta piilutaankin. Salvoksessa hakataan hirren yläpuoli puoliympyriäiseksi, kuten yleensä Wolgan seuduilla on tapana.

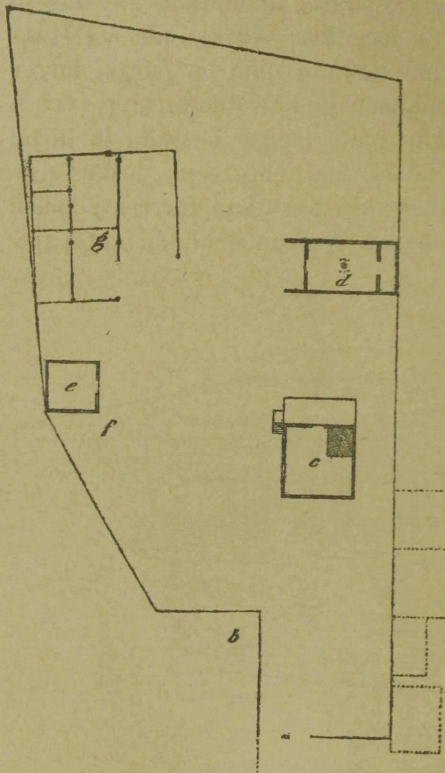

Kuva 75. Pöytä. Modára. Kazan.

— Rappánán päähán asetetaan savupiipuksi katolle tavallisesti pohjaton savipata (kóršök горшóкъ).

Tavallisesti rakennetaan t̄remissiläisetkin talot korkeiden asianomaisten käskestä yhä enemmän venäläisen mallin mukaan. Tämä järjestys ei ole kuitenkaan vielä päässyt täyteen voimaan t̄remisseillä, heillä kun oli ennen talonsa ja kylänsä, samoin kuin muillakin Wolgan heimoilla, aivan säännöttömästi rakennetut, jotta usein joku toiseen taloon kuuluvan rakennuksen nurkka oli toisen talon huoneen sivua vastaan. Semmoisia „epäsäännöllisiä“ taloja näin vielä joitakuuta vuorit̄remisseillä siellä täällä kylissä muitten sään-

nöllisten talojen joukossa. Täänkaltaisen epäsäännöllisen vuoriteremissiläisen talon piirin (plantijn krijmarj kudopi'te),

Kuva 76. Teremissiläisen talon pohja-
piirros. Sundir. Kazan.

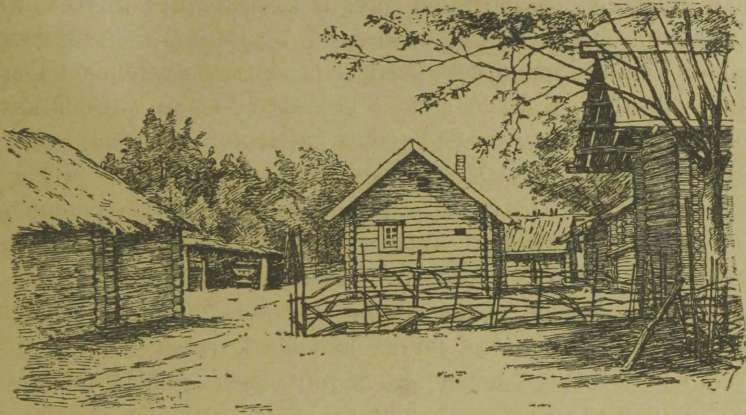
jossa on avara piha, ja pirtti seisoo, niinkuin muutkin talon huoneet, itsekseen pihalla (eikä siis uudemman rakennustavan mukaan kadun varrella), näemme kuvassa 76, joka on erään Wažanänger'in¹⁾ kylässä (oik. kylän osastossa²⁾ — околодоку Troitskin kylää) olevan talon asemapiirustus. Talo on Vähä-Sundir'in seurakunnassa ja Vähä-Sundirin vuoren³⁾ nimellä tunnetun korkean mäen juurella Wolgan rannalla Kozmodemjanskin ja Tebokсарin välillä; — tässä kuitenkin Wolga tekee 4—5 virstaa syvän lahden, jossa ainoastaan kevät-

tulvan aikana on vettä. Portti *a* aukenee kadulle päin, josta katsottuna kuva 77 näyttää meille saman talon pirtin; vasem-

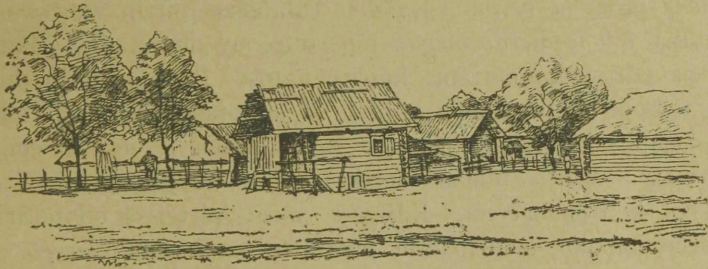
¹⁾ Važ vastapäätä; änger = оврагъ, jyrkkä ouru l. noro

²⁾ Kussakin kylän osastossa saattaa olla 10—50 taloa, ja on kullakin osastolla oma nimensä, jota usein taikauskosta pidetään vierailta salassa. Разсѣтъ. 1860. s. 145.

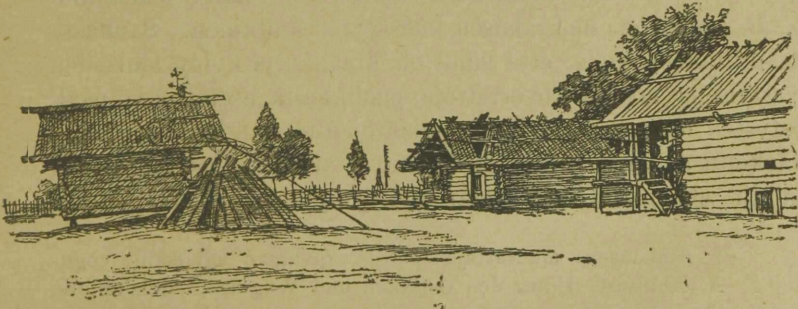
³⁾ Tästä vuoresta kertoo Извѣстія общ. Арх. Исш. и Этногр. въ Казани. Т. III: 82 ja 83. Sekä Древніе города — С. М. Шпилевекаго. Казнь. 1877. s. 531—538.

Kuva 77. Teremissiläinen talo. Sundir. Kazan.

Kuva 78. Teremissiläinen talo. Sundir. Kazan.

Kuva 79. Teremissiläinen talo. Sundir. Kazan.

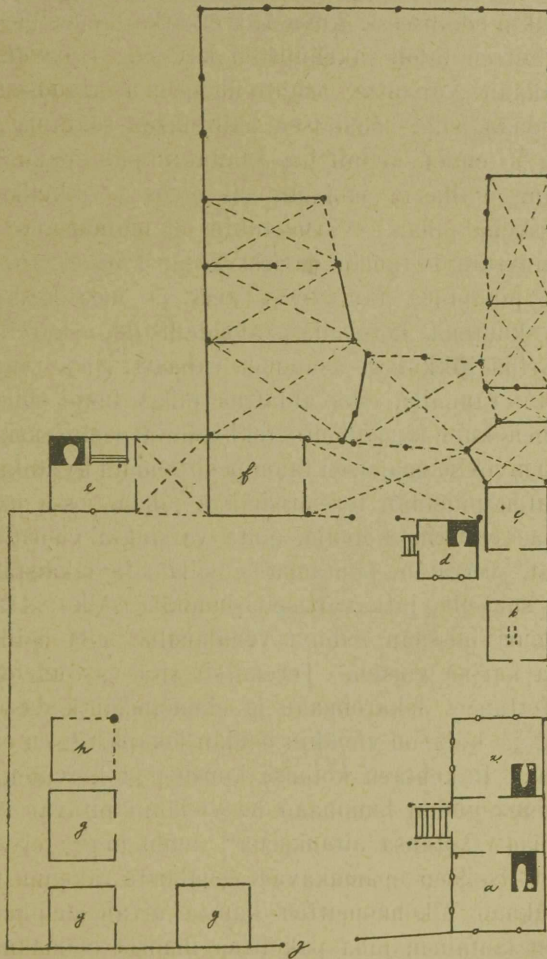
malle tästä on naapuritalon läävä (*b* kuvassa 76). Pirtti *c* kuvataan toiselta sivulta myös kuvassa 78, jossa teremissiläinen nainen käy ulos mainitusta portista ja saman läävän nurkka on tästä oikealla. Kota *d*, aitta *e* ja kellari *f* keontapaisella katoksella, jonka kattoa vasten suuri kalahaavi (nemotká) lepää, sekä vielä osa pirtistä nähdään kuvassa 79. Aitan ja kellarin takaisesta läävästä *g* pilkoittaa esiin pihan puolinen osa, jossa nelipyöräiset rattaat (joko teléga tai tarantassi) seisovat (kuva 77). Kodasta vasemmalla ja pihan takaaidan toiselta puolen pistää silmiin kuvassa 79 vuoriteremissiläinen riihi sitä muotoa, minkä näimme kuvassa 1.

Kuvassa 80 näemme asemapiirroksen eräästä toisesta teremissiläisestä, mutta asemansa puolesta enemmän venäläistyneestä talosta Turajevon kylässä Birskin piiriä Ufán kuvernementissä. Portti *j* aukenee kadulle päin, jonka varrella toinen pirtti *a* seisoo. Kahden yhtäläisen pirtin välissä on porstua, johon pihalta noustaen portaita myöden; näiden päällä oli patsaitten kannattama kuistin katos. Pihanpuolisen pirtin takana on tavallinen kota *b*, ja sitä taaempana oli vielä vanhempi, jo ihan ränstynyt samanlainen *c*, jota ei enää käytetty. Mutta tämän vieressä seisoi vähäisempi pirtti *d* karjan keittuhuoneena. Kaikissa näissä pirteissä oli tatarilaiseen tapaan muuripatoja muurattu uuninsuun viereen¹⁾; kaikissa oli myös muurattuja savupiippuja²⁾. Kiukaan asema oven suhteen on kuitenkin niissä erilainen, ja viimeksi kerrotussa karjapirtissä sama kuin saunassa *e* (muťá), jonka kiukaan asento on mokšalaisen kud-tyypin kaltainen. Saunasta mainittakoon vielä, että siinä oli kiukaan ja kylpy-lauteiden vastaisella sivulla koverrettuja puolikkaita asetettuina päälletysten useampiin riviin (leipäautojen tapaan kärväissä) sitä tarkoitusta varten, että niillä kuivattaisiin taivasalla tapetut rukiit, ennenkuin ne viedään myllyyn jauhattaviksi. — Muita

¹⁾ Kiukaan muurattuja patoja tavataan myöskin voguleilla. A. Ahlqvist. Unter den Ostjaken und Wogulen. Helsingfors. 1883 s. 36.

²⁾ Itse asukkaat olivat kastamattomia pakanoita, ja kävivät miehet tatarilaisessa, mutta naiset kansallisteremissiläisessä puvussa.

ulkohuoneita on talli *f* (viitä) ilman välikattoa, mutta joskus parvella varustettu, vaja *h* (liväš), jossa myös riippui nuorasta hevosten suuri, puun rungosta koverrettu kaukalo *l*.

Kuva 80. Teremissiläisen talon pohjapiirros. Turajevo. Ufä.

ruuhi, jotta tämä vaja, jonka kattoa patsas ulkonurkassa kannatti, oli samassa pelto- ja ajokalujuen liiterinä ja suvi-tallina, sekä aitat *g*. Takapiha on eläinten vallassa ja siinä

sijaitsevat pitkässä rivissä läävät latuskaisilla katoksilla. Koko piiri oli 80 askelta pitkä.

Näistä asemapiirustuksista huomaa m. m. että ainakin kuda seisoo kumpaisessakin talossa itsekseen pihalla, samoin itse pirttikin edellisessä (kuva 76), eivätkä ne siis ole samassa rivissä muitten talon rakennusten kanssa. Harvoin kuitenkaan tätäkään „vapautta“ asunto-huoneen asettamisen suhteen enää nähdään, sillä venäläisen hallituksen säätämä järjestys on, kuten jo ennen mainittiin, saanut tämän epäjärjestyksen häviämään. Pallas'in mukaan oli myös votjakeilla asunto-huone keskellä pihaa. Varmaankin oli muinaisajan elämä-laatu synnyttänyt tämän järjestyksen, kun ei aitoja, eikä suljettuja pihapiiriä tarvittu. Tämä ja liesi keskellä sitä olivat keskuutena kotoisille, taloudellisille askareille, jotta sen ympärillä liikkuvat asujamet vapaasti joka taholle joko metsään tai rannalle, eikä aidattua pihaa liene ennen ollutkaan, ennen kuin karjanhoito teki sen tarpeelliseksi. Tämä on tietysti myös suomalaisen talon ja sittemmin kylänkin synty.

Muuten pidetään teremissiläistä pihaa, jossa usein kasvaa puita, etenkin koivuja, joita varsinkin vuoriteremissit rakastavat, verraten puhtaana¹⁾, sillä sitä lakaistaan tuon tuostakin suurella, pitkävartisella luudalla (salkó); tätä tapaa en ole juuri missään nähnyt venäläisillä, sillä heillä onkin vaan piha karjaa varten. Teremissit sitä vastoin ovat vanhastaan tottuneet askaroimaan ja eläimöimään kodassa ja sen ympärillä, ja kota on vieläkin heidän jokapäiväisen elämänsä keskustana. Rakentaen kotonsa kuusien ja koivujen juurille ja tottuneina niiden huminaan he vieläkin pitävät viheriöitsevää pihaa „kotansa aitauskuna“ (kudo pi'te), eivätkä ole omistaneet itselleen epämukavaa venäläistä rakennustyyppiä, jonka mukaan ulkohuoneitten kautta aivan umpinainen ja enemmiten lantainen piha pakoittaa ihmisiä elämään ja jou-tohetkiään viettämään kylän kadulla.

Tämä erilaisuus pihan suhteen on suureksi osaksi syn-

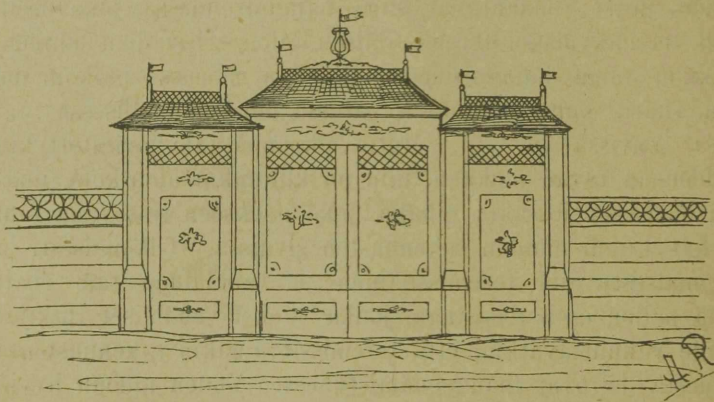
---

¹⁾ Samaa kiitosta antaa M. Buch myös votjakein pihasta. Kts. hänen teostaan. Die Wotjäken. Helsingfors 1882. s. 20.

tynyt siitä, että venäläiset niin talvella kuin kesälläkin paistavat ruokaansa tuvan uunissa, eikä heillä ole mitään semmoista keittuhuonetta kuin kota. Tosin näkee myös heillä pihoja, jotka portilla varustettu väliaita jakaa kahteen osaan, joten siis ainoastaan toisella puolella on karjaa, vaan toinen puoli on siivona ja siistinä. Mutta tällaisia pihoja löytyy ainoastaan suuremmissa ja varakkaammissa taloissa. Kun sen vuoksi tšeremissiläisiä taloja hallituksen käskystä on ruvettu rakentamaan venäläisen mallin mukaan, pirtin pääty kadulle päin, niin tämä tietysti ei ole voinut tapahtua jättämättä jälkiä tšeremissiläisten talojen nykyisiin muotoihin. Ja nämät jäljet ilmaantuvat siinä hajanaisuudessa, joka usein vielä on näkymässä tšeremissiläisen talon eri suojien suhteen, vaikk'ei tämä hajanaisuus tosin enää monessa paikoin ole niin suuri, kuin oli laita kuvatussa „epäsäännöllisessä“ talossa (kuvilla 76—79). Mutta olkoonpa talo järjestettykin uudemman tavan mukaan, niin on kuitenkin aina kota siinäkin olemassa jossakin pihalla, joko itsekseen seisovana tahi nurkat kiinni muiden rakennusten sivuissa. Ulkonaisesti ja näennäisesti siis tšeremissiläinen ja venäläinen talo eivät enää paljon eroa toisistaan, jonka vuoksi venäläiset tutkijat meille vakuuttavatkin, että tšeremissit ainakin rakennustensa puolesta jo ovat ihan venäläistyneet. Yhden ainoan hyvin pienen eroituksen saattaa heidän mielestään vielä juuri huomata, ja se on siinä, että tšeremisseillä on kudo-niminen keittuhuone, joka venäläisiltä kokonaan puuttuu. Tämä eroitus on kuitenkin tieteellisessä suhteessa varsin tärkeä, sillä se tekee joka tapauksessa tšeremissiläisen rakennustyyppin aivan omituiseksi, sillä tämä eroitus perustuu vanhaan rakennus- ja elämäntapaan, jota vielä noudatetaan jok'ainoassa tšeremissiläisessä talossa.

Varsinkin „epäsäännöllisen“ vuoritšeremissiläisen pihan ympärillä on *aitoja*, joita muuten Venäjällä ei näe muualla kuin puutarhoissa. (Omituisen maanomistusoikeuden vuoksi on niiden tekeminen pelloille ja niityille mahdoton). Sentähden kerrottakoon tässä niistä eri aitalajeista, joita vuoritšeremisseillä tavataan. 1) „Petrém pí'te“ tehdään

sillä tavalla, että seipäät lyödään aršinan tahi $1\frac{1}{4}$ arš. välimatkalla yksitellen maahan, sitten lasketaan tukko kuivia pajunoksia (sä've хворостъ) aidaksiksi seipäitten toiselle puolelle. Nämät riukusäveet ja seipäät sidotaan toisiinsa pajuviitsaksilla, jotka taivutetaan säve'en ja seipään ympäri (sentapainen on myös venäläinen плетень). 2) „Namáš pi'te“ (lauta-aita) saadaan laudoista, jotka vaakasuoraan lasketaan seisparin väliin. Vitsoilla (pi'deš) sidotaan sitte seipäät yhteen lautojen välissä. Lautojen asemesta halkaistaan myös puita aidaksiksi, mutta nämätkin asetetaan vaakasuoraan, sillä aitoja, joissa aidakset olisivat kallellaan niinkuin Suomen ja Wi-

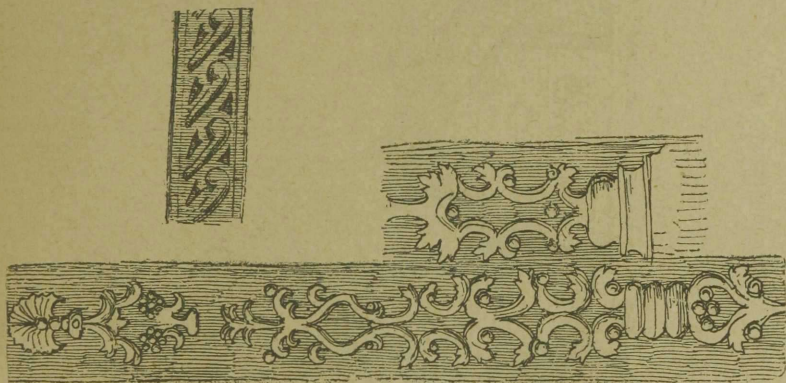
Kuva 81. Portti. Sundir. Kazan.

ron aidoissa on tavallista, ei nähdä ensinkään Wolgan seuduilla. Jos lautojen tahi muitten aidaksien sijaan otetaan pajunoksia, tulee siitä 3) „säve pi'te“. 4) „Tsetsen“ lienee myös eräs aitalaji, josta myöhemmin Kazan'issa kuulin kerrottavan, vaan en saanut selkoa, millä tavoin sitä rakennetaan eli miten se eroaa edellä mainituista aidoista ¹⁾).

¹⁾ Jo Lepechin sanoo, ett'ei siinä ole kyllin, että kullakin talolla on oma aitauksensa, joka sitä ympäröi, vaan vielä koko teremissil. kylälläkin on erityinen aitaus, joka rakennetaan vahvoista vaa-joista, jotta karja ei pääsisi menemään aina aidattomille pelloille. Дневныя Записки Лепехина. I: 137. Ja niin on laita nykyään Venäjän muissakin kylissä.

Teremisseillä sekä muilla Wolgan heimoilla tavallisten porttien muotoja olemme nähneet kuvissa 31, 54 ja 69. Aivan toista tyyppiä on portti koristuksineen kuvissa 81 ja 82, jonka näin eräässä vuoriteremissiläisessä talossa. Isäntä sanoi tuoneensa mallin siihen Astrahan'ista.

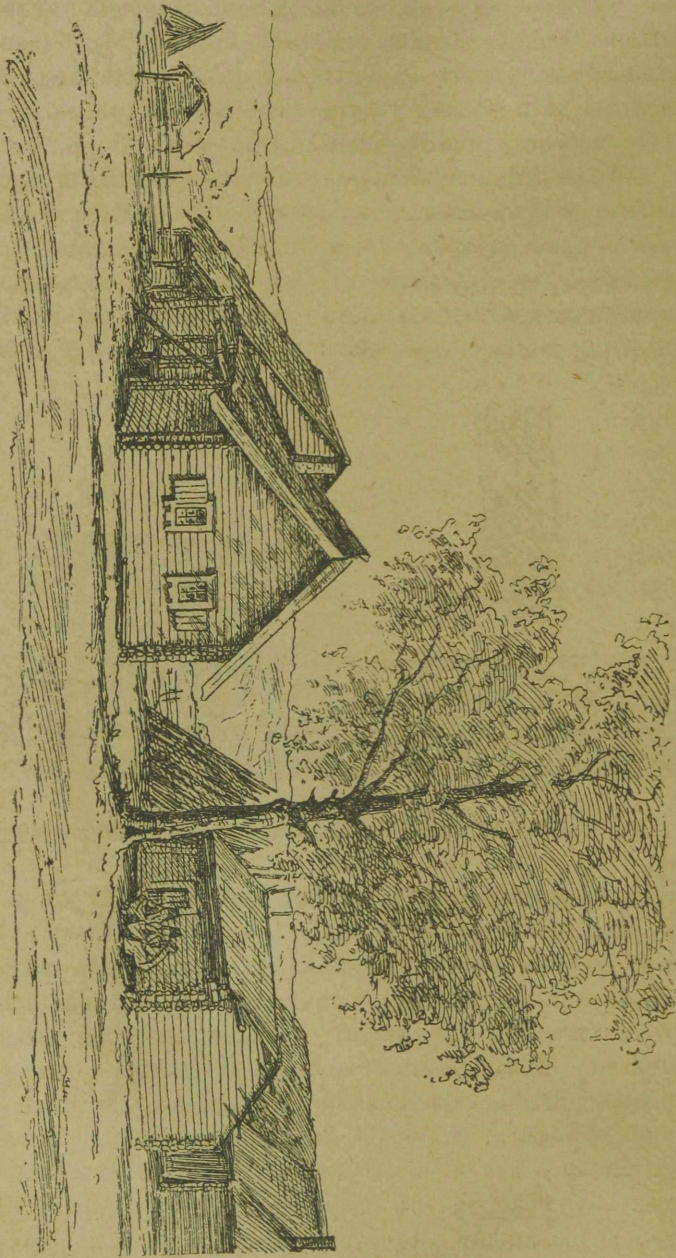
Wotjakkilaisen talon Tsipjä'n kylästä Malmiz'in seuduilla Vjätkan läänissä näemme kuvassa 83. Oikealla on „kualá“, jonka etupuolella kolme naista korkeine pääpukuineen istuu. Vasemmalla on rakennusrivi, jossa etumaisena on asuntotupa ja takimmaisena matala läävä. Pihan perällä on jonkinlainen aita, mutta etupuolelta on se ilman porttia ja aivan

Kuva 82. Portin leikkauksia. Sundir. Kazan.

avonainen kylän ainoata, melkein virstan pitkää katua vasten, joka kulkee kodan ja tuvan etupuolitse. Tässä kylässä olivat melkein kaikki talot tällaisia, joten se siis muotonsa puolesta edustaa välimuotoa vanhan kansallisen epäsäännöllisyyden (myöskin votjakeilla) ja uudemman talon asemajärjestyksen välillä. Muuten sanotaan votjakkien teremisseiltä oppineen pirttiä rakentamaan. Sen ohessa kerrotaan, että heidän kylänsä eivät ole 50 taloa suuremmat, ja ovat rakennetut ilman kaikkea järjestystä. „He asuvat likaisissa huonoissa savumökeissä (въ лачугахъ), joiden ympärillä tavallisesti ei ole mitään aitojakaan. Useinpa vielä ei ole asunto-

Kuva 83. Wotjakkiläinen talo. Tsjjiä. Vjätka.

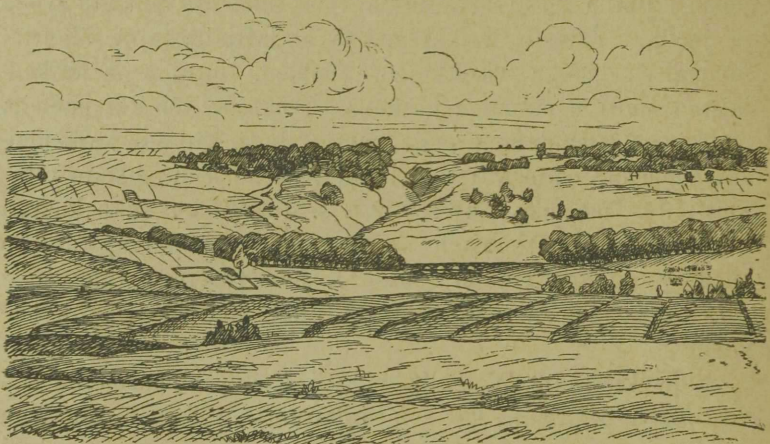

tuvan ohessa muita tarpeellisia rakennuksia. Jokaisessa asuntorakennuksessa (домъ) on muuten kaksi osaa ja näiden välillä porstua. Toisella puolella asutaan talvella ja toisella kesällä. Kullakin asunnolla on tavallisesti vaan yksi lasi-ikkuna — muut ovat joko siirto-ikkunoita tahi rakosta pingoitettuja (vrt. siv. 65 muist. 1). Lämpöisessä tuvassa on sylen levyisiä penkkiä, ja niillä tyynyjä, polsteria, vaippoja ja muuta vuoteesen kuuluvata. Nämätkin kaikki ovat hyvin likaisia ja tahraantuneita. Yhdessä nurkassa on pöytä, jolla on aina likaiseen riepuun käärittynä leipä ja oluttuoppi juomaa lipillä, jotta joka tulija voisi mielensä mukaan syödä ja juoda. Talvella kaikki makaavat lattialla mitä inhoittavimmassa ilmassa vasikkojen, vuohien, lintujen ja kaikenlaisten muitten eläimien keskellä. Porstuan toisella puolella on toinen samanlainen suoja, mutta ilman kiuasta, kaikenlaisia huonekapineita varten. Pihalla on tarpeen mukaan kotakeittiöitä (шалашъ „чумъ“ vrt. s. 16), joiden luku kasvaa perheellisten vaatimusten mukaan, ja sen mukaan, kuin on tilaa, joten siis pihalla (обзоръ), jota yhteinen aita ympäröi, tapaa samaa epäjärjestystä kuin muuten koko kyläsäkin¹⁾.

Kulkiessaan Wolgalla ei voi kyllin kummastella sen vastaisten rantojen luonnon erilaisuutta. Toinen ranta on matala ja ainoastaan vähän viettävä, toinen tavattoman korkea ja äkkijyrkkä. Tästä syystä sanotaankin Wolgan toista rantaa niittysivuksi, toista vuoripuoleksi, vaikk'ei todellisia vuoria ole missään sen rannoilla olemassa, vaan jokivierien korkeus ja jyrkkyys ainoastaan näyttää niin „vuoriselta“. Tämä maantieteellinen eroitus on myöskin antanut niille teremisseille, jotka asuvat Wolgan vuorisella l. oikealla rannalla, vuoriteremissien nimen, ja taasen niille, jotka elävät sen toisella matala-rantaisella puolella, niittyteremissien nimen, sillä nämä jokiäyräitten nimitykset eivät rajoitu ainoas-

¹⁾ Мірскій Вѣстникъ. 1875. N:o 5 s. 37. (Sama kertomus on myös Rittich'illä (viit. teok. s. 205), vaan tietämätöntä on, onko hänkään alkulähde). Wotjakkilaista taloa kuvaa myös siv. 74 mainittu Buch.

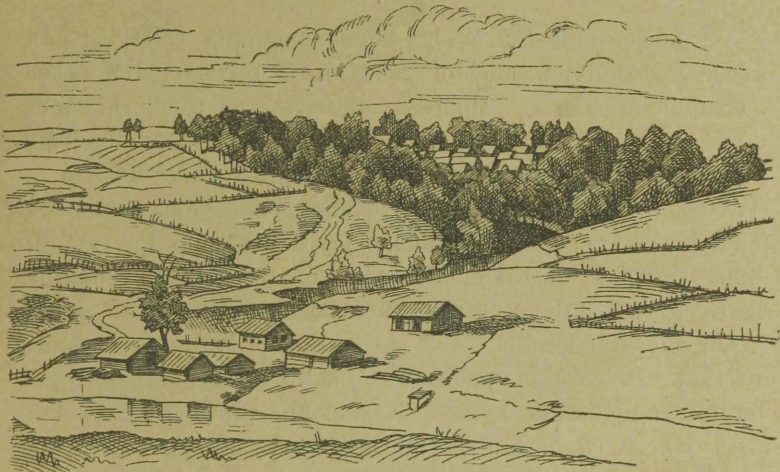
taan Wolgan varsinaiisiin rantoihin, vaan laajat rantaseudut molemmin puolin kulkevat sillä nimellä. Ja siihen onkin täysi syy, sillä tuo vuori- ja niittyuonto jatkuu kauas sisämaahan. Pehmeätä, hiekan ja saven sekaisesta maasta, kun tämä vuoriseltu on muodostunut, on selvää, ett'ei se voi olla yhtä tasainen ja eheä kaikkialla. Varsinkin Wolgalta katsoen huomaa, kuinka tässä korkeassa vuorensyrjänteessä aukenee tuon tuostakin syviä laaksoja ja rotkoja; siellä piilee pohjalla kevät puro tahi pienoinen joki, joka ei ole malttanut Wolgan korkealle rannalle saakka pysyä maan pinnalla,

Kuva 84. Vuoriteremissiläisiä kyliä. (Pöртнүри). Kazan.

sitten kohinalla pudotakseen „Wolga-äidin“ helmaan, vaan on jo peninkulmien päässä päävirrasta sisämaista tullessaan uurtanut itselleen syvän uoman tähän pehmeään maahan, joka siten on sallinut sen yhtä rauhallisena ja tyvenenä laskea Wolgaan, kuin tämä itsekin rientää Kaspian meren syliin. Tästä nuot lukemattomat aukot ja epätasaisuudet Wolgan „vuorisella“ rannalla, jotka viheriöitsevinä ja usein metsästyneinäkin viehättävät matkustajaa. Useampia pienempiä veden kalvamia noroja sisämaissa tietysti yhtyy johonkin suurempaan syvennykseen, jonka pohjassa alinomaa juoksee pieni puro eli joki. Semmoisen joen näemme kuvassa 84;

se on suuri Jungajoki, joka juoksee halki koko vuoriteremissiläisen maan ja laskee Wolgaan Surán suulla Wasilsurskin ja Kozmodemjanskin välillä. Sen yli käy silta, josta kulkee valtamaantie Nižni-Novgorodista Kazaniin. Kahden puolen maanteitä on istutettu kaksinkertaisiin riveihin koivuja, niinkuin muillakin valtamaanteilla Venäjällä¹⁾. Vasemmalla kuvassa tie ylenee Pörtnúrin (suom. Pirttinurmen) kylään, joka sijaitsee tasaisella paikalla, mutta sen takana on kohta syvä rotko, joka erottaa sen samaan kylään kuuluvasta toisesta osasta (околодокъ). Ylempänä joen toisella rinteellä näemme kaksi koivujen ympäröimää ja varjostamaa kylää.

Kuva 85. Vuoriteremissiläinen kylä (Palt'jkan änger). Kazan.

joita myöskin syvä oru erottaa toisistaan. Sijoitettuna jonkun rotkon syrjälle ja metsän kaunistamana vuoriteremissiläinen kylä todellakin usein näyttää hyvin kauniilta. Sen näemme heti kuvasta 85. Tämä kylä on myöskin suuren Jungan varrella, pari virstaa mainitusta Pörtnurista. Tämän joen näemmekin samassa kuvassa alhaalla, ja on se tässä

¹⁾ Sen sanotaan tapahtuneen kejsari Aleksanteri I:sen käskystä; toiset sanoivat sen Katariina II:sen ansioksi. Tämä istutus onkin Venäjän valtamaanteiden ainoa hyvä puoli, sillä muuten ne ovat valian kurjassa tilassa, jätettyinä kokonaan oman onnensa nojaan.

paikassa kylän alla tokeella suljettu, jotta vesi melkoisesti on noussut, putous saatu ja vesimylly rakennettu putouksen alapuolelle. Myllyrakennus nähdään myös kuvassa; se on ulkoapäin suomalaisen myllyn kaltainen ja muuten se sisältyäkin on aivan samallinen kuin suomalainen latikko-pyöräinen vesimylly, ja sitä kutsuttiin Torai l. Kokan väkš'iksi. Kylän nimi oli Pal'tikän änger.¹⁾

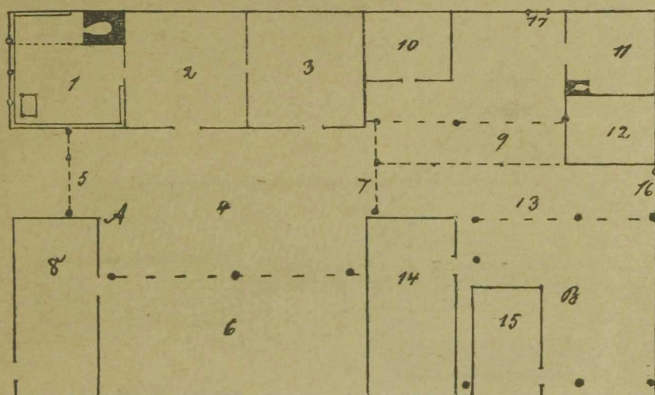
VII. Venäläinen tupa Keski-Wolgalla.

Suomensukuisten Wolga-heimojen aloilla väistyvät kansallisten asuntojen muodot väistymistään venäläisten rakennusmuotojen edestä. Monessa suhteessa on tämä rakennustapa nyt jo vaikuttanut heimojemme rakennustapojen muodostumiseen. Päästäksemme selville näistä vaikutuksista on senvuoksi valaisevata, että kertomukseemme suomensukuisten heimojen rakennuksista liitämme myös kertomuksen tyypillisestä venäläisestä rakennuksesta Wolgan ja Okán seuduilla. Tästä syystä tahdon esittää muutaman talon kuvan, jonka teetin ollessani kesällä 1883 entisessä mordvalaisessa, mutta nykyään kielensäkin puolesta täydellisesti venäläistyneessä, Jeráhturi nimisessä kylässä Kasi'moffin piiriä Rázánin läänissä lähellä Okán rantaa. Kylässä nykyään elää yli 2,000 asukkaan. (Viime vuosisadalla jopa tämänkin alussa sanottiin yhdessä kylän kulmassa vielä asuneen mordvalaisia, joiden hautausmaa oli vielä näkymässä, samoin kuin eräs heidän linnoituksensa (городище) korkeine vallineen²⁾).

¹⁾ Vrt. Материалы для Этнографии Россіи. Каз. губ. XIV. А. ф. Риттихъ. Казань. 1870. II. ч. 131—134. Rittich viittaa teoksiin: Обычай горныхъ Черемисъ Износкова и Записки о чувашахъ и черемисахъ каз. губ. А. фуксъ. — Osaksi samanlaatuisista tuvassilaisista kylistä kertoo myös Sbojeff sivulla 61 viitatussa teoksessaan, sekä Мірскій Вѣстникъ. 1875. N:o 1 ja 4.

²⁾ Kts. U. Suometar 1886 N:o 18 „Havaintoja venäläisestä maailmasta“ VI: 2.

Kuvassa 86 näemme tämän talon pohjapiirroksen; se oli Jerahurin varakkaimpia, jonka tähden se on malliksi kelpaava edistyneestä venäläisestä talosta. — Numero 1 on tupa (изба́), 2 porstua (съни), jonka alla karsina (скотникъ l. овчарня), 3 vierastupa (горница l. свѣтёлка s. o. valkoinen изба); vierastuvan alla on myös navetta pieniä eläimiä varten; 4 talon piha (дворъ), 5 portti (ворота) kadulle, 6 patsaitten kannattama katos (сарай) ajokaluja varten, 7 portti hevoispihalle 13 (дворъ для лошадей); ison portin vieressä on pieni jalkaportti (калитка), jommoinen oli myös ka-

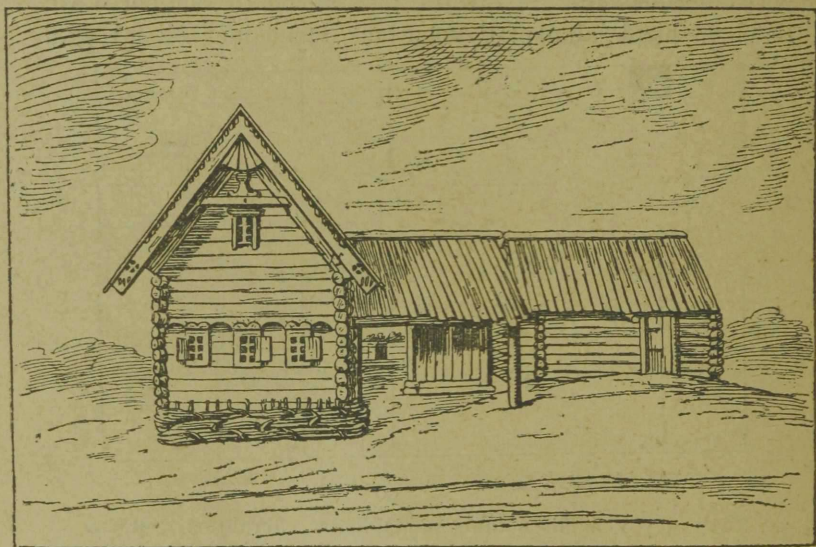
Kuva 86. Venäläisen talon pohjapiirros. Jerahuri. Rāzan.

dunportin 5 vieressä; 8 aitta (амбаръ), josta ovi vie sekä kadulle että pihalle, 9 tarha (дворъ для коровъ), 10 läävä (хлѣвъ), 11 keittiö (скотная изба), 12 talli (конюшна), 13 jo mainittiin, 14 heinälato (сънница), 15 läävä, 16 ajoportti puutarhaan (огородъ), ja 17 pienempi jalkaportti kujalle. Puutarhassa ei ollut aittaa eikä saunaa, vaan sen takana oli riihi.

Niinkuin näkyi, oli piha jaettu eri osiin. Kadunportin puolisessa osassa pihaa ihmiset enimmiten liikkuvat ja sen kautta ainoastaan pääsee tupaan — joskus kuitenkin käy katettu porraskäytävä kadulle asti. Tätä pihan puolta pide-

tään senvuoksi verrattain puhtaampana ja sitä vielä usein kauttaaltaan peittää kapulasilta. Tämmöinen pihan jako ei kuitenkaan ole aivan yleinen, vaan on tämäkin puoli siitä monesti karjan vallassa, ja koska elukat kaikkialla näillä senduin ajetaan kotiin yöksi, on piha aina tavattoman likainen.

Kuvassa 87 näemme tämän saman talon kadunpuolimaisen sivun. Ikkunoita on tällä sivulla kolme. Samasta kuvasta huomaa myös, että aittaaan 8 mennään kadulta, mikä jo pohjapiirroksistakin kävi selville. Akkunain etupuolelle eli

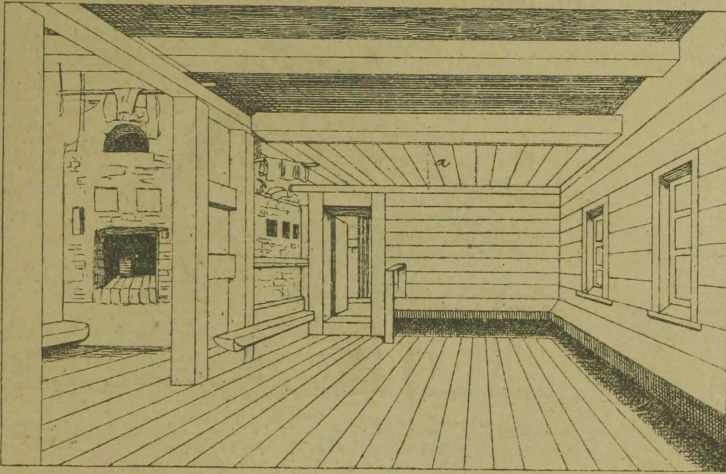

Kuva 87. Venäläinen talo. Jerahturi. Rāzan.

niiden alle on tehty puun oksista aitaus. Tämä täytetään talvella lumella, mutta kesällä siinä useimmiten kasvaa päivänkukkia, joiden siemeniä Venäjän nuorisoina alinomaan syödä näkertää. Tuvan sisustan näemme kuvassa 88. Kiukaalla siinä on venäläisen tyyppin mukainen asema; kiukaan kolkasta puuttuu vaan riippuva pesuastia (рукомойникъ)¹⁾.

¹⁾ Usein riippuu tämä venäläistyyppinen kädenpesuastia kuisissa tai muualla (e. m. aitan etupuolella kuvassa 104).

Mutta tällaisen tuvan oikein mallinmukaisessa järjestyksessään näimme kuvassa 32 *B*, joka näyttää meille samanlaisen tuvan mordvalaisessa Kargašenossa, ja josta jo sivulla 39 kerroimme¹⁾. Alustaan tuvassa (kuvat 87 ja 88) pääsee paitsi luukusta tulaniissa myös oven kautta ulkopuolelta ja tuvan takaa l. kujasta. Tämä kujanpuolinen ovi osoittanee, että alustaa kövällä pakkasella pidetään karsinana pientä karjaa varten — kuitenkin on Wolgan seutulaisilla kaikkialla erityisiä lääviäkin, niinkuin tässäkin talossa on niitä useampia,

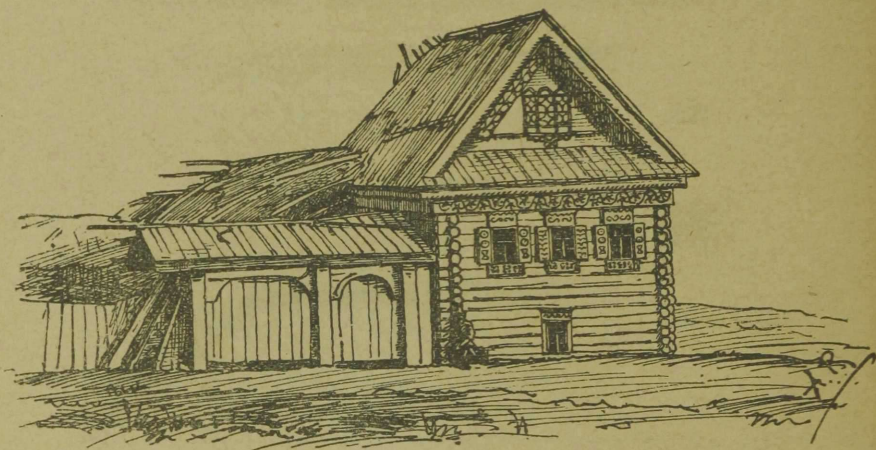

Kuva 88. Edellisen tuvan sisusta.

mikä lehmiä, mikä lampaita varten, sekä erityinen talli. (Paitsi sitä laitetaan joskus toiseen ovinurkkaan, jota venäläiset nimittävät „kut“iksi, kanoille pieni karsina). Tämäkin tuparakennus on siis sitä Pohjois-Venäjäällä olevata n. k. nowgorodilaista rakennustyyppiä, josta puhumme tarkemmin, kertoessamme Venäjän Karjalan rakennuksista. — Tuvan ovenpuolisen katon alla näkyy myös viimeisessä kuvassa poläti

¹⁾ Kun kesällä 1885 matkustin toisen kerran Kargašenon läpitse, oli tämän tuvan (*B*) sijaan tehty kaksi uutta tupaa, molemmat venäläiseen tyyppiin, mutta sivut kadulle päin, jonne yhteisestä porstuasta portaat veivät. Vanha kud oli yhä entisellään.

a eli tuo laudoista tehty jo monesti mainittu makuusija katon alla ja oven yläpuolella. — Kuten jo edellisessä olen huomauttanut, niin en ole venäläisillä havainnut missään kodan tapaisia rakennuksia. Siihen mainitsin syyn olevan sen, että he paistavat ruokansa savipadoissa uunissa; eivätkä he koskaan liene tarvinneetkaan mitään kotakeittiöitä. Tämä seikka onkin tärkeänä tyyppillisenä vastakohtana rakennuksissa venäläisten ja Suomensukuisten heimojen välillä. Kun sentähden venäläinen kuumaan kesä-aikaan ei tahdo uunia lämmittää, niin hän virittää kylän kadulle valkean; sen päällä

Kuva 89. Venäläinen talo mordvalaisessa Armani'hasssa.
Nižni-Novgorod.

3 yläpäästä yhteenliitettyä seivästä „jäähaahlojen“ tapaan kannattaa kattilata. Tätä keittotapaa käytetään myös niityllä.

Milt'ei joka venäläisessä talossa varustetaan ikkunat juukuilla, jotka usein ovat koristetut yksinkertaisilla, mutta kirjavilla maalauksilla. Samoin laudatkin akkunain ympärillä kaunistetaan joskus maalatuilla kuvilla, mutta useimmiten tyydytään leikkauksiin. Mitenkä katon päätylaudat eli n. k. „siivet“ (крыльё) ja niitä yhdistävää poikkilautaa (конёк) akkunain ja harjan välissä somistellaan puupiiroksilla, siitä kerroin jo mordvalaisista kudeista puhuessamme. Varmaa on,

että mordvalaiset ovat sen tavan suurimmaksi osaksi saaneet uudemman, venäläisen rakennustyyppin mukana.

Mitenkä tämänkaltainen talorakennus saattaa kehittyä, sen näemme kuvassa 89, joka on terjuhanilaisesta Armanihasta Nižni-Novgorodin ja Arsamasin väliseuduilla ¹⁾. Siinä on alakertaan tehty tavallinen tupa entisen alustan sijaan, jotta rakennus on tullut kaksinkertaiseksi. Tällaisia rakennuksia kuitenkin suomensukuisilla heimoilla tapaa ani harvassa kylässä keskisen Wolgan mailla. Se on muuten juuri se loppumuoto, johon „novgorodilainen“ tyyppi, jota tulemme vastedes perinpohjaisemmin tarkastamaan Venäjän Karjassa, on vihdoin kehittynyt.

Täten olemme kertoneet kaikista tulisijalla varustetuista rakennuksista, joita tavataan Wolgaheimojemme aloilla. Aloitimme kertomuksen yksinkertaisimmilla riihen, kodan ja saunan muodoilla, ja edusti mokšalainen kud niiden edistyneintä kehitysmuotoa. Sitten tarkastimme erälaisen kudo'n, teremissiläisen pört'in ja venäläisen изба'n ja huomasimme, että ne kaikki ovat samaa, mutta edellisistä aivan eroavaa tyyppiä.

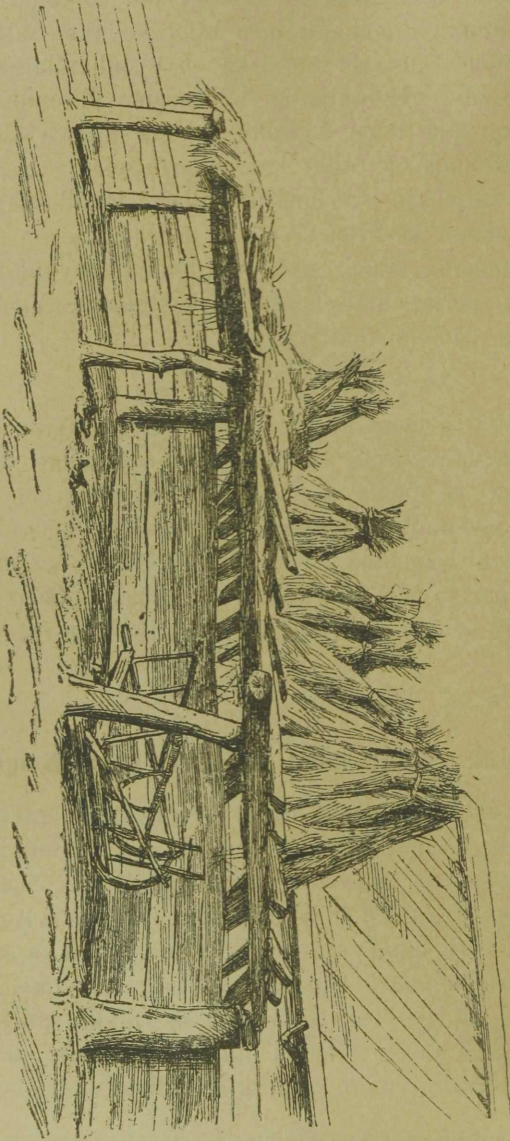
VIII. Vajat, ladot ja läävät Keski-Wolgalla.

Yksinkertaisimmat *ulkohuoneet* ovat Wolgankin heimoilla patsaitten kannattamat *katokset* l. *vajat*. Sellaisia näemme kuvissa 90—91. Ne ovat tallirakennukseen päättyvän vajan jatkoksena. Katoksi ei ole pantu muuta, kuin lautoja (A), joille on pystytetty hamppupivoja kuivamaan taikka kasoitettu jo kuivunutta heinää. Tämän vajan näin muutamassa teremissiläisessä talossa Turatskin kylässä Birskin piiriä Ufän lääniä. Tässä talossa piha ei ollut umpinainen, sillä sen peräpuolella oli ainoastaan aita (kts. tallista vasemmalle), vaikka

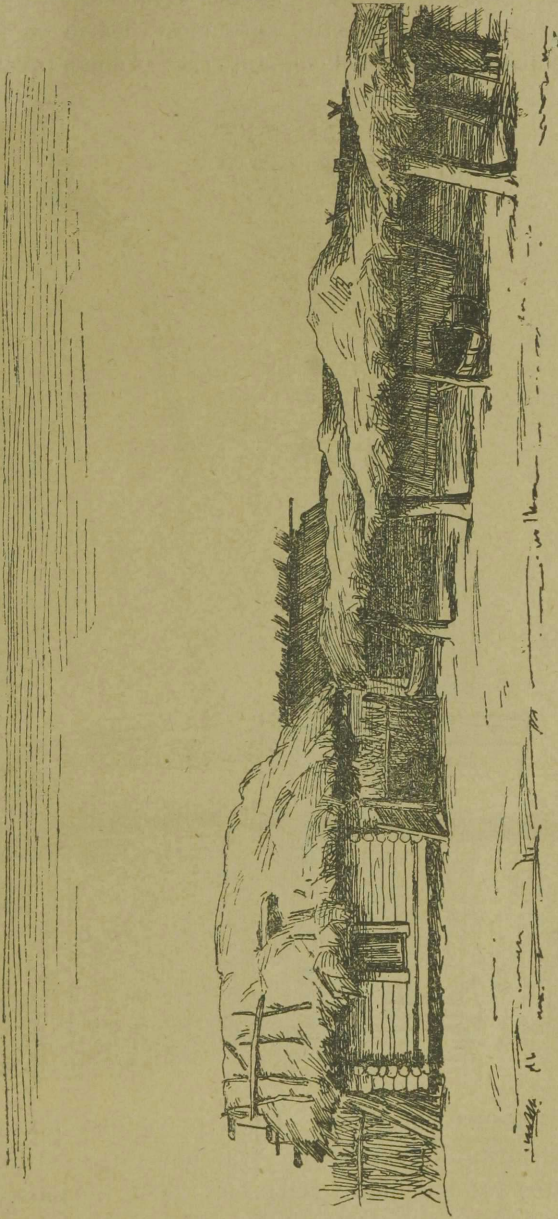
¹⁾ Tämän kylän ja seudun (terjuhani-) mordvalaiset ovat koonaan unhoittaneet entisen kielensä, ja kansallispukukin on säilynyt ainoastaan naisilla. Kts. U. Suom. 1884 N:o 181. (vrt siv. 27 muist. 2).

pääasunto kyllä oli asetettu päädellä kylän yhteistä katua

Kuva 90. Vaja I. katos. Turatski. Ufa.

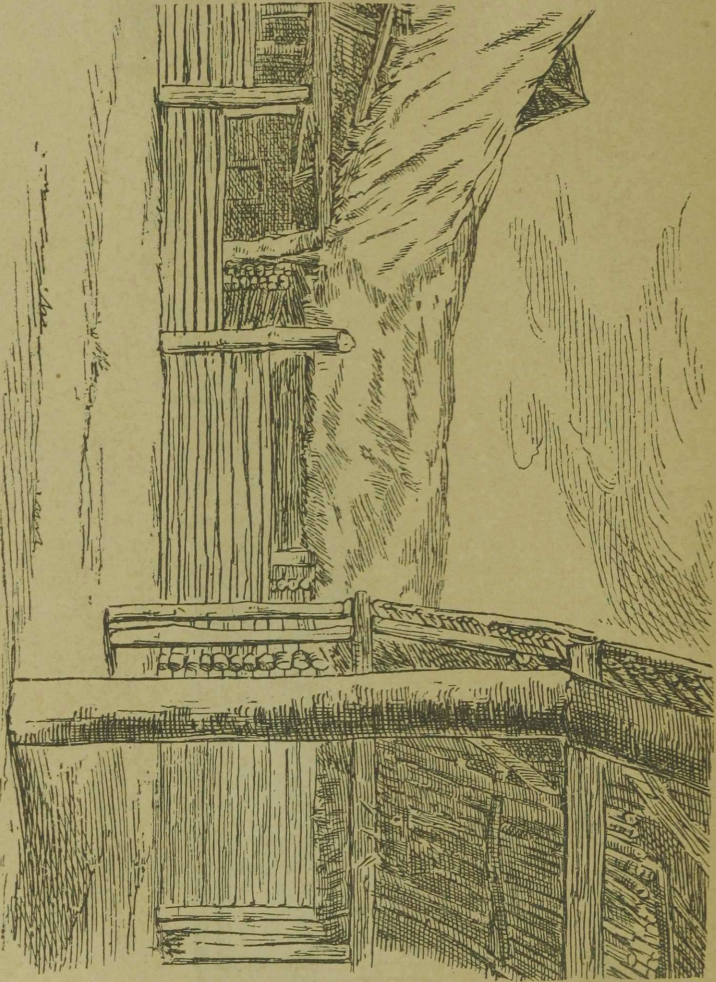
vasten. Toisin oli laita sen pihan, josta osan näemme ku-

Kuva 91. Vaja l. katos ynnä talli. Turatski. Ufa.

vassa 92. Siinä se oli rakennuksilla aivan suljettu ja ainoastaan porttien kautta päästiin siitä ulos. Katto on kattotuoleista, vuolista ja oljista kokoonpantu (B). Tämän tuvan kanssa

Kuva 92. Talon piha katoksineen (pisteestä B kuvassa 86).

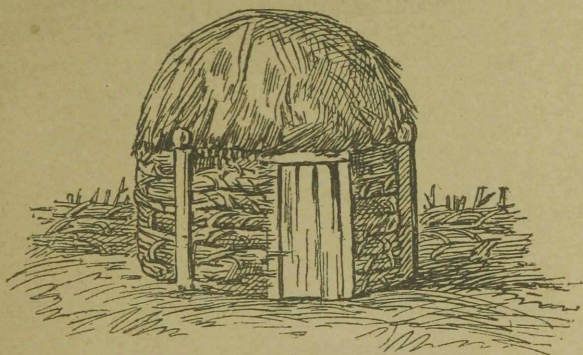

katkiamattomassa yhteydessä olevan ja yhdessä jaksossa pihaa ympäröivän katoksen alla ovat navetat ja tallit. Tällainen katos tosin kuuluu venäläiseen taloon venäläistyneessä Jerahturin kylässä; se on nimittäin kuvassa 86 kuvatun talon

pihanpuolella pisteestä *B* katsoen. Väliaita kuvassa 92 on pohjapiirroksessa 86 9:n ja 13:sta välissä, läävä 10 ovineen vasemmalla. Mutta tämä katos on yleinen keskisen Wolgan seuduilla ja sitä tavataan kaikkialla teremisseillä ja mordvalaisilla.

Tähän patsaitten kannattamaan katossysteemiin perustuu myös yleensä lato- ja läävärakennus Venäjällä; sen tulomme myös näkemään Etelä-Karjalassa.

Piirustus 93 kuvaa pienempää ympyriäistä (*A*) heinä- tai *olkilatoa*, jonka seinät ovat palmikoidut puun oksista ¹⁾. Olkikattoa kannattavat patsaat. Lato kuvassa 94 on vasta kehällä; sen rakennustavan näkee parahiten itse kuvasta (*B*). Sen

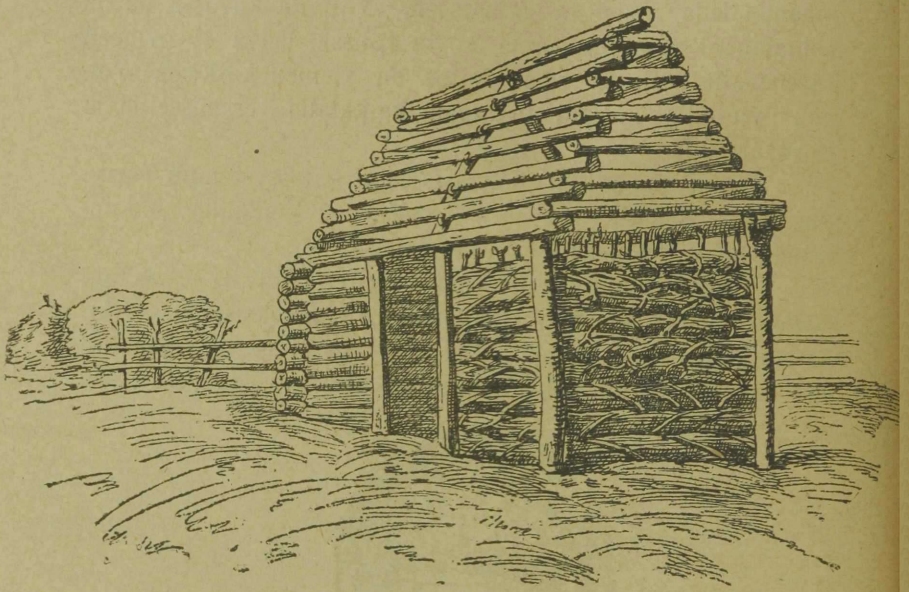

Kuva 93. Lato. Jerahturi. Răzan.

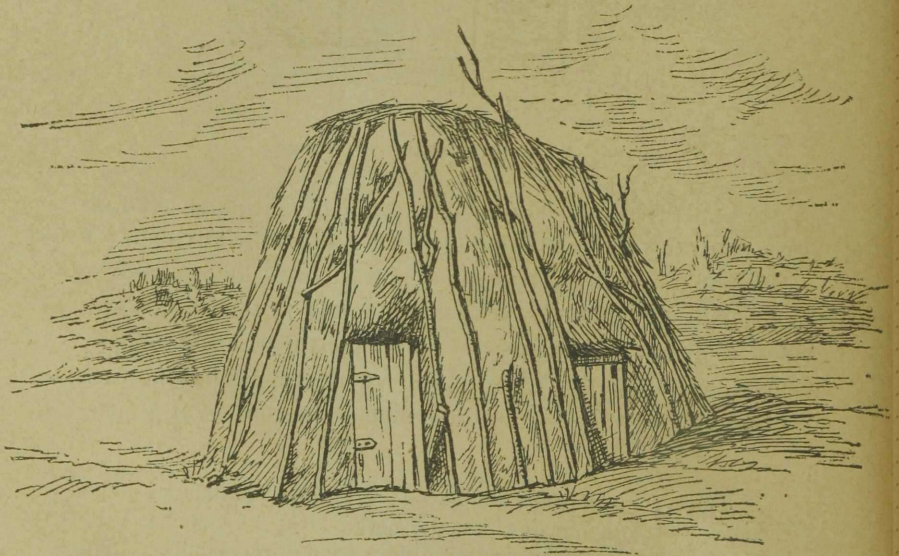
katosta puuttuvat ainoastaan oljet. Suurinta latolajia, joka samassa saattaa olla riihen luuvana, näyttää meille kuva 95 (*C*).

Yksinkertaisin läävän muoto on kuvattu kuvassa 96; se on seipäistä ja laudoista kokoonpantu (*A*) ja sen katolla kuivataan heiniä. Toisinaan on läävä jaettu eri osiin lehmiä, hevoisia ja lampaita varten (kts. vuoriteremissiläisen talon navettaa kuvassa 76 *g*). Karsinoiden väliseinät ovat ainoas-

¹⁾ Tällä ympyriäisellä ladolla on merkillinen yhtäläisyys niiden „germanilaisten“ rakennusten kanssa, jotka ovat kuvattuina Antoniuksen patsaassa Roomassa; ne näyttävät vaan korkeammilta. Rich. Dictionnaire des Antiquités Romaines et Grecques. Paris. 1873. s. 385.

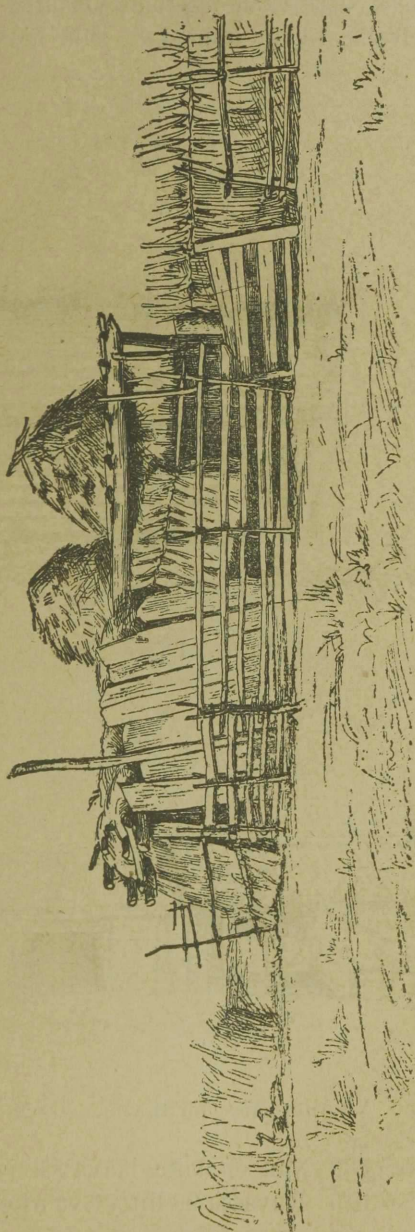

Kuva 94. Lato. Jerahturi. Rāzan.

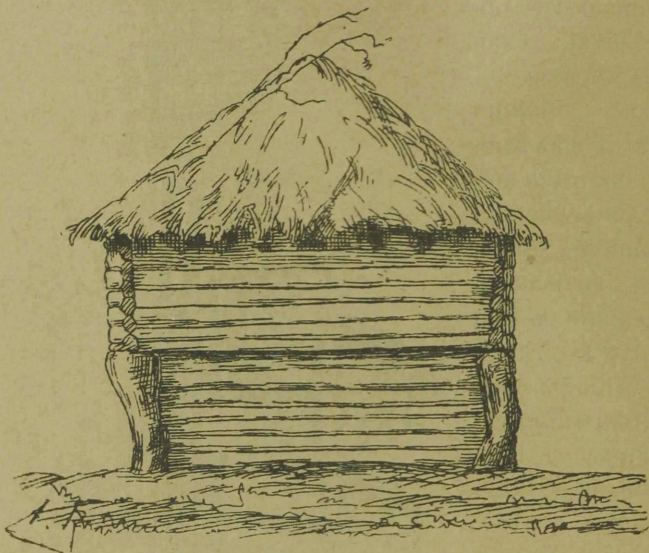
Kuva 95. Lato l. riihikatos. Jerahturi. Rāzan.

taan puun oksista punottuja aitoja. (Samanlaatuiset olivat läävät pihan perällä kuvassa 80). Läävän niinkuin yleensä pihaan kuuluvain katosten seinät rakennetaan kumminkin osaksi niitten patsaitten väliin, jotka kattoa kannattavat (kuva 97). Näin osaksi patsaitten väliin rakennetusta läävän seinästä on se käytännöllinen hyöty, että sitä saattaa tarpeen mukaan ja huokeasti uudistaa repimättä koko rakennusta, jommoinen uudistus tapahtuneekin usein, varsinkin kun läävässä pikemmin kuin missään muussa huoneessa alahirret lahoovat. (Tätä läävätyyppiä (C) tavataan myös Suomen Karjalassa). Jos läävä rakennetaan pihakatoksen alle, niin sen seinä Venäjällä usein ei rakenneta

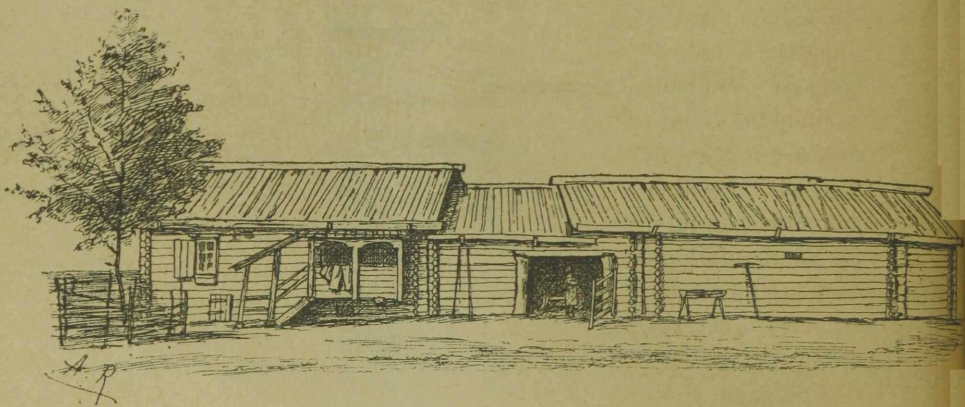

Kuva 96. Läävä. Turatski. Ufa.

katokseen asti vaan jätetään ylhäältä auki, joten läävä tulee talvella hyvin kylmäksi, sillä harvoin on siinä välikat-

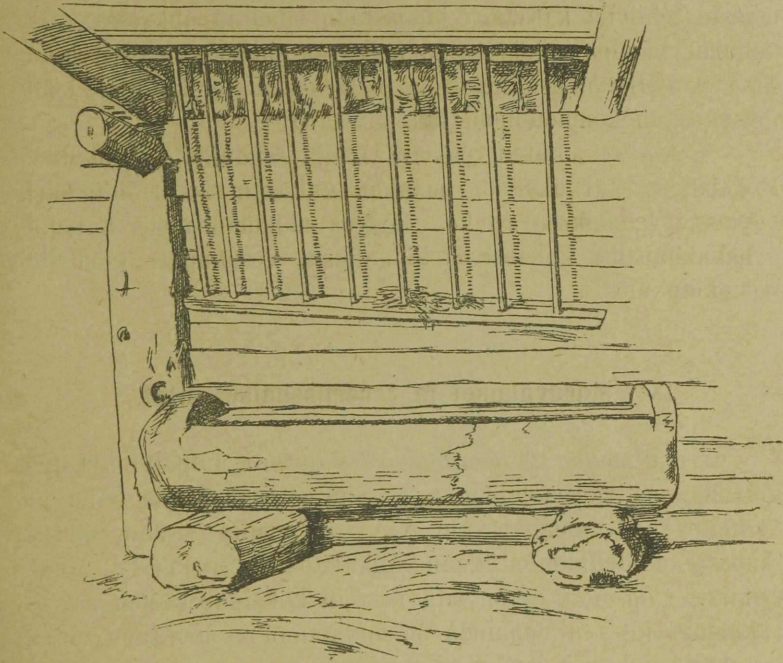
Kuva 97. Läävä Sundir. Kazan.

Kuva 98. Vuoriteremissipirtti ynnä ulkokuoneita. Sundir. Kazan.

toakaan (B). Niin on laita läävässä, jonka näemme kuvassa 92 (= 86 10). Kuvassa 98 liittyy vuoriteremissiläiseen pirttiin kaksi ulkokuonetta, joista ensimmäinen on vaja ajokaluja

varten, mutta edempänä oikealla on suuri läävä l. karjavaja (vólek sarai), johon mennään takimmaisessa päädyssä olevasta ovesta, ja jossa eri karja ajetaan eri aidattuihin osiin; muita hinkaloita ei ole. Läävän vesikatto tehdään tavallisesti oljista, vaikka se kuvatussa läävässä on laudoista rakennettu samaan tapaan, kuin muutkin samassa rivissä olevat katot. Seinät siinä ovat sellaiset, kuin asuntohuoneissakin (D), vaikka

Kuva 99. Hevosen ruuhi ynnä häkki. Kargašeno. Tambow.

se muoto niillä ei kuitenkaan ole yleinen. Katoksessa syötetään myös hevosia toisinaan kesällä, ja sitä varten löytyy siinä jossain heinähäkki, johon heiniä tarvitessa heitetään parvelta l. katoksen välikatolta; sen etupuolella on suuri yhdestä puun rungosta koverrettu seimi, niinkuin kuva 99 näyttää (vrt. myös kuvaa 91). Muuten on useilla erityinen *talli* niinkuin kuvassa 91 olevassa talossa, siinä seimi l. he-

vosruuhi apetta varten. Seinää vasten tehdään heinähäkki. Lattiata tallissa ani harvoin tapaa. Välikatto l. parvi löytyy usein, ja siihen heitetään heiniä yläpuolella varsinaista ovea olevan pienemmän oven kautta. Sisältä pääsee myös parvelle aukon kautta, vaikk'ei rappuja ole. Hevoset seisovat irtonaisina ja käyvät itse ruuhesta häkkiin.

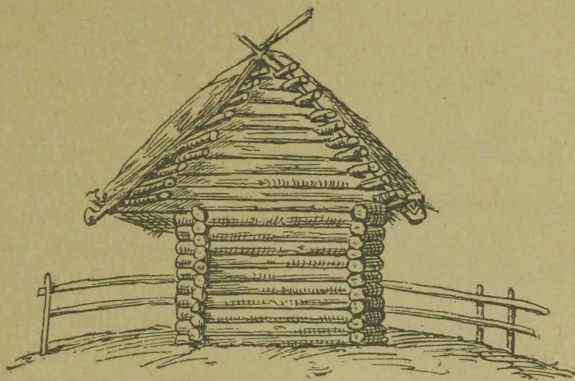
Pihan katokseen kaivetaan muuten myös kuoppa *kellariksi*, joka useimmiten katetaan vaakasuoralla laudoista ja maasta tehdyllä katolla. Ainoastaan siinä tapauksessa, että kellarin kuoppa ei ole vajan katoksen suojassa, varustetaan se erityisellä neliskulmaisella salvoksella ja katolla, joka joskus oli kekomuotoinen (kts. kuvaa 79).

Kaivo on, kuten yleensä näillä seuduilla, salkokaivo. Kehäksi l. karkuksi on maahan kaivettu sisältä onteloksi veistetty lehmuksen runko. Joskus nähdään myös kaivoja neliskulmaisilla kehäsalvoksilla, joista vesiämpäri köydellä kiskotaan ylös.

IX. Mordvalaiset ja tšeremissiläiset aitat.

Tavallinen *aitta mordvalaisilla* (utim l. utómo) on yksinkertainen ja yksisuojainen (*A*). Sitä on kaksi lajia: vilja- ja vaateaitta. Kumpaisessakin vie ovi sivulta sisään, mutta ainoastaan edellinen on ilman välikattoa l. parvea (*A*). Muutamissa *vilja-aitoissa* on sitä vastoin kaksinkertainen salvorakennus, jossa alimmainen on matalampi ja leveämpi, jotta sen kahden hirren korkuiselle laidalle voi astua, kun tahtoo ylettyä toisen salvokerroksen ylälaitaan, joka on kolmen hirsilevyyden korkuinen. Alakerrassa saattaa olla 4 laaria, yläpuolinen salvokerros on ilman välilaipeita. Mutta aina eivät aitat ole näin korkeita kaksinkertaisia salvorakennuksia, vaan yksinkertaisia, ja siinä tapauksessa sen sijaan on kolmella sivulla laareja, joista perimäisessä ja samassa keskellä, vastapäätä ovea olevassa pidetään jauhoja. Keskimäisen laarin asemesta näkee jolloinkulloin myös suuren lehmuksen kuoresta kokoonpannun tahi haavasta tehdyn laati-

kon (otkó), jossa ruisjauhoja säilytetään. Kaurajauhojen säilyttäminen käytetään silloin erityistä (tavallisesti yhdestä puusta uurrettua) ammea (par' кадushka). Muihin laareihin kaadetaan viljat, kun niitä viljammalti tapetaan, ja muuta kaikenlaista tavaraa, mitä aitassa sopii säilyttää. Toisen sivulaarin yläsyrjästä lähtee toisen sivulaarin yläsyrjään orsi, jossa riippuu suuri seula (suftéme). Kun ai'otaan viedä viljaa myllyyn jauhotettavaksi, puhdistetaan se vielä tässä seulassa. Ylempänä on myöskin kaksi ortta, niinkään pitkin aittaa, tai myös toisinaan poikittainkin; näille orsille ripustetaan vaatteita ja kapineita. Molemmat ylimäiset, kokonaiset päätyhirret kahden puolen aittaa heitetään pitemmiksi, jo-

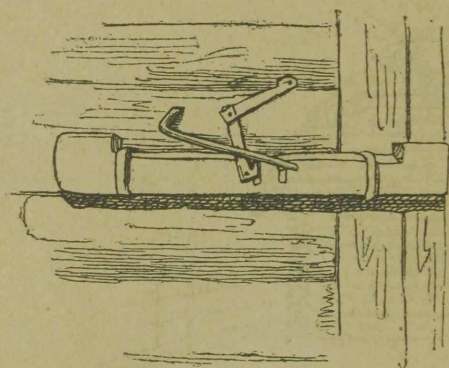

Kuva 100. Aitta. Kargašeno. Tambow.

ten toista kyynärää ulkopuolelle seinää ulottuva katos (nivéska l. nûpál' навѣсъ) muodostuu (kts. kuvaa 100). Samoin alimmatkin päätyhirret tavallisesti pistäytyvät muita edemmäksi portaita (utómo ikél'ks) varten, jotka ulottuvat pitkin koko aitan sivua. Pitkällä kaksijakoisella avaimella (pandžima) avataan oven sisäpuolella oleva puusalpa (šuften tula l. potma pandžima sisäavain). Täänkaltainen lukko nähdään kuvassa 101. Putkilukkoja käytetään myös. — Aittoja on usein mordvalaisilla pari kolmekin ¹⁾ samassa talossa (vrt.

¹⁾ Niinpä votjakeillakin on yksi aitta kutakin nainutta paria varten.

taloon kuvissa 80 g) ja ovat jotkut mordvalaisetkin ruvenneet venäläiseen tapaan tekemään niitä vastapäätä porstuata ja niiden yläpuolelle on sen ohessa gornitsa ottanut muodostuakseen. Näistä aitoista ovatkin silloin useimmat *vaateaittoja*. Päämuodoltaan on vaateaitta samanlainen kuin „huone“ Karjalassa, paitsi että ovi vie sivuseinästä sisään, mutta vaatteita pidetään tässä enimmäkseen penkeissä olevissa laatikoissa, niinkuin tatarilaisessa tuvassa. Siinä suvella maataankin, ja onpa joskus siinä lasi-ikkunakin. Tavallisesti on siinä myös parvi, jonne pääsee sisäpuolelta tikapuita myöden pienen aukon kautta (A b). — Mutta nähdäänpä toisenmuotoisiakin aittoja; nämä ovat kaksinkertaisia, joissa ala-

Kuva 101. Aitan lukko. Kargašeno.
Tambow.

kerta kuitenkin on niin matala, että ainoastaan konttaamalla tahi kyyryssä siihen voi päästä (B a). Tällaista alakerrosta käytetään sentähden vaan juomain (niinkuin pozan квасъ) ja kaalin ynnä muitten puutarhan tuotteiden säilytyspaikkana. Yläkertaan päästään hyvin mukavia portaita myöten. Tämän muotoiset

kaksinkertaiset aitat ovat tavallisesti ihan vastapäätä tupaa. Ainoastaan porstua, josta myös pääsee aittaan, erottaa ne toisistaan. Nähtävästi onkin aitta ruvettu rakentamaan kaksinkertaiseksi sentähden, että tuvan kanssa niin likeisessä yhteydessä oleva aitta olisi samaa korkeutta kuin tämä. Mordvalainen nimitys utómo tarkoittanee ainoastaan erillään olevata aittaa, koska viimeksimainittuja aittoja mainitaan nimityksillä „poklét“ ja „poklét langó“. Sen muodoista ja kehityksestä me tšeremisseillä saamme paremman käsityksen.

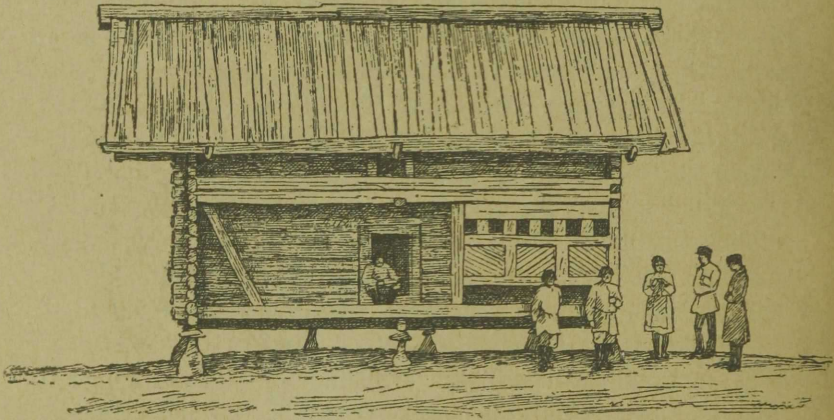
Gornitsaa (vierastupaa) ei ole oikeastaan *niittyteremisseilläkään*, vaan jos sen asemesta löytyy kaksinkertainen aitta

(klät), pannaan sen yläkertaan vaatteita orsille, joka lieneekin klätin alkuperäinen tarkoitus, mutta alakertaan, jolta permanto usein puuttuu (*B a*) (alkuaan sitä ei ole ollut missään tällaisessa aitassa) astioita y. m.; siinä toisinaan myös „ki't-vakš“ sijaitsee. Aitan toiseen kerrokseen käydään ulkopuolelta usein hyvin yksinkertaisia yhteen hirteen hakattuja pykälää myöden. Näissä aitoissa näkee myös usein kirstun, joka on omituinen sen kautta että sen sivut ovat taitetut yhdestä haapalaudasta. Sen nimi on „šorké šóndik“ (очновий сундук haapainen kirstu), ja pidetään siinä vaatteita. Kirstuja (*lar*) löytyy myös sellaisiakin, joiden sivut tehdään kukin eri laudan kappaleesta, ja joissa säilytetään karkeampia jauhoja, hampun siemeniä y. m. Jos alakertaa tahdotaan viljaa varten, salvetaan siihen purnuja (*purá*), joissa saattaa olla erityinen lattia (*B b*). Tavallisesti löytyy kuitenkin eri aitta viljaa varten (*šurni klät vilja-aitta*), jossa permantoa kokoon litistämässä on kiila (*iški*); sillä lattian laudat eivät milloinkaan tule seinän läpitse näkyviin ulkopuolelta, niinkuin meillä on laita. Vaikka se tavallisesti on yksinkertaisempi muodoltaan (tyyppi *A*), löytynee siitä kuitenkin samojakin muotoja, kuin seuraavat aitat vuoriteremisseillä.

Vaateaitan *vuoriteremissiläinen* nimitys on myös *klät*, ja se on tavallisesti heilläkin erillään vilja-aitasta (*ampár*¹⁾ амбаръ), jossa on purnuja (*susek cyeckъ*) ja „*lar*“¹⁾ia. Eräässä kuvaamassani talossa oli aitta (kuvassa 79 vasemmalla) yhteinen sekä viljaa että vaatteita varten (*A*), ja siinä sen vuoksi oli sekä *susekia* että *puisia* nauloja (*värä*), *kirstuja* (*sunduk*) ja *škapia*, vaan ei orsia. (Saman aitan katolla on kottaraisen pesä (*šenkörteš yljá*). — Tämä aitta oli yksinkertainen, mutta löytyy myös kaksinkertaisia aittoja (*B*), jommoisen kuvassa 102 näemme. Se on hyvin suomalaisten luhtien nä-

¹⁾ Eräs venäläinen tutkija (sivulla 18 mainittu Ostrofski) sanoo, että ainoa eroitus klätin ja venäläisen ambarin välillä on se, että edellisessä on (leveitä) penkkiä. — Vrt. „kleti“ä Gotlannissa (y. m.) Hildebrand. Sveriges Medeltid. I: 155. ja Norjassa. Eilert Sundt. Bynings-Skikken i Norge. Christiania. 1862. useis. paik.

köinen. Vuoriteremissiläinen nimi sillä on „kok patáš klät“, s. o. kaksinkertainen aitta. Yläkertaan johtavat alakerran porrassillalta portaat (kuvassa vasemmalla), joita myöten ylös astuttua nouseaan yläkertaan ja sen oven etupuolella olevalle matalalle käytävälle. Alakerran ulkosivun oikealla puolella näkee erityisen laudoituksen, jonka takana kesällä maataan uutimien alla. Maasta täytyy kiivetä porrassillalle, kun erityisiä portaita ei ole, sillä niitä myöden eläimetkin pian nousisivat sillalle. Tämä aitta sijaitsi aukealla paikalla kylän toisessa päässä. Toisissa aitoissa, jotka olivat lähempänä asuntoja joko niiden puutarhoissa taikka muulla ta-

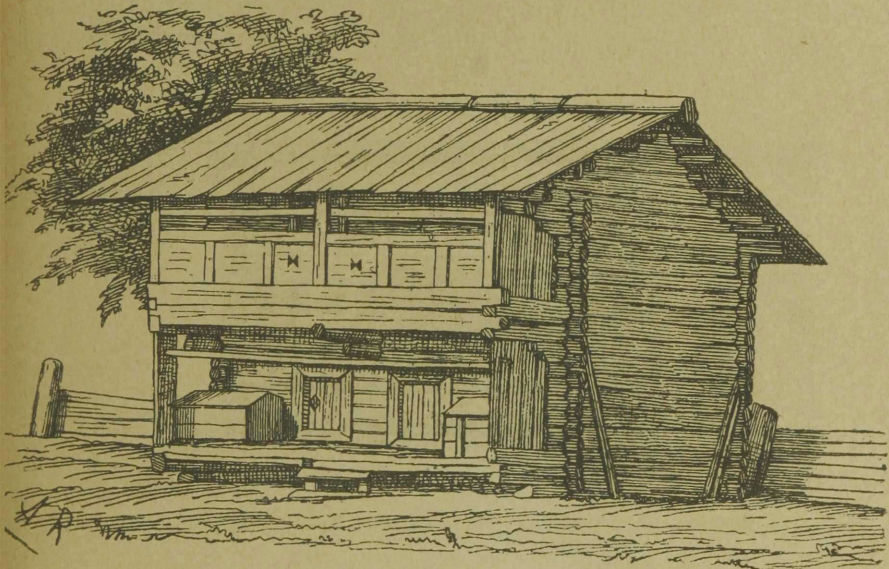

Kuva 102. Aitta (vuoriterem.) Sundir. Kazan.

valla yhteydessä talon muitten rakennusten kanssa ja siten samassa puutarhan aitauksen sisällä, oli kyllä portaita joko erinäisiä puisia portaita tahi sitte ainakin astuinkivi. Mainittu aitta oli rakennettu soikeiksi veistetyille tammisille patsaille (*B c*)¹⁾, joita oli kolme etusivun ja neljä takasivun alla.

¹⁾ Myös Georgi (Beschreibung aller Nat. I: 28) mainitsee, että teremisseiltä on lyhyiden patsaitten kannattamia aittoja, joissa kesällä myöskin asutaan (siis tavallaan = paalu-asuntoja, joita paitsi muualla on vielä Itä-Siperiassa). — Wotjakkien aitoista (kenos) kts. Buchin s. 74 mainittua teosta s. 20. — Muuten on patsasaittoja vanhimmilta ajoilta saakka ollut Suomen heimoilla.

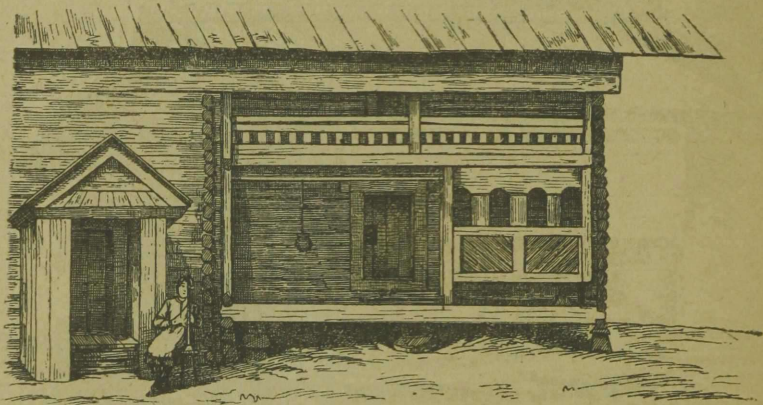
Jos katsomme näitä patsaita tarkemmin, näemme, että niillä on hatuntapaiset päät, joiden lierit estävät hiiriä patsaita pitkin pääsemästä aittaan. Patsaitten päällitse käy puolikkaita, ja vasta niille lattia tehdään. (Suomessa on melkein samantapaisia laitoksia samaa tarkoitusta varten, mutta niistä edempänä). Kerrotussa aitassa olivat molemmat kerrat viljaa varten, mutta ainoastaan alakerrassa oli purnuja (susek). Sillä yläkerrassa lasketaan vilja suoraan lattialle, ja sillä tavalla säilytettiin ennen muinoin viljaa parikymmentäkin vuotta,

Kuva 103. Aitta (vuoriterem) Pörtnüri. Kazan.

vaikka se toisinaan siihen mätänikin, eikä sitä koskaan myyty; se oli siis vaan näytteeksi pantu varallisuuden merkiksi. Tietysti tuli aitankin silloin olla tavallista suurempi. Semmoista vanhanaikuista komeata aittaa (*B d*) esittää meille kuva 103. Tämänkaltaisia aittoja nähdään kuitenkin enää hyvin harvassa. Mikä sen on vaikuttanut sen huomaa seuraavasta helposti. Taloudellisista syistä on tapa näin säilyttää viljaa häviämässä, samasta syystä ei enää paljo nähdä monenvuotisia tappamattomia kekojakaan. (Tapa semmoinen on ollut

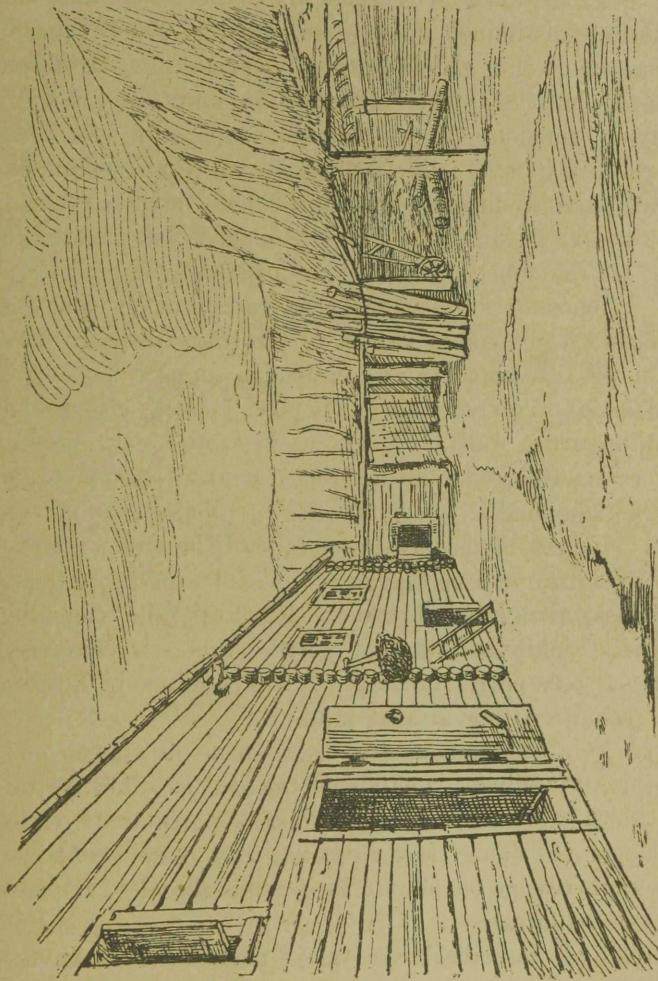
Suomen Karjalassakin). — Vaikka kävin monessa vuoriteremissiläisessä kylässä, en muista nähneeni muuta kuin yhden niin suuren aitan kuin se, jonka näemme viimemainitussa kuvassa. Tosin tämän tyyppin kaltaisia rakennuksia on olemassa useassa talossa, mutta harvassa ne seisovat näin yksin, kuin tämä, joka ollen puutarhassa oli muista rakennuksista aivan erillään. Nykyään kuitenkin rakennetaan vuoriteremisseilläkin puutarhoihin yksinkertaisia aittoja, niinkuin kaikkialla on tapana keskisen Wolgan heimoilla. Sitä vastoin on näitä kaksinkertaisia klätiä venäläisen (novgorodilaisen) rakennustyyppin vaikutuksesta ruvettu rakentamaan

Kuva 104 Aitta ja pirtin kuisti. Sundir. Kazan.

yhteyteen pirtin kanssa. Tämä yhdistystyyppi (C) esiintyy varsinkin kuvassa 104, jossa aitan ulkomuoto on vielä selvä (a). Siinä nainen kehrää värttinällä — rukkia Wolgalla ei tunneta — porstuan kuistin edessä. Mutta tässä yhteydessä tämä aitta ensin on kadottanut itsenäisyytensä ja sitten omituisuutensa ja vähitellen kokonaan väistynyt venäläisen muodon edestä. Sillä semmoisen aitan yläkerroksessa, kuin kuva näyttää, pidetään jo vaatteita, ja on se omistanut itselleen gornitsan nimen ja käytännön; siinä pidetään parempia vaatteita, ja se on myös vierashuoneena. Alakertaan taas pannaan usein jauhoja, jossa tapauksessa sitä nimitetään

ampár'iksi. Niinpä olikin eräässä edellä kuvatussa muodossa (kuva 98) entisen aitan omituisuus melkein kokonaan hävinnyt. Me näemme nimittäin tässä vastapäätä pirttiä „kör-

Kuva 105. Venäläisen talon pihapuoli (pisteestä A kuvassa 86). Jeralturi. Rázan.

nitsan;“ yhteinen porstua (b), johon portaat johtavat, on molempien rakennusten välissä. Porrassilta on varustettu erityisellä laudoituksella, ja tämä ainoastaan muistuttaa edellä kerrottua muotoa. Körnitsan alustaan vie matala ovi porrassillan alta;

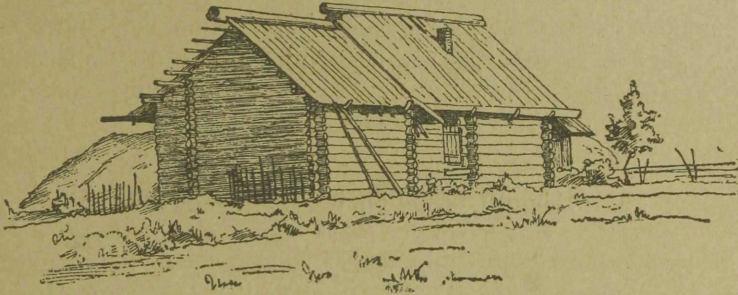
tämä alusta jätetään pienempien eläinten haltuun, samalla tavalla kuin pirtin alusta, taikka käytetään sitä kellarina. Että tällainen pirtin ja klätin yhdistäminen on venäläistä vaikutusta, sitä todistaneet myös tämän yhdistyneen rakennusmuodon vuoriteremissiläinen nimityskin, joka on svärz' (связь). Mutta saamme kohta nähdä siitä selvemmänkin todistuksen.

Tästä yhdistystyypistä antaa meille nimittäin kuva 105 verrattavan muodon (C c), samalla kun siitä saa käsityksen perspektiivistä, joka leviää katsojan silmien eteen, hänen astuttuaan kadulta portin sisäpuolelle (sivulla 83 mainitussa talossa) ja siitä katsellessaan pihaa. Vasemmalla kohoo itse päärakennus, josta näkyy ainoastaan vierastupa 3 ja porstua 2, johon ovesta portaat nousevat, ja johon ylempänä seinäluukusta valo pääsee sisään. Paikottain tavataan porstuassakin perällä laipio ja sen erottama kamari, jota sanotaan tulaniiksi. Porstuan lattia on siksi korkea, että senkin alle mahtuu avara alusta. Mutta usein vievät sieltä portaat ylös „gornitsaan“, jonka lattia siinä tapauksessa on porstuan lattiata korkeammalla. Gornitsan kaksi pihalle päin olevata akkunaa nähdään myös kuvatussa talossa, ja niiden alapuolella on gornitsan alaisen läävän (c') ovi. Toisinaan on tämän läävän sijassa aitta (подкльтъ c''). (Kuvan perällä on muuten hevoispihalle johtava suurempi portti 7, ja sen viereisessä väliseinässä jalkaportti tarhalle 9. Oikeata puolta kuvassa täyttää patsaitten kannattama katos 6).

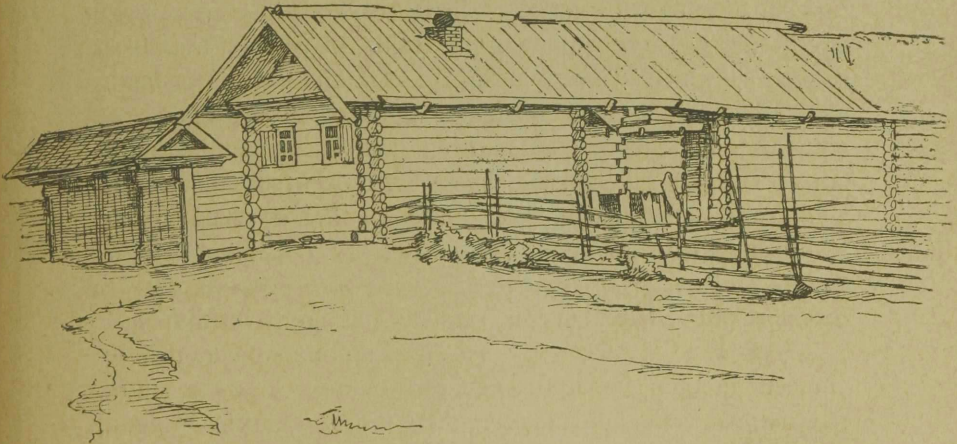
Kun tätä rakennusta siis katselemme ja ajattelemme, että se on tyypillinen venäläisille taloille, ja siihen vertailemme edellä kerrottuja teremissiläisistä pörtklätistä yhdistettyjä muotoja, emme saata epäillä, että tämä venäläinen избá-горница tyyppi on ollut tälle teremissiläiselle rakennuskehitykselle esikuvana.

Tavallisia teremissiläisiä taloja näemme myös kuvissa 106 ja 107, vaikka kuvat ovat otetut takapuolelta. Ne ovat samaa tyyppiä, kuin edellä on kerrottu: pört-избá toisella, porstua välissä ja klät-горница toisella puolella, joista ensimmäinen on kuvassa 106 oikealla, kuvassa 107 vasemmalla. Mutta näiden rakennusosien ohessa on kuvassa 107 erittäin

huomattava porstuan kohdalla lisärakennus, jota alhaalta patsaat kannattavat. Kuvassa 106 nähdään porstuan seinässä ovi, josta kuitenkin ei kulje portaat alas maahan. Vaan portaita tässä ei tule ollakkaan, tämä laitos on nimittäin puh-
tauden vuoksi ja ihmisen luonnollisia tarpeita varten tehty,

Kuva 106. Vuorižeremissil. talo. Pörtnürin seuduilla. Kazan.

Kuva 107. Vuorižeremissil. talo. Sundirin tienoilla. Kazan.

ja siitä syystä edellisessä huoneessa on lattiassa siksi suuria aukkoja. Edellisessä rakennuksessa (kuvassa 106) on tämä huone jäänyt vielä tekemättä, mutta sen rakentamista varten on yksi porstuan lattian alushirsi jätetty pitemmäksi, niin että se kynnyksen alta seinästä pistäytyy koko joukon

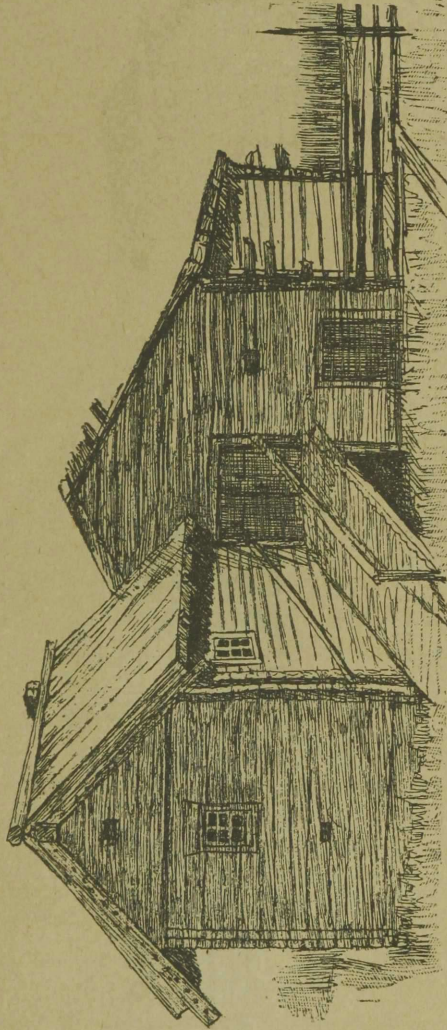
muita ulommaksi. Samanlainen laitos oli myös votjakkilaisessa talossa (kuvassa 83). — Sillä on monta eri nimeä: нўžник (нужникъ), sart'ir, šarmás, kžmas ja tyge läksnás (куда ходетъ).

Täten olemme nyt oppineet tuntemaan myös niitä rakennuksia heimoillamme Keski-Wolgan seuduilla, joilla ei ole tulisijaa, yksinkertaisesta kattovajasta alkaen — komeaan aittagornitsaan asti.

X. Venäjän Karjalan pirttirakennukset.

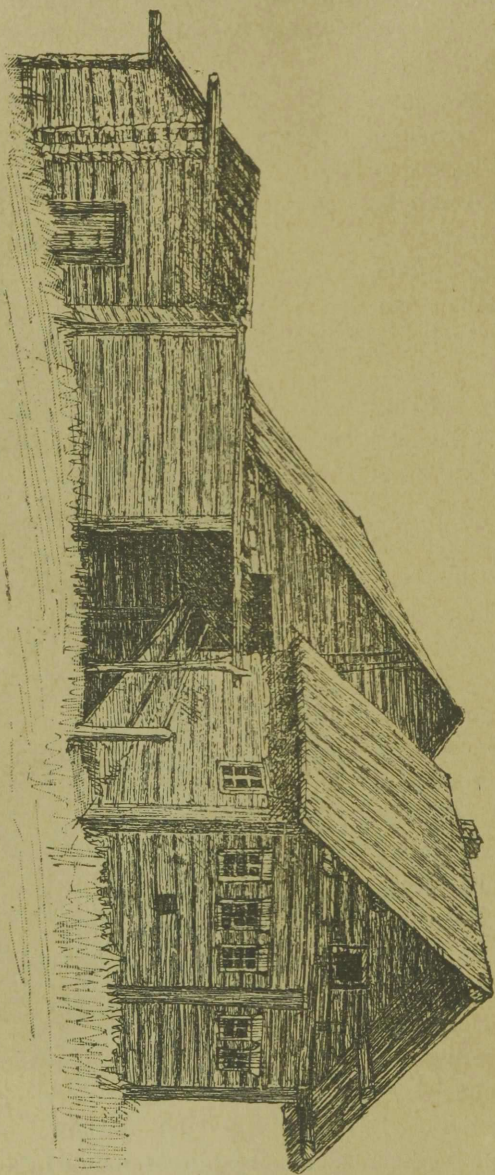
Wolgan seuduilla tulimme jo huomaamaan, miten tere-misseillä klet-niminen kaksinkertainen aitta asetettiin yhteyteen asuntotuvan (pirtin) kanssa, niin että näitä rakennuksen osia ainoastaan porstua toisistaan eroitti. Samanlainen rakennustyyppi oli olemassa myös venäläisillä, joilta tere-missit lienevät sen oppineetkin. Heillä kletillä oli kuitenkin nimenä gornitsa. Tämän gornitsa-kletin alla saattoi toisinaan olla toinen aitta, mutta toisinaan alakerta oli läävahuoneena kotieläinten hallussa. Samoin oli paikoin tuvan alustankin laita. Toisissa rakennusmuodoissa oli taas tuvan alakerrasta kehittynyt asuntohuone, joka kuitenkin lienee aivan uuden-aikuinen kehitys. *Tämän rakennustyyppin yhteinen tuntomerkki on siis ihmisten ja eläinten asuntojen yhdistäminen yhdeksi rakennukseksi.* Tätä tyyppiä sanovat venäläiset tutkijat *novgorodilaiseksi*, ja arvelevat sen novgorodilaisten kautta levinneen Pohjois- ja Koillis-Venäjän aloille. Ja totta onkin, että tapaa tätä rakennustyyppiä yleisesti ainakin Wolgan, Laatokan ja Vienanmeren välisillä seuduilla, siis myös Venäjän Karjalassa, jopa Etelä-Karjalan kreikanuskoisissa pitäjissäkin Suomenkin puolella. Olen tätä tyyppiä tarkemmin tutkinut ainoastaan Venäjän Karjalan eteläisessä osassa Aunuksen läänissä Jäkkun ja Tuuloksen kylissä. Tässä otan nyt esittääkseni tämän tyyppin muodot näissä kylissä tehtyjen kuvien avulla.

Että tämä tyyppi on syntynyt yhdistämällä eri lajisia rakennuksia, nähdään sen yksinkertaisimmista muodoista kuvissa 108 ja 109. Kumpaisessakin on ensin kylän kadulle päin pirtti, jonka alla on korkea alusta l. karsina. Kuvassa 108 on pirtillä ainoastaan yksi akkuna kadunpuolisessa seinässä, toinen akkuna on porrassillan puolella. Mutta toisessa kuvassa on päätyseinässäkin viisi ikkunaa, joista kolme kuuluvat itse pirttiin mutta muut pirtin viereiseen kamariin. Pitkin toista sivuseinää johtaa kumpaisessakin kuvassa ajosilta eräisen pirtin takana olevaan suojaan, jolla on nimenä „sarai“. Siinä on laaja parvi, johon siis hevosella pitkin ajosiltaa pääsee ajamaan. Sen alla on „tanhut“ l. suoja läävineen karjaa varten, niinkuin kohta saamme tarkemmin nähdä. Saraista vie ovi pirttiin. Jälkimmäisen rakennuksen yläkerroksen pohjapiirros nähdään kuvassa 110, jossa *a* merkitsee pirttiä kiukaineen *i*, *b* kamaria, *c* on sa-

Kuva 108. Pirttirakennus. Jätku. Aunus.

rai, josta portaat *d* lähtevät alas tanhuihin, jotka ulottuvat

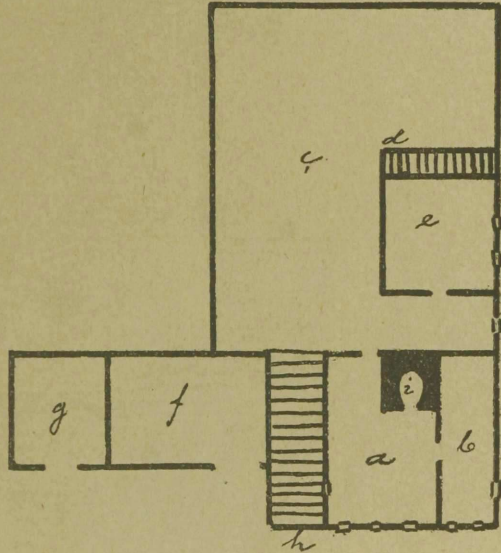

Kuva 109. Pirttirakennus. Jätkä. Aunus.

myöskin aitan *e* alatse. Kuvassa 108 huomaa oikealla oven,

jonka kautta myöskin pääsee tanhuihin, ja josta tietysti karja ajetaankin niihin. *f* kuvassa 110 osoittaa ajosiltaa *h* vasemmalla olevata puuvajaa ja *g* on pieni aitta. Nämä kaksi viimeksi mainittua huonetta ovat päärakennuksen alakerroksen reunalla ja maan tasalla.

Nämät pirtit olivat jo savupiipuilla varustetut, vaikka kyllä paikoittain löytyi savupirttejäkin. Savupirtin kiukaan muodon näemme kuvassa 111. Se vivahtaa monessa kohdin siihen kiukaaseen, jonka vasta opimme tuntemaan Suomen Karjalassa ja josta aijon vielä puhua edempänä. Tyyppi sillä nähtävästi on sama kuin niillä Wolgan seudun kiukailla yleensä, jotka olen esittänyt, sillä tältäkin puuttuu uunin

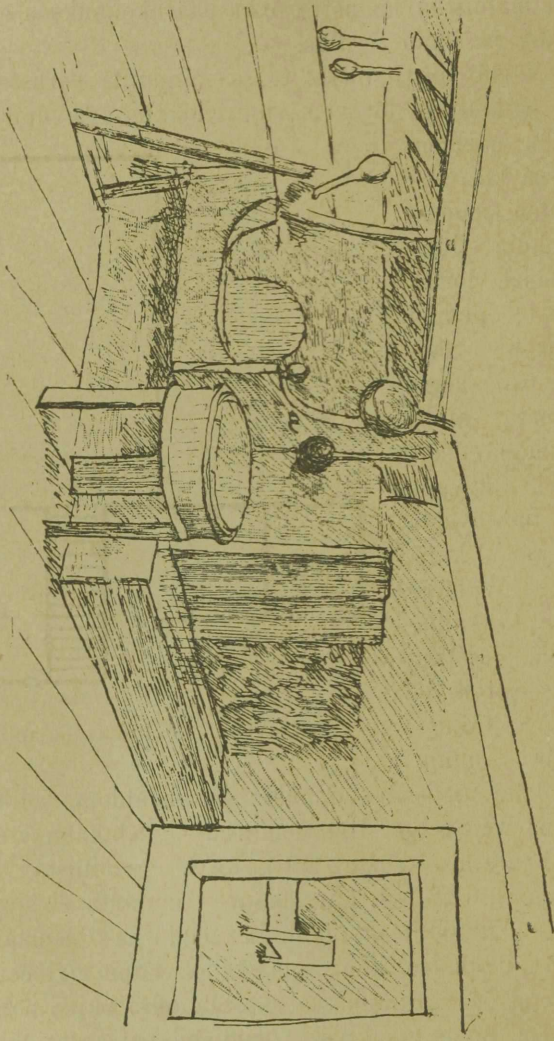

Kuva 110. Edellisen pohjapiirros.

etupuolelta liedessä riippuvia patahaahloja, joita vasta tapamme Virossa ja Itä-Suomessa. — Kiukaan viereisestä ja oven pielessä olevasta laatikosta l. „golbitasta“ vievät portaat alas alustaan l. karsinaan — muualta ei sinne pääsekään — niinkuin Wolgankin seuduilla toisinaan oli laita, vaikka silloin laatikon asemasta oli laipio ovineen (kts. kuvia 55 ja 57). Karsinassa saattaa olla, paitsi potaattia, kaljaa y. m. myös käsikivet. Kiukaan patsaasta lähtee toinen orsi toiselle seinälle. Halko-orret ovat uunin etupuolella. Patsaaseen liittyy lieden sivulauta „konetska“ (a), jota nuppi kaunistaa. 2 „balgia“ käyvät pitkin huonetta, kannattaen „lagia“.

Kuvassa 112 on yksi vanhempi ja yksi uudempi rakennus yhdistetty toisiinsa. Vasemmassa, vanhassa rakennuksessa on pirtin kahden akkunan alla leveät ovet, jotka vievät

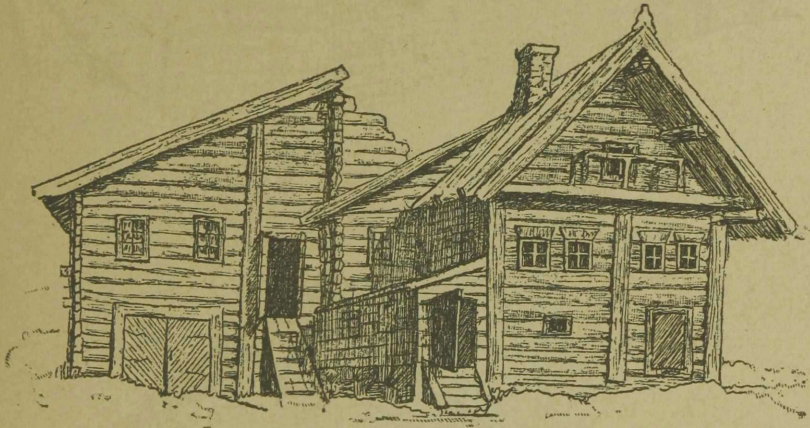
Kuva 111. Kiuas. Jäkku. Annus.

tanhuihin. Huomattavaa on että nämät tanhuat tässä rakennuksessa ulottuvat pirtinkin alatse, sillä tätä omituisuutta on pidettävä vanhana muotona, joka tutkituissa kylissäkään

ei enää ollut tavallinen. Tämän oven oikealta puolelta johtaa jalkaporras ylös saraihin, joka samassa on pirtin porsuana. Toisessa, oikealla olevassa, isommassa rakennuksessa on erityinen katoksella varustettu porraskäytävä sivulla. Itse pirtin alla on puolipimeä aitta l. oik. karsina, mutta kamarin alle on muodostettu kauppapuoti, johon pääsee kadullepäin käännetyssä päädyssä olevasta ovesta. Kumpaisellakin sarailla on takapuolella erityinen ajosilta. Semmoisen sillan ynnä koko takapuolen muutamasta toisesta rakennuksesta näemme kuvassa 113.

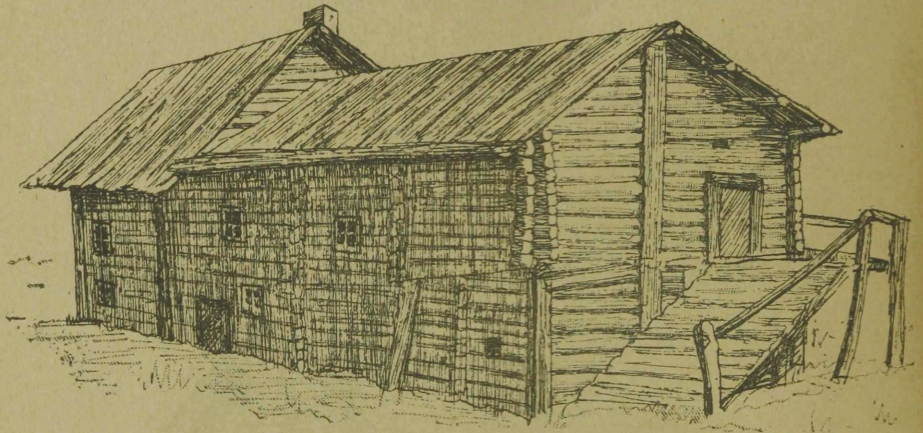
Tämän rakennustyypin yksinkertaisimmassa muodossa

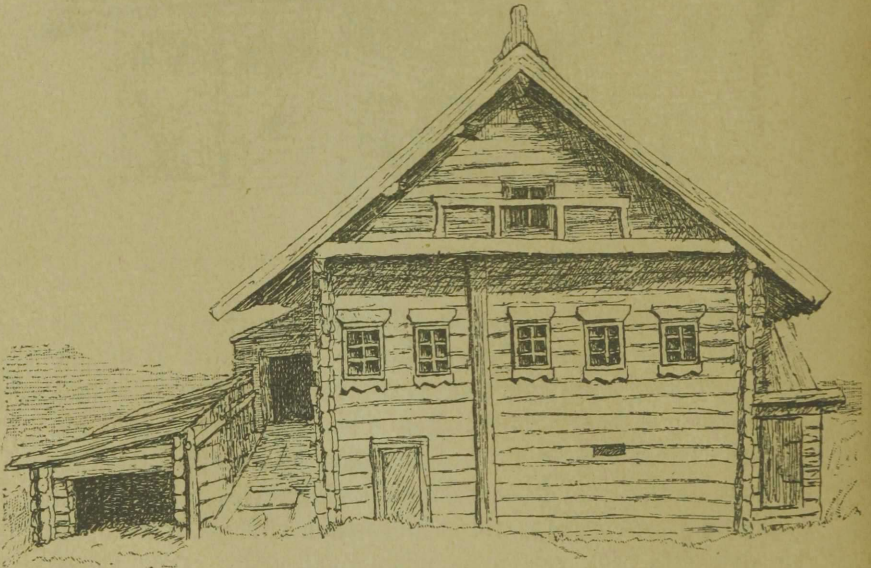
Kuva 112. Kaksi pirttirakennusta. Tuulos. Aunus.

oli yläkertaan vievä porras yhteinen ihmisille ja eläimille (kuvissa 108 ja 109). Sitten näimme eri portaita ja siltoja, joista edelliset ovat ihmisten astuttavat ja ovat rakennuksen kadunpuolella, mutta jälkimäiset, ollen ajoa varten, ovat sen takana (kuvat 112 ja 113). Saattaapa joskus olla kahdetkin portaajat, jotka vievät suorastaan kadulta ylös rakennuksen yläkertaan; silloin ovat toiset ainoastaan kävelyä, toiset sekä kävelyä että ajoa varten, ja niistä ovat yhdet rakennuksen kumpaisellakin sivulla, niinkuin kuvassa 114 nähdään. Tässä tapauksessa saattaa sitten vielä perällä olla toinenkin l. ajosilta saraihin.

Tämän rakennustyyppin muodot edistyvät siten, että tuo eri huonelajien yhdistys yhä enemmän sulaa yhdeksi kokonai-

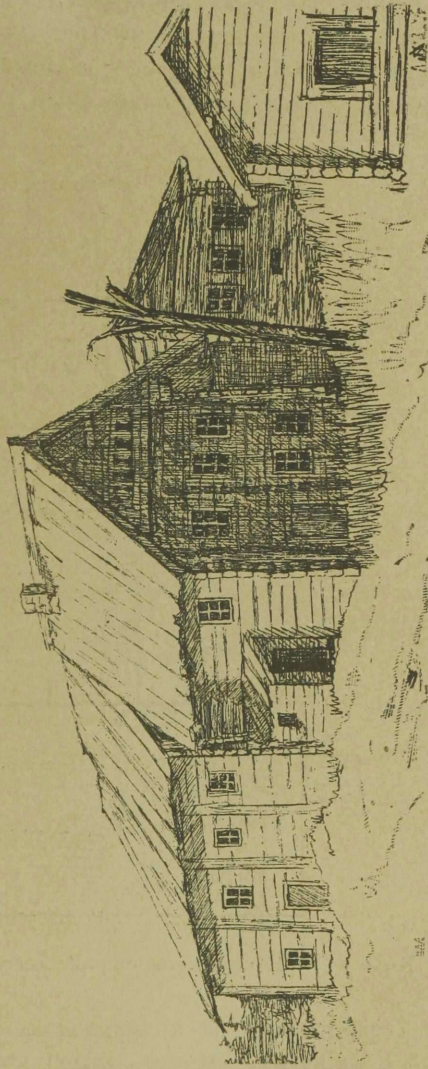
Kuva 113. Pirttirakennuksen takapuoli. Tuulos. Aunus.

Kuva 114. Pirttirakennus. Tuulos. Aunus.

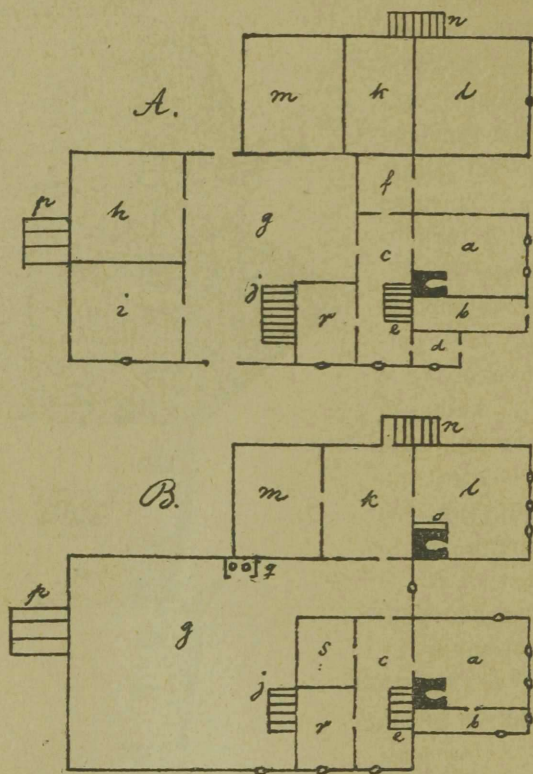
suudeksi. Niinpä tuo yhteensulaaminen näyttää paljoa edistyneemmältä suuressa rakennuksessa kuvassa 115, kuin

edellisissä muodoissa. Vaan ei tässäkään tämä yhdistymisen osoitu lopullisessa kehityksessään. Päärakennuksen kylvään on paitsi sitä myöhemmin tehty pienempi rakennus yksipuolisella katolla (päärakennuksesta oikealla). Koko tämän rakennuksen kokoonpanosta saamme selvän käsityksen molempain kerrosten pohjapiirroksista kuvassa 116, joista *A* tarkoittaa alakertaa, *B* yläkertaa. Rakennuksen pääovi näkyy jo perspektiivikuvassa ja vie ensin n. k. kalidorin (*A d*) kautta alakerran porstuaan (sentja *A c*), josta portaat (*e*) nousevat yläkerran porstuaan (sentja *B c*). Mutta alasantjaan pääsee myös toisenkin etehisen (*A f*) kautta päärakennuksen toiselta puolelta. Alasantjassa on eri tahoilla viisi ovea; näistä jo mainittiin, että kaksi vievät eripuolella oleviin etehisiin, kolmas avautuu pirttiin (*A a*), neljännessä pääsee tanhuihin (*A g*), ja viides kuuluu aittaan (*A r*, jolla, samoin kuin sentjalla, epäilemättä on ikkuna, vaikka molemmat ovat jääneet pois per-

Kuva 115. Pirttirakennus. Tuulos. Annus.

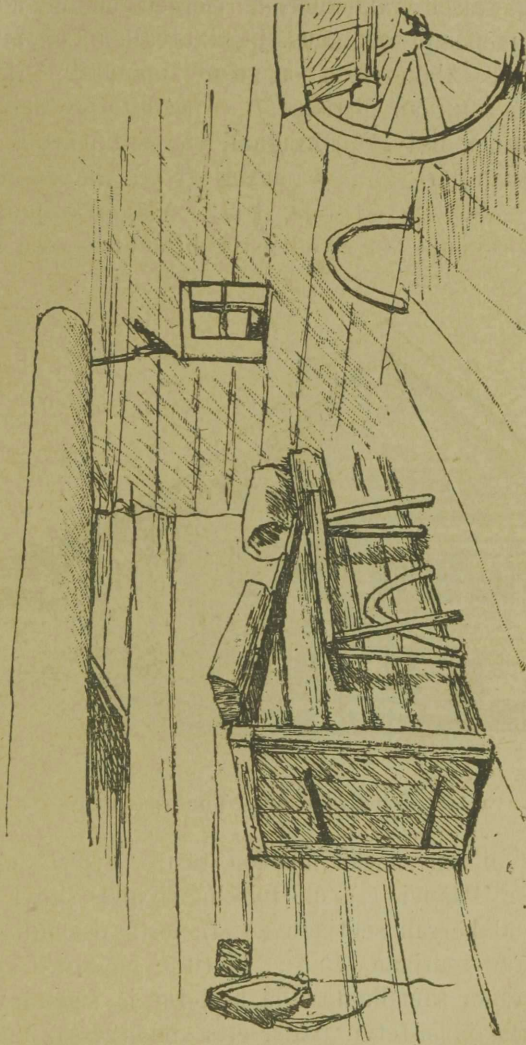
spektiivikuvasta). Yläsentjassa ei ole muuta kuin neljä ovea; näistä yksi vie pirttiin (*B a*), toisesta pääsee saraihin (*B g*), kolmas ja neljäs kuuluvat aittoihin, joista toinen (*B r*) saa valoa akkunan kautta, mutta toinen (*B s*) on kokonaan ilman akkunatta ja siis pimeä. Niinkuin perspektiivikuvasta näkee, on tämän talon päärakennuksessa kaksi

Kuva 116. Edellisen molempain kerrosten pohjapiirotset.

pirttiä päällettään ja kumpaisellakin kaksi akkunaa päädystä kadullepäin. Mutta alakerrassa on pirtin (*A a*) vieressä pitkänsoikea aitta (*A b*), jossa on kadulle vievä ovi. Yläkerrassa sitä vastoin on tämän aittoa päällä kamari (*B b*), ovi sen ja pirtin välissä, ja akkuna aittaoven yläpuolella.

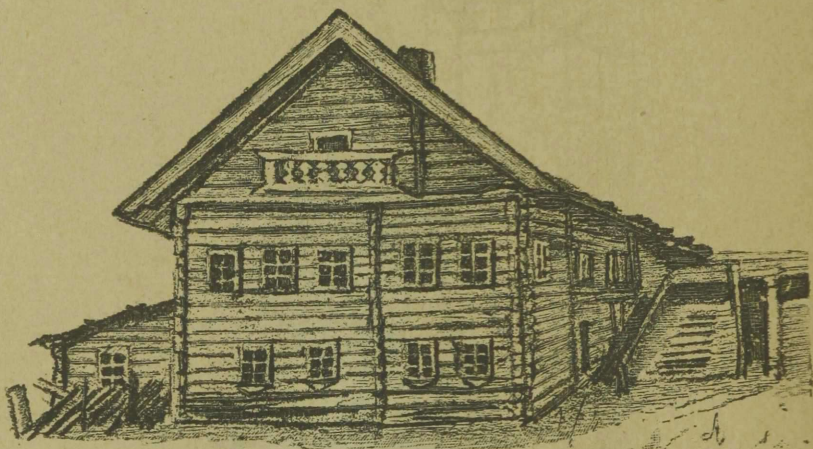
Yläkerran saraista pääsee portaita (*j*) myöden tanhuihin (*A g*).
Portaat alkavat ovella ja on niiden aukko saraissa sivulta

Kuva 117. Ovi saraista tanhuihin edellisessä rakennuksessa.

ja päältä laudoilla peitetty (kuva 117). Tanhuissa on kaksi
läävää (*h* ja *i*). Rakennuksen takapuolelta ajetaan saraihin

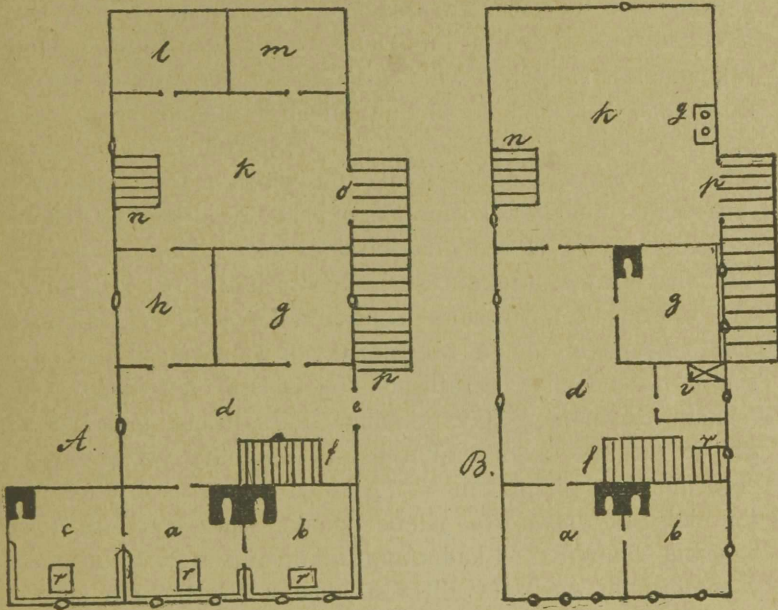
ajosiltaa (*p*) myöden. Tanhuissa saavat myös hevoset olla, vaan toisinaan niitä pidetään myös saraissa. Siinä on myös pieni kamari (*q*) luonnollisia tarpeita varten. — Tämän alkuperäisen rakennuksen viereen on myöhemmin tehty toinen pienempi rakennus, jossa tavallaan on myöskin kaksi kerrosta. Alakerrassa on ensin „laandall“ l. karsina (*A l*). Siihen astutaan pirtistä (*B l*) portaita myöden, jotka laatikon tapainen lisäys (*o*) kiukaan vieressä peittää. Yläkerran porstuan (*B k*) ja kamarin (*B m*) alla on pimeita ja umpinaisia alustoita (*A k* ja *A m*). Yläkerran porstuaan pääsee ulkoa rappuja (*n*) myöden, ja siitä taas oven kautta saraihin (*B g*).

Kuva 118. Pirttirakennus. Tuulos. Aunus.

Wielä edistyneemmän muodon tästä tyypestä näemme kuvassa 118. Pääovi (*e*) on toisella sivulla (kuva 119); siitä tullaan alakerran sentjaan (*A d*), josta portaat (*f*) johdavat yläkerran sentjaan (*B d*). Pirtit *a* ja *b* ovat kumpaisessakin kerrassa samalla tavalla asetetut ja sisältä yleensä samalla tavalla järjestetyt, paitsi että yläkerrassa, jonka pirtit ovat vieraita varten, sillä tämä oli kestikievari talo, on vähän parempia huonekaluja. Ainakin alakerrassa olivat pöydät tavan mukaan keski kohdalla peräpenkkiä. (Sanottiin

niitä nostettavan ainoastaan vieraita varten peränurkkaan). Myöhemmin on alakertaan ikäänkuin rakennuksen sivulle lisätty vielä yksi suoja (*A c*); tämä oli „vankipirtti“, ja siinä kiuas mokšalaisen kudin tapaan on toisessa peränurkassa arvattavasti siitä syystä, että saataisiin savupiippu loitomaksi päärakennuksen räystäästä. Alakerrassa on aitta (*A g*), mutta yläkerrassa on sen päällä talon kuudes pirtti (*B g*), jossa kiuas suomalaisen ja kenties näilläkin seuduilla vanhimman tavan mukaan on käännettynä sivuvellepäin, eikä niinkuin

Kuva 119. Edellisen molempain kerrosten pohjapiirrokset.

kaikissa toisissa pirtteissä perällepäin¹⁾. Tämän kuudennen pirtin vieressä on pieni tulani (*i*) l. kesäinen makauspaikka. Talvella maataan pirtteissä palatissa. Alakerrassa pääsee sentjasta l. porstuasta läpikäytävän (*h*) kautta tanhui-

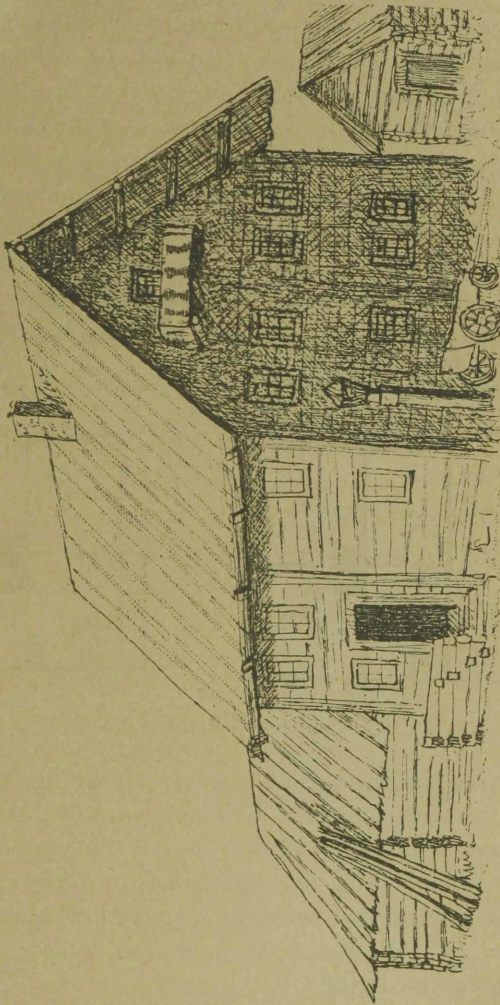
¹⁾ Niinpä oli eräässä talossa kaksi pirttiä vierekkäin, toinen vanha savupirtti, toinen uusi savupiippuinen, ja oli vanhassa pirtissä kiukaan suu oven pielessä, mutta uudessa venäläisen tyyppin mukaan.

hin (*A k*). Yläkerrassa ei ole semmoista läpikäytävää. Tanhuihin kuuluu tässäkin talossa kaksi läävää, toinen (*l*) vasikoita, toinen (*m*) lampaita varten. Yläkerrassa leviää sarai tavan mukaan näidenkin läävien yli. Portaita (*n*) myöden pääsee saraista tanhuihin, joista karja pääsee ulos leveän oven (*o*) kautta ajosillan alitse, jota myöden taas rehut ajetaan yhtä leveän oven (*p*) kautta saraihin. Erityiset portaat (*B r*) vievät toisesta kerrasta „vuiskaan“ l. ullakkoon.

Kaikista edelläkerrotuista tyyppimuodoista vähän eroavan muodon näemme kuvassa 120, jossa lääväpuoli on tyyppin kehityksen kautta supistunut verrattain pieneksi muun rakennuksen rinnalla. Sillä tarkastaessamme kaikkia kerrottuja muotoja tätä n. k. novgorodilaista rakennustapaa, huomaamme niissä seuraavat seikat: 1) pirtti, läävä ja aittarakennukset liitetään yhteen rakennusryhmään, josta lääväpuoli (aittoineen) muodostaa suuremman osan; 2) pirttiä on ensinnä ainoastaan yksi ja sen alla karsina, joka alkuaan lieneekin ollut navettana, niinkuin se joskus vieläkin on (vrt. kuvaa 112 vasemmalla ja teremissil. pirttiin-kuvassa 69); tällainen muoto lieneekin tämän rakennustavan syntyinä. Vasta edistyneen talouden ja varallisuuden johdosta on toinen ja sittemmin varsinainen läävärakennus saatu lisään, joka kuitenkin jo totutun tavan vaikutuksesta on tehty yhteyteen ihmisasunnon l. pirtin kanssa. Aikojen kuluessa on siten pirtin alaisesta navetosta jällelle jäänyt vaan karsina, joka myöskin vähitellen on kadottanut alkuperäisen tarkoituksensa ja muuttunut ensin tavalliseksi alustaksi sittemmin aitaksi ja asuntohuoneeksi, jonka kautta tämän tyyppin kaksinkertaiset pirttirakennukset ovat alkunsa saaneet. 3) Tämä näin syntynyt kaksinkertainen pirttirakennus pyrkii karttuneista vaatimuksista suuremmaksi ja itsenäisemmäksi, mutta sen kehittyessä lääväosa pirttirakennukseen verraten supistuu pienemmäksi, juuri niinkuin kuvassa 120 on tapahtunut, ja saatataa siitä kokonaankin erota.¹⁾

¹⁾ Näin ovat e. m. koulukartanot Venäjän kylissä saaneet sen muodon, jonka tyyppin näemme samassa kuvassa olevasta päärakennuksesta.

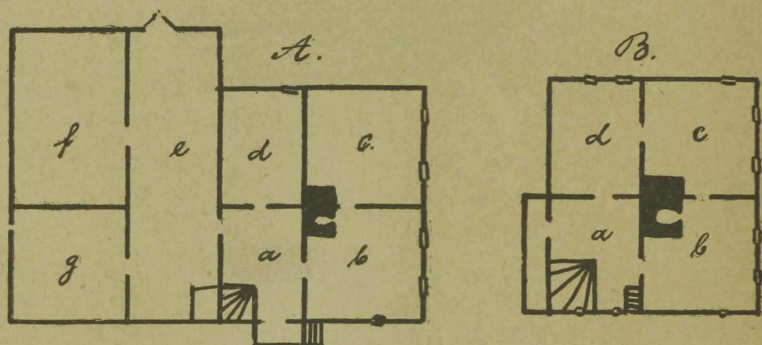
Tässä talossa ei siis tyypin kehitys ole vielä korkeimmilleen päässyt, vaan on läävä tässä vielä yhteydessä pirttirakennuksen kanssa. Talon pohjapiirroksen nä-

Kuva 120. Pirttirakennus. Jätku. Aunus.

emme kuvassa 121. Nurkkaraput vievät alaporstuasta (A a) yläporstuahan (B a). Muutenkin ovat erisuoajat melkein samassa järjestyksessä kuin ala- ja yläkerrassa, paitsi että ala-

kerrassa ei ole ovea kamarien d:n ja c:n välissä. Kumpaisesakini kamarissa (c) on myös parin kyynärän korkuinen muuri-
penkki makaamista varten, jota sammalla lämmitetään kak-
luunina. Yläporstuaan on myös lisäksi tullut pitkänsoikea
yhteinen huone. Erityiset portaat vievät yläkerrran porstu-
asta ullakkoon, jota suuri akkuna päädyssä valaisee. En
varmaan muista, mutta luultavaa on, ettei siinä ollut mitään
kamarina. Balkongin tapainen rakennus tämän akkunan etu-
puolella tässä, niinkuin myöskin muutamissa muissa edellä
kuvatuissa rakennuksissa, ei ollut muuta varten kuin raken-
nuksen koristamiseksi. Alaporstuasta pääsee tanhuihin (e),
joihin läävät (f ja g) aukenevat. Tavallista saraita ajo-
siltoineen ei ollut tässä rakennuksessa, jossa siis tässäkin
suhteessa vanha rakennustapa on muuttumaisillaan.

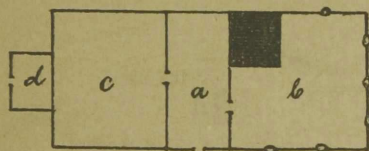

Kuva 121. Edellisen pohjapiirroksset.

Tähän pääasiallisesti Tuuloksessa tehtyihin tutkimuk-
siin perustuvaan kertomukseen Venäjän Karjalan asunnoista
Aunuksen läänissä liitän muutamia kuvia selityksineen Poh-
jois-Karjalan samanlaatuisista rakennuksista Arkangelin lään-
nissä. Näistä kuvista ja tiedoista on minun kokonaan kiit-
täminen herra A. W. Ervastia, sillä itse en ole jälkimäi-
sessä läänissä matkustanut.

Päärakennuksien tyyppi on Pohjois-Karjalassa sama,
kuin sen eteläisessäkin osassa: eläinten ja ihmisten suojat
ovat yhdistetyt yhteen rakennusryhmään tavallisesti ilman
mitään sopusointuista yhteyttä eri osien välillä. Tämän ra-

kennustyyppin omituisuuksiin kuuluu myös, että ne eri pääosastot, jotka ovat siinä yhdistetyt, ovat tavallaan kahdenker-
 taiset. Pirtin alla on karsina niminen korkea alusta, jonka
 alkuperäisestä tarkoituksesta äsken jo huomautin, ja tanhu-
 jen päällä on avara sarai. Vaikka tämä tyyppillinen raken-
 nustapa siis on tavallinen myös suomallaisilla karjalaisilla
 Arkangelin läänissä, tavataan siellä myös yleisesti eräs toi-
 nen ja yksinkertaisempi laji rakennuksia; tätä lajia on pi-
 dettävä välimuotona kerrotun n. k. nowgorodilaisen ja
 toisen tälle paikkakunnalle vieraan tyyppin välillä. Semmoi-
 sen rakennuksen näemme kuvassa 122. Siinä on porstua
 (a), pirtti (b), vierastupa (c), ja läävä (d). Mutta itse pirtti
 on aivan matala, toisinaan maan tasaisella lattialla, ja tämä
 omituisuus ei ole n. k. nowgorodilaiseen rakennustyyppiin kuu-

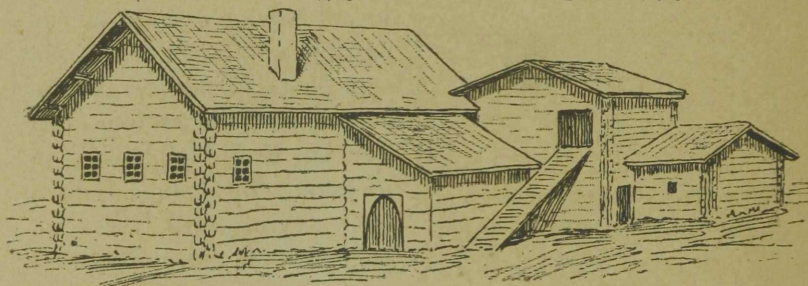
Kuva 122. Pirttirakennuksen poh-
 japiirros. Karjala. Arkangeli.

luva. Köyhyys on kyllä mon-
 nestikin saattanut olla syynä
 näin matalan pirtin rakenta-
 miseen, mutta tämäläisissä
 Venäjän Karjalan pirtteissä on
 myöskin eräs toinen seikka
 huomattava, jonka synty on
 haettava muualta, nimittäin se,

että kiukaan suu on toisinaan oven pielessä, toisinaan peräl-
 lepäin käännetty. Jo Etelä-Karjalassa huomasimme, että jäl-
 kimäinen suunta on sääntönä; samaten oli asian laita Volga-
 seutujen vänäläistyneissä tuvanmuodoissa. Kun sitä vastoin
 suomenpuolisessa Karjalassa, ynnä monessa paikoin muualla
 Suomessa, Inkerissä ja Viron aloilla on taas, niinkuin vasta
 tulemme huomaamaan, se sääntö yleinen, että kiukaan suu
 aukenee oven puolelle, niin tämmöinen usein ilmestyvä eroa-
 vaisuus kiukaan asemassa yhteydessä pirtin mataluuden kanssa
 Venäjän puolisessa Pohjois-Karjalassa on pidettävä jäännök-
 senä entisestä, toisenlaisesta rakennustavasta, joka on ollut
 yhteinen kaikilla karjalaisilla ja suomalaisilla, mutta joka ve-
 näläistymisen edistyessä on väistynyt sen tuoman rakennus-
 tavan edestä. — Omituinen viimekerrotussa rakennusmuodossa
 on myös läävän asema (d). Se liittyy rakennuksen taka-

puoleen, ja sen ovi aukenee mäelle äärimäisimmässä seinässä, siis aivan päinvastoin, kuin olimme tottuneet näkemään Etelä-Karjalassa, jossa läävän ovi aina aukeni tanhuihin. Ja tämä läävän asema ja sen oven paikka ovat olemassa useissa, vaikk'ei kaikissa Pohjois-Karjalan taloissa. Se osoittaa taipumusta, saada läävää liittymään pirttirakennukseen, joka juuri oli nowgorodilaisen rakennustyyppin tuntomerkkiä. Sen vuoksi pidänkin tätä rakennusmuotoa väliasteena nowgorodilaisen tyyppin ja sen Suomen rakennustavan välillä, josta vast'edes otan puhuakseni.

Kysymyksessä olevaan tyyppiin kuuluvia rakennuksia näemme sitä vastoin selvästi kuvassa 123, joka kuvaa taloa Valasjoelta. Mäeltä astutaan portaita myöden porstuaan l. sintsiin (*a* kuvassa 124), josta oikealla on pirtti (*b*) ja vasem-

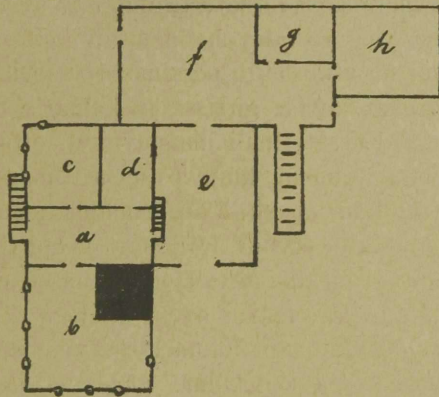

Kuva 123. Pirttirakennus. Valasjoki. Arkangeli.

malla vierastupa (*c*) ja pimeä aitta (*d*). Minnepäin kiukaan suu oli käännetty, sitä ei ollut muistoonpantu. Pirtin alla on karsina ja sintsin alla „podklietta“. Porstuan perältä vievät rappuset alas „tanhuaan“ (*e*), josta toinen ovi vie ulos suurien portin tapaisten ovien kautta (kts. kuvaa 123), toinen johtaa takimaiseen tanhuaan (*f*), johon läävä (*h*) ja talli (*g*) aukenevat. Saraita ei ollut kuin jälkimäisen tanhuan (*f*) päällä, niinkuin perspektiivikuvasta selvästi näkee, ja siihen ajetaan kuormat ajosiltaa myöden. — Edistyneempää muotoa osoittaa kuva 125, jossa nähdään erään Suonteleessa löytyvän talon yläkerta. Tämä talo on varsinkin siitä merkillinen, että siinä on meillä omituinen muoto tätä tyyppiä; tämä muoto lienee jotensakin tayallinen varsinkin Ve-

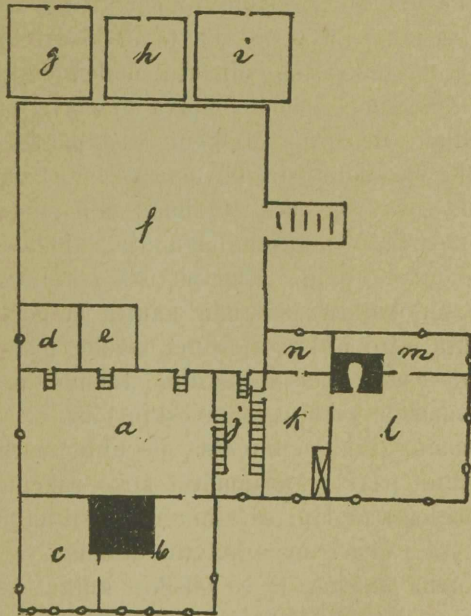
näjän Pohjois-Karjalassa. Tarkoitan tuota tupien (*b* ja *l*) kulma-asetusta toisiinsa, jommoista emme ole huomanneet

missään edellä kerrotuista Etelä-Karjalan taloista. Sillä tässä talossa on lisärakennus, johon kuuluu, paitsi jo sanottua pirttiä *l*, läpikäytävä *k* nurkassa olevine sänkyineen, kamari *m* ja vaatehuone *n*, ja joka päädyllään liittyy päärakennuksen sivua *l* kylkeä vastaan sillä tavoin että kaksin-kertainen porstua (*j*) on näille osille yhteinen. Alaporstuasta, johon ulkoa tullaan yläporstuan akkunan alla olevan oven kautta, nousevat portaat kahdenpuolen yläkerrokseen. Paitsi sitä on päärakennuksessa toinen suurempi porstua *a*, josta yhdeltä puolen pääsee pirttiin *b* ja sen vieressä olevaan „gornitsaan“ *c*, ja toiselta puolen saraihin *f* ja aittoihin *d* ja *e*, joista jälkimäinen on

Kuva 124. Edellisen pohjapiirros.

„gornitsaan“ *c*, ja toiselta puolen saraihin *f* ja aittoihin *d* ja *e*, joista jälkimäinen on

Kuva 125. Pirttirakennuksen pohjapiirros. (Yläkerta). Suontele. Arkangeli.

„gornitsaan“ *c*, ja toiselta puolen saraihin *f* ja aittoihin *d* ja *e*, joista jälkimäinen on

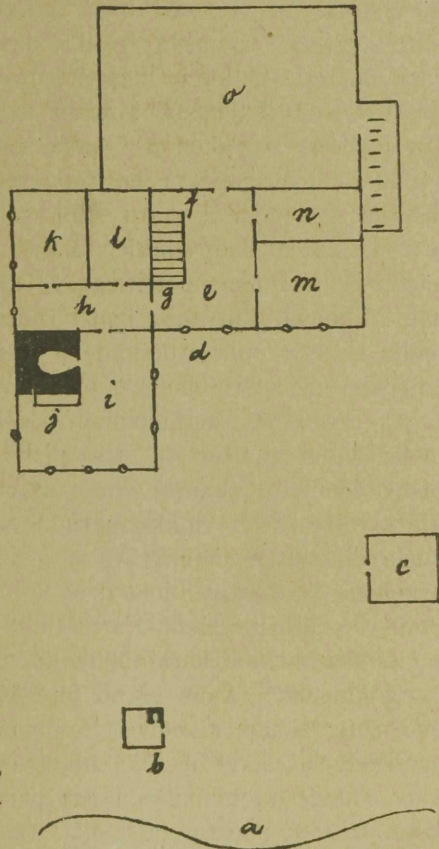
ilman akkunaa ja aivan pimeä. Tämän *a*-sintsin alla on kyllä jonkinlainen alusta l., „podklietta“, mutta kuitenkin on sen lattia niin matala, että sekä saraihin että sanottuihin aittoihin täytyy astua ylös portaita myöden, niinkuin myöskin kuvasta näkee. Sama on asian laita porstuasta *j* saraihin mennessä. Sitä vastoin ovat lattiat pirtissä ja kamarissa sintsin lattian tasalla. Herra Ervasti luuli muistavansa, että kiukaan suu tässäkin tuvassa, samoin kuin toisessa tuvassa (*l*) oli ovenpielessä; mutta kun ei sitä varmemmin tiennyt, niin olen jättänyt sen merkitsemättä. Muuten on pirtin *b*:n alla karsina ja kamari *c*:n alla aitta, johon pääsee ulkoa päädyssä sen ikkunain alla olevan oven kautta. Tällöisessä sivukamarissa on akkunain lukumäärä tavallisesti kaksi, vaikka tässä poikkeuksena on kolme päädyssä ja yksi sivuseinässä, eli sama määrä, kuin viereisessä pirtissäkin. Toisen pirtin (*l*) alla on sitä vastoin toinen aivan samanlainen huone, jotta siis tämä „flyygeli“ on täydellisesti kaksinkertainen asunto, ja näytäkse se siinäkin uudempiaikuisena. — Sarain alla on tanhua, johon johtava ajoportti on saraihin vievän ajosillan vieressä. Melkein vastapäätä tätä ajoporttia ja pitkin vastaista (siis kuvassa vasenta) sivuseinää on talli. Läävät ovat tässäkin tanhuan ulkopuolella ja liittyvät siihen ainoastaan peräseinillään; ja niiden ovet ovat mäelle, eikä tanhualle päin. Kun pirtistä *b* tahtoo lähteä lääviin, pitää ensin kulkea porstuan kautta ja portaita myöden saraihin, siitä sitte pitkin ajosiltaa mäelle, josta lääviinurkkia kierrettyä vasta pääsee perille. Luonnolliselta näyttää, että molemmista porstuista myöskin olisi ovia ja portaita alas tanhuan, vaikk’ei kuvassa ole niitä merkitty, sillä tarvitsehan talliin päästä kiertämättä koko rakennuksen nurkkia taikka astelematta läpi saraihin ja ajosiltaa myöden. Siinä tapauksessa pääsisi myös lääviin tanhuan ja sieltä aukenevan ajoportin kautta, ja se olisikin kulkutieksi vähän mukavampi.

Täydellisyysden vuoksi liitän tähän Herra Ervastian tekemän hauskan kertomuksen käynnistään eräässä talossa matkallaan Venäjän Karjalassa kesällä 1879, sillä siitä saamme useita lisätietoja näistä rakennuksista, erittäinkin

kun sen tekijä sittemmin hyväntahtoisesti on siihen antanut pohjapiirroksen tähän julkaistavaksi (kuva 126). Herra Ervasti matkusti Oulusta suoraan itäänpäin ja antaa yli rajan tultuansa ensin lyhyen kertomuksen itse *kylistä* alkaen näin: „Karjalaisten kylät eroavat meidän puolista ensiksiin siinä, että talot eivät ole rakennetut toisistaan hajalle niinkuin meillä, vaan kaikki yhteen ryhmään, aivan likelle toisiansa. Jo rajakylissä niinkuin Miinovassa ja Kivijärvellä tämän eroituksen huomaa, ja kuta syvemmmälle Karjalaan kulkee, sitä jyrkemmästi se pistää silmään; niin esim. Usmana, ensimmäinen kylä Kemistä tännepäin, lukee 90 taloa, vaan on toisesta päästä toiseen tuskin puolta virstaa pitkä. Talot ovat tavallisesti järjestetyt riviin kaduntapaisen tien yhdelle tai molemmille puolille, niin että useaa karjalaisten asuntopaikkaa yhtä hyvin voisi kutsua kauppalaksi kuin kyläksi.

Toinen eroitus heidän ja meidän kylien välillä on talojen rakennustapa,

joka on meillä tavallisesta aivan poikkeava. Antaakseni lukioille jonkulaisen käsityksen siitä, tahdon tässä tarkemmin kertoa, minkälatuinen Savinan talo Miinovassa oli — ensimmäinen, jossa kävimme rajan tuolla puolen. Se oli rikas

Kuva 126. Talon aseman ja pirttirakennuksen yläkerran pohjapiirros. Miinova. Arkangeli.

talo — ja rakennettu pääasiallisesti samaan malliin, kuin muut varakkaat Karjalan talot.

Kun rantaan laskettuamme nousimme veneestä maalle (*a*), oli heti vasemmalla kädellä sauna (*b*) ja vähän ylempänä oikealla puolen aitta (*c*). Sitten oli pienen pellon syrjää astuttavaa ja sen takana näkyi asuintalo tuskin kivenheiton päässä rannasta. Mikä meitä aluksi enin kummasuttui, oli, että kaikkein huoneitten, yksin pirtinkin, ulkoseinät olivat veistämättömistä hirsistä salvetut. Mitätön on meidän puolella se rakennus, jonka seinähirret eivät olisi veistetyt, vaan Karjalassa on tapa semmoinen — joka luultavasti on venäläisiltä saatu, sillä esm. Vienassa (Arkangelissa) ovat kaikkien puupytinkien seinät tämän kaltaisia: veistämättömiä ja ilman laudoitusta. Talon etusyrjällä oli seitsemän akkunaa, kussakin kuusi ruutua; ne olivat hyvin korkealla maasta, niin että kädellä tuskin olisi ylettynyt akkunanposkeen, ja erinomaisen pieniä rikkaan talon akkunoiksi — ei kyynärää korkeammat. Kolme vasemman puolista niistä kuului pirttiin (*i*). Itse pirtti ei ollut samassa rivissä toisten huoneitten kanssa, vaan ulkousi rantaanpäin, niin että talo tavallansa oli vinkkelipyntinki. Kahden keskimäisen akkunan alla oli sisäänkäytävä (*d*:n kohdalla, sillä pohjapiirros tarkoittaa yläkertaa, johon ovat verrattavat *B* piirroksen edellä kerrotuista Etelä-Karjalan taloista). Oven aukko oli matala, ei miehen korkuinenkaan, niin että sisään astuessa täytyi kumartaa, vaan se oli jotenkin leveä ja ylhäältä kaareva (vrt. tähän ulko-ovea tanhuaan *e* kuvassa 123); sen tapaisia ovia näkee meidän ulkokuoneissakin toisinaan. Jos oven edessä oli minkään laisia portaita tai kuistia jonkunlaista, sitä en muista, taisi olla, vaan tavallisesti semmoisia ei ole. Ha'alla kiinnipantava ovi aukeni sisäänpäin melkein aivan pimeään porstuaan (*e*:n alla), jonka perästä (*f*:n kohdalla alakerrassa) portaat nousivat pitkin vasenta sivuseinää takaisin ovipuolta ja kartanoa kohti (*g*), niin että ylöstultua saattoi mainitusta kahdesta akkunasta katsoa ulos kartanolle ja rantaan päin. Porstuan pimeys tuli siitä, että se välilattian kautta oli jaettu kahteen kertaan: portaita noustua

oltiin yläkerrassa (*e*), ja siihen kyllä tuli akkunoista valoa; vaan alaporstuaan, jos ulko-ovi pantiin kiinni, ei tullut muuta valoa kuin hiukka yläporstuasta portaita varten lattiaan jätetyn aukeaman kautta. Nyt seisoiimme siis paria syltä leveässä yläporstuassa, kasvot akkunoita kohti ja rantaan päin; kun tästä käännyimme oikealle kädelle, tulimme kaitaiseen huoneeseen (*h*), joka oli puoleksi kamari, sillä siinä oli kaikenlaista talon kalua, puoleksi uusi porstua; pieni ikkuna peräseinästä levitti siihen valoa. Keskellä sen vasenta sivuseinää oli ovi pirttiin (*i*); oikealla sivuseinällä oli kaksi ovea, saattaen kahteen pieneen vierekkäiseen kamariin, joista ensimmäinen (*l*) oli pilkkopimeä, toinen (*k*) parilla akkunalla valaistu. Jälkimäinen oli varsinainen vierashuone, koristettu useilla pyhillä kuvakaapeilla, joitten edessä pikku lamput riippuivat; se oli muistaakseni myöskin tapetseerattu. Ennenkuin menemme pirttiin, palatkaamme vielä porstuaan, yläkertaan (*e*). Siihen taas astuessamme jääpi meille akkunat oikealle ja alaspäin kulkevat portaat vasemmalle kädelle; suoraan meitä vastapäätä on ovi ja kun sen aukaisemme, tulemme kamariin (*m*), jolla on kaksi akkunaa, viimeiset niistä seitsemästä, jotka taloa lähestyessämme näimme. Tätä kamaria käytettiin myöski vierashuoneena, „gornitsana“, vaikka halvempana; sen alla rinnakkain alaporstuan kanssa sanoivat kumppalimme tallin olevan. Jos sitte kuljemme yläporstuan perälle, on siinä ovi, jonka kautta tulemme suureen huoneentapaiseen suojaan, vielä leveämpään kuin porstua ja viimeainittu gornitsa yhteensä: se oli „saraja“ eli ylinen (*o*), jossa eläinten kontua talvella pidetään. Sen lattia oli tehty veistämättömistä, pyöreistä männyistä; — — — lattian alla oli tanhua, jossa lehmiä kesällä pidetään ja johon oli ovi sekä alaporstuasta (talon väkeä varten) että takapihalta (eläimiä varten). Saraihin nousi pihan takapuolelta leveät portaat, joita myöten heinäkuormat ajetaan sisään.

Kun lisäksi, että pirtin lattian alla oli 2—3 kyynärän korkuinen pimeä huone, „karsina“, jossa käsimylyä ja muita pirtin tarvekaluja säilytetään — ja että pirtin etehisen (*h*) sekä jo kerrottujen kahden pirttiä vastapäisen kamarin (*k*)

ja *l*) alla arvaten oli samanlaiset komerot — lienen jotenkin täydellisesti selittänyt minkäläinen Savinan talorakennus Miirovassa oli. Samaan tapaan useimmat varakkaat talot Karjalassa ovat rakennetut. Asuinhuoneet ja huoneet eläimiä varten ovat aina yhdessä ryhmässä kiinni toisissansa; jälkimmäisillä kuitenkin on omat seinät ja katot. Pirtti ulkonee aina muista huoneista ja on aina kolmi-akkunainen etusyrjältänsä; karsinan tähden sen akkunat ovat niin ylhäällä. Porstua on enimmästi aina pimeänlainen ja portaat nousevat tavallisesti perältä oven puoleen.

Vaan jo on aika astua pirttiin. Se oli jokseenki saman näköinen kuin meidän pirtit, vaikka vähän pienempi. Ainoa huomattava eroitus oli uunin toiseen kylkeen tehty kaapin tapainen rakennus, „kosana“ (*j*) eli venäjän mukaan „runtukka“, jonka päälle portaita myöten nouseaan makaamaan. Siinä oli kaksi ovea, yksi pienempi, toinen isompi. Siitä saattoivat portaat alaspäin, sillä kosanan kautta kuljetaan aina alas karsinaan, johon tietääkseni ei muuta ovea ole. Pirtissä muuten oli kaksi akkunaa vasemmalla sivuseinällä ja yksi oikealla, lavitsat ympäri seiniä ja perällä huonetta pöytä lavitsan edessä; seinät olivat sisäpuolelta hyvin sileiksi veistetyt. Lisättäköön vielä, että keskellä pirttiä uunin yläsyrjästä vastapäiseen seinään kulki lauta (patsaan ortena) siksi alahalla, että tavallisen miehen täytyi kumartaen kulkea sen alatse, jos mieli päätänsä varoa¹⁾.

¹⁾ A. W. Ervasti. Muistelmia matkalta Venäjän Karjalassa kesällä 1879. Oulussa 1880. s. 18—22. — Venäjän Karjalaisesta rakennuksesta kertoo myös Friis. En sommar i Finnmarken och Nordkarelen. Christiania 1880. s. 322 ja 329. Nähtävästi ylläkerrottuun tyyppiin kuuluvista asunnoista Ojatin tudeilla (vepsäläisillä) ja karjalaisilla kertoo W. N. Mainoff kuvateoksessa Живописная Россія. П. П. Семенова. С. Петербургъ и Москва. 1881. III. 1. s. 500—502 ja 515—517, sekä tekemässään matkakirjassa Поѣздка въ Обонежье и Корелу. С-Петербургъ. 1877. s. 130—137. Retzius kertoo niinkään tarkalleen pienemmästä kulmarakennuksesta novgorodilaista tyyppiä Impilahdelta Suomessa: Finland i nordiska museet. Stockholm. 1881. s. 61—64. Samaa tyyppiä olevista rakennuksista syrjääneillä kertoo A. I. Sjögren. Gesammelte Schriften. St: Pburg. 1861. Bd. I: 437—438. sekä lehti Вологодскія Губ. Вѣд. 1859. n:o 42.

XI. Virolaiset ja suomalaiset keittiöt ja saunat.

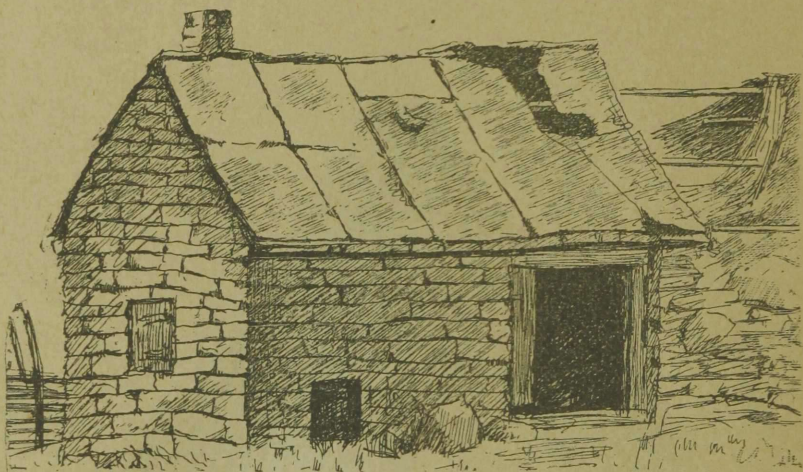
Virolaisilla aloilla on *kota* melkein alkuperäisessä muodossaan nähtävänä ainakin Hiidenmaalla ja Villannin seuduilla. Kuvassa 127 näemme yhden semmoisen kota-raken-

Kuva 127. Keittiö. Pyhälepo. (Hiidenmaa). Tallinna.

nuksen Arokylästä Hiidenmaalla, jossa sen nimi samoin kuin mannermaallakin on „köök“, kyökki, jona sitä nykyään tietysti käytetäänkin. Se oli aivan itsekseen muutaman talon

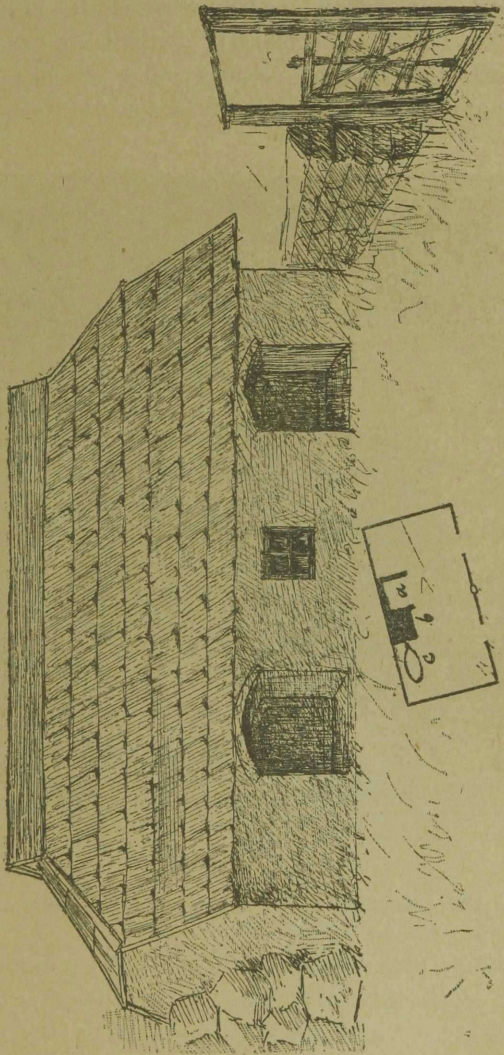
pihalla; tämän talon pohjapiirroksen me toisessa paikassa saamme nähdä. Maanpinnalle oli ensin tehty kivistä ympärä l. kehä, jonka etupuolelle oli jätetty ihmisen korkuinen oven aukko. Kehän päälle oli katto rakennettu seipäistä, jotka yhtyvät ylhäällä suippuun. Keskellä kyökkiä oli tulen paikka l. liesi, jota ainoastaan muutamat kivet rajoittivat (A). Sen yläpuolella tietysti riippui orsissa haahlot patoineen. — Mutta tavallisesti on tämä kyökki l. keittuhuone kadottanut tämän alkuperäisen muodon ja muuttunut virolaisillakin nelisnurkkaiseksi huoneeksi, joka yleensä Viron

Kuva 128. Keittiö. P. Yrjö. Tallinna.

pohjoisrannikoilla rakennetaan saviliuskamakivistä, joka on maan pääaineeksena näillä seuduilla ja jota sentähden käytetään rakennusaineena myös muille ulkokuoneille. Toisinaan tämmöinen nelisnurkkainen kivikyökki on yksikseen pihalla tai oikeammin jossakin sivullisessa paikassa, mutta toisinaan on se liitetty yhteyteen saunan kanssa, ollen siten samassa sen etehisenä. Teremisseillä näimme semmoisesta yhdistyksestä yhden esimerkin, ja Suomessa on se myös tavallinen. Usein on tämmöinen virolainen keittiö samalla myöskin paja. Joskus saattaa se myös olla rakennettu aitan kylkeen tai kellarin suun eteen, jotta ainoastaan sen kautta

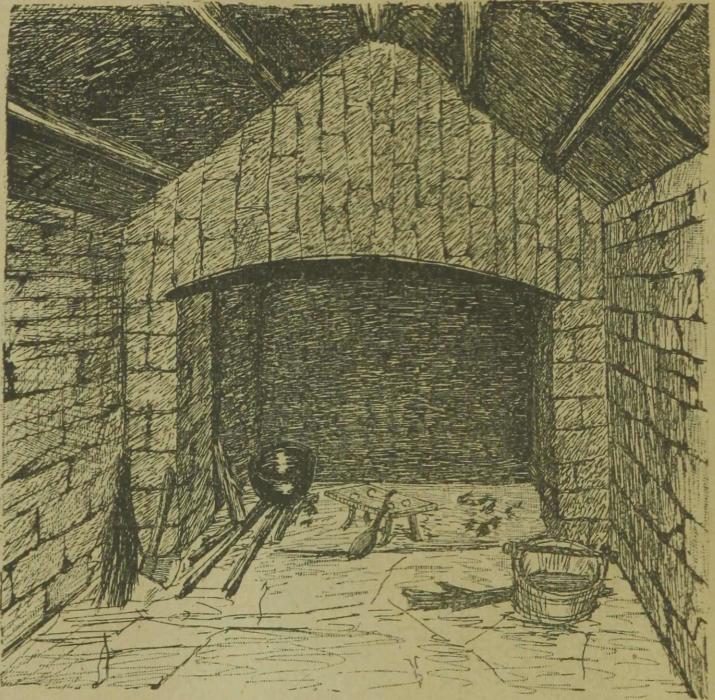
kellariin pääsee; ja niin on laita kuvassa 128 kuvatussa kyökissä Lagedin kylästä Yrjön seurakuntaa lähellä Tal-

Kuva 129. Keittiö, Muhosaari, Riiga.

linnaa; osa kellarista näkyy kuvassa oikealla. Tämä kuva antaa meille samassa hyvän esimerkin näistä Pohjois-Viron kyökeistä. Se korsteini, joka kohoaa katolta, ei ole muuta

kuin räppänä; liesi on sisältä aivan avonainen ja tavallisen kotalieden kaltainen sekä asemansa puolesta likellä peräseinää. Tavallisesti on liesi kyökin peräpuolella, mutta ylipäänsä sen paikka ei ole tarkkaan määrätty. Niinpä se saattaa olla oven toisessa nurkassakin. Sen syrjille on usein kolmelle taholle rakennettu parin kyynärän korkuiset kiviset reunukset

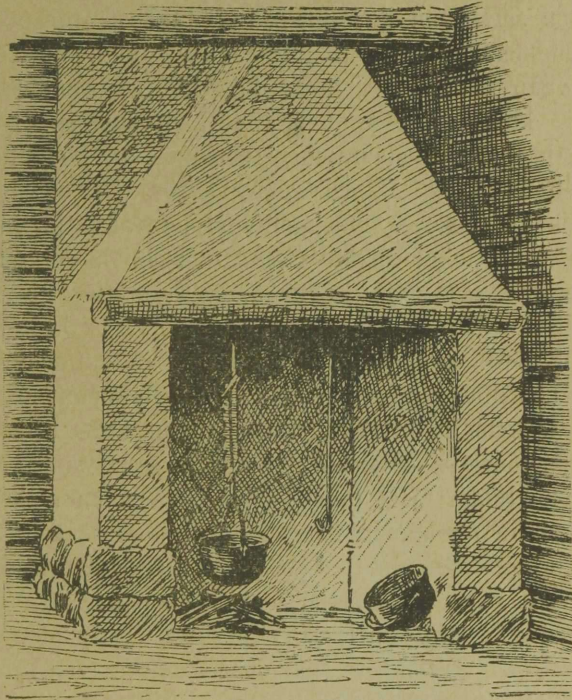

Kuva 130. Keittiön liesi. Baltisch-Port. Tallinna.

(B); itse valkea palaa maan tasalla olevalla paikalla; liedien etupuoli on ilman kivistä syrjää, ja sen päällä ei ole min-käänlaista holvia, vaan savu nousee vapaasti huoneeseen ja lähtee ulos ovesta tahi seinien raoista. Kodassa kuvassa 129 on tällainen liesi (a), jonka vieressä taas oli ahjo (b) ja palkeet (c). Muuten tämä kyökkirakennus on kaikkein edistynein muoto, minkä virolaisilla aloilla olen nähnyt. Se

on kahdella ovella ja akkunalla varustettu, kokonaan kivistä rakennettu, ja sen seinät ovat sileiksi rapatut; katto on pantu tiilillä asuntorakennusten kattojen muotoiseksi. Mutta tältä keittiöltä puuttuu reppänä.

Ainoastaan joskus oli Virossa kyökin liesi tavallista paremmin laitettu. Siinä oli sen ylä- ja etupuolelle tehty jon-

Kuva 131. Kodan liesi. Renko. Hämeenlinna.

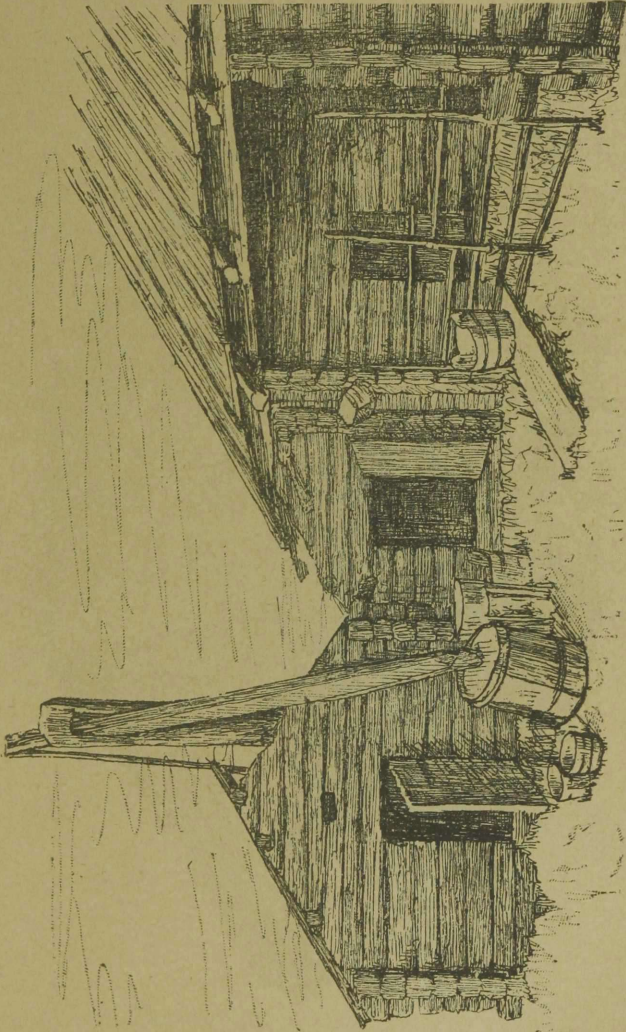
kinlainen holvi (C), jota sivuilta tavallista paksummat seinät kannattivat (kuva 130). Tätä holvia myöten nousivat savu ja säkenet ylös reppänään, joka tässäkin oli samallainen kuin muutamissa edellisissä keittiöissä. Kuvattu liesi kuului kyökkiin, jonka näin Baltisch-Portissa; sen ovi oli päätyseinässä vastapäätä liettä.

Kaikista kerrotuista kyökeistä on se, joka kuvattiin

Baltisch-Portissa, merkillisin, sillä siinä on holviliesi, joka on ensimmäinen sitä laatua, minkä tutkimusalallamme tapamme. Tämä täntapainen liesi on ylen tärkeä tyyppiltään, sillä Suomen lahden pohjoispuolella olevalta alueelta tulee meidän juuri tämän lieden muodostuksissa etsiä suomalaisen *takan* alkuperää. Moni tavallisesti yhteydessä saunan kanssa oleva *suomalainen keittiö* (kota) tarjookin meille monta tämän kehityksen selvittämiseksi tärkeää kohtaa. En tarkoita semmoisia Suomen kodan liesiä, joissa ei ole mitään muurattua tulisijaa, vaan semmoisia, joissa myöskin on samantapainen holviliesi, kuin viimeksi kerrotussa virolaisessa kyökissä. Liitän tähän kuvan muutamasta semmoisesta kodanliedestä, jonka näin Rengossa Hämeessä (kuva 131). Se ei enää täytä huoneen koko perää — siinä suhteessa liesitakka kuvassa 130 on verrattava kiukaasen kuvassa 2 — vaan on se kodan toisessa peränurkassa (vrt. kuviin 5, 6, 9 ja 10). Se edustaa siis edellistä vähän edistyneempää tyyppiä (*D*). Ja saattaapa näitä holviliesiä tietysti vielä parantaa rakentamalla tulen paikan ympärille muuria enemmän. Siten lieden aukko vähenee ja laskemalla kiviä tulisijan pohjaan, kuten aina täytyy tehdä, jos huoneessa on lautalattia, kohoaa se lattiata korkeammalle. Kun tähän vielä tulee lisäksi, että samaan taloon on voitu rakentaa useampia huoneita, joista toisessa asutaan, toisessa ruoat keitetään, niin tietysti edelliseen tehdään ainoastaan pieni tulisija valoa ja lämmitystä varten, mutta jälkimäiseen paljoa avarampi, niin suuri, että siihen saattaa ripustaa useampiakin patoja. Täten on epäilemättä takka (*E*) vähitellen muodostunut yksinkertaisesta liedestä. Tällä en tahdo väittää, että tämä kehitys olisi tapahtunut vasta Suomessa. Päinvastoin tulee meidän suurella syyllä otaksua, että jotkut takkatyyppin muodoista ovat saapuneet maahamme Skandinaviasta tahi yleensä germanilaisilta aloilta, sillä niilläkin ovat kodan liedet olleet ennen muinoin yleisiä, niinkuin takat ovat vieläkin. Suomen tyyppillisiä takkamuotoja tulemme tarkemmin tuntemaan vasta Suomen tuvista kertoessamme.

Suippupäisestä suomalaisesta keittiökodasta on muuten tieteellisissä teoksissa ennen tarkoin kerrottu, jonka tähden

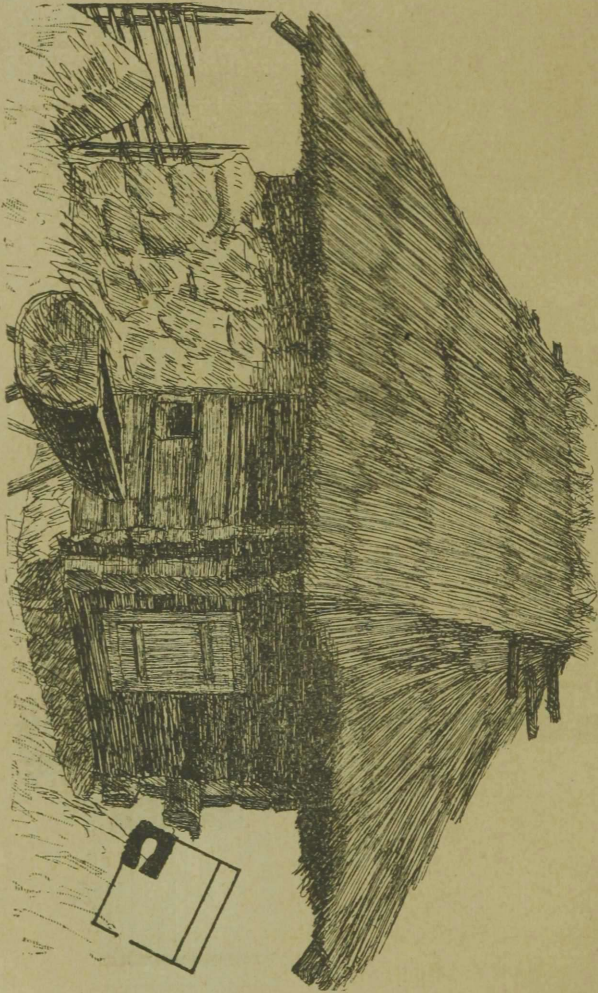
tyydyn tässä viittaamalla niihin¹⁾. — Kaksi vierekkäin olevata kotaa uudempaa muotoa Sotkamolta näemme kuvassa 132.

Kuva 132. 2 keittiötä. Sotkamo. Oulu.

¹⁾ Katsottakoon etupäässä A. Ahlqvistin *Die Kulturwörter*. Helsingfors 1875. s. 101—104 sekä Retziuksen *Finska kranier och Finland i Nordiska Museet*. Stockholm. 1881. s. 12 ja 21.

Kumpaisessakin on avonainen holviton liesi. Toisen takana on kaivo. Oikealla on navetta. Toisia nelisnurkkaisia kottia tulee näkyviin saunojen ohessa.

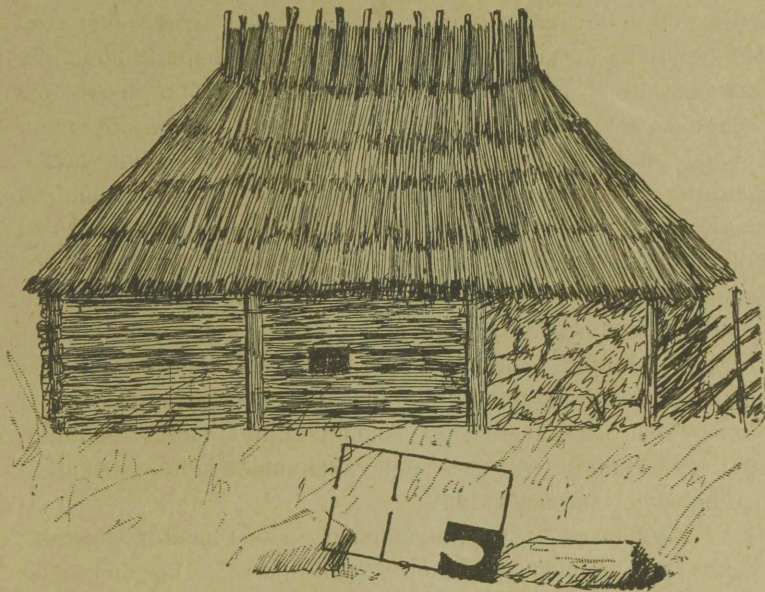

Kuva 133. Sauna. Paisto. Riigst.

Saunoja on virolaisilla kolme eri tyyppiä. Ensimmäisessä (A) on ovi päädyssä ja kiuas toisessa peränurkassa, suu ovellepäin (kuvat 133 ja 134). Toisessa tyyppissä (B) on saunan ovi sivuseinässä ja kiuas toisessa peränurkassa, suu

samoin kuin edellisessä tyypissä aukeneva ovea vastaan (kuva 135). Kolmannessa tyypissä (C) on kiuas oven nurkassa, suu toista sivuseinää vastaan, siis oven pielessä (kuvat 136—138).

Kun katselemme saunaa kuvassa 133, huomaamme siinä, niinkuin muutamissa toisissakin tässä kuvatuissa saunoissa, että kiuas näkyy myös ulkopuolelta, jotta se ei ole kokonaan huoneen sisäpuolella. Kerrottiinpa Saarenmaalla olevan semmoisiakin saunoja, joissa ei muuta kuin kiukaan suu ole sisällä saunassa, mutta koko muu kiuas on sen seinien ulko-

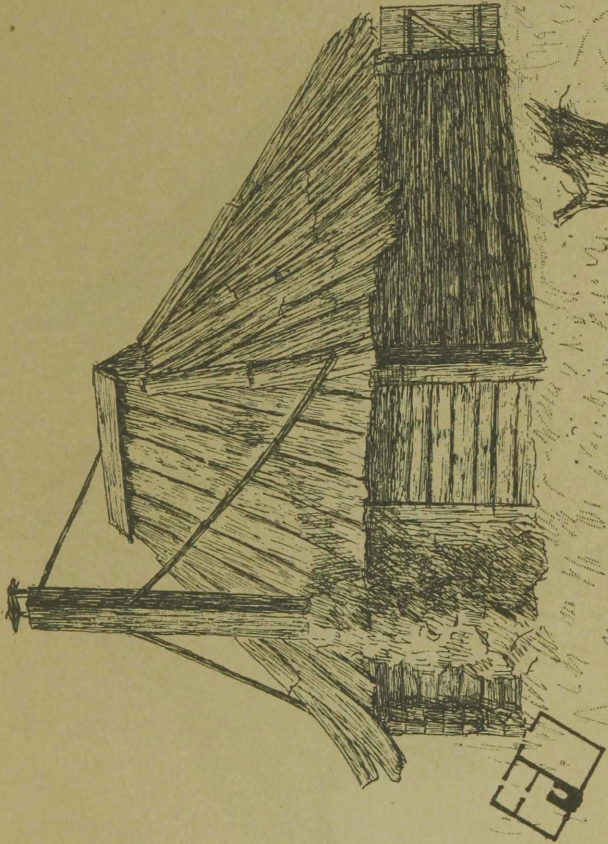
Kuva 134. Sauna. Paisto. Riiga.

puolella. (Löylyä saadaan siis tämmöisissä saunoissa ainoastaan kiukaan suusta). Kummastellen täytyy kysyä, mikä lienee syynä tähän omituiseen rakennustapaan, joka niin suuresti haittaa saunan lämmitystä, kun suurin osa lämmöstä haihtuu ulos ilmaan. — Jos vertailemme tämäntapaista virolaista saunaa niihin puoleksi maan alaisiin riihin ja saunoihin Wolgan seuduilla, joista edellisessä olemme puhuneet

(sivuilla 1, 2 ja 19), niin kenties keksimme selityksen tähän outoon tapaan. Ajatelkaamme semmoista usein mäen rinteessä olevaa saunaa, jossa peräpuoli on maassa ja katto melkein maan tasalla, mutta etupuolen huonetta muodostaa oviseinä ja osat sivuseiniä. Tämmöisissä saunoissa ei myöskään ole hirsiä (seiniä) kiukaitten ympärillä, vaan kiukaat ovat suorastaan maata l. rinnettä vastaan. Pääasiallinen eroitus semmoisen ja nyt puheena olevan virolaisen saunan välillä on se, että jälkimäinen on kokonaan kohonnut maan alta maan pinnalle, paljastaen samassa kiukaan kivet. Ett'en tavannut Wolga-heimojen aloilla samanlaisia s. o. ulkoa näkyvillä kiukailla varustettuja saunoja l. riisiä, siihen lienee syynä ollut se seikka, että siellä on kivistä puute, jonkatähden kiukaat laajoilla aloilla tehdään kokonaan savesta, ja siis paremmin, kuin kiviset kiukaat, vaativat sitä tukea, jota seinät voivat antaa. Sentähden on Wolgan seuduilla ollut välttämätöntä rakentaa seiniä kiukaan ympärille sen kohottua maan alta. Sitä paitsi on siellä sisäpuolella patsas kiuasta tukemassa, jommoista patsasta ei missään Viron saunassa l. asunnossa ole olemassakaan. Että Viron saunoilla on todellakin ollut samanlaatuinen alku, kuin Wolga-seutujen riillä ja saunoilla, sen päätämme myös siitä tosiasiasta, että monessa Viron saunassa on kiuas toisessa peränurkassa, ja lienee tämä seikka tässäkin, samoin kuin Wolgan seuduilla, pidettävä kiukailla varustettujen rakennusten kehityksen alkuperäisyyden tuntomerkinä.

Ensimäiseen tyyppiin luemme kaksi muotoa, toiselta (kuva 133) puuttuu etehinen, toisella (kuva 134) se on (ovella on siinä nimenä vöörüks). Kuvassa 135 kuvatulla saunalla on myös etehinen; siinä suhteessa siis molemmat viimeksi mainitut saunat ovat aivan samallaiset. Mutta eräs sivuhuone jälkimäisessä on vaikuttanut suuren muutoksen oven suhteen. Jos tätä sivuhuonetta — jota muuten mainittiin „hulu- l. suluhuoneeksi“ ja jossa on „kardulikuoppa“ — ei olisi tässä olemassa, niin epäilemättä katonharja kävisi ovien yläpuolelta eli toisin sanoin ovet olisivat päätyseinissä. Mutta sama kylkirakennus on tehnyt saunan pitiuden sen leveydeksi eli päätyseinän

sivuseinäksi, jossa siis ulko-ovi on. Tämä toinen tyyppi on siis edellisestä syntynyt siten, että lisäsuoja on rakennettu sen sivuun, ja tämä lisäys on antanut koko rakennukselle toisen muodon ja katolle toisen suunnan. Muuten on tämän

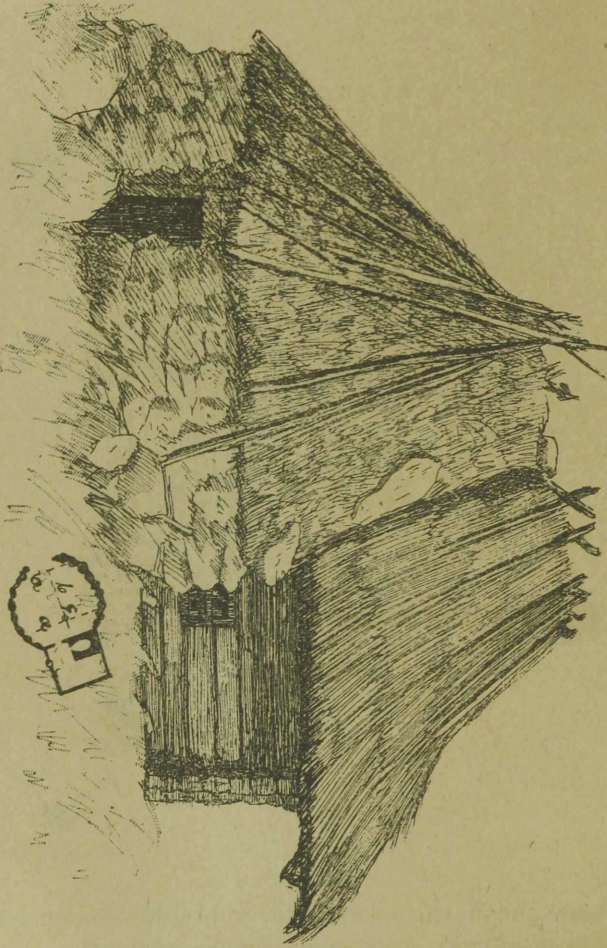
Kuva 135. Sauna. Paisto. Riiga.

viimeisen saunan katto laudoista, kuin sitä vastoin edelliset katot olivat oljista, ja on sillä puinen savutorvi.

Kolmannessa tyypissä on, kuten jo edellä kerrottiin, kiuas oven nurkassa, suu oven pielessä. Tämä tyyppi onkin luultavasti pidettävä verrattain myöhemmin syntyneenä; sen huomasi ainakin Wolgan-saiduilla sikäläisiä saunoja ja

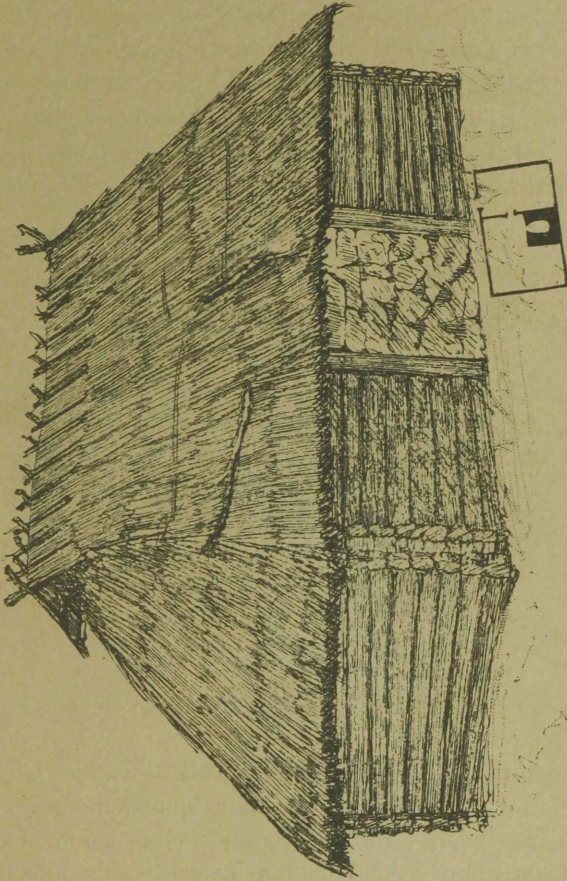
riihiä tarkastellessamme. Runsaamman valon saamisen tarve saunaan ja kiukaan suuhun lienee yhtenä syynä tämän tyyppin alkuun. Tämä tarve on tullut yhä tuntuvammaksi, jota enemmän on totuttu valoisiin asuntoihin. Tästäkin syystä ei tätä

Kuva 136. Keittiö ja sauna. Pyläläpo. (Hiidenmaa). Tallinna.

tyyppiä voitane pitää alkuperäisimpänä. — Tämä kolmas tyyppi on varsinkin siitä merkillinen, että sekä Virossa että Suomessakin siihen kuuluvat saunamuodot ovat ainoat, joilla on kota-etehisiä. Suomessa muuten ei kahden edellisen tyy-

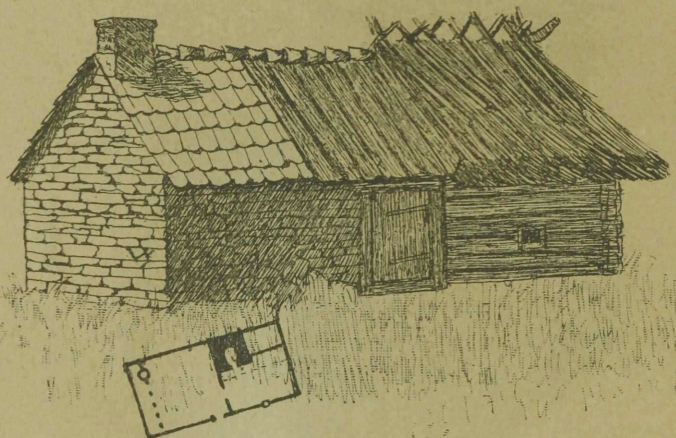
pin saunoja juuri ensinkään tunnetakkaan. Wolgan seuduilla oli usein saunalla jonkinlainen etehinen, mutta se ei koskaan mordvalais-tyypin saunoissa ollut liedellä varustettu, eikä siis ollut kota. Ainoastaan yhden esimerkin olen edellisessä esiintuonut, jossa kota liesineen on saunan ovipäädyn etupuolella (kts. s. 25). Mutta tämäkään sauna ei ollut alku-

Kuva 137. Sauna. Reteli. Tallinna.

peräistä kansallista muotoa, vaan sekin tätä mainittua koltamatta, vasta viimeisinä aikoina siellä käytäntöön tullutta tyyppiä. Nämät tosiseikat siis viitannevat siihen, että tällaisen kodan ja saunan yhdistyksen alkuperä ei ole haettava Wolgan seudulta, vaan läntisemmiltä aloilta.

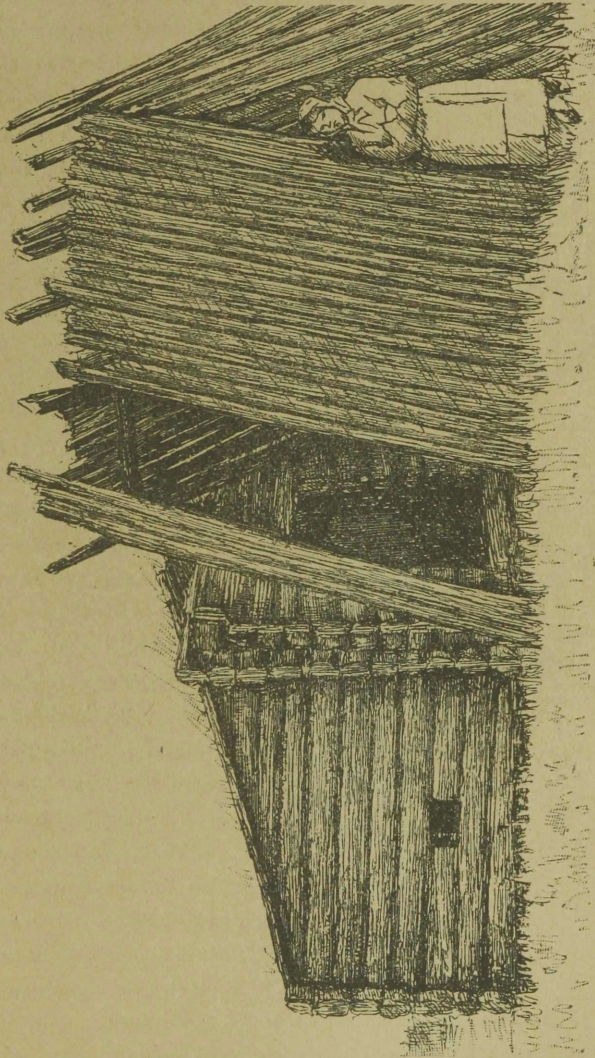
Tätä yhdistettyä kotasauna-tyyppiä olen havainnut Virossa kahta muotoa, joista toisessa kota on perustukseltaan ympyriäinen ja varustettu suippu- l. pistekatolla (kuva 136), ja toisessa on se nelisnurkkainen suoja (kuva 138). Edellisestä saunan kodasta, joka on Arokylästä Hiidenmaalla olen muistoonpannut, että *a* osoittaa niitä puita „myyrlatit“, joiden päällä paikoittain on orsi „kerepuu“ (*b*), joka taas kannattaa „kattel-kookia“ (*c*). Muuten oli myyrlatilla myös pajusta tahi päreestä palmikoitu ristikko-katto. Nimi „paarku“ tarkoittanee itse kyökkiä l. kotaa. Saunassa kulki pitkin huonetta välikaton alta, keskellä hirsi „oripuu“ l. „ha'am-pak“. Kiukaan ja peräseinän välissä oli matala „laudlava“.

Kuva 138. Keittiö ja sauna. Pyhälepo. Tallinna.

Suomalainen sauna on usein, vaikk'ei aina, yhdistetty kodan kanssa. Suomalaisia saunarakennuksia ja kiukaita esitän kuvissa 139—150. — Saunan edessä oleva kota on joko pistekota (kuva 139) tahi nelisnurkkainen huoneus; jälkimmäisessä tapauksessa salvetaan se yhteyteen muun rakennuksen kanssa (kuvat 140, 142 ja 143). Oudolta näyttää katto ensiksi kuvatussa saunassa, koska siltä puuttuu harja, ja se on yksipuolinen. Semmoisen katon näimme jo kerran ennenkin, nimittäin muutamassa pirttirakennuksessa Aunuksessa

(kts. kuvaa 115). Samallinen katto on myös saunalla kuvassa 140, joka niinikään on aunukselainen rakennus. Niin-

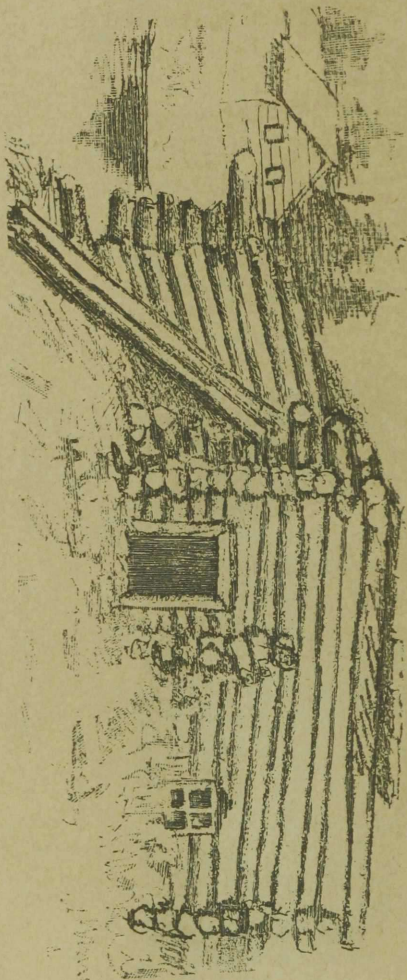

Kuva 139. Kota ja sauna. Jäppilä. Mikkeli.

kuin Jäppilän saunasta huomaan, saattaa sentapaisia kattoja löytyä myös Suomen puolella rajaa. Etehisiltä kuvissa 140 ja 144 kuvatuissa saunoissa puuttuu liesi, eivätkä ne sentakia siis

olekkaan mitään oikeita kotia. Kodassa kuvassa 142 sitä vastoin on muuripata, jommoisen usein tapaa suomalaisissa keittiöissä, varsinkin läntisemmillä aloilla. Tavallinen Itä- ja Pohjois-Suo-

Kuva 140. Sauna. Tuulos. Annus.

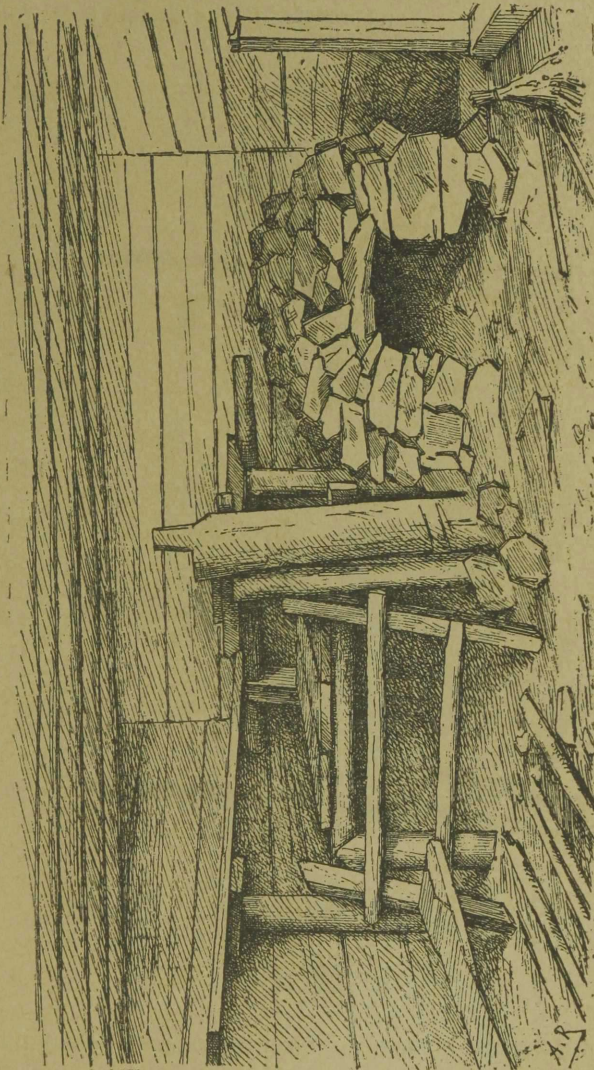

messä on liesi, jolla ei edes ole sivukiviäkään. Lounais-Suomessa ja Hämeessä tavataan taas semmoisiakin kodanliesiä, kuin edellä näimme kuvassa 131. Kodassa kuvassa 143 on samantyyppinen liesilaitos, paitsi että tulen paikka tässä on jo paljon korkeammalla. Tavallisesti on sauna muista rakennuksista vähän erillään; joko on se lähellä kaivoa, tahi sijaitsee se jonkun puron tahi muun veden partaalla, josta vesi joko kannetaan saunaan tahi johdetaan sinnesel- laisella laitoksella kuin kuvassa 143 näemme.

Sisällisiin omituisuuksiin katsoen, saunat idässä, pohjassa ja lännessä maatumme melkoisesti eroavat toisistaan. Niinkuin jo edellisessä on huomautettu, on saunan

kiuas useimmiten meillä kohta oven nurkassa, suu ovelle tahi oikeammin toiselle sivuseinälle päin (tyyppi C; kts. kuvia 141 ja 145), sillä saunan ovi lienee melkein aina päätyseinässä,

vaikkapa kodan ovi saattaakin olla rakennuksen sivuseinässä (vrt. kuvia 142 ja 143 sekä 139 ja 140). Muuta asemata

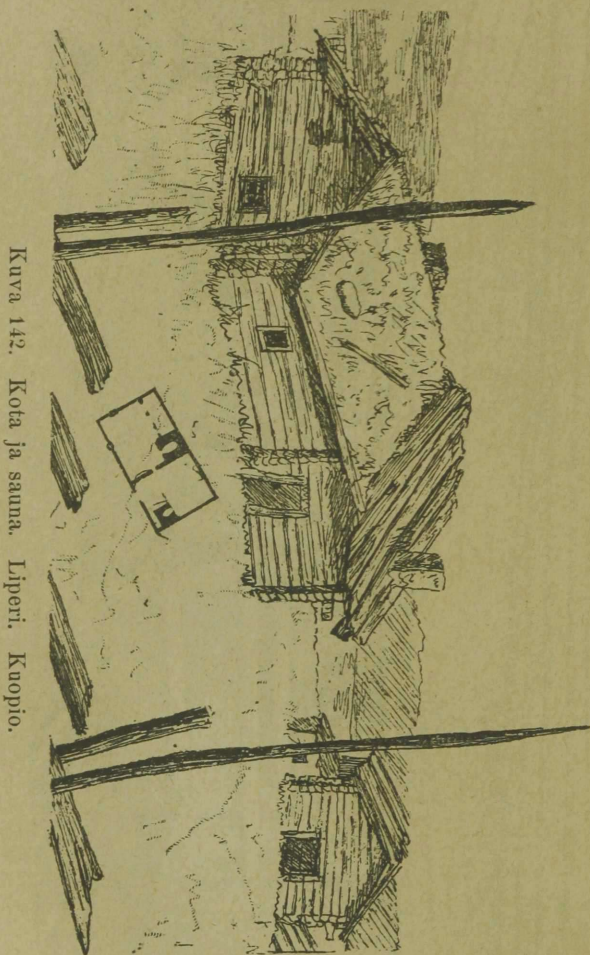

Kuva 141. Saunan sisusta. Kurkijoki. Wiipuri.

J. M. S.

saunan kiukaalla, kuin mikä sillä oli kerrotuissa tyypeissä *A*, *B* ja *C* emme myöskään tunne keskisen Wolgan seuduilta.

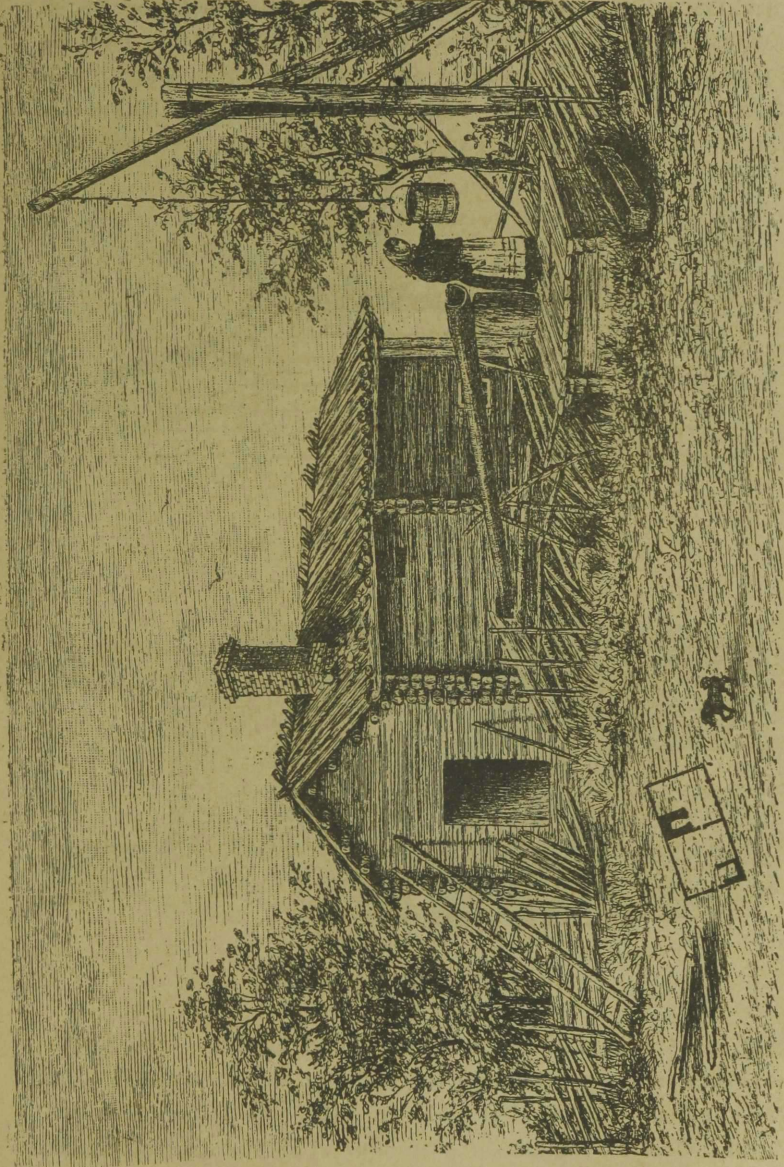
Suomessa ovat tyypien *A* ja *B* asemat harvinaisina poikkeuksina pidettävät. Omituista on sentähden, että varsinkin Pohjanmaalla, mutta joskus muuallakin lounaisilla aloilla maatumme kiukaan asema eroaa näistä asemista, jotka me

Kuva 142. Kota ja sauna. Liperi. Kuopio.

sanotuissa tyypeissä olemme oppineet tuntemaan. Pohjanmaan saunoissa on nimittäin kiuas asetettu niinkuin venäläistyyppisissä tuvissa s. o. kyllä oven nurkkaan, mutta suu perälle päin (tyyppi *D*). Tämä seikka on epäilemättä Pohjanmaalla

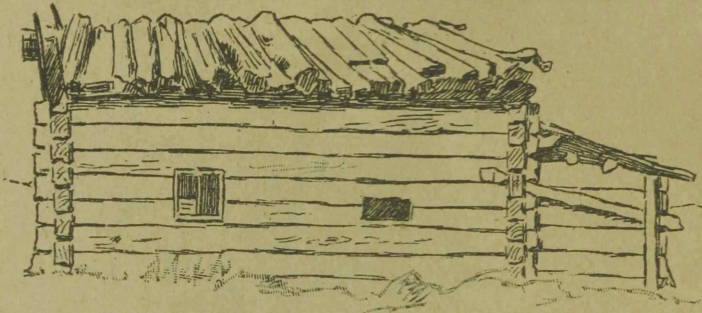
yhteydessä sikäläisen pirtin kiukaan aseman kanssa, jolla

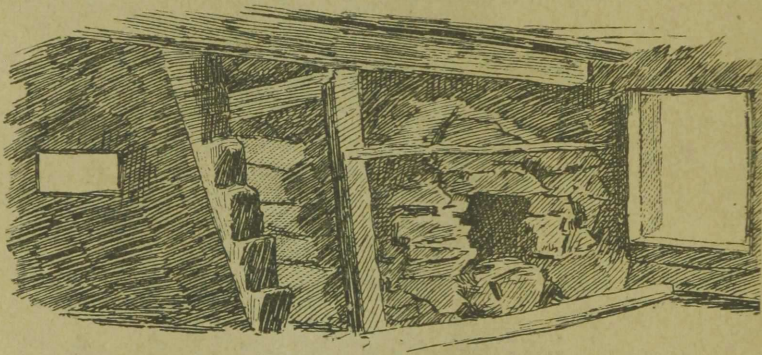
Kuva 143. Kota ja sauna. Janakkala. Hämeenlinna.

on sama suunta, niinkuin edempänä tarkemmin selitetään.

Tässä vaan mainittakoon, että se todellakin lienee venäläistä vaikutusta Suomen rakennuksissa. Muualla Suomessa se on pidettävä enemmän poikkeuksena (vrt. kuvia 146 ja 149). — Suomessa kiuas rakennetaan aina kivistä; pesän kaariin otetaan terä l. naulakiviä. Kaarien päälle pannaan mukulakiviä, ja näiden välitse savu nousee saunaan. Vanhat kiu-

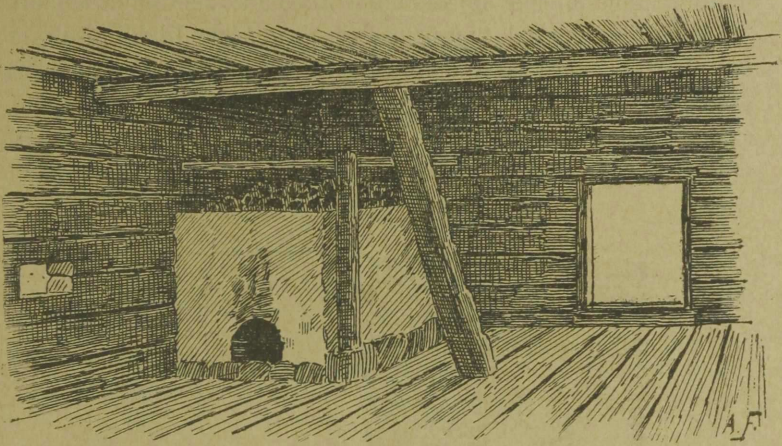
Kuva 144. Sauna. Mouhijärvi. Turku.

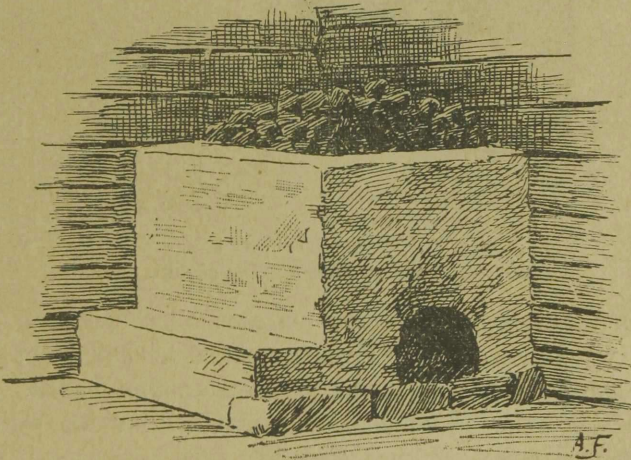
Kuva 145. Edellisen sisusta.

kaat näyttävät kuitenkin olleen ilman kaaria — ne kuuluivatkin uudempaan muotoon. Kiukaan kolkassa näkyy usein vielä patsas (kuvat 141, 145 ja 146), johon toisinaan tuli-rauta pärettä varten on istutettu. Patsaan päästä lähtee, ainakin hämäläisissä saunoissa, kaksi lautaa, toinen toiselle seinälle, toinen toiselle (kts. kuvaa 146). Tällä laudalla voi

myös istua kylpöessä; sen nimenä on solkkinen. Muuten on kylpömistä varten erityinen parvi, johon usein hyvin yksinker-

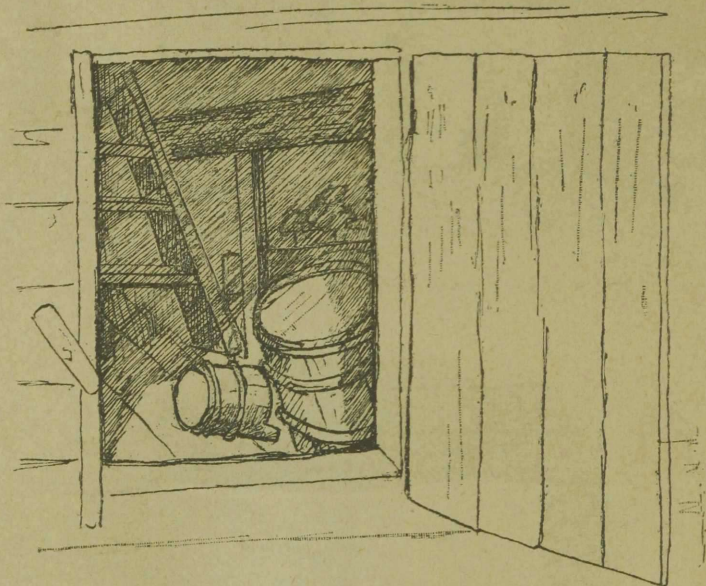
Kuva 146. Saunan sisusta. Renko. Hämeenlinna.

Kuva 147. Saunan kiuas. Renko. Hämeenlinna.

taiset hirsiportaat johtavat (kuvat 145 ja 146). Nykyään tehdään kuitenkin nämät portaat paljoa mukavammiksi (kuva 148). Itse isolla parvella ei kuitenkaan aina kylvötä, vaan on usein

sen etureunalle laitettu erityinen lautaistuin l. lava sitä varten; isolla parvella ainoastaan imelletään maltaita. Se on muuten noin miehen korkeudella lattiasta; sentähden sen alla voi suorana käydä, joten se siis saunassa liikkumiselle ei tee haittaa, vaikka se täyttää koko peräpuolen saunasta aina keskilattiaan saakka. Pitkin molempia kiukaanvas-taisia seiniä on penkkiä. — Karjalassa on lavalaitos ai-van toisenlainen. Toiseen peränurkkaan rakennetaan pieni

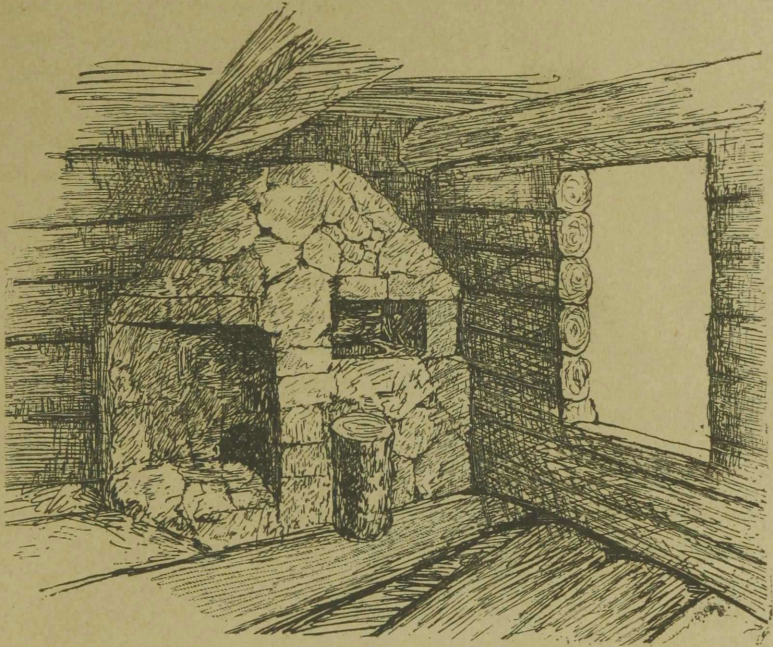

Kuva 148. Saunan sisusta. Seinäjoki. Waasa.

nelisnurkkainen salvos, jossa on pari kolme porrasta (kuva 141; vrt. kuvaan 25). Salvoksen päälle tehdään pieni silta l. jalkalautsi, johon sopii astua, jos haluaa paljon löylyä. Tässä sitten sopii kolmessa kohden istua lautasilla l. lauteilla, joita pölkyt kannattavat. Pitkin koko toista sivuseinää ulottuu parvi, ollen kuitenkin korkeammalla kuin lauteet toisella sivuseinällä.

Merkillisin kaikista saunoista on Mouhijärveltä kuvattu sauna (kuvat 144 ja 145). Se ei ollutkaan yksin sauna tavallisessa merkityksessä, sillä tässä myöskin asuttiin. Kyllä vielä useassa paikassa Suomessa moni köyhä ja vanha lois-

ihminen asuu talollisten varsinaisissa saunoissa, mutta toista on kun talossa ei muuta asuntoa ole kuin sauna. Ja niin olikin laita mainitussa Mouhijärven metsäasutuksessa, jossa tätä asuntoa sanottiinkin *savupirtiksi*, jommoisena se on pidettäväkin, sillä Suomessakin on sauna ja pirtti alkuaan ollut yhtenä asuntona, niinkuin Virossa on vielä yleisenä tapana, vaikka siellä erinäisiäkin saunoja paljon tehdään ja käytetään. Tämä seikka astuu vielä huomattavammin sil-

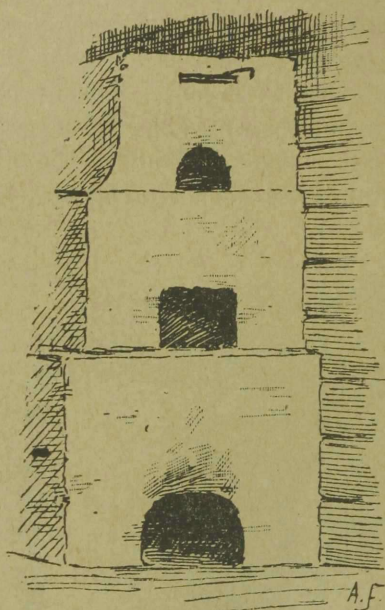
Kuva 149. Saunan kiuas. Liperi. Kuopio.

miin, kun esitykseni joutuu hämäläisiin pirtteihin. (Näitä jälkiä ei huomaa karjalaisissa savutuvissa).

Yleensä ja kaikkialla lähtee savu saunoista ovesta ulos ilmaan. Sitäpaitsi on savun kulkua (sekä myös hikilöylyä) varten ylempänä seinässä aina hiki-ikkuna.

Kiukaan alkuperäisestä tyypistä jo edellä kerrottiin; se on semmoisenaan yksinkertaisesti kokoonpantu mukulakivistä (*A a* kuvat 141 ja 145). Vaan tapaapa myös siitä

paljoa edistyneempiä muotoja.

Kuva 150. Saunan kiuas.
Renko. Hämeenlinna.

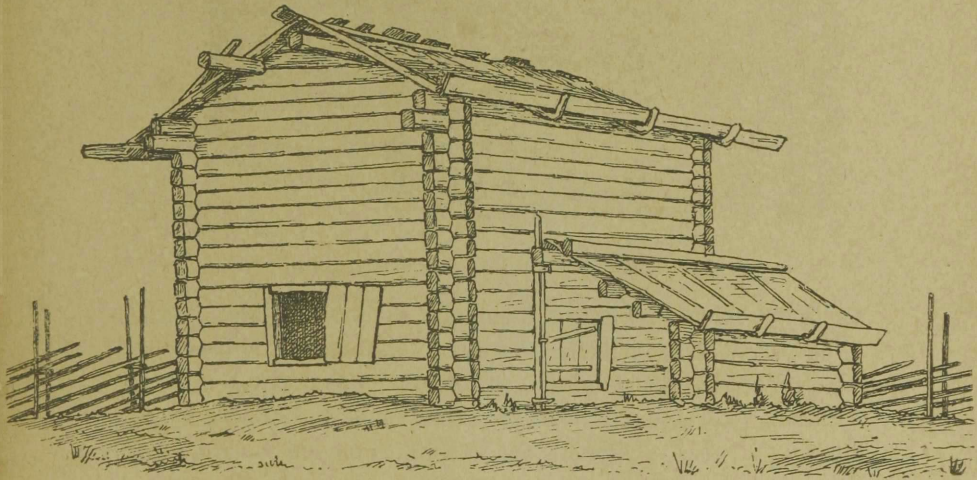
Tavallista paremman kiukaan näemme kuvassa 146; se on jo huolellisesti muurattu (b). Kuitenkin on patsas vielä tässä sen kolkkaa tukemassa. Patsas puuttuu seuraavasta muodosta (kuva 147) siitä syystä, että se ilman sitäkin on tarpeeksi tukevaksi tehty (c). (Toinen oli syy siihen, että patsas alkuperäisimmästä muodosta puuttui; vrt. kuvaan 25 siv. 22. Samoin oli laita Vironkin saunan kiukaisa). Muodossa d (kuva 149) on holvi tehty kivien yläpuolelle; vettä löylyä varten heitetään erityisestä aukosta kiukaan yläsyryssä. Tämä holvi on vielä kehittyneempää laatua eräässä toisessa kiukaassa (kuva 150); siinä löyly ei tule ulos samasta

aukosta, jonka kautta vettä heitetään, vaan toisesta vielä ylempänä olevasta (e).

XII. Suomalaiset riihet.

Suomalaiset riihirakennukset eroavat yleensä melkoisesti keskisen Wolgan ja Viron riihistä, jonkathden esitän ne tässä eri ryhmänä. Yhteisiä ominaisuuksia löytyy myös kumminkin muutamia. Varsinkin on tšeremissiläisen „pört-avin“ riihen toinen muoto (C b kuvassa 11 sivulla 6) lähintä tyypillistä sukua suomalaisen riihen alkuperäisimmän muodon kanssa. Saattaneekin alkuperäistä suo-

malaista riihtä pitää sitä edistyneempänä muotona. Sen eroitus sanotusta Wolgan seudun riihestä on syntynyt sen kautta, että viljan tappaminen siinä, niinkuin tavallisesti Suomessa, tapahtuu ainakin osaksi itse riihessä, eikä kokonaan sen ulkopuolella. Tämä tapa on syynä siihen, että parret ovat niin ylhäällä, jotta yksinkertaisimmatkin riihet meillä ovat Keski-Volgan riihiä paljoa korkeammat. Näin saadaan meillä uusi, edistyneempi riihityyppi (*D*), jonka alkumuodossa riihi ja luuva ovat yhtenä (kuvat 151 ja 152). — Viron riihi l. riihitupa on sitä vastoin siinä kohdin Suomen riihen kalta-

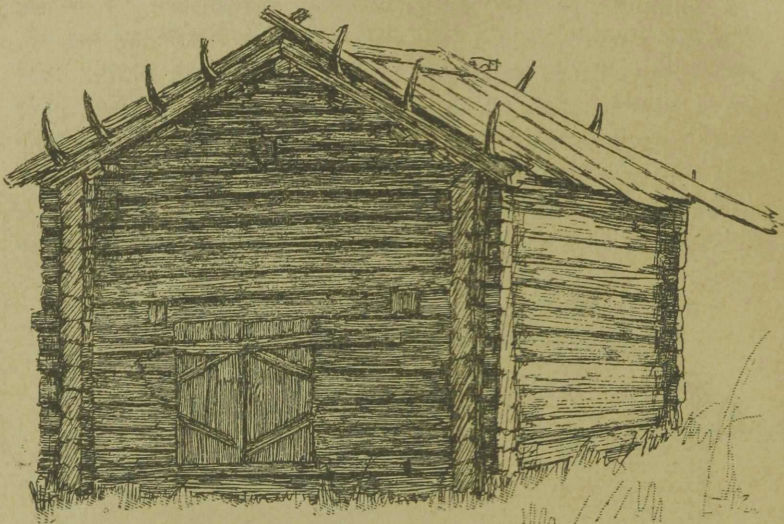

Kuva 151. Riihi. Hiitola. Viipuri.

nen, että siinäkin saattaa tappamisen ensimmäistä tempua (seinään lyömistä) suorittaa itse riihessä. Mutta kun tässä samassa myöskin asutaan, jonka vuoksi virolaisen riihituvan kiuas on aivan toista tyyppiä, kuin kiuas suomalaisessa riihessä, niin tämä riihitupa kokonaan kuuluu aivan toiseen rakennustyyppiryhmään.

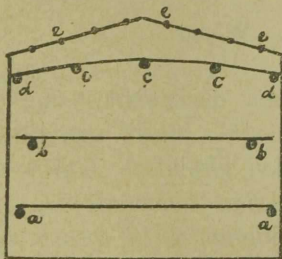
Suomessa on oikeastaan kaksi lajia riihiä. Toinen on se alkumuoto (tyyppi *D* eli tässä *A*), josta jo äsken mainittiin, että siinä on riihi ja luuva yhtenä. Tätä tyyppiä tavataan Suomen itäisissä osissa. Erityistä luvaa siis tämän

tyypin aloilla ei ole, paitsi herraskartanoissa, joissa puimista varten on ruvettu rakentamaan erityinen lisärakennus, jolle

Kuva 152. Riihi. Muhos. Oulu.

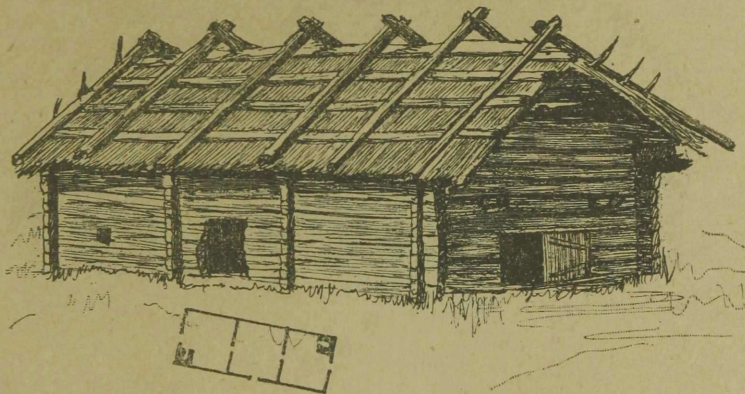
on saatu ainakin nimitys Venäjältä (kuomina *гумно*), vaikka muoto ei sieltä olisikaan. Luuvaa kaipaavassa riihessä sentsentähden kaikki puimiseen kuuluvat toimet tapahtuvat itse riihessä. Ainoastaan toisen kuvatun riihen (kuva 151) kupeessa on pieni huone yksipuolisella katolla ruumenia varten. Sillä

Kuva 163. Riihen halkiaiskuva.

on Karjalassa monta nimeä: ruumenhuone, ruumenus, kylkiäinen l. latukka. Tämänkaltaiseen riiheen tehdään aina maalattia savesta, ruumenista ja hiekasta; sitten kastetaan se vielä tervavedellä, joten se siten ruskeana ja tuoreena näkämaana pysyy kosteana, ei halkee eikä pölyä. Riihessä on 4 paksumpaa kannatusortta, kumpaisellakin puolella kaksi päällekkäin lähes kahden kyynärän välimatkalla toisistaan. Kahdella alemmalla orrella l. alapel-simella (a kuvassa 153), jotka ovat likellä sivuseiniä, ei ole

muuta tarkoitusta kuin kannattaa toisesta orresta toiseen yletyvää ahdelautaa. Tällä laudalla seisotaan ahtaessa ja sitä voidaan siirtää pitkin sanottuja orsia sen mukaan kuin ahtaminen vaatii. Molemmat ylimmät orret l. yläpelsimet (*b*) kannattavat parsia, joille ahdos pannaan kuivamaan. Yläpelsimien päät näkyvät kuvassa 152 läpi seinän. Välikattoa tukee keskeltä kurkiaiset (*c*) ja liki sivuseiniä ryöppiäiset (*d*); edellisten päät jätetään myös usein ulospistämään läpi seinän, mutta jälkimäisten päät istutetaan seinään. Välikattoa ei ennen sanota koskaan olleen riihessä; vesikaton vuolet (*e*) mainitaan ainakin riihessä paikottain (Savossa) orren ja parren

Kuva 154. Riihirakennus. Muhos. Oulu.

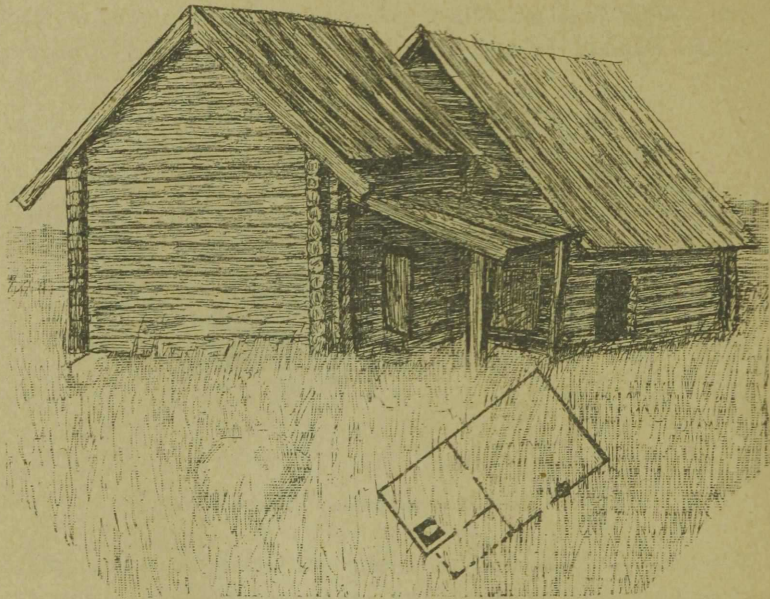
nimellä. — Toisinaan on riihen ovi kahdessa osassa, joista kumpikin puolikas siirto-ikkunan tapaan voidaan pitkin pinoja työntää sivulle (kuva 152).

Tähän tyyppiin kuuluu vielä eräs riihirakennus, jossa on kaksikin riittä (kuva 154), sillä ei tässäkään ole luuvaa, vaikka riihet siinä kyllä ovat yhteydessä toisen rakennuksen kanssa; tämä toinen on ainoastaan olkilato, joten siis tällaisissakin riihirakennuksissa vilja tapetaan itse riihessä.

Toinen laji suomalaisia riihiä on se, jolla on erityinen luuva, jossa vilja tapetaan (*B*). Tähän tyyppiin luettaisiin erään riihimuodon, jonka näin Inkerissä (kuva 155). Siinä on luuva l. kuomina erityisenä rakennuksena liitetty riiheen

(*B a*), jonka oven edustalla on pieni katos. Puiminen toimittetaan kuominan maalattialla; riihessä on myös maalattia, joka ainoastaan harvassa paikassa Inkerissä on kivinen, jomoinen se aina sitä vastoin on virolaisessa riihituvassa. Välikattoa ei ollut, eikä erityisiä ahdelaudan orsia. Ovea riihen ja kuominan välissä sanottiin ikkunaksi.

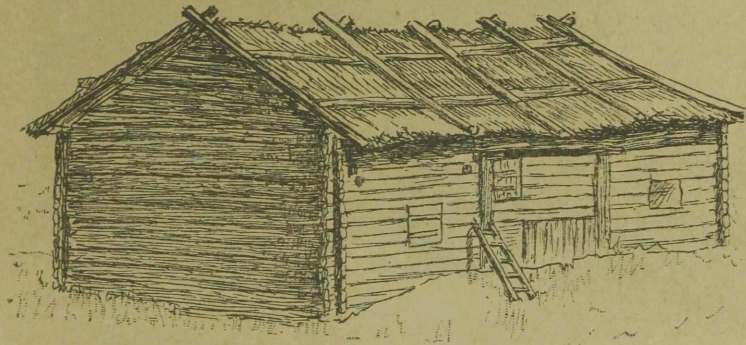
Tähän tyyppiin kuuluvat myös ne suuret riihirakennukset, jotka ovat tavallisia Suomen läntisillä seuduilla. Mutta niissä

Kuva 155. Riihi. Tuuteri. Pietari.

ei ole ainoastaan luuva, vaan säännöllisesti vielä joko olkilato (*B b* kuva 156) tahi toinen riihi rakennuksen toisessa päässä (vrt. kuvaa 154), joten tässä muodossa luuva jää kahden riihen väliin (*B c*). Tapaapa myös semmoisiakin yhdistyksiä, joissa riihi, luuva ja lato ovat yhdessä jonossa, mutta toinen riihi on kuverakennuksena asetettu luuvan kolmannelle sivulle (*B d*). Kuvassa 156 piirretyn riihen luuvan alla oli ruumenus, johon ruunenet ajetaan aukosta luuvan permannossa. — Satakun-

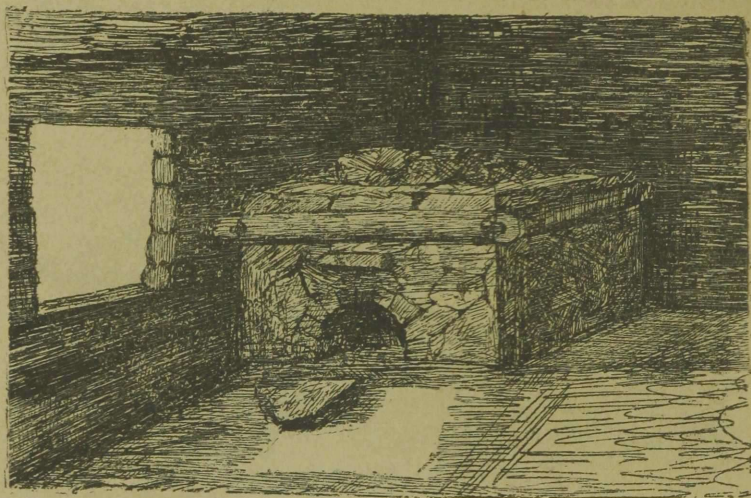
nassa ja kenties muuallakin eroitetaan riihen permannossa iso- ja vähätapanto. Vähätapanto on se osa lattiata, joka on oven pielessä olevan kiukaan ja peräseinän välissä; tämä lattiaosa on samassa vähän korkeamana isotapantoa. Tätä kiukaan takaista osaa riihessä mainitaan paitsi sitä lavan- alustaksi. Tämä nimitys on jäänyt sille niiltä ajoilta, jolloin riihi, sauna ja tupa olivat kaikki samana huoneena, jossa siis, kuten virolaisilla vielä nykyäänkin tehdään, vilja tapettiin, kylvöttiin ja vielä asuttiinkin (vrt. saunaa sivulla 148). Ahde- lauttaa ei ole Länsi-Suomen riihissä. Sentähden ovat parret l. kangot ja niiden kannattajat — täällä partten niskat — alempana. Niskoja on muuten kolmekin ja ne ovat aina hy-

Kuva 156. Riihi. Seinäjoki. Waasa.

vin paksuja hirsii, sillä Etelä-Pohjanmaan, Hämeen ja Länsi-Suomen riihet ovat verrattain paljoa suuremmat, kuin muun Suomen. Savossa ja Karjalassa vilja tapetaan tarpeen mukaan pitkin vuotta, jonkatähden se pannaan suuriin ke- koihin johonkin aitaukseen pellon tahi riihimaan syrjällä (venäläisten tapaan), jossa se saa seistä varallisuuden todis- tuksena. Sen kunnian pelastamiseksi viljaa vaikka ennen ostetaankin, kuin kekoa pilaantumasta puretaan. Tämmöistä tapaa ei tunneta hämäläisillä eikä muilla Suomen läntisillä aloilla, ei edes Virossakaan. Siellä koetetaan päinvastoin syksyllä tappaa kaikki vilja niin pian kuin mahdollista. Mutta tämä tapa vaatii tietysti suurempia riihiä ja sentäh-

den luuvan tekeminen on ollut välttämättömän tarpeellinen työn kiireellisyyteen ja yht'aikaa tapettavan viljan paljouteen katsoen, varsinkin kun sen kautta voidaan viljaa tappaa minkälaisella ilmalla tahansa. — Jo mainittiin, että partten niskat olivat toisen tyyppin riihissä siksi alhaalla, että tuskin suorana voi kävellä niiden alatse. Sen sijaan on ylempänä vielä toiset niskat, tietysti alempia pienemmät; niitä sanotaan tuliorsiksi. Näille levitetään vartaat l. loitot,

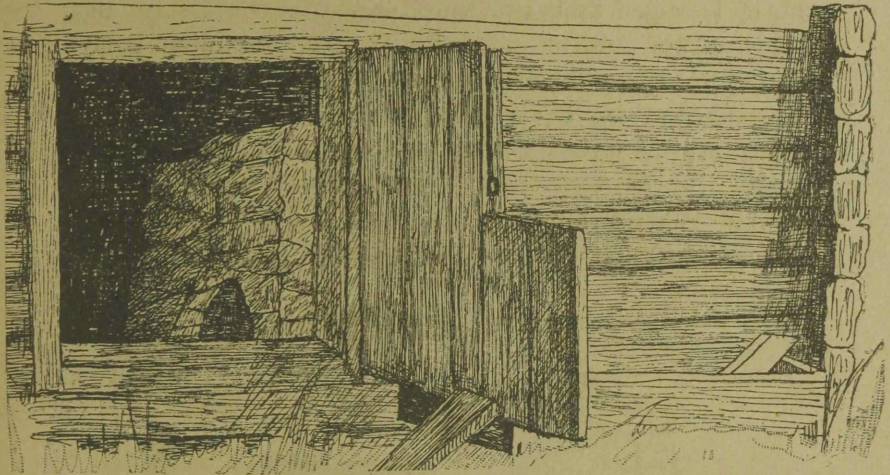

Kuva 157. Riihen kiuas. Muhos. Oulu.

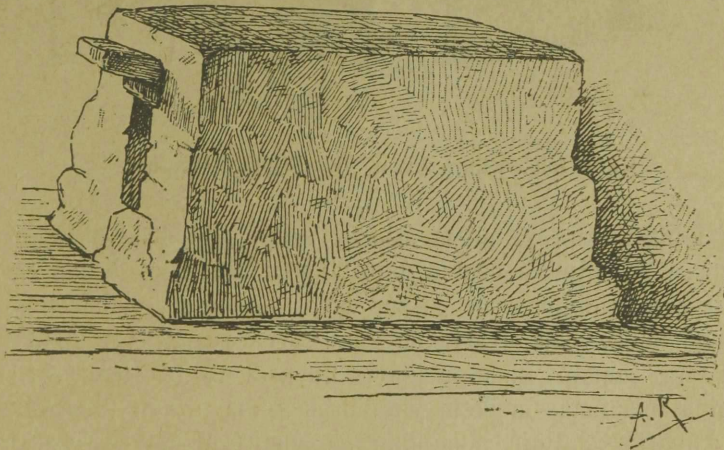
jotka hallitsevat ahdoksen sitomia, ett'eivät mene kasaan, vaan pysyvät pystyssä. Häkki taasen estää viljaa kiukaan kaatumasta. Oven sisäpuolella ja kiukaan edustan yläpuolella on pienempiä orsia eli n. k. rikkoparsia, joiden toiset päät ovat oviseinällä ja toiset ensimmäisellä parrella.

Riihessä tarvitsee kiukaan kestävämpää lämpöä antaakseen olla tarkemmin tehty kuin saunassa (kuvat 157—160). Jälkimmäisessä tehdään pesän katto aina kaarilla, mutta riihessä se tavallisesti ummistetaan teräkiivillä. (Oheetkin eli pesän sivut rakennetaan samanlaisista kivistä; arinaan kelpaavat tavallisetkin). Siitä syystä liehaa liekki ulos kiukaan suusta,

jonka vuoksi varovaisuudeksi tulta vastaan suun yläpuolelle eli kiukaan otsaan on usein kiinnitetty lieskakivi (kuva 159),

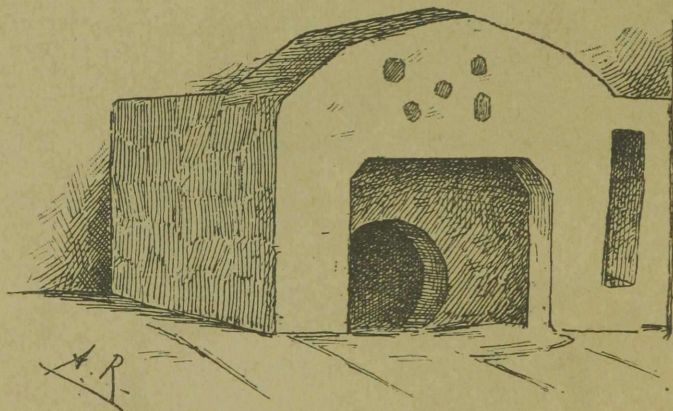
Kuva 158. Riihen kiuas ja ovi. Jäppilä. Mikkeli.

Kuva 159. Riihen kiuas. Jaakkima. Wiipuri.

joka hajottaa lieskaa ja estää sitä liiaksi korkealle nousemasta. Samaa tarkoitusta varten on ruvettu varustamaan

kiukaan suuta erityisellä n. k. savukopalla, jonka toisintoniä on myssy ja koppoli (kuva 160). Se hajoittaa sekin liekin ja päästää savun ulos sen otsassa olevista hormista. Koska saunan ja riihen kiukaisin ennen ei juuri käytetty savea eikä kalkkiruukkia, niin on arvaten siitä syystä paikottain jäänyt tavaksi vahvistaa kiuasta n. k. ränkipuulla sen yläreunan ympärillä (kuvassa 157). Samoin kun pesän katto on umpinainen, saattaa myös itse kiuaskin päältäpäin olla umpisileäksi rapattu (kuvat 158—160), vaikka paljas kivinen kiuas, niinkuin riihessä kuvassa 157, varmaankin on vanhempaa muotoa. Jos pesä on kaarilla katettu, joten savu pääsee

Kuva 160. Riihen kiuas. Kurkijoki. Wiipuri.

sen läpitse, niin se ei myöskään saata olla päältä umpinainen; ja niin lieneekin laita tämän kiukaan. Tässä tapauksessa rakennetaan joskus myös kivien yläpuolelle erityinen holvi, joka otsasta on auki savua varten (vrt. sivulta aukeata saunan kiukaan holvia kuvassa 155). (Kuvassa 8 sivulla 6 näimme melkein yhtäläisen kiukaan, kuin tässä yllä on kuvattu. Näihin muotoihin on, nimittäin holvilaitokseen katsoen, verrattava myös tuvan kiukaan muoto kuvassa 57 sivulla 47, sillä nämä holvimuodot lienevät vasta viimeisinä aikoina tehdyt korkeiden asianomaisten käskystä; siis mainittu mordvalainen riihenkiuas kuvassa 8 edustaa tämän

kiuastyypin uusinta muutoa). Tyypin milt'ei alkuperäisimpänä muotona saanemmekin pitää semmoista sauna-riihen kiuasta, kuin näimme kuvassa 25, johon verrattakoot kiukaat kuvissa 145. Näitä paljoa edistyneempänä muotona esiintyy jo kiuas kuvassa 157. Seuraavat kiukaat näyttäytyvät yhä parempina ja kehittyneempinä, joten kiukaita 157—160 saattaa niiden kehitykseen katsoen merkitä kirjaimilla *b*, *c*, *d* ja *e*.

XIII. Virolaiset tuparakennukset.

Jo ulkoa katsottuna ovat virolaiset tuparakennukset hyvin omituisen näköisiä. Verrattain matalat seinät, jotka ovat osaksi puusta salvetut, osaksi santaliuskamakivisistä laaoista kokoon pannut, kannattavat tavattoman suurta, raskasta ja päädyistäkin luisuvaa olkikattoa. Viimemainittu omituisuus tulee siitä, etteivät päätyseinät koskaan kannikoilla ulotu harjalle asti, vaan ainoastaan sivuseinien tasalle. Ja samoin nämät tuparakennukset sisällisestikin eroavat suuresti muista rakennuksista Suomen heimojen aloilla, joten ne kokonaisuudessaan muodostavat omituisen tyyppiryhmän rakennuksia. Kuitenkin on niiden eri osilla paljon yhtäläisyyksiä samanlaatuisten osien kanssa rakennuksissa muilla heimojemme aloilla, kuten vasta tulemme näkemään. Siksipä, kun tarkemmin katselee, huomaa, että nämät virolaiset tuparakennukset, vaikka ensikatsannolta näyttävätkin aivan vierailta, liittyvät muotonsa puolesta muutamissa tärkeissä yksityis-seikoissa sekä niihin rakennuksiin, jotka olemme oppineet tietämään Wolgan seuduilta, että myös niihin tupiin, joihin me vastedes Suomessa tutustumme.

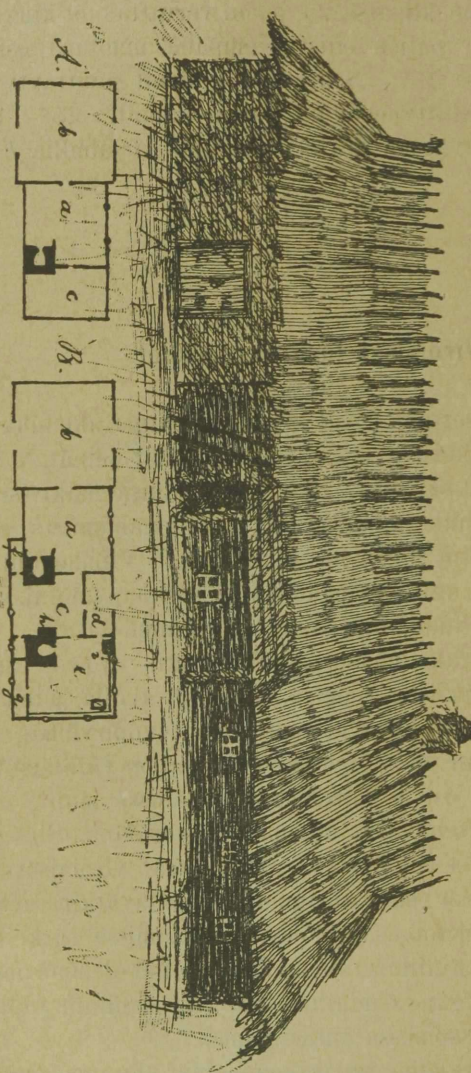
Virolaisten nykyisten tuparakennusten yhteinen tunto-merkki on, että niihin kuuluu kolme osaa: 1) riihitupa (rehetuba l. rehetare), jonka toisella puolella on 2) luuva (rehealune ja toisella yksi tahi useampia 3) kamaria (kamber).

Mutta tutkiessamme näitten tuparakennusten eri muodostuksia ja kehityksiä, olemme huomanneet niissä neljä eri

päämuotoa, jotka tahdon tässä erityyppinä järjestään esittää.

A. Ensimmäisen tyyppin näemme kuvassa 161 A, jossa samalla opimme tuntemaan sen kaikki sisälliset tuntu-merkit yksinkertaisimmissa muodoissaan. *a* osoittaa tupaa kiukai-
neen, *b* on rehalune ja *c* hoone l. kamber. Vieressä oleva pohjapiirustus *B* näyttää meille saman rakennuksen sen nykyisessä, suurennetussa muodossa. Tämä muoto on syntynyt siten, että huone *c* on jaettu kahteen osaan, joista toisesta on saatu erityinen porstua *d*, joka johtaa sekä sa-

Kuva 161. Riihirakennus. Pyhälepo. (Hiidenmaa). Tallinna.

nottuun huoneeseen l. kamariin, että toiseen, uuteen tupaan *e*. Päitsi sitä on entisen kamarin seinä siirretty taaemmaksi

kiuasta, jotta on saatu lisäksi vielä pieni kamari f , jota samoin kuin entistä kamaria e tuvan kiuas lämmitteä, sillä tämä ulottuu perällä ja sivulla seinien läpi. Samoin on uuden kiuukaan perälle sekä sen taakse rakennettu räystäään alle kaksi pitkänsoikeata kamaria (g), molemmat makuuhuoneiksi. Mutta kun sitä varten sivuseinä on siirretty ulommaksi, on tietysti kattoakin täytynyt jatkaa alemmaksi, jonka vuoksi rakennus näyttää hyvin oudon näköiseltä. Mutta niin kummalliselta kuin se näyttääkin, ei se ole ainoa laatuaan, sillä tällaiset sivukamarit ovat yleisenä omituisuutena virolaisilla taparakennuksilla. Itse rakennuksen (B :n muodossa ja katsottuna takapuolelta, jossa on kuten näemme neljä pientä ikkunaa,) näemme pohjapiirrosten yläpuolella olevassa perspektiivikuvassa. Aivan uudenaikuista on kuitenkin tässä rakennuksessa, että kattolla kohoo korsteini, sillä useimmat tuvat Virossa ovat vielä savutupia. Tämä korsteini tässä oikeastaan kuuluukin uuteen tupaan, vaikka sen perustus on ainakin osaksi kamarissa e h :n kohdalla. Aivan uudenaikuista ja omituista ainoastaan tälle rakennukselle on meillä vielä se seikka, että vanhastakin kiuukaasta tuvassa B a on johdettu savurööri mainittuun korsteiniin kamarin e lattian alitse. Niinikään on uudessa tuvassa e uudenaikuinen hella (pliit) i , josta röörit lähtevät penkkien alitse ympäri tupaa yhteiseen korsteiniin. Pöytä on nurkassa vastapäätä kiuasta; vanhassa tuvassa sitävastoin, jolta aina puuttuu seinäpenkkiä, yksinkertainen ja matala jalkapöytä ei aina ole siinä, vaan saattaa se myös toisinaan olla muualakin, vaikka sen tosin useimmiten näkee kiuukaan vastaisessa nurkassa. Muuten vanhoilla tuvilla ja kamareilla ei ole puulattiata, sillä permantona niissä on musta maanpinta, joka tavallisesti peitetään liuskamakivisillä laaoilla. Mutta uudessa tuvassa e sekä muistaakseni lisäksi tulleissa kamareisakin oli lautaiset lattiat. Vanhan tuvan permanto on sentähden rakennuksen nykyisessäkin muodossa (B a) vielä kivinen.

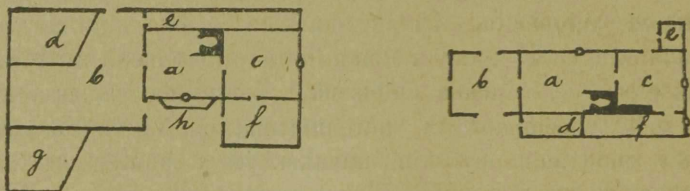
Tätä rakennusta ja kuvaa emme kuitenkaan tuonneet tähän esin etupäässä näitä uudenaikuisia seikkoja esittääksemme. Sillä tässä rakennuksessa on huomattava muutamia toisia seikkoja, jotka saattavat meille selville tämän raken-

nusmuodon ja siten myös koko tyyppin alkujuuret. Ensiksi tahdomme kysyä: ovatko kaikki kolme osaa (a , b ja c) alkumuodossakaan A pidettävät kehityksensä puolesta yhtä alkuperäisinä. Epäilemättä on kamari c verrattain myöhempi lisäys, jonka poistamisella me saamme vielä alkuperäisemmän muodon $a+b$, jossa siis meillä on oikea tyyppillinen alkumuoto. Että yllä kerrottuun virolaiseen rakennustyyppiin alkuaan onkin kuulunut vaan kaksi suojaa, toinen riihitupa, toinen luuva (rehealune), siitä saamme myös todistuksen, kun lähdemme tarkastamaan muita virolaisia rakennustyyppiä. Toiseksi tulee meidän kuitenkin ensin kysyä: mitä nämä kaksi suojaa a ja b oikeastaan ovat tahi oikeammin ovat olleet. — Kuvattu talo on Arokylästä Hiidenmaalla, ja kummalliselta se ensin tuntuu, kun siellä kuulee suojaa b nimitettävän kodaksi eli oik. suurkodaksi, jota „suurmaalla“ s. o. mannermaalla ja Saarenmaalla nimitettiin rehealuseksi. Nimen suurkota oli se nähtävästi saanut siitä syystä, että rakennukseen oli tehty lisäksi toinen vähempi kota, edellä kerrottu porstua d , jonka paikkakunnallisena nimityksenä olikin vähä kota. Edellinen suuri kota on siis alkuperäinen, tähän rakennustyyppiin kuuluva kota eli etehinen. Tämän viittauksen saatamme meidän ei ole vaikeata ymmärtää koko tämän alkumuodon yhteyttä edellä kerrottujen saunatyyppien kanssa. Ja vertaillessamme tätä tuparakennuksemme alkumuotoa ($a+b$) näiden tyyppien kanssa, pistää kohta silmiimme, että yhtäläisyys on suurin kuvissa 133—135 esitettyjen alkuperäisimpien virolaisten saunamuotojen kanssa, jotka taas olivat verrattavat Wolgaseutujen alkuperäisimpiin kiuasrakennusmuotoihin. Kaikissa näin vertailuissa alkumuodoissa on kiuas pääsuojan perällä, sen toisessa nurkassa, suu käännettynä ovelle päin, joka saunasta tavallisesti aukenee kotaan. Huomattavaa on myöskin, että kiuas pistäytyy, kuten jo edellä mainittiin, seinästä ulos, jota me, saunoista puhuessamme, pidimme alkuperäisenä omituisuutena. Mutta rakennus $a+b$ ei olekkaan enää yksinomaisesti mikään sauna, vaikka tupaa a myöskin sellaisena käytetään, vaan se on riihi ja on ennen ollut myöskin elämise tubana, (joksi nimitetään uutta

tupaa *e*, jota nyt asuintupana käytetään), mutta nyt se on jäänyt yksinomaisesti rehetubaksi. Kaikissa taloissa kuitenkin ei olla näin varakkaita, että olisi kaksi tupaa, vaan se on päinvastoin virolaisilla hyvin harvinaista. Senpätähden useimmiten talon ainoa tupa on samalla saunana, riihenä ja varsinaisena asuintupana. — Saunaa edistyneempänä muotona on riihitupaan tullut lisäksi tavallisesti kolme „oanpalkia“, jotka käyvät pitkin huonetta s. o. oviseinästä oviseinään, ja kannattavat parsia, joille vilja ahdetaan kuivamaan. Ylemmänä näitä on samoin kuin saunassakin (kts. sivua 142), kattoa kannattamassa pitkin tupaa kulkeva „oripuu“ l. „ha'ampalk“. Paitsi sitä on entinen kiuas riihituvassa muuttunut liesikiukaaksi, jonka omituisesta, tyyppillisestä muodosta, jossa kodan liesi on yhtynyt tuvan kiukaasen, tulen edempänä erittäin puhumaan. Tuvan suurkota *b*, joka niinkuin moni saunankin n. k. kota on ilman liettä, oli vanhassa tuparakenuksessa (*A*) ainoana etehisenä l. porstuana, samassa kuin se kehittyneempänä ja suurennettuna on käytäntönsä puolesta muuttunut myöskin luuvaksi, jossa muuten on tavan mukaan kolme tahi neljä — usein useampiakin — „oanpalk'ia“ oviseinästä oviseinälle käyviä; niiden päällä ovat parret, joille tappamisen jälkeen oljet heitetään. Luonnollista on, ett'ei tässä suuressa luuvassa ollut mitään välikattoa; mutta huomattavampien ohessa on, että myöskin vähäkodalta *d* puuttuu tavan mukaan välikatto, joten se sisältä on auki vesikatolle asti, vaikka muuten kaikissa sillä puolella tupaa olevissa suojoissa on laki l. välikatto. Tämä puute onkin jotakin kodan alkuperäiseen muotoon tyyppillisesti kuuluvata. Toisissa rakennuksissa, joista vastedes saamme esimerkkiä nähdä, ja joissa savu oven kautta pääsee suorastaan tuvasta kota-etehiseen, toimittaa siis tämä laeton suoja reppänän virkaa, sillä tietysti on ilman veto suurempi tuvan ovesta, kun sen etehisessä ei ole välikattoa — eikä virolaisissa savutuovissa (rehetuba) tavallisesti olekaan muuta reppänätä l. lakeista. Ainoastaan joskus näin tuvan oven yläpuolella olevan pienen siirto-ikkunan, virokksi „leitseauk“ (lämmin aukko), mutta sekin aukeni tähän porstuakotaan. — Rehealusessa on tavallisesti kaksi ovea suuta

suuksin, yksi kumpaisellakin sivulla, joiden läpitse voi kuormalla ajaa alusen sisään.

Jo edellisessä viittasimme siihen, että me tämän riihityypin alkuperäisyyteen katsoen aivan luonnollisesti ja johdonmukaisesti saatamme ajatella jonkinlaista yhteyttä sen ja niitten riihimuotojen välillä, joita me esitimme Wolgan seuduilta. Emmekä tiedä mikä estäisi meitä vertailemasta sitä virolaista riihirakennusmuotoa, joka syntyy kerrotuista suojusta $A a + b$, niihin riihirakennusmuotoihin Wolgan seuduilta, jotka näimme kuvissa 7—12. Kaikissa näissä muodoissa on samanlaatuinen päärakennustapa: varsinaisen riihen edustalla on avara suoja maapermantoineen luuvana. Mutta koska ilmanala Wolgan seuduilla, ainakin kesällä, on paljoo tasaisempi

Kuva 162 ja 163. Kahden riहितuvan pohjapiirroksat. P. Yrjö. Tallinna. — Paisto. Riiga.

ja suotuisampi kuin Suomenlahden rannikoilla, niin saattaa tämä lisähuoneus siellä olla paljoo hatarampi, kun sitä vastoin Itämeren maakunnissa vaihtelevampi ilmanala ja maanviljelyksen korkea kehitys on vaikuttanut sen, että siellä on opittu rakentamaan tätä luuvarakennusta paljoo paremmaksi ja tarkoituksenmukaisemmaksi. Näitten rakennusmuotojen alkuainekset olisivat siis samallaiset. Siihen viittaavat myös nimitykset.

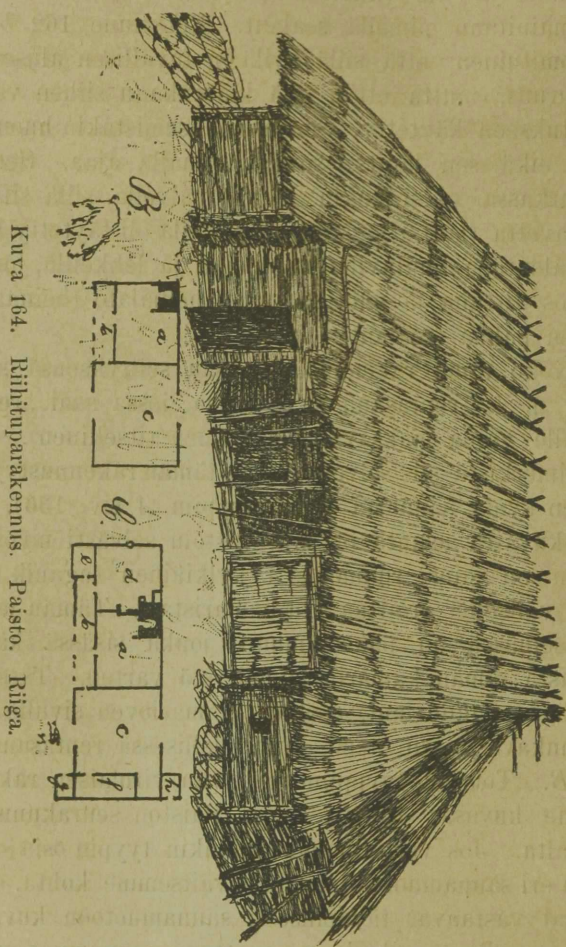
Ylläkerrottuun tyyppiin kuuluvia tuparakennuksia ei ole taajalti virolaisilla aloilla; kuitenkin niitä tapaa siellä täällä. Niinpä huomasin tämääntyyppisen rakennuksen Yrjön seurakunnassa lähellä Tallinnaa, sen pohjapiirros nähdään kuvassa 162. Kolmannen samanlaatuisen asunnon kuvasin Paiston seurakunnassa lähellä Villantia Liivinmaassa. Sen pohjapiirrosta esittää kuva 163. Kumpaisessakin piir-

roksessa merkitsevät *a*, *b* ja *c* samallaisia suoja, kuin vastaavat kirjaimet edellisessä kuvassa. Näillä seuduilla ei löydy kota-nimistä huonetta ensinkään. Rakennuksissa tosin on suurkotaa vastaava huone *b*, mutta silläkin on nimenä reie-*l*. rehealune, ja *f*iä (kuvassa 162), jota voisi vähäkotana pitää, mainitaan nimellä sealaut. Reiealune 162 *b* on vielä siitä omituinen, että sillä kyllä on tavallisen alusen nimitys ja suuruus, mutta ett'ei sitä kuitenkaan siihen vastaavaan tarkoitukseen käytetty. Sen ovien asemistakin huomaa, ett'ei siihen eikä sen läpitse sovi kuormalla ajaa. Sen toisessa peränurkassa pidetäänkin lehmiä talvella, sillä siinä on talon navetta (laut *d*). Muu alusen tila oli täytetty kaikenlaisilla talouteen kuuluvilla kapineilla ja lekkeillä, joten se siis oli myös aittana ja puotina. *e* on heinä lato (heinäagerik) ja *g* toinen pahna (sealaut).

Koko tämä rakennuslaitos saa selityksensä siitä, että se oli n. k. rentasaun s. o. sauna, jossa asui „rentnik“ s. o. talolle veroa maksava mökkiläinen (itsellinen). — Tästäkin esimerkistä siis selvenee myös tämän rakennustyyppin muodollinen synty saunasta (vrt. tyyppiin *A* siv. 136). — Paistossa kuvattu asunto on sitä vastoin selvästi myös riihenä. Muuten on siinä ruumenus *l*. kylkiäinen (aganik *d*) aivan lyhyt; väliseinä erottaa sitä kamarista *f*. Tämän ja kamarin *c* väliseinässä on paksu muuri, jonka sisässä käy rööriä kiukaasta tämän kamarin lämmitystä varten. Tässä talossa on pahna (sigade laut) asetettu kamarioven sivulle (*e*), eikä niin mukavasti sen eteen, kuin edellisessä rentasaunassa.

B. Toiseen tyyppiin luettavan virolaisen rakennuksen näemme kuvassa 164 *B*; se on Paiston seurakunnasta Liivinmaalta. Jos vertailimme tämänkin tyyppin osia $a+b$ virolaisten eri saunamuotoihin, niin havaitsemme kohta, että sanottu osat vastaavat täydellisesti saunamuotoon kuvassa 134. Mutta samalla tavalla kuin sanottuun saunamuotoon eräässä toisessa saunassa (kuva 135) on liitetty kolmas suoja, joka oli vaikuttanut omituisesti tämän viimeksimainitun rakennuksen ulkonaiseen muodostukseen, samoin on tähän saunantapaiseen riihitupaan etehisineen liitetty kolmas suoja (rehe-

alune *c*), jotta tämäkin kehitys näyttää samanlaatuiselta, kuin mainitussa rakennuksessa sivulla 139. Että sanottu rehealune on liitetty saunariihen *a+b* kylkeen, sitä todistane se seikka, että suojien *a* ja *c* välillä ei ole mitään ovea,

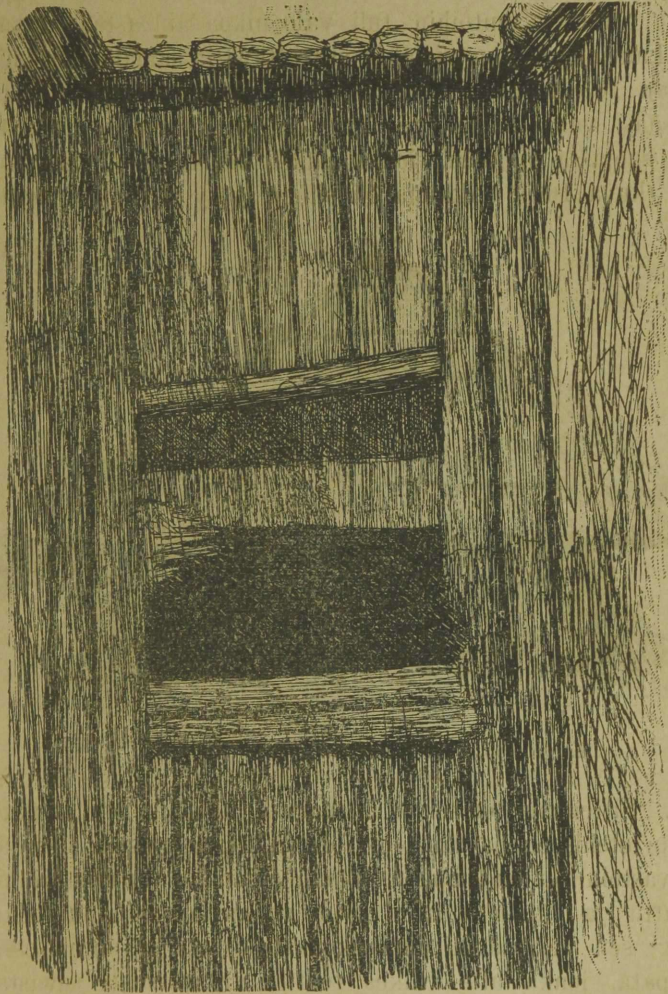

Kuva 164. Kihitiipparakennus. Paisto. Riigä.

vaan niillä on niin sanoakseni yhteinen etehinen (*b*). Vastassittemmin, kun tämä yhdistys on tullut tässäkin tyypissä elollisemmaksi eli kehinyt toisissa rakennuksissa sisällisesti-

kin yhteydelliseksi muodoiksi, on ovi saatu riihituvan ja luuvan väliin.

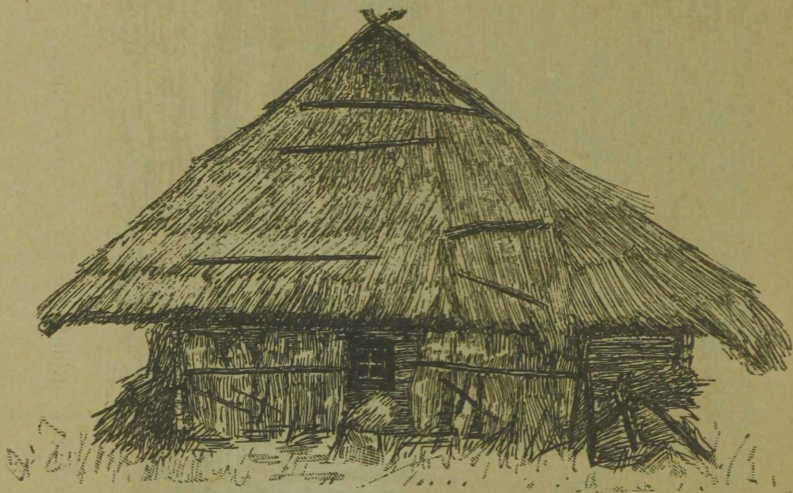
Kuvattu rakennus oli alkuaan milt'ei vanhin rakennus,

Kuva 165. Riihituvan ovi. Paisto. Riiga.

minkä virolaisilla aloilla olen tavannut. Sen ikää ei käy kuitenkaan varmaan määrittäminen. Sen vaan sain tietää, käydessäni talossa syksyllä 1885, talon vanhalta 7—80 vuo-

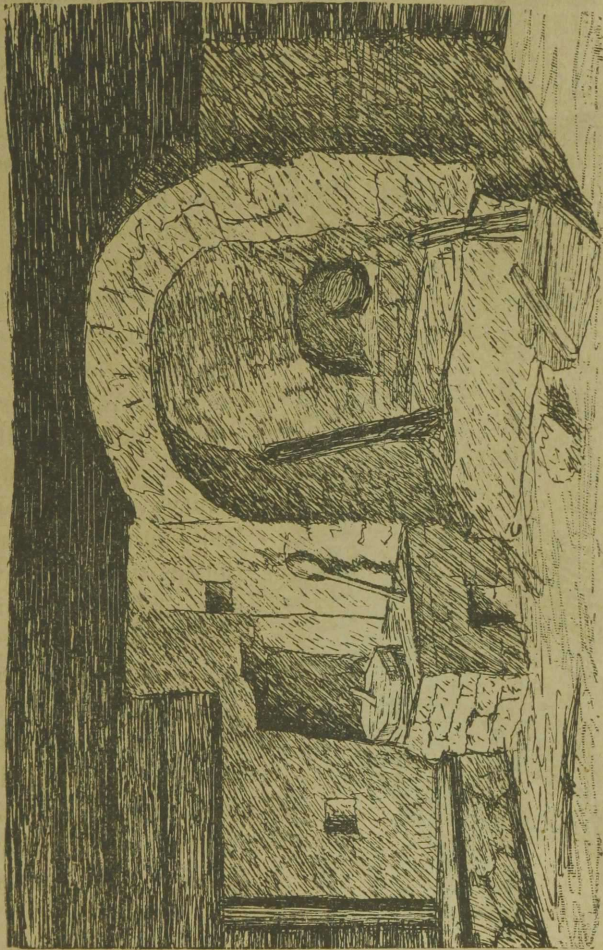
tialta isännältä, että hänen isänsä oli tehnyt tähän rakennukseen kamarin *d*, jonne pääsi ovesta suoraan tuvasta (tare). Silloin ei ollut muutakaan ovea kamariin, eikä siinä ollut ikkunatakaan, yhtävähän kuin sitä on vieläkin tarassa. Näihin asuntoihin tuli valo ulkoa ainoastaan tuvan oven kautta, joka on vieläkin siirrettävä ja samallinen kuin kuvassa 165 kuvattu. Vasta tuvan ja kamarin ovien avattua pääsi valoa kamariin. Nykyään oli kuitenkin jälkimäisessä suojassa akkuna, jonka näkee tämän talon päätykuvasta (kuva 166). Akkuna oli siihen lyöty vasta 48 vuotta

Kuva 166. Edellisen rakennuksen pääty.

sitten. Sittemmin on myös kamarista hakattu oven aukko suoraan etehiseen, ja tämä ovi oli suljettava puisella lukolla. Sitä vastoin oli uudempaan aikaan oviaukko tupaan kiinnimuurattu ja tähän entisen oven sijaan holvattu „kattilan alune;“ sen perässä oli uuniaukon tapaisessa syvennyksessä muuripata, jonka alle valkea tehtiin arvattavasti tuvasta. (Kuvassa 167 on muuripadan kannella toinen pienempi pata). Kattila-alusessa, jommoista en muualla nähnyt, pidetään tavallisesti kattilat kun niillä vieressä vasemmalla olevassa hellassa (pliit) ei keitetä. Kenties yhteen aikaan kuin tämä

kamari tehtiin etehisen sivuun ruokakamari (töitukamber e). Rehealusen perällä on aganik *f* eroitettuna muista huoneista ohuella väliseinällä, sen seinää vasten seisoo alusessa hevosen häkki (hobuse varbe), sillä rehealune on

Kuva 167. Edellisen rakennuksen kamariin kuuluvat tulisijat.

virolaisilla aina myös tallina. *g* on vaatekamari (riidekamber), ja *h* sigade laut. — Varsinkin tässä vanhassa rakennuksessa olivat| seinät jo hyvin hatarat, jonka vuoksi niiden ulkopuolella oli varsinkin kamarin seinää vastaan

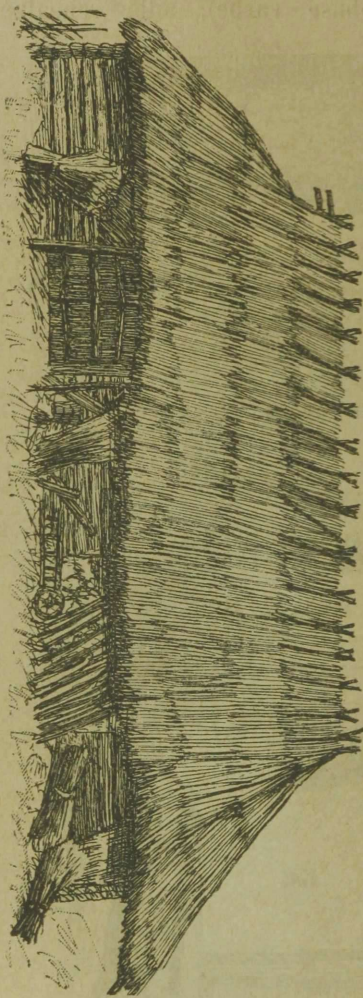
asetettu lehtikerpoja ja olkilyhteitä, jotta huoneet paremmin pysyisivät lämpiminä. Omituista oli, että kamari ei tässä rakennuksessa ulottunut kiuasta taaemmaksi, joka on hyvin

harvinaista, sentähden kiuas oli rakennuksen takana näkyvässä, koska se tavan mukaan pistäytyi seinän läpitse. Kuvassa 168 peittävät seinää vasten pystytetyt seipäät osan kiukaan ja kamari-muurin perää.

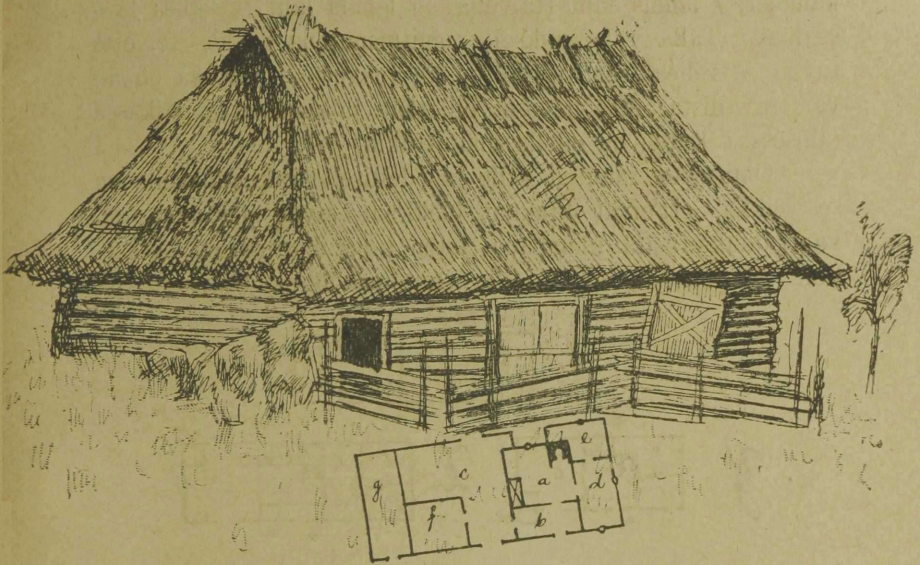
Toisen muodon tähän samaan tyyppiin kuuluvista rakennuksista esitämme kuvassa 169, joka on tehty Yrjön seurakunnassa likellä Tallinnaa. Tämänkin rakennuksen nimitys oli saun, ja siihen kuuluu: *a* tuba, jota tietysti vanha, varsinainen „pärisnimi“ oikeastaan tarkoittaa, *b* kota, jota Villannin rakennuksissa nimitettiin etehiseksi, *c* reiealune, *d* kamer, *e* kurestik l. pieni suoja — tässä perunoita varten (kardulikamer), *f* lammaslaut ja *g* sigalaut.

Vielä omituisemman muodon tätä tyyppiä kuvasin Anelin seurakunnasta; sitä mainittiin siellä nimellä piskne saunamaja (kuva 170). Sen suojat ovat: *a* tuba, *b* kota, *cc* kraamilaut, *d* lampade tall, *e* kraamilaut, *f* lehmälaut ja *g* kammer. Rakennus on

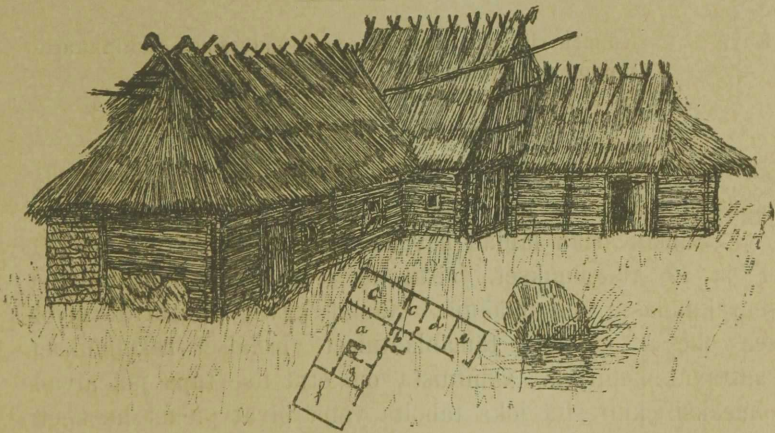
Kuva 168. Riinirakennuksen takapuoli. (Etupuoli kuvassa 164).

kulmarakennus ja sen katto on tehty kolmessa jaksossa; yksi osa navetosta on kivistä.

Kuva 169. Sauna. P. Yrjö. Tallinna.

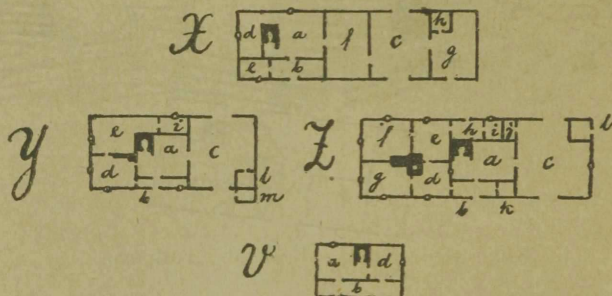

Kuva 170. Saunamaja. Aneli. Riiga.

Vähän toisenlaisen muodon tätä tyyppiä näemme kuvassa 171 X, jonka olen tehnyt Liholan seurakunnassa. Suo-

ja nimitettiin siellä seuraavalla tavalla: *a* tuba, *b* toa esine, *c* laut (kobuse?) l. rehealune, *d* kammer, *e* tillukene (pieni) kammer, *f* lehma laut (talvella), *g* lehma laut (kesällä) ja *h* sealaut. Tällä rakennuksella omituisuutena on siis se, että tuvan ja rehealusen välissä on kesänavetto. Virossa on aivan tavallista, että hevoset pidetään jälkimäisessä paikassa (alusessa), kuten on edellä mainittukin.

Omituista muuten tälle ja edelliselle rakennukselle on se seikka, ett'eivät kiukaat olekkaan aivan peränurkassa, vaan hiukan sitä ulompana, joten tupa ulottuu sen taaksekin. Muutamissa edellisissä asuntomuodoissa (kuvilla 161

Kuva 171. Kolmen riihituparakennuksen ja muutaman (unilukkarin) asunnon pohjapiirrokset. X Lihola. Talliina. Y ja Z Paisto. V Nöun pit. (Nyggeni). Riiga.

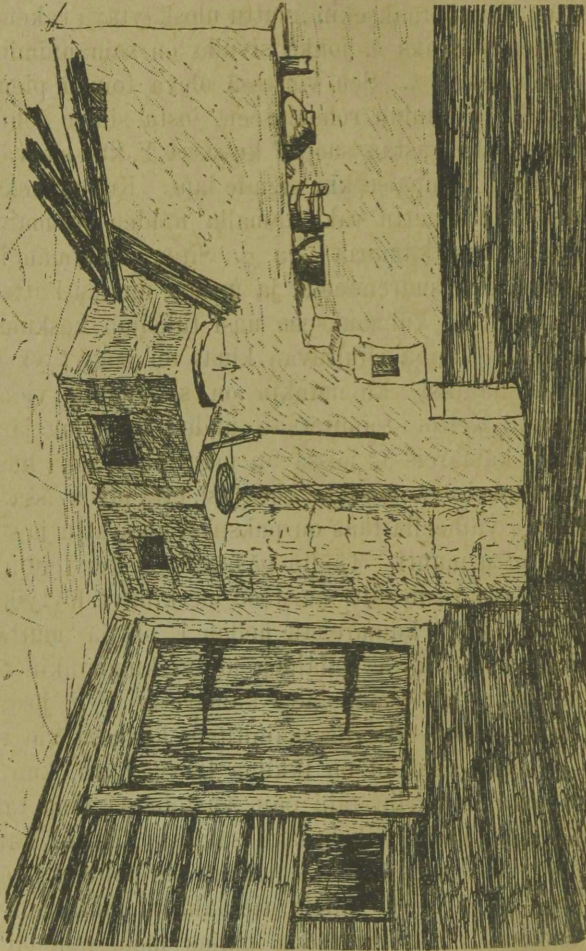
B, 162, 163 ja 169) on sitä vastoin pieniä kamaria tehty ikäänkuin kiukaan ympärille.

Saman asian laidan näemme myös pohjapiirroksissa 171 Y ja Z; rakennukset, joista ne ovat otetut, ovat Paiston seurakunnassa Liivinväen. Nämät kuvat osoittavat myös sen ohessa, mitenkä tämänlaatuiset virolaiset rakennukset saattavat kehittyä. Omituista on, että itse tupa jää aivan pimeäksi, kun sitä joka taholta ympäröivät pienet huoneet, joten rakennus- ja elämäntavat muuttuvat niin, että sellaisissa rakennuksissa asutaan kamarissa ja riihitupa jää ainoastaan riieksi. Suojissa *a*, *b*, *c*, *d* ja *e* sekä näissä että muutamissa edellä kuvatuissa asunnoissa on tyypillinen yhtä-

läisyys. Mutta paitsi sitä on myöhempi lisäys suojissa rakennuksessa *Z* syntynyt kolmella eri tavalla. Ensiksi on vööruksesta l. etehisestä eroitettu pieni suoja *k*, jonka tarkoitusta osoittaa nimitys sahver l. töitukammer (ruokakamari); viimeainittua sanotaan myös ainoastaan kylmkammeriksi. Toiseksi on tuvan taaksekin avattu uloskäytävä rakentamalla siihen toinen vööruks *h*, jonka sivulla on samanniminen kamari *i*, kuin äsken *k*. Sen vieressä oleva toinen pieni suoja on *j* aganik ja kuuluu rehealuseen, josta siihen johtaa ovi. Tätä ruumenusta vastaa suoja *l* kuvassa *Y*, kun sitävastoin *Y m* ja *Z l* ovat kumpaisetkin sigade laut. Kolmanneksi on *Z* rakennusta suurennettu rakentamalla näiden jo mainittujen lisäksi vielä kaksi kamaria *f* ja *g*. Siten on tämän kamariosasto melkoisesti suurennettu, ja uusien uunien laittamisella näitten huoneitten kulmaukseen uusi tulisijan keskuus saatu niille suojille. Vanha riihituvan kiuas on jäänyt yksinomaisesti riihen uuniksi; kumminkin on se samalla vielä myös leivinuunina. Keitot toimitetaan uuden talouden järjestyksen mukaan kamareissa, joissa on muuripata, sekä huoneessa *d*, jota senvuoksi sanotaankin köökiksi, että myös *e*:ssa. Huoneiden *f* ja *g* vaiheella taas on paksuksi muurattu ja savuröoreillä varustettu muuri. Täältä pääsee savu korsteinin kautta ilmoille. En ole tosin sitä muistoon merkinnyt, löytyikö kumpaisessakaan näistä kamareista hellaa l. pliitiä, mutta hyvin todenmukaista on, että sellainen löytyi kumminkin toisessa niistä. Ainakin oli semmoinen kamarissa *Y d*, josta kuva 172 on tehty. Ovi oikealla mainitussa kuvassa vie tupaan, ja oven viereen seinään on ikkuna lyöty, jotta, kun tahtoo katsoa tuvasta kamariin tahi päin vastoin, ei aina tarvitsisi ovea aukaista, jolloin riihen savu samassa tunkisi kamariin, jota tietysti tahdotaan pitää vähän parempana huoneena. Kamareissa *g* ja *f* oli lattia tietääkseni lautainen, mutta muissa suojissa oli permantona paljas maa, tahi oli niihin laakakivistä tehty lattia, samaten kuin itse riihitupaankin. Muissa paikoissa olen joskus nähnyt toisen puolen kamarin permantoa olevan laudoista, kun sitävastoin toisella (oven puolella) oli musta maa.

Kun vertailemme helloja kuvissa 167 ja 172 toisiinsa, huomaamme että ne ovat saman tyylin mukaan tehdyt, vaikka hella jälkimäisessä paikassa on kaksinkertainen, mutta edellisessä yksinkertainen. Tulisiat ovat kaksinkertaisessa-

Kuva 172. Hellat kamarissa Y d kuvassa 171.

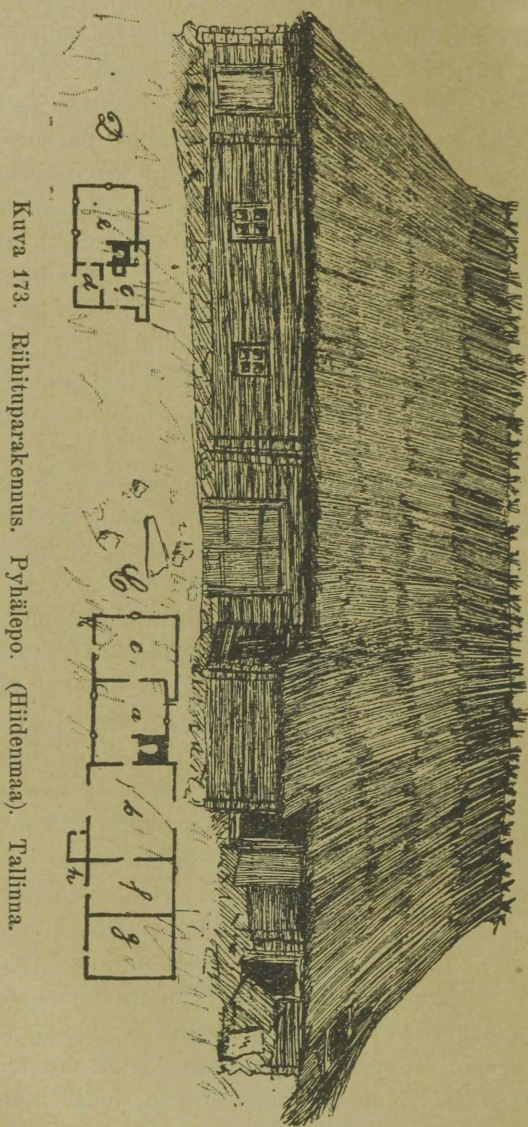
kin hellassa erotetut, joka viitanee siihen, että toinen puoli on ensin muurattu ja vasta sitten, kun sen laajentaminen on huomattu hyödylliseksi ja tarpeelliseksi, on toinen osa tehty, jotta molemmat osat näyttävät kahdelta itsenäiseltä osalta.

Niin ei kuitenkaan aina ole laita, vaan on Virossakin toisinaan rohjettu ruveta ajattelemaan suuremman hellan saamista kohta alusta; sillä olen nähnyt tämmöisiä kamarin helloja, joissa on kaksikin kattilan aukkoa samassa liedessä.

Että virolaiset yhä enemmän koettavat muuttaa asu-
muksensa riihituvasta kamaripuoleen, siitä näimme parhaimman todistuksen rakennuksissa semmoisissa, kuin kuvissa 161 *B* ja 171 *Z* on esitetty. Mutta ensimmäinen alku siihen suuntaan on tietysti yksinkertaisen kamarin liittyminen tuvan päähän; tämä kamari helpoimmin saa lämmintä tupakiukaan kyljestä, joka aina pistäytyy läpi tuvan seinän. Toisessa kehityksasteessa tämä kylkisuoja varustetaan erityisellä hellalla, kuten yllä on nähty. Kolmanneksi tämä sivuhuone jaetaan kah-
tia, joten sen peräpuoli erotetaan asunnon parhaaksi osaksi. Kamarissa eläjänä on virolainen myös vähitellen oppinut pitämään savutonta suojaa semmoista tupaa parempana, jossa savu liikkuu alinomaa silmiin. Ovi, joka alkuaan yhdisti kamarin riihituvan kanssa ja jonka kautta ensinnä oli ainoa pääsö etehiseen ja ulos, puhumattakaan siitä että se ennen oli myös ainoana akkunana, ruvettiin paikottain jättämään tekemättä, jotta ei tarvittaisi kärsiä tuvasta tulevaa savua (vrt. kuvaa 167), ja laadittiin samalla uusi ovi etehiseen, josta siten johti toinen ovi tupaan, toinen kamariin. Näin on myös kuvatussa talossa (kuva 171 *Z*) ennen ollut ovi kamarin *d* ja tuvan *a* välillä, mutta nykyään oli se suljettu, ja sen sijaan jätetty ainoastaan pieni ikkuna entisen oven paikkaan. Kuitenkaan ei saa ajatella, että tämä välitön pesänjako savutuvan ja likeisimmän kamarin välillä oli virolaisilla aloilla johdonmukaisesti jo käytäntöön päässyt, vaan on tämä vielä harvinainen poikkeus, niinkuin me monesta esimerkistä tulevassa esityksessä tulemme havaitsemaan, sillä useimmat virolaiset tupaarakennukset ovat vielä ensimmäisillä kehityksasteilla tässä suhteessa. Tämän kokemuksen ohessa opimme vastedes tuntemaan vielä monta rakennustapaa, joilla kota-
etehinen seuraavien tyyppien lukuisissa muodoissa välittää keskuutta pihan, tuvan ja kamarien välillä.

C. Kolmannen riihituvan tyyppin löydämme kuvassa

173 *C a*, jonka omituisuus on siinä, että kiuas on rehealu-

Kuva 173. Riihituparakennus. Pyhälepo. (Hiidenmaa). Tallinna.

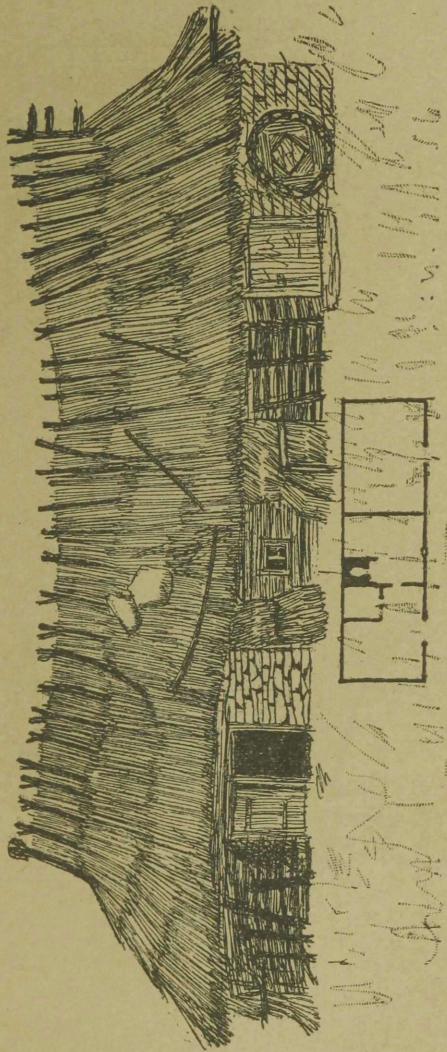
sen ja tuvan väliseinän nurkassa, suu toiselle sivuseinälle päin käännetty. Itse kuvattu rakennus on Hiidenmaalta ja on siellä, kuten jo sivulla 164 mainittiin, rehealusella varsinaisena nimenä kota. Myöskin tässä rakennuksessa on kamarin *c* sijaan (vrt. kuvaa 161) hiljemmin tehty lisähuoneita *d*, *c* ja *e*, jota paitsi kiukaitten taakse on niinkään pieni hökkelilisäty. Tämä lisäys oli talossa käydessäni tekeillä. Sitä vastoin kuului vanhaan saman talon tuparakennukseen kyin l. lato *f* ja laut *g*. Rehealusen etupuolella oli myös entiseltään pieni suo-

ja *h*, jossa käsikivet pidettiin ja jota sentähden sanottiin kivilaudaksi.

Jonakuna alkumuotona tähän tyyppiin lienee eräs omi-
tuinen rakennus, jonka näin Muhosaarella (kuva 174).

Itse tupa on kes-
kellä ja vasem-
malla on etehinen
(sauna vaa^p), sen
toisessa perä-
nurkassa pieni
lammas karsina
(lampade laut),
ja oikealla aitta
(kirstu laut).
Tässä saunan-
kaltaisessa tu-
vassa — nime-
nä sillä olikin
saun — todel-
lakin asuttiin,
jonka vuoksi sii-
nä ei ollutkaan
tavallista sau-
nakiuasta, vaan
virolaisissa riihi-
tuvissa tavatta-
va liesikiuas, jos-
sa haahlot pa-
toineen riippuvat
liedessä kiukaan
suupuolen edessä.
Tätä saunatupaa
tietääkseni ei kui-
tenkaan käytetty
samassa riihenä.
Kuitenkin lienee
se pidettävä väli-

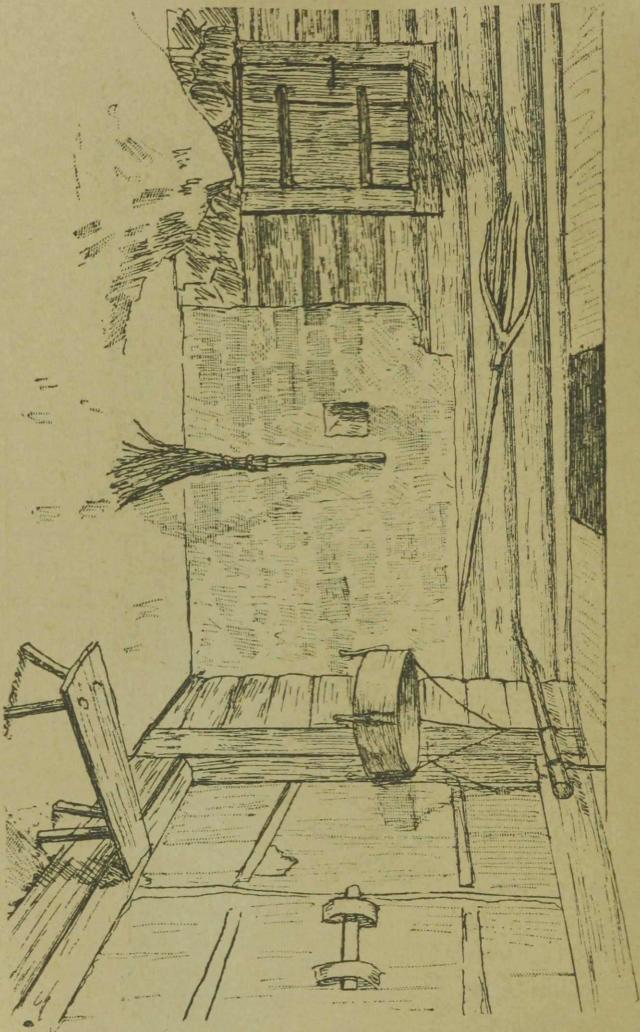
muotona varsinaisen saunan ja virolaisen asuntoraken-
nuksen välillä vasta kerrottua tyyppiä C, jossa (kota) etehi-

Kuva 174. Tupa(sauna) rakennus, Muho. Riiga.

nen on muuttunut luuvaksi (alune) ja aitan sijaan on tullut kamari.

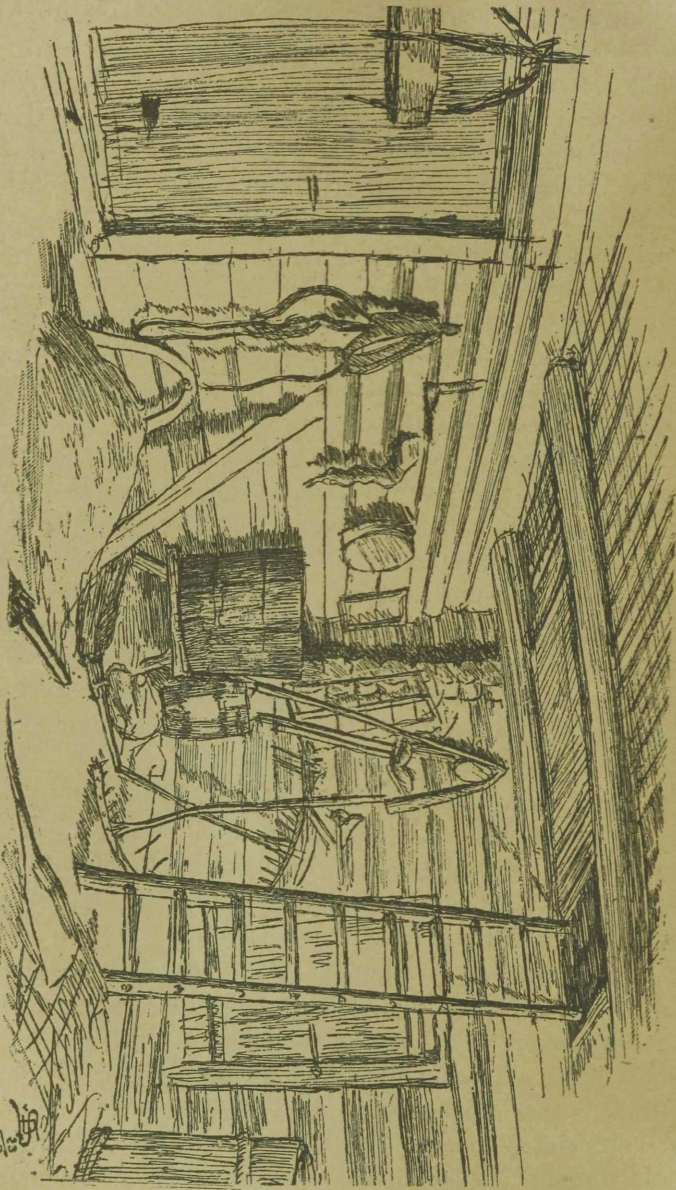
Kuva 175. Kuvassa 173 nähtävän rakennuksen rehealune.

Jos astumme kuvassa 173 nähtävän talon rehealuseen ja asetumme siihen nurkkaan, jonka ulkopuolelle äsken mainittu kivilaut on tehty, ja silmäilemme vastakkaista nurkkaa kohden, jossa tuvan kiukaan kylki pistäytyy seinän läpitse, on edes-

sämme näky, jota kuva 175 tarkemmin kuvaa: vasemmalla on ovi riihitupa, ja sen eteen on alusen maalattialle lakaistu kokoon suuri läjä tapettua viljaa sillä luudalla, joka on heitetty kiukaan sivua vasten seisomaan. Ylempänä on naulassa nelihaarainen puuhanko, ja siitä vielä ylempänä näkee alusen parvilautoja ja aukon, jonka kautta tikapuita myöden parvelle voi kiivetä. Oikealla riippuu alusen „väravan“ piilessä suuri „tuulamise sari“ s. o. tuulettamisen seula. Virolaisella on näet omituinen tapa puhdistaa viljaansa. Tapettuansa viljansa hän odottaa semmoista tuulta, joka avatuista alusen veräjistä, tahi ainakin toisesta niistä, aikaan saa siinä kovan ilmanvedon; kun se on saatu, täyttää joku lapiolla seulan viljarikoilla; toinen, luullakseni tavallisesti isäntä, nousee permannolla olevalle rahille, sieppaa käsiinsä seulan ja heiluttaa sitä edes takaisin, jotta puhdas vilja varisee sen pohjasta alas. Ilmanveto tietysti vie tomut ja pienet akanat tiehensä viljan pudotessa maahan. (Wolgan seuduilla toimitettiin tämä viljan puhdistus aina taivasalla siten, että rikat lapiolla paiskattiin ilmaan tuulta vasten. Suomessa enimmäen viskataan viljaviskurilla rikat riihen taikka luuvan toisesta päästä toiseen, ja ainakin Karjalassa vilja vielä tuuletetaan s. o. lasketaan juoksemaan tulessa maahan hurstista. Suomessa on kuitenkin jo monessa paikoin vohkomasiina viljan puhdistuskoneena yleisesti käytännössä).

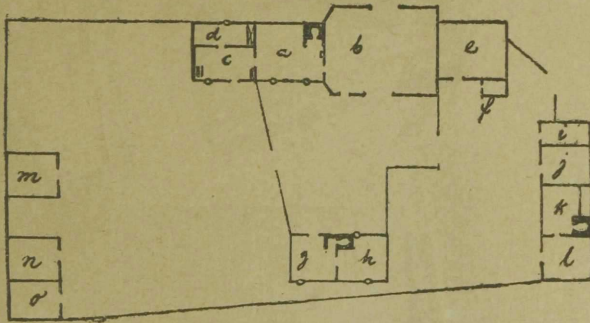
Yhteydessä edellisen rehealusen kuvan kanssa tahdon tänne asettaa toisenkin samanlaatuisen (kuva 176), joka antaa meille täydellisemmän käsityksen virolaisesta rehealusesta, jonka luonne ja sisällinen omituisuus on yleinen ja yhteinen kaikkialla. Tämä kuva on tehty Lagedin kylässä Yrjön seurakuntaa Tallinnan seuduilla. (Kuvatun rehealusen vieressä oleva tupa kuuluu tyyppiin, jonka vasta seuraavassa esitän). Heti ensikatsahduksella huomaa, että tämä alune yleensä on samallinen kuin edellinenkin, mutta oudolta näyttäneesi ensi silmäykseltä tuo lukuisa joukko kaikenlaisia kapineita seinässä ja lattialla. Paitsi luutia, haravoita, varstoja ja jyväästioita — sillä tässäkin paikassa on juuri kasaan läjätty vilja puhdistettu seulassa, joka vasem-

Kuva 176. Rehealme, P. Yjö. Tallinna.

malla riippuu korkealla veräjän kamanasta — näkee myös valjaita ja luokan niitten alla jyväkasan takana, koska alune, kuten tiedetään, on myös tallina; onpa seinässä vielä sahakin ynnä muita työkaluja.

Kuvasta 173 *C* näemme, että kiukaan omituisesta asemasta viimeksi esitettyssä tupatyypissä on se suuri haitta tuvan toiselle puolelle rakennetulle kamarille, että se jää kylmäksi. Tämä haitta on sittemmin poistettu lisärakennuksella *D*. Mutta varaa ei ole aina tehdä näin suurta lisärakennusta, eikä muutos senvuoksi olekkaan aina ollut niin jyrkkä ja perinpohjainen, kuin kerrotussa talossa. Saarenmaalla Johanneksen seurakunnassa huomasiin talon, jossa huoneitten

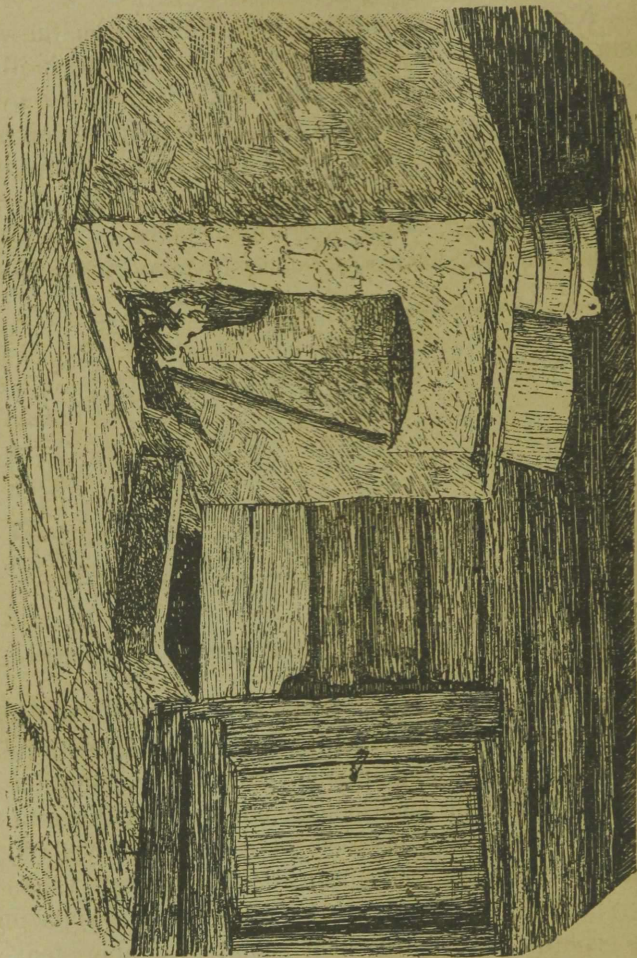

Kuva 177. Talon pohjapiirros. P. Johannes. (Saarenmaa). Riiga.

järjestys on selvänä todistuksena siitä. Suojat *c* ja *d* kuvassa 177 ovat aivan kylmiä kamaria ilman minkäänlaista tulisijaa. Kerran kysyttyäni minkätähden kiuas oli rakennettu rehealuseen, eikä kamarin puoliselle seinälle, vastattiin että se oli sentähden tehty, että hevoset, jotka seisovat talvella kiukaan puolisessa nurkassa rehealusta, myös saisivat vähän lämmintä nauttia. — Köyhä perhe tulee talvella kyllä toimeen yksin riihituvalla; nuo kylmät suojat ovat ainoastaan kesäasuntoja. Että ihmiset ja kotieläimet näin tunkeutuvat yhteisen liedien ympärille, siitä saamme vielä selvemmän todistuksen seuraavasta kuvasta (kuva 178), jossa näemme tämän saman riihituvan sisustan: vasemmalla on liesikiuas, josta yhdessä jaksossa muitten kiuasmuotojen kanssa toisessa paikassa

puhun; oikealla näemme rehealuseen vievän oven. Mutta kiukaan ja oven välissä on neliskulmainen, laatikon tapainen laitos. Se on lähes kyynäriä syvä kivistä rakennettu, mutta

Kuva 178. Edellisen talon riihituvan sisusta.

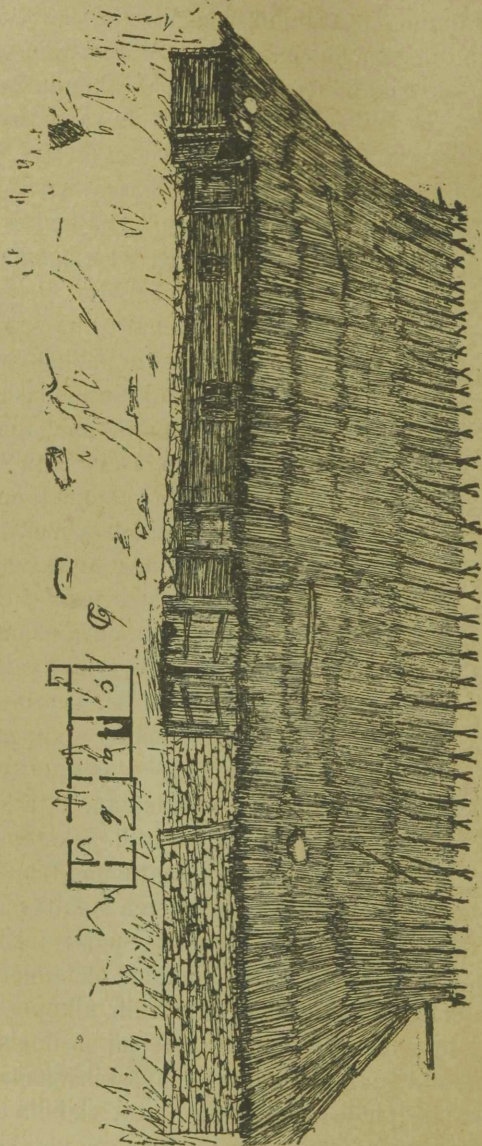

selällään oleva kansi sillä on puusta. Tämä kivilaatikko ei ole muu kuin sika-allas, viroksi sea kynä. Sika on siis myös tämän tuvan varsinaisena asujamena, jolla on oma syöntipaikkansa perheen lieden ääressä. Olemme myöskin nähneet

lehmänavettojakin rakennetuksi yhteen jaksoon riihituvan rakennuksen kanssa (vrt. kuvaa 173), mutta kuitenkin on navetan yhdistäminen päärennukseen Virossa harvinaista, niin kuin vastakin tulemme huomaamaan. Sitä vastoin on hyvin tavallista asettaa sikaläätti yhteen päärakennuksen kanssa. Tässä talossa löytyy kuitenkin sekä kuvattu kiinteä allas sikojen ruokkimista varten, että erityinen läätti l. pahna, sealaut *f*. Tosin ainoastaan parissa paikassa Saarenmaalla tapasin tämän kynalaitoksen; ennen se kyllä lienee ollut yleisempi, mutta nykyaikoihin on se säilynyt ainoastaan Saarenmaalla, sillä saaristolaisia pidetään Virossa yleensä muissakin seikoissa vanhanaikuisuuden kannattajina ja säilyttäjinä.

Kun otamme huomioon toiselta puolen ne jo mainitut seikat, että sialla on toisinaan vakituinen asunto itse tuvassa ja että hevoset asuvat kiukaan takana alusessa, sekä toiselta puolen, että läätti asetetaan usein ihan tuvan oven ulkopuolelle ja että kylmiä kamareita rakennetaan riihituvan toiselle sivulle, niin saamme näistä seikoista jonkinlaisen viittauksen siitä, että tämä suojien lisäys on kehityksenä pidettävä semmoisesta asunto- ja rakennustavasta, jossa tuli-sija on ollut yhteisenä keskuutena ihmisille ja ainakin useimmille kotieläimille. Olisi kuitenkin vielä toinen kysymys ratkaistavana, nimittäin kysymys, minkälatuinen on se asunto ollut, jossa tämä yhteys ja keskuus on ollut olemassa alkuperäisimmässä muodossaan. Sitä en kuitenkaan aio ottaa mietittäväksemme tässä paikassa, vaan mainitsen ainoastaan, että sellainen rakennustapa muistuttaa hyvin paljon n. k. saksilaisesta rakennustavasta. Kaikissa tapauksissa saatamme tehdä sen selvän johtopäätöksen, että näiden rakennusten kehitys osoittaa taipumusta eroittaa eläinten ja ihmisten suojat toisistaan. Tähän taipumukseen katsoen, on kiukaan oleminen rehealusen puolisessa nurkassa pidettävä verrattain alkuperäisenä muotona, sillä jota enemmän kamarisysteemi on ihmisten mieleen vakaantunut, sitä edullisemmaksi on myöskin huomattu kiukaan tekeminen kamaripuolisiin nurkkiin, jotta yhdellä tulisijalla on saatu useampia lämpöisiä suojia. Täten sen yhteys rehealusen kanssa on hävinnyt, ja koko sisällisen jokapäiväisen talouden

keskuus siirtynyt rehealusen puolelta kamaripuoleen tupaa, ja

Kuva 179. Riitituparakennus. Reteli. Tallinna.

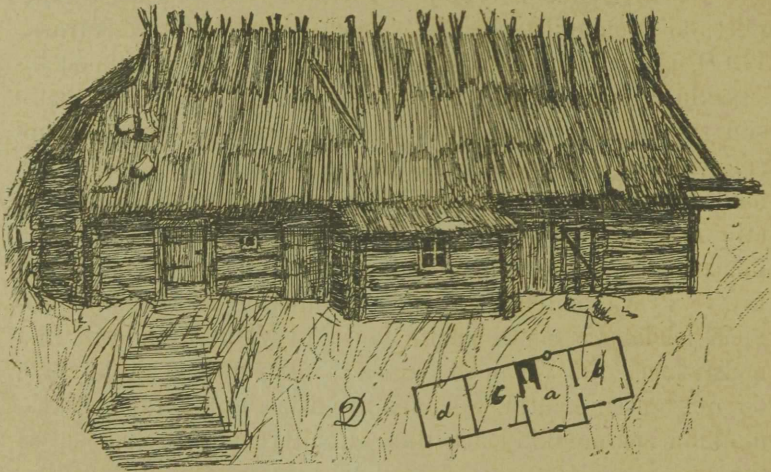
tämä keskuus sittemmin yhä täydellisemmin pyrkii rakennuk-

sen tälle puolelle hellain, muuripatojen ja uusien kiukaitten rakentamisella noihin uusiin suojiin, niinkuin jo edellisessä olen todeksi näyttänyt.

Viimeksi esitetyn kuvan ohessa mainittakoon myös ne merkitykset, jotka ovat piirroksen muilla kirjaimilla: *a* tuba, *b* rehealune, *c* ja *d* kamber, *e* karjalaut, *f* sigalaut, *g* köök, *h* tuba, jonka kiukaan suu on kyökin liedessä, *i* vasikte laut, *j* lamba laut, *k* saun, *l* sauna vaja (tässä sikojen vallassa), *m* riideaít, *n* vana-ait l. pöhu raam (tämän ja edellisen välillä on vahelik), ja *o* vilja-ait.

D. Neljännen tyypin virolainen rakennus on alkuperäisessä, pohjapiirteisessä muodossaan esitetty kuvassa 179 *D*, (jossa pienillä kirjaimilla on sama merkitys, kuin edellisissäkin tyyppi- ja piirroksissa). — Jos vertailemme sitä edellisiin tyyppisiin, huomaamme pian, että sillä on tavallaan suurin yhtäläisyys tyyppin *A* kanssa (sivulla 162). Pääeroitus näiden tyyppimuotojen välillä on etupäässä siinä seikassa, että *D*:ssä on kiukaan suu käännetty sivuseinälle päin, jotta kamarin ovi aukenee ihan kiukaan suun vieressä. Oudoksuen täytyy kysyä, mitenkä tällainen muutos on tapahtunut? Jos vielä johdamme mieleen mitä lausuin tyyppin *A* johdosta, niin muistamme, että tuvan *Aa* ainoa ja alkuperäinen uloskäytävä oli rehealusen kautta, joka siis itse asiassa oli kotaporstuana, niinkuin sen nimikin jo osoittaa. Kehittyneemmissä muodoissa (kuvat 161 ja 162) oli jo saatu ovi kamaristakin ulos. Riihituvan alkuperäisiin ominaisuuksiin kuului, kuten edellisessä on havaittu, myös että se oli aivan pimeä; ovi oli silloin ainoana valon lähteenä. Kun siis kamariin tehtiin toinen ovi, josta päästiin ulos, valui sieltä samassa valo kamariin ja siitä tuvan oven kautta tupaan. Paitsi sitä, kun tuvan seiniin laitettiin akkunoita, oli vielä enemmän syytä kääntää kiukaan suu uusia valonlähteitä kohti. Saunamuotojen kehityksessä nämät syyt lienevät matkaan saaneet samanlaatuisen muutoksen, jopa kiukaankin siirtämisen peränurkasta etunurkkaan (kts. sivua 140). Näin saattaa ajatella tyyppin *D* lähteneen tyyppistä *A*. Että tällä tuvalla *Da* todellakin on, samoin kuin tuvalla *Aa* oli ollut, alkuperäinen uloskäytävä

vänsä rehealusen kautta, sitä todistaa se pienempi ovi suuren veräjän vieressä alusen seinässä, joka näkyy kuvassa 179. Kun rehealudessa ollaan työssä, pidetään veräjät puoleksi auki, eikä arvatakseni niitä töitä varten, joita aluksessa tehdään, tarvita erityistä ovea siinä, vaan on selvää, että sen tarpeellisuuden on vaikuttanut se seikka, että tuvan välttämättömästi pitää olla yhteydessä pihan kanssa. Tästä tyyppi-kehityksestä päättäen olisi siis uloskäytävä tuvasta kamarin kautta verrattain myöhempi synnyltään.

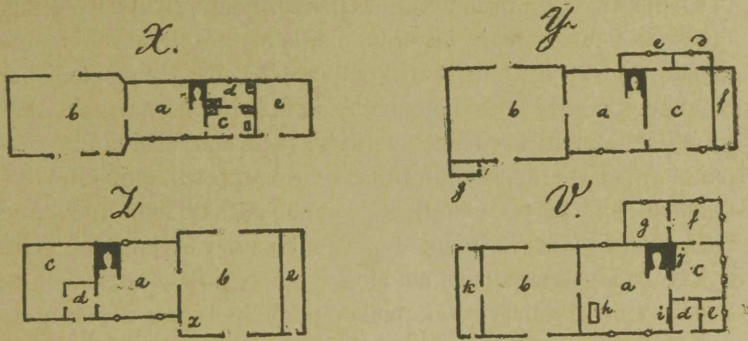

Kuva 180. Riihituparakennus. Reteli. Tallinna.

Jonakuna alkuperäisempänä tämän tyyppin muotona saatamme pitää rakennusta semmoista, kuin näemme kuvassa 180. Tässä rakennuksessa pistää silmiin se seikka, että riihitupa *a* ulkonee vähän muusta rakennuksesta, ja että rehealune *b* on samallaisen (porstua-) kamarin näköinen, kuin varsinainen kamber *c*; (*d* on kamarin sivulle rakennettu aitta). Rehealune ei ole siis tässä rakennuksessa saanut sitä muotoa, kuin sillä on tavallinen. Sitä onkin sentähden pidettävä välimuotona kotaporstuan ja varsinaisen luuvan (rehealune) välillä. Tämä asunto oli tavallista pienempi ja mai-

nittiin sitäkin kokonaisuudessaan saunaksi, mutta huoneella *c* oli todellakin nimi tuba. Siis se nimensäkin puolesta on välimuoto saunan ja tuparakennuksen välillä.

Perusteilla, jotka edellä olen selittänyt, olemme oikeutetut päättämään, että kamari on vasta myöhemmin tuparakennukseen liitetty, kun kota-alune sitä vastoin kuluu sen varsinaisiin alkuaineisiin. Jos tarkastamme tyyppin *D* nyt esitettyjä alkumuotoja tältä kannalta, tulemme välttämättömästi siihen päätökseen, että sen tupatyyppi on semmoinen kuin se, jota me Wolgalla nimitimme mokša-mordvalaiseksi. Me olemme siis tupienkin alalla löytäneet viittauksen jonkinlaiseen samanlaatuiseen kehitykseen niiden alkumuodoissa mordvalaisilla ja virolaisilla.

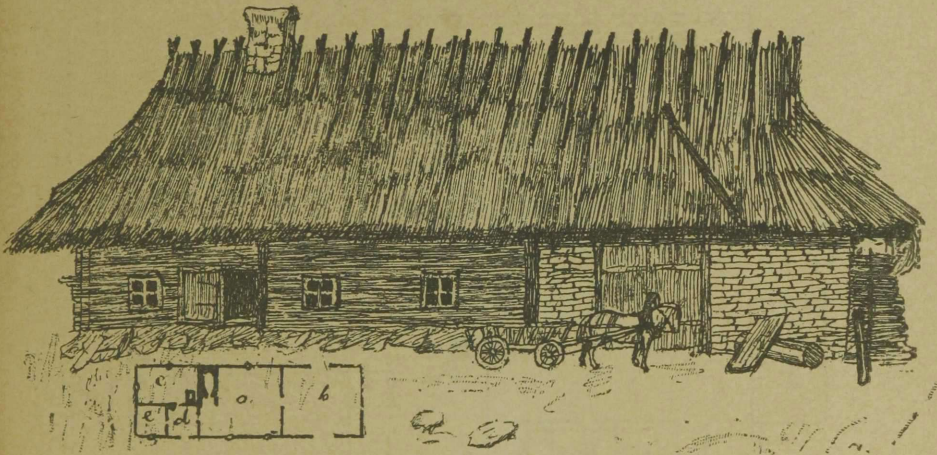
Kuva 181. Neljän riihituvan pohjapiirroksat. Y Pyhälepo (Hiidenmaa) ja Z Reteli. Tallinna. X P. Johannes (Saarenmaa) ja V Kantapäätä (Riiga).

Katsokaamme tyyppin *D* muotoja edelleen. Erilaisuus muodoissa syntyy tietysti parhaasta päästä kamaripuolen erilaisesta kehityksestä. Ja se on monenlaatuinen. Ensiksi se on samallinen kuin edellisissäkin tyypeissä. Niinpä tämä kamari ensin jaetaan kahtia, jotta etumainen osa tulee läpikäytäväksi pihalle kuljettaissa sekä tuvasta että takakamarista (*X c* kuvassa 181). Mikään porstua tämä ei kuitenkaan ole, vaan se on sisustettu asuttavan huoneen l. tuvan tapaiseksi; tämä seikka myös todistaneee, että kota-porstua alkumuodoissa ei ollut tässä päässä rakennusta. Toiseksi joko

tämä alkuperäinen kamari (kokonaisuudessaan) tahi peräosa siitä, jos se on jaettu, pidennetään muurin taakse, tahi rakennetaan sille kohdalle yksi tahi pari pienempää hökkeli-kamaria lisäksi (*Ye* ja *d* kuvassa 181), jotta kiuas lämmittää ylt'ympäri olevia suojia, kuten muutamista esimerkeistä edellisessä olemme nähneet. Vasta kolmantena kehitysasteena pidämme erityisen kotaporstuan ilmestymistä uloskäytävän välittäjänä tuvasta ja kamarista (*Zd* samassa kuvassa). Tämänlaatuiset tuparakennukset ovat tavallisimmat virolaisilla aloilla, sillä tämä uusi kehitys kanta on päässyt ja pääsee yhä enemmän voitolle. Että kota-porstua kamarin puolella on verrattain uudempi ilmiö siinä, seuraa johtopäätöksensä jo koko kehityksestä, jonka me olemme alkuperäisimpiin tyyppi-muotoihin perustaneet. Katsellessamme myös kuvaa *Z*, joka näyttää meille pohjapiirroksen muutamasta talosta Retelin seurakunnassa likellä Haapsaloo, huomaammekin, että kota *d* on myöhemmin tehty kamarin *c* sisään, jotta se sanan täydessä merkityksessä on uusi ilmiö tässä paikassa. Ett'ei tässäkään talossa vanhan tavan mukaan käyty kamarin kautta tuvasta ulos ja sinne sisään, sitä todistaneet rehealusesta lähtevä pieni ovi *z*, jonka nimi on jalguks; mutta nykyisessä rakennuksen muodossa on se, niin sanoakseni, itse kodan kanssa siirtynyt kamarin puolelle tupaa. Toisen todistuksen samaan suuntaan saamme seuraavasta pohjapiirroksesta (kuva 181 *V*), joka kuvaa talon Kantapäästä Liivinmaalla. Tässä on meillä porstua *d*, jonka nimi tällä paikkakunnalla on vööruks l. vöörus s. o. etehinen, mutta se ei vie riihitupaan vaan kamariin *c*, tässä elituba l. elotuba l. elitare, jota on kaksi muutakin *f* ja *g*. (Wiedemann sanakirjassaan selittää vööruksen: Vorhaus an der „Klete“ s. o. kamarin etehinen, joka osoittaa, että etehinen alkuaan ja oikeastaan kuuluu kamariin s. o. kamaria varten on ilmestynyt, eikä suorastaan tuvan vuoksi, niinkuin jo edellisestä saattaa päätää). — Kuvien johdosta mainittakoon vielä, että *j*:n kohdalla kuvassa *V* on kiukaan kyljessä erityiset röörit (trubad) elotuban lämmittämistä varten, ja *i*:n paikassa riihituvassa on n. k. varn s. o. vaarna työkaluja varten. *h*

merkitsee pöytää (pöydä l. laud) ja *e* käsikammeria. — Kuvassa *X* kamarin *d* nurksssa olivat käsikivet; ja *e* oli laut. — Kuvassa *Y*, joka on Hiidenmaalta, nimitettiin suojia seuraavaisesti: *a* rehe- l. elamistuba, *b* suurkota, *c* hoone; *d*, *e* ja *f* kambrid. *e* kuvassa *Z* ja *k* kuvassa *V* ovat aganikeja.

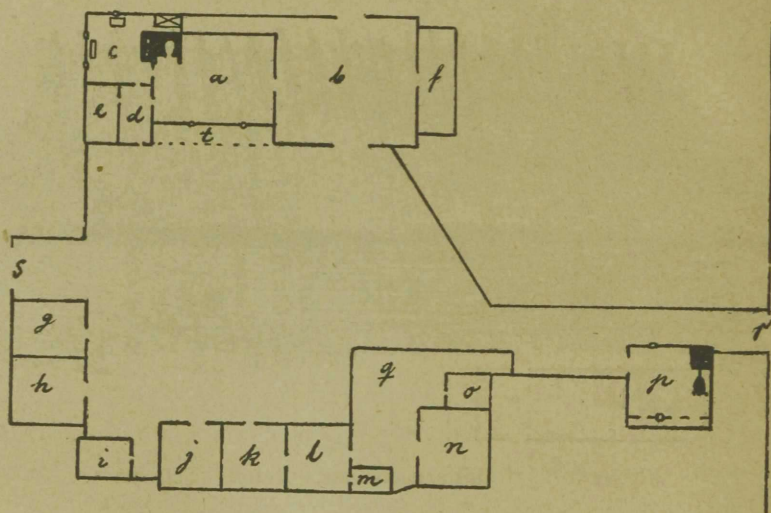
Vähitellen on tietysti tätä uudempaa kota-porstuaa ruvettu pitämään tuvankin varsinaisena uloskäytävänä. Semmoisena se jo ilmestyy seuraavassa muodossa (kuva 182), jossa kodan *d* kautta pääsee ulos suorastaan myöskin tuvasta, eikä enää ole mitään jalkaovea alusen suuruksen l.

Kuva 182. Riihituparakennus. Reteli. Tallinna.

veräjän vieressä: Vasemmalle kodasta on sahver *e*. Kamarissa *e* on hella, mutta tästä suojasta ei pääse suorastaan tupaan, vaan täytyy sitä varten kulkea kodan kautta. Vasta seuraavassa talonmuodossa (kuva 183) on suhde kodan, tuvan ja kamarin välillä tullut semmoiseksi, kuin se tämän tyyppin edistyneimmissä muodoissa tavallisesti ilmestyy. Siinä nimittäin on tuvasta toinen ovi kotaan, toinen kamariin, josta niinkään erityinen ovi vie kotaan. Tämän ominaisuuden, olla välittömänä ja säännöllisenä sisäänpääsyn välittäjänä sekä tupaan että kamariin, on kota vasta vähitellen saavuttanut, mutta tämä ominaisuus on jo kumminkin nykyisissä virolai-

sisä rakennuksissa tullut tyypilliseksi, sillä se on perustuksena melkein kaikille kehitysmuodoille, jotka ovat erityyppillisissä rakennuksissa tulleet tälle kamaripuolelle osaksi. Sen myös huomasimme jo puhuessamme rakennuksista kuvissa 161 ja 173, joissa uudet, itse päärakennusta myöhemmin tehdyt lisäykset, *B c, d ja e* sekä toisessa *D* juuri olivat kodan suhteen tätä viimeksi käsiteltyä laatua. Saman ilmiön näemme niinkään seuraavissa rakennuksissa, joiden pohjapiirroksiset yhteydessä taloihin kuuluvien ulkokuoneitten pohjapiirrosten kanssa tahdon tähän vielä liittää (kuvat 184

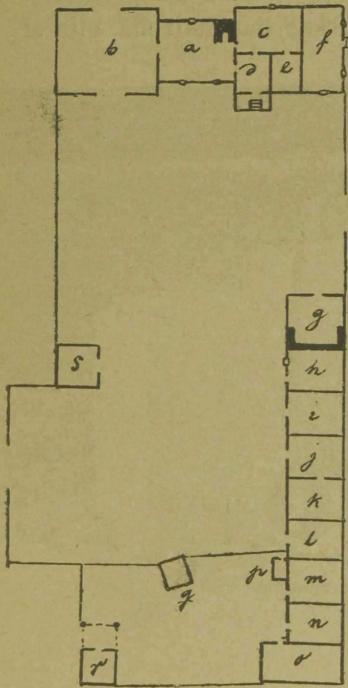

Kuva 183. Talon pohjapiirros. P. Yrjö. Tallinna.

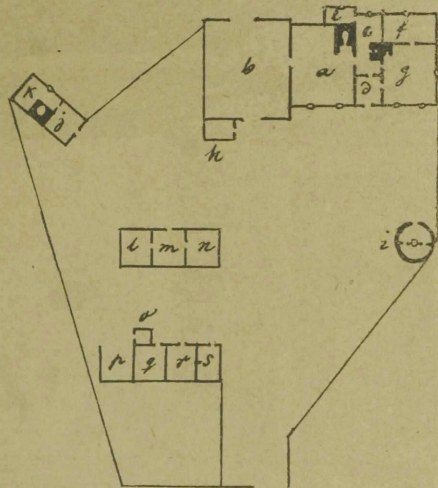
ja 185). — Varsinkin pistää kuvassa 185 silmiin se seikka, että kotaporstuasta *d* vie ovi ainoastaan uuteen tupaan *g*, vaan ei vanhaan *a* (vrt. *d*:hen kuvassa 181 *V*).

Näissä piirroksissa on muuten kirjaimilla seuraavat merkitykset (kuvassa 183): *a* rehetuba, *b* rehealune, *c* kamber, *d* koda, *e* piimakoda, *f* aganik, *t* multpenk, *g* riideait, *h* vilja-ait, *i* kelder, *j* vankerhoone, *k* heina agerik, *l* lammaste laut, *q* lääivialune, *m* sigalaut, *n* lehmalaut, *o* = *m*, *p* kyök (jossa myös ovat pajan palkeet), *r* värav kylän raitille —

talot Viron kylissä ovat yksitellen ja hajallaan, niinkuin var-
sinkin Itä-Suomessa — ja *s* on talon pelloille vievä värvä.
— Kuvassa 184: *a* rehetuba, *b* rehealune, *c* kamber, *d* koda,
jonka edessä kivinen trepp ja kahden patsaan kannattama
katos, *e* sahver, *f* kamber, josta johtavat eri portaat, ja jonka
alla on kelder, *g* köök (sen liesi on kuvattu kuvassa 130), *h*

Kuva 184. Talon pohjapiirros.
Baltisch-Port.
Tallinna.

Kuva 185. Talon pohjapiirros.
Pyhälepo. (Hiidenmaa).
Tallinna.

kuurialune (liiteri), *i* kalakamber, *j* riideait, *k* vilja-ait, jo-
hon pääsee ainoastaan edellisen kautta, *l* aganik, *m* lehma-
laut, *n* = edell., *o* = *l*, *p* ja *q* sigadelaut, *r* kamber kraamiga,
ja *s* sepapaja. — Kuvassa 185: *a*, *b*, *d* = edellisessä, *e*
kamber, *c*, *f* ja *g* elotubia, joiden muureista nousee korsteini;
h piimakamber, *i* köök (kuvattu kuvassa 127), *j* koda, *k* saun,

l, m ja n ait, *o* sealaut, *p* varjualune (katos), *q, r ja s* loomalaut.

Kaikilla nyt kerrotuilla rakennustyypeillä on se ominaisuus yhteinen, että niiden riihituvassa on liesikiuas s. o. kiuas (ahi), jonka edessä on avonainen liesi (leed l. kolle), jossa padat riippuvat haahlainpuussa l. orressa (kuvat 186—189). Koska virolaisessa riihituvassa on aina maapermanto, joka tasoitetaan sileäksi ohuella liuskamalaakakivellä, niin ei

Kuva 186. Liesikiuas tuvasta *a* kuvassa 183.

ole tarvinnut tulisijan suhteen ryhtyä minkäänlaisiin varakeinoihin, niinkuin venäläisillä aloilla täytyi tehdä. Liesi on tässä sentähden lattian tasalla, joskus painuu se sitä alemmaksikin; niin oli laita edellä kuvatussa liesikiukaassa (kuva 178). Ainoastaan sivuilla ja etupuolella on tavallisesti muutamia kiviä sitä rajoittamassa (*A a*); etukiviä sanotaan koldepääsiksi. Joko kahdenpuolen liettä tahi ainakin sen seinän puolella on suurempi kivi, jonka nimi on löugaskivi. Sille

nostetaan padat, kun ne ovat la'anneet kiehumasta, tahi lasketaan seisomaan ämpäriä y. m. astioita. Kelpaapa se vielä istumapaikaksikin, jona sitä kenties enimmin käytetäänkin¹⁾. Tähän katsoen löugaskivi kaikin puolin vastaa suomalaisen pankkoon, vaikka tämä sen kautta, että lava on rakennettu venäläiseen tapaan liesikiukaan alle, on Suomessa saanut paljoa korkeamman aseman. Kuvassa 186 on vielä lisäksi nelisnurkkainen laakakivi pystyssä toisella löugaskivellä seisomassa seinää vastaan estääksensä sitä seinustumasta. Viimeksi viitatussa liesikiukaan muodossa ei näe mitään

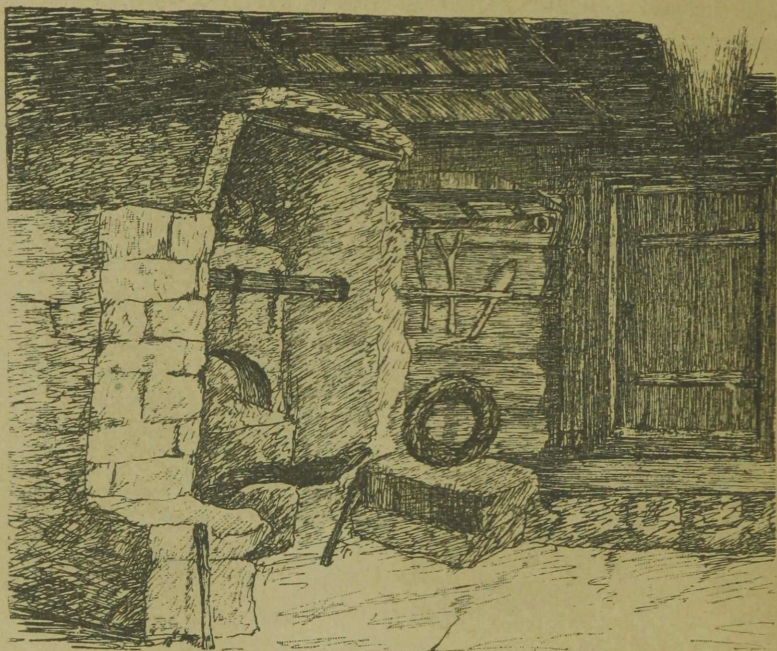

Kuva 187. Liesikiuas. Reteli. Tallinna.

lieskakiveäkään sen otsassa, vaan nousee liekki esteettömästi ylös orsia kohden. Kiuas tietysti on siksi korkea, että tästä ei ole mitään suurempaa tulenvaaraa. Kokemus lienee kuitenkin virolaisiakin opettanut varomaan tätä mahdollisuutta. Senthäden näemme usein heillä lieden sivuille rakennetuksi muurin (kts. muotoja kuvissa 187—189). Kiukaassa kuvassa 187 on liedellä ja kiukaalla erityiset kattolaitokset (A b).

¹⁾ Kalevipoegissa sanotaan Lindan poikiensa ollessa metsäsmatkalla istuneen löugaskivellä, valmistaan heille ruokaa.

Liedestä nousevia kipinöitä hajoittaa yksi laakakivi kiukaan yläreunalla. Mutta itse kiukaalla on toinen holvirakennus, jota tukemaan kiukaan tupaanpäin olevan kolkan päähän on pystytetty pieni kivi. Tämä katto johtaa löylyä ulospäin, kun vettä tulee kiukaan „kerise“ kiviltä. Itse vihtominen toimitetaan kiukaan yläpuolella olevalla istuimella (järg), jonne päästään vasemmalla olevia portaita myöden. Muodoissa ku-

Kuva 188. Liesikiuas. Lihola. Riiga.

vissa 188 ja 189 on katto nähtävästi yhteinen liedellä ja kiukaalla (A c); siksi näkyvät ainakin edellisessä kuvassa katon alta kiukaan kivet selvästi. Tämä kattolaitos kehittyi kehittymistään, tulee paksummaksi supistaen yhä enemmän lieden aukkoa (kts. kuvia 178 A d ja 190 A e). — Tärkeimpänä seurauksena liesikaton rakentamisesta on myös haahlainorsien kiinnityspaikan siirtyminen tupaorsien ja parsien seuduilta itse vasta muodostuneen liesiaukon (takan) sisäpuolelle. Täten

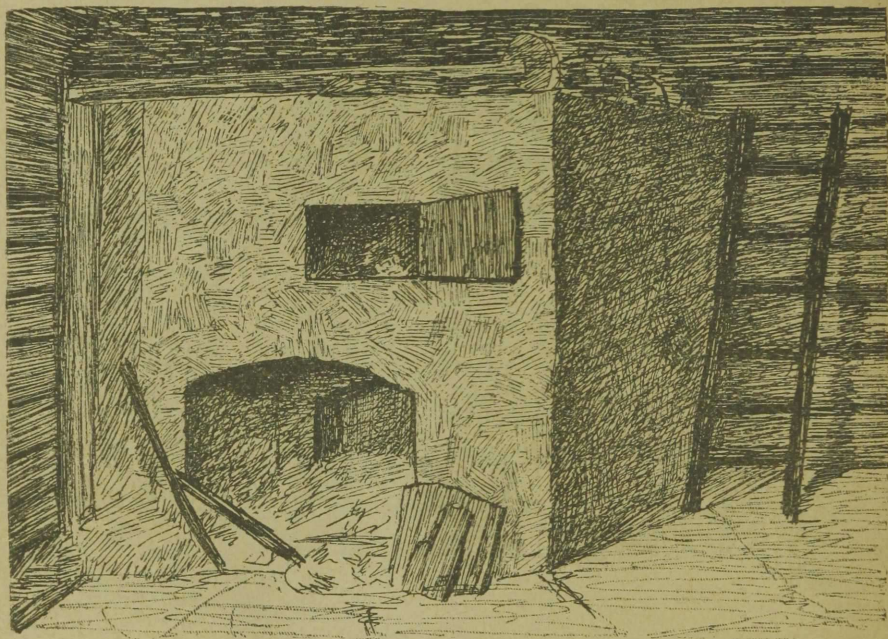
haahlat ja padat ovat kadottaneet kaiken sen yhteyden sanottujen tupaorsien kanssa, joka johtaa mieleen semmoisen alkuperäisen tupamuodon, jossa liesi ei ollut vielä yhdistynyt kiukaaseen, vaan jossa asunto oli teremissillaisen kodan kaltainen. Semmoiset liesimuodot, kuin näemme kuvissa 187—189, ovat sentähden jo kadottaneet alkuperäisen luonteensa siihen määrään, ett'ei yksistään niistä päättäen enää taitaisi kuvailla minkaltainen liesi virolaisilla alkuaan on ollut. Mutta tämä

Kuva 189. Liesikiuas. Reteli. Tallinna.

luonteen muutos on täydelleen tapahtunut vasta muodossa kuvassa 190, eli oikeammin sanottu, siitä kiukaasta on liesi kokonaan hävinnyt ja liesitakka supistunut myssyksi. Kaikki keittäminen siinä talossa tapahtuu ainoastaan kamarin pliiteissä, ja entisen riihituvan liesikiuas on muodostettu yksinomaiseksi riihikiukaaksi. Tuvassa tämmöisessä ei enää asuta; kylpömässä siinä kyllä vielä käydään; löylyä heitetään aukosta suun yläpuolella. Harvinaisia tämänkaltaiset raken-

nukset ovat vielä Virossa (taloja semmoisia kuin se, johon mainittu kiuas kuuluu, oli eräs kartanon omistaja kuitenkin rakennuttanut useampia alustalaisilleen), mutta ei ole vähääkään epäilystä siitä, että asuntorakennusten kehitys Virossa on menevä siihen suuntaan, kuin tämä esimerkki osoittaa. — Kerrotusta käy myös selväksi, että lieden kehitys mainituissa liesikiukaissa — ottamatta lukuun tietysti muotoa kuvassa 190 — on osaksi samanlaatuinen kuin se oli itsekseen seiso-

Kuva 190. Kiuas riihituvasta kuvassa 182.

vissa kyökkikeittiöissäkin. Siinä muodostui vähitellen liedestä — takka; tässä taasen näemme takkakiukaan eri alkumuodot, joka vasta Suomessa on kehittynyt edistyneempiin muotoihin.

Mitenkä kiuas pistäytyy seinän läpitse, siitä olemme nähneet niin monta esimerkkiä, ett'emme tästä seikasta sen enempää tarvitse puhuaakaan. Palkeista ja parsista on myöskin jo

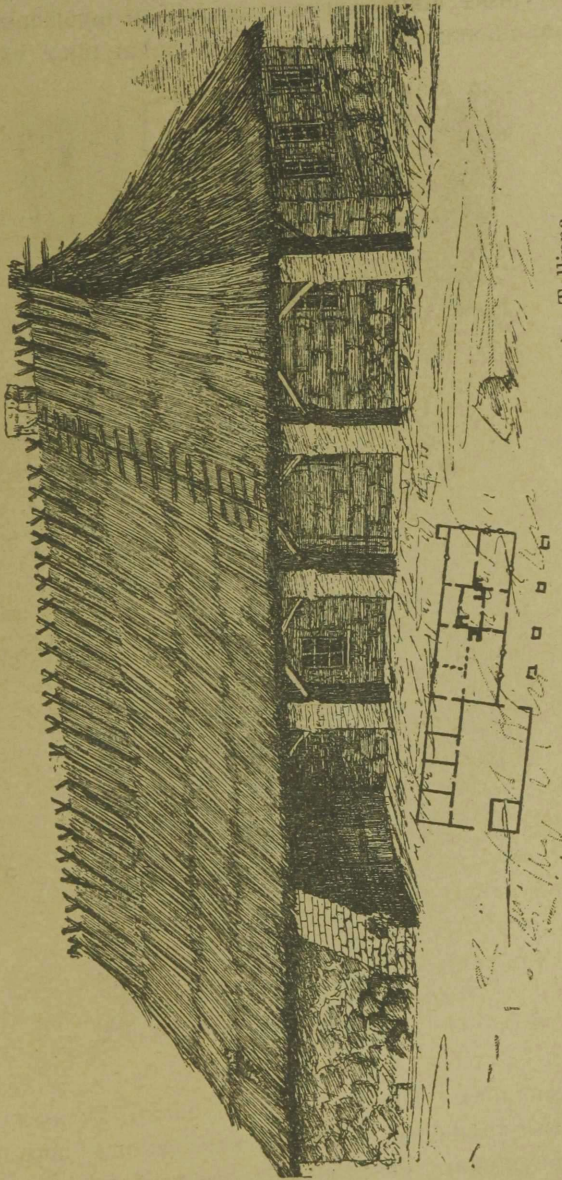
puhetta ollut; yhden niistä, nimittäin keskimäisen, näemme kuvassa 186; se kannattaa siinä kahta haahlainortta, joiden toiset päät ovat kiukaan otsalla. — Lieden edustalla ylhäällä joko parsien tasalla tahi niitä korkeammalla on usein kaksi halko- l. päreotta (piiruhalupaarid l. orred), jommoisia orsia on nähtävänä ainoastaan kuvassa 188. Huomiota ansaitsevat myös tässä kuvassa ne esineet, joita tarvitaan askaroitsemiin lieden ääressä. Sellaisia on olkinen patakraansi (kattila krants) löngaskivellä seinää vasten; siitä korkeammalla on joitakuuta kapineita kalkussa (varn) seinällä, ja vähäsen ylempänä on hylly (riiol). Seinät ovat niin sisältä, kuin ulkoakin piilumattomat. — Nurkkia nimitetään seuraavalla tavalla: 1) lie esine nurk eli se nurkka, joka on kohta oikealla kotaovesta sisään astuttua (e. m. rakennuksessa kuvassa 182); 2) reieukse kõrvanurk vastapäätä kiuasta; 3) taka nurk, toinen riihalusen puolinen nurkka vastapäätä ensimmäistä nurkkaa; 4) ahikörvanurk on samalla puolella kiukaan takana ja 5) ahinurk on kohta vasemmalla kotaovesta ja lähinnä liettä. — Tässä ansaitsee myös mainitsemista, että muutamassa riihalusessa oli keskellä lattiata erityinen suurempi paasi, jota sanottiin pörmkiveksi. Nähtävästi se on siinä nykyään ihan ilman aikojaan ja lienee kenties vaan jäännöksenä riihalusessa muinoin löytyneestä liedestä.

E. Niinkuin jo usein olen maininnut, on kaikilla tähän asti kerrotuilla rakennuksilla ollut se yhteinen ominaisuus, että niiden riihituissa on liesikiuas ollut toista tahi toista ylläkerrottua muotoa, ja että varsinainen kotakeittiö liesineen on aina ollut erityisenä rakennuksena. Paitsi näitä on Virossa vielä muutamia toisia rakennuksia, joita esityksemme ei saa jättää huomioon ottamatta, mutta jotka ovat osaksi aivan vierasta tyyppiä. Niitä toisin ei ole monta; pääasiallisesti kuuluvat tähän lukuun virolaiset kapakat eli n. k. körtsit sekä muutamat talonpoikaisasunnot. Mutta ne ansaitsevat huomiota sentähden, että rakennustyyppillä, johon ne kuuluvat, on (ainakin Virossa) se ominaisuus, että liesi siinä ei ole ainoastaan yhteydessä tupakiukaan kanssa, joten tämä muodostuu liesikiukaaksi, vaan on erityinen

kotakeittiö liesineen siinä olemassa yhteydessä itse tuparakennuksen kanssa. Joskin liesiä ennen muoin lienee löytynytkin kotanimisissä suojissa (nykyisissä riihialusissa ja porstuissa) virolaisillakin, niinkuin todenmukaista on, niin se nykyisissä, tavallisissa asunnoissa heillä poikkeuksetta niistä on siirtynyt tupaan. Tässä uudessa tyyppissä, jossa myöskin on alkuaineksena kota ja tupa, on sitä vastoin liesi aina pysynyt kota-porstuassa, siinä kehittyen takaksi. Vieraana Virossa on tämä rakennustyyppi kotimainen Saksassa, jossa se käsittää yleisimmän talonpoikaisrakennustyyppin, ja jossa sitä sanotaan frankilaiseksi. (Ainoastaan Saksanmaan itäisissä ja koillisissa osissa tavaataan rakennuksia, joilla on selvä muodollinen sukulaisuus virolaisten *B* ja *D* tyyppisten rakennusten kanssa)¹⁾. Tunnettu onkin, että ainoastaan kartanon omistajilla Virossa on oikeus rakentaa kapakoita; josta me sentähden saammekin selityksen siitä, miten tämä poikkeava rakennustyyppi on ilmestynyt muitten kansallISRakennustyyppien keskelle.

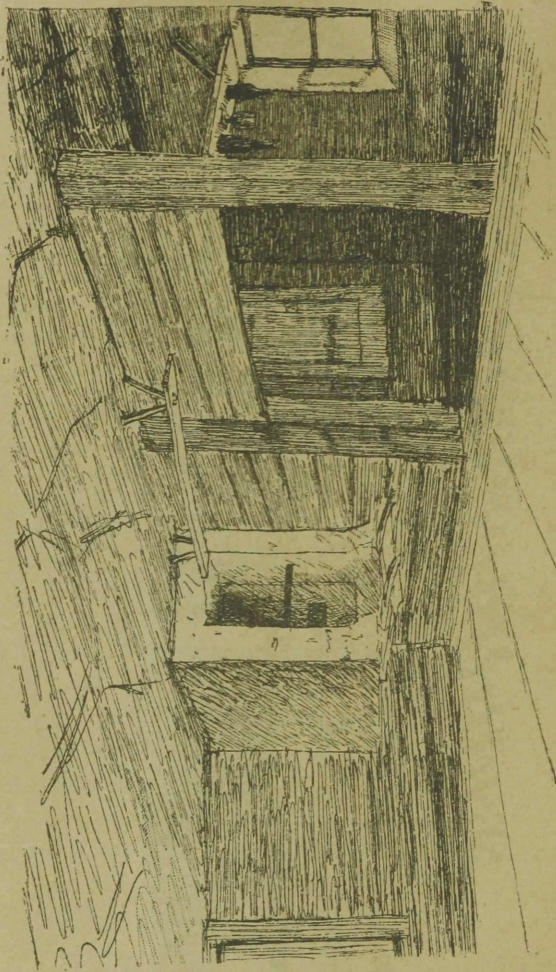
Tätä frankilaista tyyppiä on meillä siis ensiksi körts kuvassa 191. Ensinnä on siinä oikealla päädyssä kaksi kamaria (elokamber), joilla on yksi yhteinen kakluuni toisessa kamarissa — mahdollisesti pistäytyy sen perä riihitupakuukaan tapaan seinän läpitse, joten toinenkin kamari lämpii. — Sitten seuraa kolme pientä kamaria vierekkäin; näistä on ensimmäinen porstua (koda), jonka ovi oli toisen ja kolmannen patsaan keskivälillä (mitenkä sitten kuvassa lieneekään); keskimäinen on kyökki, jossa on kaksi avonaista liettä kahdessa vastakkaisessa nurkassa, joissa padat riippuivat haahloissa. Kyökin koko katto oli kivistä holvattu, jotta savu ja säkenet kumpaisestakin liedestä ylhäällä yhtyivät yhteiseen korsteiniin (korsnas) eli kivireppänään. Kyökin takana oli vielä pieni suoja (sahver), joka samassa oli läpikäytävänä toisesta asuinkamarista kapakkatupaan vasemmalla. (Mainittu

¹⁾ Vrt. R. Henningin teokseen *Das deutsche Haus*. Strassburg. 1882; paras teos, mikä tältä alalta on Saksassa ilmestynyt.

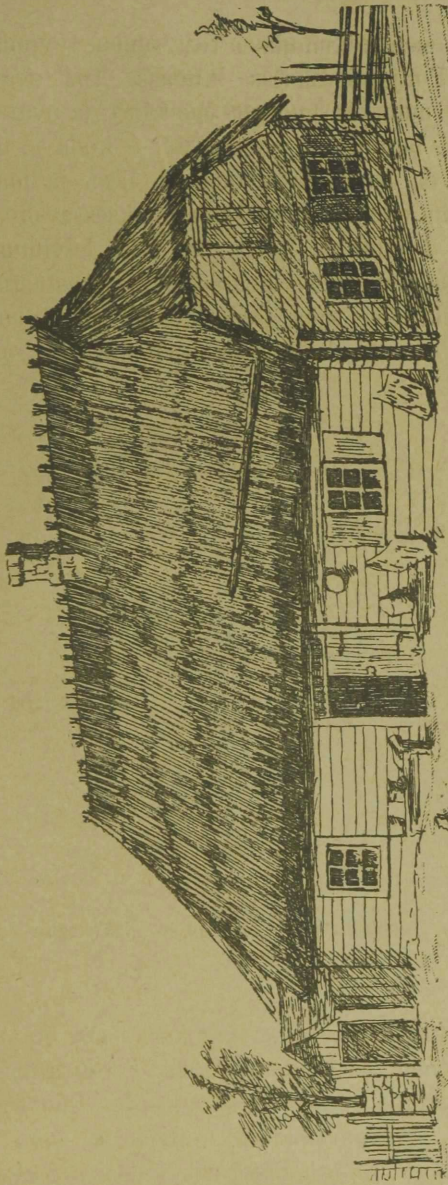
Kuva 191. Körts (kapakka). Reteli (lähellä Haapsaloo). Tallinna.

kolmijako, jossa kyökki liesineen on keskellä, tietysti ei ole tässä tyyppissä alkuperäinen, vaan siihen myöhemmin tullut, ja alkuperäisimmässä rakennuksessa onkin tämä väli yhtenä

Kuva 192. Edellisen körtshoovan sisusta.

kotakyökkisuojana). Tuvan sisusta nähdään kuvassa 192. Liesi on tässä täydelliseksi takaksi muodostunut, mutta sen takana on leivinuuni. Vasenpuolinen päätyosa, joka on muuta rakennusta leveämpi, muodostaa kapakan tallin (körtshoov),

Kuva 193. Tuparakennus. Joglehti. Tallinna.

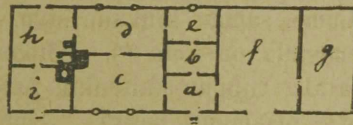
jossa paitsi kivikellaria, johon ovi johtaa tuvan tiiskin takaisesta osastosta, on useampia pienempiä raavassuojia.

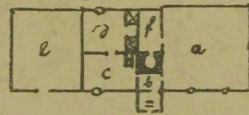
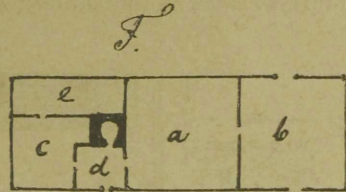
w sulasteait (renkien aitta); — *x* saun, *y* pesukyök, *z* sepapaja;
— *ä* kyin, *ä* vesk, *ö* kaiv, *d'* öuepäälaine ja *c'* aed.

Edellisen talon vieressä oli Jeglehdissä koulurakennus, joka ennen oli ollut körtsinä.

Muutetun arvonsa johdosta on sen rakennuksellinen sisus myös melkoisesti muuttunut. Mutta selvästi kuitenkin huomaa sen pohjapiirroksesta (kuva 195), että sen alkuperänä on tyyppi *E*. *a* on nimittäin koda, *b* kalukamber, joka nykyään on pimeä ja autioksi heitetty, on ennen ollut keittiökyökkinä, josta, rakennuksen kuolukartanoksi muututtua, hävisi liesi ja tämän päältä korsteini; *e* koolituba, *d* elotuba, *e* piima- l. käsikamber, *f* reiealune, *g* laut, *h* kyök ja *i* pesukyök.

Kuva 195. Koulurakennuksen (ent. körstin) pohjapiirros. Jeglehti. Tallinna.

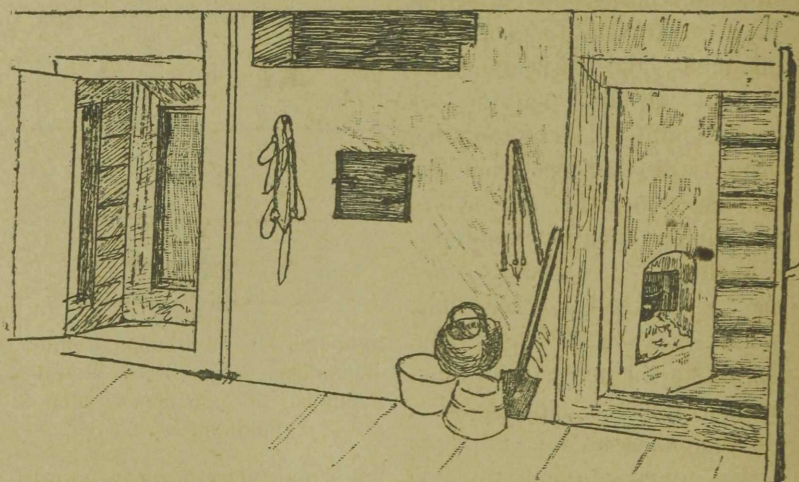

Kuva 196. Y. Muutaman koulurakennuksen pohjapiirros. Reteli. Tallinna. *F*. Lättiläisen talon pohjapiirros.

c eikä tuvassa *d* omia tulisioja, vaan pistäytyy kyökin *h* uuni seinän läpitse niin, että se perällään lämmittää molempia tupia. Kyökissä oli paitsi sitä vielä hella ja pesukyökissä muuripata. Täten koko tässä rukennuksessa ei ollut liesikiuasta, eikä (liesi-) takkaa. — Tämä rakennusmuoto osoittaneekin siten, että nämät tulisijatyyppit alkavat hävitä Virossa.

F. Vihdoin esitän yhteydessä edellisen kanssa vielä Retelin pitäjämästä Haapsalon seuduilta yhden koulurakennuksen, joka tyyppilliseltä kannalta melkoisesti poikkeaa edellisistä. Tällä koulutalolla on nimittäin se omituisuus, että sen liesikiuas on siinä paikassa, jossa edellisen tyyppin mukaan pitäisi oleman kyökki liesineen, sillä *b* (kuva 196 *Y*) on tässäkin paikassa koda, *a* koolituba, *c* ja *d* elotubia. Näi-

den keskellä on siis kiuas, ja sen suu on kotaa vastakkaiseen suuntaan *f*; (kts. myös kuvaa 197, jossa meillä on edesämme saman kiukaan sivu, katsottuna koulutuvasta *a*, vasemmalla on kota *b*). Kiukaan suussa, vaikka onkin hyvin matala, riippuu kuitenkin patoja haahloissa, joiden kannatusortta otsamuuri peittää. Kun tahdotaan lämmittää koulutuvaa, avataan pieni pelli keskellä kiukaan sivua. Tuvassa *c* on hella, josta rööriä käy muurin läpitse huoneeseen *d*; siinä muurissa siis ei ole mitään tulisijan aukkoa, vaan saadaan

Kuva 197. Kiuas, katsottuna tuvasta *a* kuvassa 196 Y.

lämmintä muurista pienen pellin kautta. Rakennuksen päässä on vielä aitta *e*.

Tähän omituiseen rakennusmuotoon saanemme selitystä, kun vertailemme sitä eräisen toiseen pohjapiirrookseen, jonka sanottiin — sillä itse en ole sitä nähnyt — edustavan tyyppillistä lättäläistä asuntoa. *b* (kuva 196 F) on siinä riihalune, *a* itse riihitupa, *d* kotaporstua, *c* ja *e* ovat kamaria. Omituista on tässäkin, että kiuas on vetäytynyt tuvan ulkopuolelle eli porstua- ja kamaripuoleen. Ainoa pääasiallinen eroitus edellisen ja tämän rakennuksen välillä on siinä, että kiukaan suut ovat eri suunnille käännetty. Mitenkä tämä

erilaisuus lieneekään selitettävä, on kuitenkin kiukaan asema tyyppillisenä yhteytenä näiden rakennusmuotojen välillä. (Henning'in mukaan löytyy Koilis-Saksassa rakennusmuotoja, joilla on sama omituisuus). Me nimitämme tätä tyyppiä toistaiseksi lättiläiseksi.

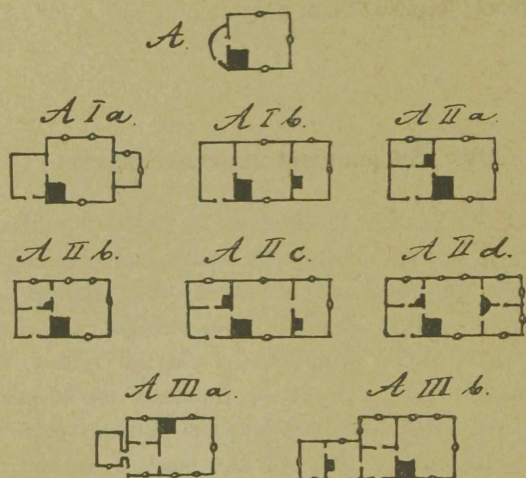
Virolaiset vesikatot täytyy niinkuin lukuisista kuvista jo huomaa — rakentaa kattotuolilla (sarikad), jotka nousevat räystäältä harjalle. Poikki näitä käy ruodepuut (rooviridvad l. rooviroikad), joille oljet lasketaan. Oljen paikalla pysymistä varten malot (katuse matrad — vrt. tähän mordval. mätramaa) kiinnitetään harjalle.

XIV. Suomalaiset tuparakennukset.

Milt'ei kaikkialla mailmassa on telttaa muinaisina aikoina käytetty alkuperäisimpänä asuntorakennuksena. Suomen heimoilla on niinkään pistekota ollut, mikäli tiedetään, vanhin asunto. Siinä luonnollisesti tulisija, avonaisena liehtenä, sijaitsi keskellä huonetta. Aivan toinen oli laita kiukaan suhteen. Se asetettiin huoneen nurkkaan kenties jo siitä syystä, että sen kokoonpano musukivestä tahi savesta vaati sitä tuetta, jota nurkka saattoi antaa. Mitenkä sen asema vaihtelee Wolgaheimojen ja Viron rakennuksissa, olemme edellisessä nähneet. Sen ohessa huomasimme, että kiuas virolaisissa asunnoissa on ollut rakennusten kehityksen määrääjänä, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, sillä se on ollut keskipisteenä, jonka ympärille, on yhä uusia kamaria toinen toisensa perästä järjestetty. Suomen maahan tultua ja sen tulisijarakennuksia tarkastaessamme huomaamme pian, että tulisijalla täällä ei ole niin valtavaa merkitystä niiden kehityksessä, sillä huoneiden lisääntyminen tahi oikeammin niiden liittyminen itse päarakennukseen on Suomessa tapahtunut aivan toisella tavalla kuin Virossa, eli toisin sanoin, niitä ei ole järjestetty Suomessa juuri ensinkään kiukaan ympärille. Tässäkin suhteessa vallitsee siis joku

itsenäisempi henki, joka ilmestyy varsinkin siinä ilmiössä, että virolaisen tuparakennuksen niin sanoakseni alkuainekset: kota, riihi ja sauna ovat paikottain Suomessa kenties aina olleetkin toisistaan erillään. Näitten aineksien yhteensulaminen lieneekin pidettävä enemmän saksilais-virolaisena, kuin skandinaavialais-suomalaisena rakennusomitusuutena¹⁾.

Yksinkertaisimmaksi tupamuodoksi täytyy meidän tietysti otaksua semmoista rakennusta, jossa on vaan yksi suoja, nimittäin itse tupa, jonka edestä joko puuttuu porstua, tahi jossa on joku alkuperäinen lauta- l. seivässuoja porstuana.

Kuva 198. Suomalaisten tuparakennusten pohjapiirroksia.

Tämmöisessä porstuassa on luonnollisesti vaan yksi ovi. Täten saamme ensimmäisen tupatyyppin alkumuodon kuvassa 198 A,

¹⁾ Yleensä otaksuu kuitenkin moni, että Suomessaakin nämä eri rakennukset alkuaan oltuaan yhdessä vasta vähitellen ovat irtaantuneet toisistaan, s. o. sauna ja riihi olisivat vasta myöhemmin ilmestyneet itsenäisinä rakennuksina. Tosin meillä onkin viittauksia siihen, varsinkin Länsi-Suomesta (vrt. sivuun 151), mutta epäillä saattaa, onko tämmöinen „virolaisuus“ ollut ensinkään olemassa kaikkialla Suomessa. Ainakaan ei Kalevala mainitse tätä vanhanaikaisuutta rakennusten suhteen ensinkään. Mutta tämä kysymys ansaitsee tulla erinäisen tutkimuksen aineeksi.

johon perustuvat tuparakennustemme alkuperäisimmät kehitykset, jotka saattavat tapahtua monella tavalla. Ensiksi tehdään yksi huonesuoja lisäksi. Mutta minkäkaltainen se on ja mihin kohtaan tyyppin alkumuotoon se liitetään, se on vaikeampaa ratkaista.

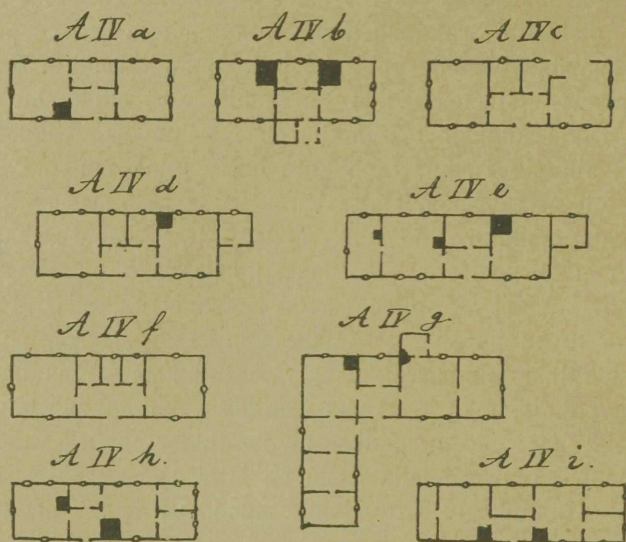
Jos muistelemme niitten rakennusten luonnetta, joita jo olemme oppineet tuntemaan, niin huomaamme, että tämä lisäys Virossa säännöllisesti tehtiin tuvan (ja kiukaan) puolelle, mutta Wolgan heimoilla venäläiseen tapaan ensin aitan, ja vihdoin lämpöisen vierastuvan rakentamisella porstuan toiselle puolelle, joka usein siten sai kaksi suutasuksin olevaa ovea. Tätä kehitystapaa me myöskin tapaamme Suomessa, johon se lienee tullutkin Venäjältä. N. k. nowgorodilaisen tyyppin rakennuksissa tapasimme kyllä kamaria myös tuvan ohessa, jopa sen allakin (kun karsina oli siksi muuttunut), mutta ne olivat toisella tavalla siihen yhdistetyt, kuin Virossa ja Suomessa. Näissä Venäjän Karjalan rakennuksissa oli myös kaikissa kehittyneimmissäkin muodoissa yhteisen venäläisen alkutyyppin luonne näkyvissä siinäkin kohden, että vastapäätä tupaa, siitä eroitettuna ainoastaan porstualla, oli aitta tahi vierastupa. Kun siis Suomessa näemme lisähuoneita liitettävän alkuperäiseen tuparakennukseen sekä venäläistä että virolaista rakennustapaa, niin pidämme jälkimäistä verrattain enemmän suomalaisena, vaikka sekin monessa kohdin liittyynee rakennustapoihin germanilaisilla aloilla.

Vaikka tämän johdosta virolaistupatyyppeiden kasvaminen on suomalaisen alkuperäisen tuparakennuksen kehityksessä ensimmäisenä johdatuksenamme, on kuitenkin tässäkin kohdin suuri eroitus kahdenpuolen Suomen lahtea, kuten äsken jo kerroin sanoessani, että kamarien asettaminen meillä ei riipu kiukaasta. Siis kamari rakennetaan Suomessakin tuvan puolelle, muutta ei kiukaan taakse, vaan ilmestyy se itsenäisenä liitteenä tuvan kylkeen, niinkuin kuva *A 1 a* osoittaa, jossa myös porstua on tehty nelisnurkkaiseksi. Niinkuin näkyy muutamista edempänä kuvatuista rakennusmuodoista, joissa myös on lämpöisiä tuvantakaisia kamaria, on tällä kamarilla usein erityinen ovi pihalle, jolloin ovi sen ja tuvan vä-

liltä puuttuu; tätä omituisuutta on luullakseni pidettävä alkuperäisempänä, sillä se soveltuu siihen itsenäisyyden periaatteen, joka niin monella tavalla ilmestyy seuraavissa rakennusmuodoissa, ja jonka mukaan päärakennuksen suureneminen tapahtuu siten, että sen oheen asetetaan itsenäisiä huoneita, jotka sittemmin vähitellen sulaavat yhteen päärakennuksen kanssa yhdeksi sopusoinnilliseksi kokonaisuudeksi. Niinpä on tässä nyt käsillä olevassa kehityksessä myös käynyt. Seuraava muoto *A I b* näyttää meille tässä suhteessa jo täydellisemmän kehityksen. — Mutta tuvan peräpuoli ei ole ainoa kohta, johon kamarin saattaa asettaa, vaan ovat sen kaikki puolet siihen yhtä sopivat. Myöskin sivuseinän takana saattaa joskus kamari sijaita. Tämän kamariaseman tapaammekin eräässä muissa kohdin kuitenkin paljoa edistyneemmässä rakennuksessa, jonka pohjapiirros on edempänä kuvattu. Kolmanneksi saattanee kamarin rakentaa samalle puolelle kuin porstuaakin, joten porstuan täytyy supistua, vaan sen alkuperäinen ominaisuus olla kodan tapaan varustettuna yhdellä ovella kuitenkin sillä pysyy. Tätä Suomessa hyvin yleistä muotoa esittää meille kuva *A II a*; sitä saattaa pitää uutena päämuotona tyyppiä *A*. (Virolaisissa rakennuksissa tyyppiä *C* ja *D* vallitsee usein samanlaatuinen (porstua-) kamari järjestelmä, mutta eroitus virolaisen ja suomalaisen järjestelmän välillä on etupäässä siinä, että (kota-)porstua lienee myöhemmin ilmestynyt virolaisilla kamarin puolelle, kun se sitä vastoin Suomessa näyttää olleen tällä paikalla ennen kuin kamari siihen lisäksi tuli). Huomattavaa on tässä kuitenkin, että tuvan kiuas on toisessa oven nurkassa, eikä siinä, johon kamari yhtyy. Enkä ole Suomessa koskaan huomannut, että kiuas olisi rakennettu pistäytymään seinän läpitse kamaria lämmitämään, vaan on tämä jälkimäinen, jos se on lämmitettävä, varustettu erityisellä takalla tahi kakluunilla. Alkuaan on kamarilla meillä tavan mukaan ollut ovi ainoastaan porstuaan, sitten on siitä tehty ovi tupaan, jolloin ovea porstuaan ei ole ollut, ja lopuksi on se saanut molemmat ovet: sekä tupaan että porstuaan, niinkuin muoto kuvassa *A II b* osoittaa, jota meidän sentähden on pitäminen edellistä uudempana ke-

hityksenä. — Edellisen kehityksen nojassa syntyneitä muotoja ovat tuvat kuvissa *A II c* ja *A II d*, joissa on kamarereja tuvan molemmissa päätypuolissa. Jälkimmäisessä on peräkamari vielä jaettu kahtia. Mitä porstuakamariin erittäin tulee, niin sen saattaisi luulla syntyneen yksinkertaisesti siten, että porstua on jaettu kahtia, eikä siihen sitten muuta selitystä tarvittaisi. Niin se nykyään todella saadaankin aikaan, mutta nykyajan rakennustapaan ei tietysti ole luottamista sen syntyä etsiessä, sillä siitä me, tarpeellisten välimuotojen puutteessa, saatamme selville päästä ainoastaan vertailemisen kautta etsimällä rakennustavan alkumuotoja ja tyyppejä. Kun edempänä olemme oppineet tuntemaan toisenkin tyypin rakennuksia, selvenee vielä paremmin, että uuden huoneen lisäksi rakentaminen todellakin on rakennuksen kehityshistoriassa alkuperäisempi tapa kuin entisen jakaminen. Sama seikka oli myös huomattava Virossa. Tämän perustuksella taidamme melkein varmaan päättää, että porstua-kamari alkuaan ei ole syntynyt porstuan jakamisella, vaan siten, että erityinen kamari on siihen lisäksi rakennettu, kun sitä vastoin itse tuvan perällä olevan kamarin kaksi osaa saattaa ajatella saaduiksi jakamalla, koska yksikin huone toisinaan täyttää sen paikan, eikä tässä päätypaikassa milloinkaan havaita useampia itse päärakennuksesta irrallaan olevia kamaria, niinkuin porstuan puolella usein on laita useissa muissa muodoissa. — Tähän asti esittämässäni muodoissa on tyyppin edistys tapahtunut pitämällä, niin sanoakseni, tupaa keskipisteenä, mutta se ei suinkaan ole ainoastaan siihen supistunut, vaan on tämä keskuus siirtynyt vähitellen porstuaan yhteydessä uuden porstuakamarin kanssa, jotta aivan uusi keskuus on ilmestynyt, ja niin tälle tyyppille syntynyt toisia, yhä edistyneempiä muotoja. — Ensimmäinen askel tähän suuntaan on meillä muodossa *A III a*, jossa pieni itsenäinen aitta on asetettu porstuan toiselle puolelle, ovi vastapäätä tuvan ovea. Samaan suuntaan on muodostusta sitten jatkettu (*A III b*, jossa on kamari ja aitta), kunnes melkein yhtäläinen tuparakennus on tullut tehdyksi toisellekin puolelle porstuaa ja kamaria, jotta taasen uusi kokonaisuus on syntynyt (*A IV a*). Mutta edistys yhä jatkaa.

Muodossa *A IV b* näemme nyt semmoisen ilmauksen, josta äsken puhuimme, nimittäin, että porstuan puolelle on tehty pieni erityinen kamari (kenties tässä aitta), joten rakennuksessa on kaksi tupaa ja kaksi kamaria. Seuraavassa rakennuksessa on sama lukumäärä huoneita, mutta tässä ovat kamarit likemmin liitetyt sen yhteyteen tekemällä niitä kaksi porstuan perään. Samanlaatuisia ilmiöitä, kuin edellisessä olen selittänyt, näemme muodoissa *A IV d*, *A IV e* ja *A IV f*, jonkatähden ne eivät kaivanne selitystä. Myöskin *A IV g*

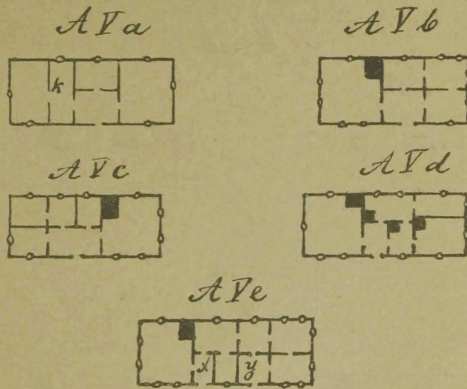

Kuva 199. Suomalaisia tuparakennusmuotoja.

kuuluu tähän ryhmään, jonka tuntomerkki on erinäisten kamarien liittyminen päämuotoon *A IV a*, vaikka tässä on toisen tuvan sivulle rakennettu kolme suojaa peräkanaa, joten kulmarakennus on syntynyt. Omituiselta näyttää myös tuo pieni kamari toisen tuvan toisella sivulla, mutta se soveltuu aivan siihen kehitystapaan, joka näillä kamareilla on yleinen. Tähän ryhmäjaksoon luettakoon myös muodot *A IV h* ja *A IV i*, jotka eroavat edellisistä siten, että toisen tuvan takainen kamari on nähtävästi jaettu kahtia. Suurempaa merkitystä näyttää olevan sillä, että toista tupapuolta

ruvetaan paloitlemaan useampiin huoneisiin, jotta koko tuo kaksoistupaluonne katoaa. Siten syntyy toinen verrattain myöhempi ja kehittyneempi muotoryhmä, jonka etukynteén pantakoon välimuotona tuparakennus kuvassa *A V a*, joka on tehty tuparakennuksesta (l. oikeastaan n. k. pihanpäästä), jossa kyökki on toisessa tuvassa.

Seuraavissa muodoissa on tämä suunta selvempi: *A V b* — muodossa *A V a* on vaan laipio jakamassa toista tupaa — *A V c*, *A V d* ja *A V e*. Suurimmillaan näemme tämän paloittumisen viimeisessä pohjakuvassa; siinä esitetyssä rakennuksessa on suojia niin monta, että on katsottu tarpeelliseksi tehdä näille toinen erityinen porstua *y*. Ken-

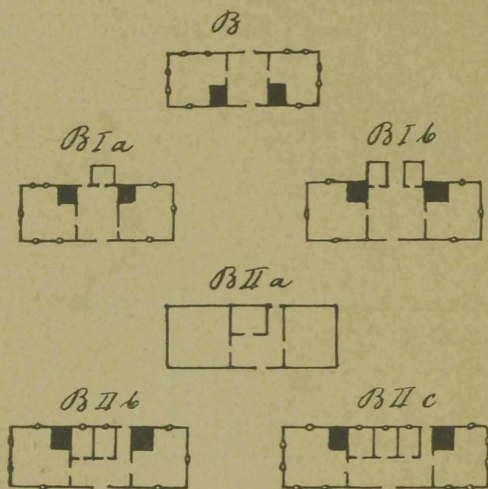

Kuva 200. Suomalaisia tuparakennusmuotoja.

ties tätä viidettä ryhmää myös saattaa pitää jatkona ryhmälle *A III*.

Tyyppi *A* perustuu, kuten sanottu, porstuan yksiovisuuteen. Virossa olikin ainoastaan semmoisia porstuoita. Toisen tyyppin rakennuksilla meidän maassamme taasen on tuntomerkkinä kaksiovisuus, joka on venäläis-suomalainen ominaisuus. Sillä jos kiinitämme huomiomme muutamiin varsinkin mordvalaisiin ja (Venäjän) karjalaisiin tuparakennuksiin (kuvissa 32, 33, 63, 116, ja 124) niin näemme niissä, 1) että porstualla on kaikissa kaksi ovea, ja 2) että kahdenpuolen sitä on useimmissa tupaa (tahi toisinaan aitta toisella puolella), joten siis kaksoistuvan rakennustapa vallitsee myöskin Wolgan seuduilla.

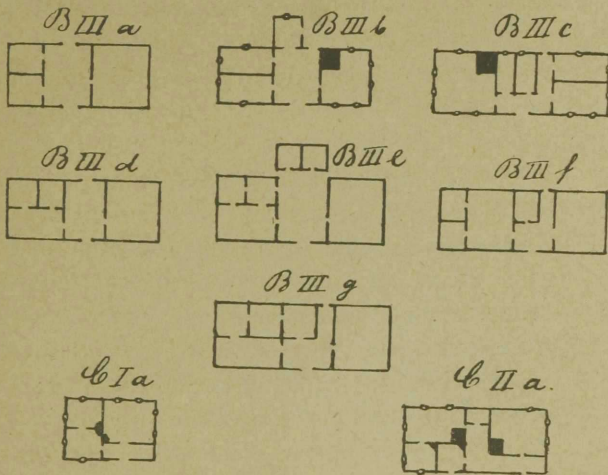
Siten olemme myös Suomessa saaneet alkutyypin *B* (kuvassa 201), jossa on kaksi usein melkein samallaista tupaa vastakkain, yhteinen kaksiovinen porstua välissä. Tässä tyypissä on siten tämä porstua alusta saakka ikään kuin rakennuksen keskipisteenä, joksi se osaksi vähitellen kehittyi myös ensimmäisessä tyypissä, joten se ominaisuus sentähden on Suomessa hyvin yleinen. — Muuten seuraa kehitys tämän tyypin muodostuksissa yleensä niitä periaatteita, jotka me jo huomaisimme johtaviksi edellisessä tyypissä. Tyypin alkupe-
räinen omituisuus antaa kuitenkin aihetta kaikellaisiin omitui-

Kuva 201. Suomalaisia tuparakennusmuotoja.

siin muotoihin, joita edellisessä tyypissä oli mahdoton aikaan saada. Se pääomitusuus, jota tarkoitan, on siinä, että porstuan toisen oven oheen ilmestyy yksi tahi useampia suojia, jotka vähitellen yhä likemmin liittyvät, niin sanoakseni, orgaanilliseen yhteyteen porstuan kanssa. Ensiksi asettuu siihen hyvin yksinkertainen aitta *B I a* ruokaa tahi muuta tavarata varten, sitten vielä toinenkin *B I b*; näiden väliin jää tyhjä sola. Olen jo ennen maininnut että alkuaan lisärakennukset tehtiin itse rakennuksen ulkopuolelle ja niinpä nämätkin suojat, olkoot ne sitten puotia tahi kamareja, alussa sijaitsivat rakennuksen ulkopuolella, mutta sittemmin anastavat yhden osan

porstuasta (*B II a*, *B II b*, *B II c*), vaikka se tosin tässä tapahtuu uuden tyyppin mukaisesti. Luonnollisesti saattaa nimittäin ajatella, että koko ryhmä *A IV* olisi kehittynyt ryhmästä *B II* siten, että toinen kapea solaovi olisi aivan poistunut kamarien anastettua koko peräpuolen porstuata. Ja niin on epäilemättä monesti tapahtunutkin. Kumpaisessakin tyyppissä on kaikissa tapauksissa kamari myöhemmin ilmestynyt porstuaan, ja siinä siis on yhtäläisyys, mutta erilaisuus on lähtenyt siitä, että tyyppissä *A* kamari on ensin lisäksi tullut, ja vasta sitten tehty toinen tupa sille ja porstualle ikäänkuin jatkoksi, kun sitä vastoin tässä tyyppissä on ollut kaksi

Kuva 202. Suomalaisia tuparakennusmuotoja.

tupaa ja kamari on vaan tungettu niiden väliin. Emme aio yrittääkään ruveta päättämään, kumpiko kehitys historiallisesti on vanhempi, ja mikä tyyppillinen kehitys kamarin ilmestymisen suhteen porstuaan olisi meillä siten kansallisempi.

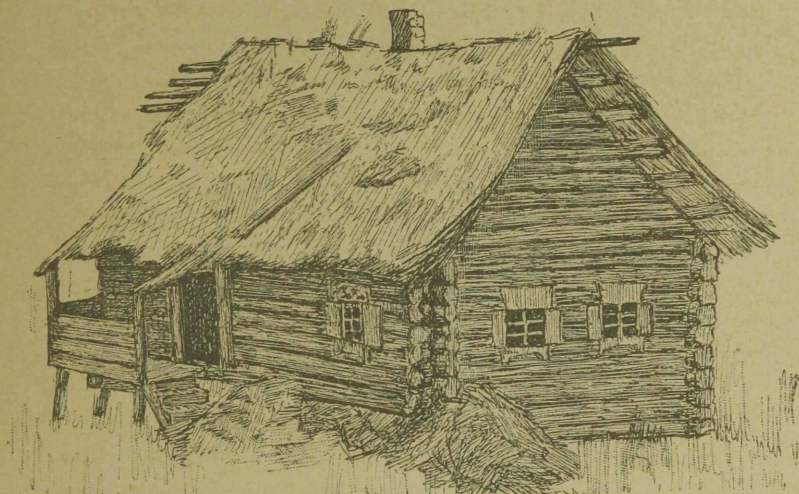
Kosk'ei kerrottu tupiemme kaksoisuus ole niin käsiteltävä, että molemmat tuvat olisivat aina aivan saman alkuperäisen mallin mukaan tehtyt, niin voipi toinen niistä muuttua muuttumistaan ajan vaatimusten ja kehittyneemmän sivistyksen mukaan. Niinpä on toisinaan toinen tupa eli pirtti, toinen tupanen, toinen pakari, eli etehinen eli

sali. Näihin muutoksiin kuuluu myös toisen tuvan jakaantumisen useampiin huoneisiin. Siitä oli meillä jo ryhmässä *A V* muutamia esimerkkejä, joihin siis vertailtakoot tämän tyyppin samanlaatuiset muodot. Yksinkertaisin muoto tässä uudessa jakoryhmässä on tupa *B III a* (kuvaa 202). Pohjapiirroksessa *B III b* liittyy vielä tämän kolmannen ryhmän yksinkertaisimpaan muotoon ryhmä *B I* porstuakamarin ennen mainitulla tuntomerkillä; piirroksen *B III c* kamari-muotoon on taas verrattava ryhmän *B II a* samanlaatuinen omituisuus. *B III d*:ssä on toinen puoli rakennusta jaettu kolmeen osaan, johon uuteen lisättyyn jakoon muodoissa *B III e*, *B III f* ja *B III g* tulee lisäksi samanlaatuiset lisäykset, kuin kahteen edelliseenkin muotoon. Kahdessa viimeisessä piirroksessa kuvatuista tuparakennuksista pidän jälkimmäistä myöhempänä kehitysmuotona, koska siinä porstuakamarikin on likeisemmässä yhteydessä muitten kamarien kanssa, jommoiseen yhteyteen koko tuparakennuksen kehitys juuri pyrkii pyrkimistään.

Lopuksi on meillä pari tuparakennusmuotoa, jotka kuuluvat Suomessa aivan outoon tyyppiin, jonka me sitä vastoin tapasimme Virossa sitä lukuisammin edustettuna. Piirroksessa *CI a* kuvattua tupaa katsoessamme, näyttää siltä, kuin olisi edessämme virolainen tupamuoto *B* (kuva 164), mutta ilman rehealusta. Eroitus on kuitenkin siinä, että rakennuksessa *CI a* tulisijoja on joka huoneessa, ja tupakiuas ei ole virolaiseen tapaan takanurkkaan asetettu. Tupapiirros *CII a* kuuluneen myös tähän tyyppiin, vaikka se on omituinen suomalainen kehitys siitä.

Edellisten tuparakennusten tyypillistä kehitystä esittäisämme, opimme tietämään, että Suomessa tuparakennus on kehittynyt itsenäisten suojaosien liittymisellä pääosaan. Kaikilla Suomessa saatamme siinä kohden tavata esimerkkejä kehityksen eri asteista. Lounais-Hämeessä ja Etelä-Pohjanmaalla, jossa päärakennus useimmiten on saanut ulkonaisesti eheän muodon, eivät tyyppien alkuperäisimmät asteet kuitenkaan ole aina niin silmiin pistäviä ja tavallisia, kuin Karjalassa ja Savossa. Pohjoisemmalla Pohjanmaalla saattaa kui-

tenkin myös useammin tavata tuparakennuksia, joilta vielä puuttuu ulkonainen eheys. Nämät seikat joutuvat ensikynnässä huomioomme seuraavassa esityksessä, jossa aiomme esittää useampia tuparakennuksia sisustineen eri paikkakunnilta Suomessa. Mutta edellisessä esityksessä tarkastimme näitten rakennusten tyypillistä kehitystä ulkonaisesti ja kokonaisuudessaan. Nyt tahdomme ottaa ne asiallisemman tarkastuksen alaisiksi katsoen etupäässä itse tupien sisälliseen järjestykseen l. muodostukseen. Tässä suhteessa tulemme eroittamaan toisistaan neljä tupa-ryhmää: etelä-karjalainen, sa-

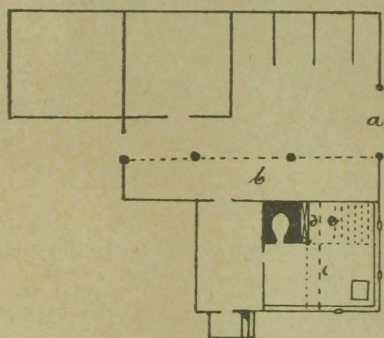
Kuva 203. Tuparakennus. Tuuteri. Pietari.

volainen, pohjalainen ja hämäläinen. Nämät ryhmät (tyypit) eivät aina ole maakunnittain.

A. Etelä-Karjalaisen savutuvan päätuntonmerkki on siinä, että liesikiukaan kolkassa on suuri, paksu patsas, josta lähtee kaksi ortta, jota vastoin n. k. jako-orssi (pitkin tupaa) puuttuu. B. Savolaisen pirtin liesikiukaasta puuttuu patsas ja siitä lähtevät orret, mutta sen sijaan on sillä sekä jako- että pilari-orssi (poikki tupaa). Liesikiukaasta muodostuu vähitellen takkakiuas, jossa takka on kiukaan suun edessä; sitä saatamme nimittää virolaiseksi takkakiukaaksi.

Kiukaan suu on samoin kuin karjalaisessa tuvassakin aina oven pielessä. *C. Pohjalaisessa pirtissä* on semmoinen *takka-kiuas*, jossa takka on kiukaan suun sivulla ja siitä väliseinällä erotettu. Tätä takkakiuasta nimitämme *skandinaavilaiseksi*. Kiukaan suu aukenee tuvan perälle päin. Jako-orsi sekä muita erilaatuisia orsia saattaa tuvassa olla. *D. Hämmäläisessä pirtissä* on *takka*, ja jako-orsi, missä sitä enää on, jakaa tuvan kahtia, mutta pilari-orsi puuttuu aina, (tämän näkeekin ainoastaan savolaisessa pirtissä).

A. Inkeriläiset tuvat liittyvät tyyppinsä puolesta lähinnä Etelä-Karjalan tupiin. Kuitenkin itse inkeriläinen tuparakennus niistä paljon eroaa niin että se, katsottuna kokonaisuudessaan ja yhteydessä muitten ulkokuoneitten kanssa, esiintyy välimuotona venäläisen ja suomalais-karjalaisen rakennustavan välillä. Tämä on seurauksena siitä, että venäläinen kyläjärjestys on päässyt valtaan myös Inkerissä, jotta sen pienimmissäkin kylissä huomataan joku kyläkatu, jota vastaan päärakennusten päädyt ovat asetetut. Tältä päädyiltä (kts. kuvaa 203) puuttuvat kuitenkin aina venäläiset puuleikkaukset ja maalaukset; eikä katto kohoa niin korkea-

Kuva 204. Talon pohjapiirros.
(Tuparakennus edellisessä kuvassa).

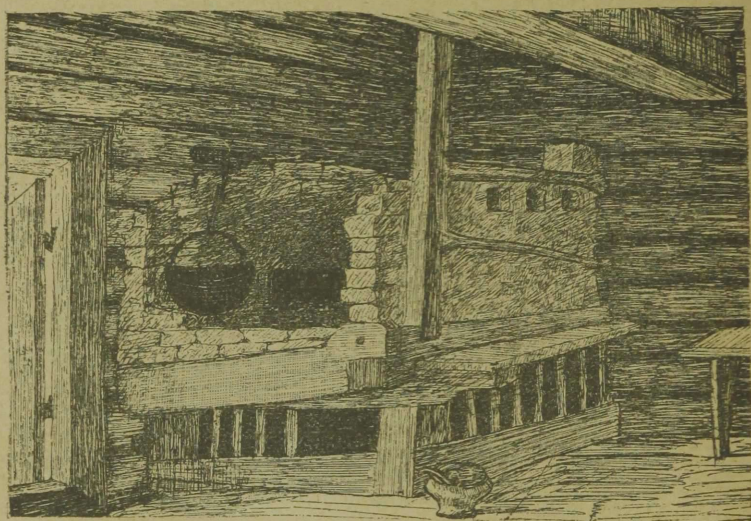
huippuiseksi, kuin näkee venäläisissä rakennuksissa. Akkunat luokkuineen muistuttavat venäläisistä akkunoista, vaikka nekin tässä ovat maalaamattomat. Olkikatto osoittaa myös, että tämä rakennustapa on saanut alkunsa ja kehityksensä lakeilla, maanviljelyksen ollessa asukkaitten pääelinkeinona; olkikatto ei myöskään ole suomalaisuutta,

vaan virolaisuutta ja venäläisyyttä. Kuvattu inkeriläinen talo on tehty Vauhkolan kylässä lähellä Krasnaje-Zeloa Tuuterissä. Talo sijaitsee kyläkadun päässä, tahi oikeastaan kadun ja aukean (poikkikaduksi aiotun) paikan kulmauksessa, josta por-

taat vievät porstuaan, ja sen toisella puolella olevaan kujaan *b*, niinkuin saman talon pohjapiirroksesta kuvassa 104 näkyy. Edellisessä kuvassa on ainoastaan tupa kuvattu, vaikka oikealla siitä aukenee kadulta portti *a* mainittuun kujaan, jossa kohta oikealla hevoset ja edempänä lehmät pidetään talvella lävässä. Kujaa peittää patsaitten kannattama katto, joiden ja asuntotuvan välissä on katoton kuja *b*. — Tuparakennus on tyyppin *A I* alkuperäisimpiä muotoja. Poikki tupaa käy yksi kurkiainen *c* — niitä on nykyään usein kaksikin — joka kannattaa välikattoa. Kiukaan takana tuvan perällä on joko yksinkertainen lautapenkki tahi muurin kylkeen murattu makuupaikka (ležánka *d*). Peräpuolessa on myös, mutta ylempänä, laudoitus välikaton alla makaamista varten. Tällä ylhäisellä makauspaikalla (*e*), joka lienee uudenaikuisen Inkerissäkin, on venäläinen nimitys poláti. „Kesk'tuvassa“ on pöytä nurkassa vastapäätä kiuasta.

Inkerissä näin vielä useampia savutupia niin lähellä Pietaria, että niiden lauta-ikkunoista saattoi nähdä Pietarin kullatut huiput. Enemmän oli kuitenkin jo uloslämpiviä tupa. Muutamaan savutupaan kuuluvan liesikiukaan näemme kuvassa 205. Kiukaan patsas on tässä hyvin pieni; eikä siinä näy olevan patsaan orsiakaan, vaan näyttää siltä kuin se nojautuisi kurkiaista vastaan. Tämä kiuas on myös Tuuterissa kuvattu; vaikka se ei kuulu kuvassa 203 nähtävään tupaan, jossa kyllä oli mainitut orret. Alkuperäisempää lieneekin Inkerissä, että patsaan orsia ei ole ensinkään, sillä Virossa, kuten ennen on huomautettu, ei niitä koskaan näe. Patsas ja orret lienevätkin Venäjältä saadut liesikiukaan, joka muuten Virossa, Inkerissä, Karjalassa ja Savossa (sekä osaksi Hämeessäkin) on päämuodoltaan — joka osoittuu lieden asemassa kiukaan suun edessä — samaa tyyppiä. Virolaisista kiukaista suomalainen liesikiuasryhmä, johon viimeksi kuvattu myös kuuluu, eroaa sen kautta, että siihen luettavat kiukaat ovat rakennetut korkealle hirsilavalle — niinkuin Venäjällä on tavallista. Tämä alusta on kuvatussa kiukaassa liisteillä tehty valoisaksi kanakarsinaksi (laantala). Valkeata poltetaan aina lieden seinäpuolisessa nurkassa, johon sitä

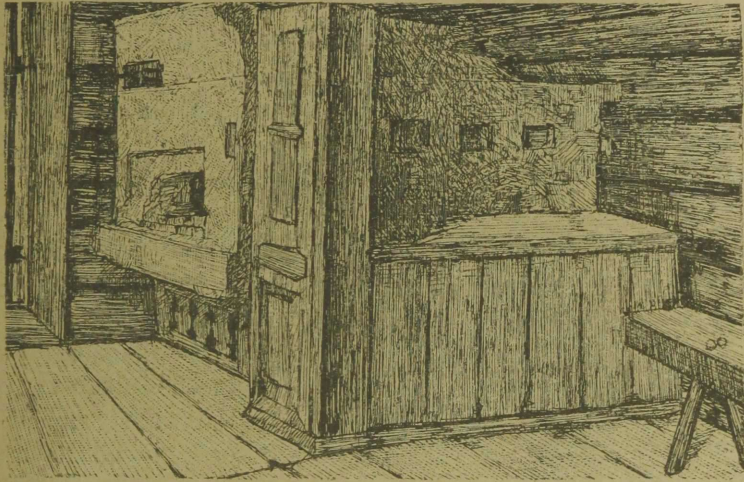
varten on muurattu syvennys. Lieden toista, patsaanpuolistaa osaa l. pankkoa, sanotaan Inkerissä kamannaksi. Latialla patsaan kohdalla näemme savipadan, joka osoittaa, että venäläiseen keittotapaan uunissa paistamiseen ruvetaan yhä enemmän käyttämään savipatoja suomalaisen keittämistavan ohessa. Etelä-Karjalassa on asian laita sama, mutta Savossa ja Virossa on tämä tapa tuntematon. — Parvia l. lautahyllyjä on ympäri huonetta laen alapuolella; alempana ovat tuvan penkit. Seinät ovat venäläiseen tapaan rakennetut ympyriäisistä hirsistä, jotka ainoastaan sisältä piilutaan

Kuva 205. Liesikiuas. Tunteri. Pietari.

muutamana hirren korkeuteen. Savutuvasta lähtee savu joskus erityisestä torvi-reppänestä laen ja katon kautta, mutta tavallisesti on sitä varten aukko porstuan seinässä liki lakea; siis savu ei missään tapauksessa lähde ainoastaan oven kautta, niinkuin Virossa on tavallista. Uudempimuotoisiin tupiin on lieden yläpuolelle tehty korsteini, joka antaa kiukaalle aivan toisen muodon. Täten takaksi muuttuneessa liedessä näkee vielä joskus riippuvan patoja, mutta usein on venäläinen keittämis- l. oikeammin paistamistapa ne sieltäkin poiskar-

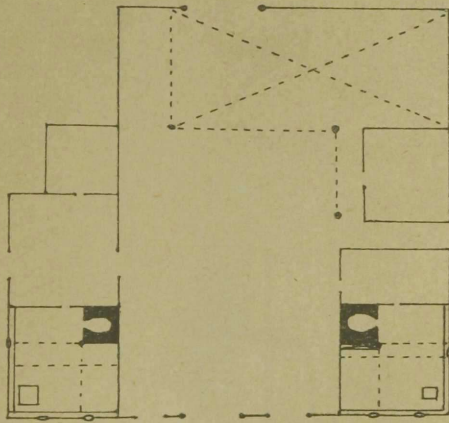
koittanut. Kiukaan patsas on sen ohessa muodostunut kaa-

Kuva 206. Tuvan sisusta. Tuuteri. Pietari.

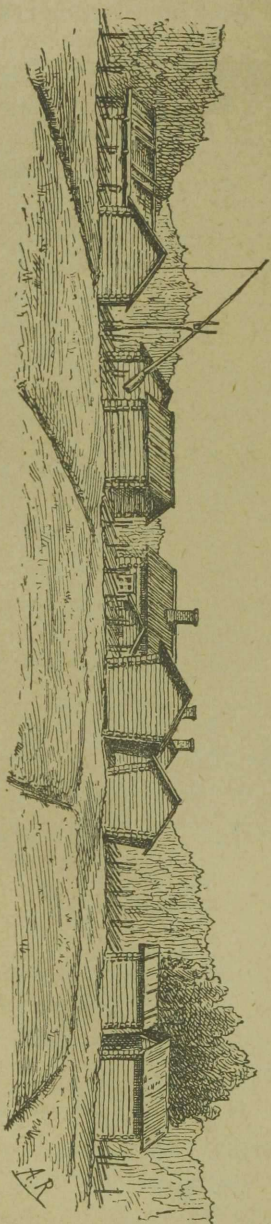
piksi ja penkki sen takana on etupuolelta varustettu pysty-
laudoilla (kuva 206). Inkerissä on uuninpenkki kiinteä, eikä
nostettava, niinkuin
Etelä-Karjalan tuvissa
Pohjois-Laatokan ran-
nikoilla, kuten vatedes
tulemme näkemään.
Sentähden on peräpuo-
lella tupaa erityinen
luukku (runti), josta
pääsee sillan alustaan.

Pohjapiirroksessa
207 näemme kaksi yh-
distettyä taloa Tuute-
rista, joissa pääraken-
nusten ulko-ovet niin-
ikään ovat kadulle
pään käännetyt. Kum-
paisessakin talossa on aitta, joka toisessa on yhdistetty

Kuva 207. Kahden talon pohjapiirrokset.
Tuuteri. Pietari.

Kuva 208. Karjalainen talo. Hittola. Viipuri.

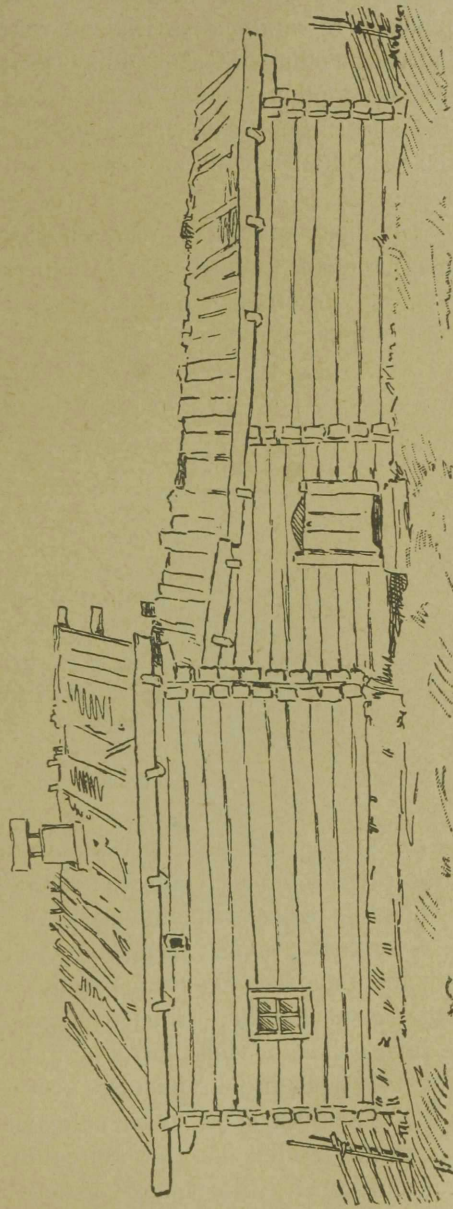
suurennettuun pors-
tuaan, jonne ovi siitä
aukenee. Toisessa on
se erillään, ja ovi joh-
taa pihakatokseen.
Toinen tupa oli savu-
tupa; muuten kuva ei
kaipaa selitystä.

Inkerissä asuu
myös paljon venäläisiä,
eikä senvuoksi ole ih-
mettelemistä, että ve-
näläinen rakennustapa
niin monessa suhteessa
on vaikuttanut inkeri-
läisen rakennustavan
muodostumiseen. Pait-
si tässä huomautettuja
seikkoja tiedämme jo
entiseltään että venä-
läiseen rakennusta-
paan kuuluu myös,
että kiukaan suu on
perälle päin. Tätä muo-
toa tavataan Inkerissä
toisinaan myös sikäläi-
sillä suomalaisilla, vaik-
ka taasen venäläisillä-
kin toiselta puolen kuu-
luu tuvan kiuas olevan
rakennettu suomalai-
seen tapaan. — Va-
rustettuina verrattain
matalilla alustoilla,
joilla, ainakin paikoit-
tain, lienee nimenä kar-
sina, ja jotka ovat saa-

dut novgorodilaisesta rakennustavasta, ovat inkeriläiset tuvat kuitenkin liesikiukaan muodossa pysyneet suomalaisuudessaan.

Karjalaisen talon, jossa sauna, navetat ja ladot ovat vasemmalla, aitat oikealla ja päärakennus keskellä, näemme kuvassa 208.

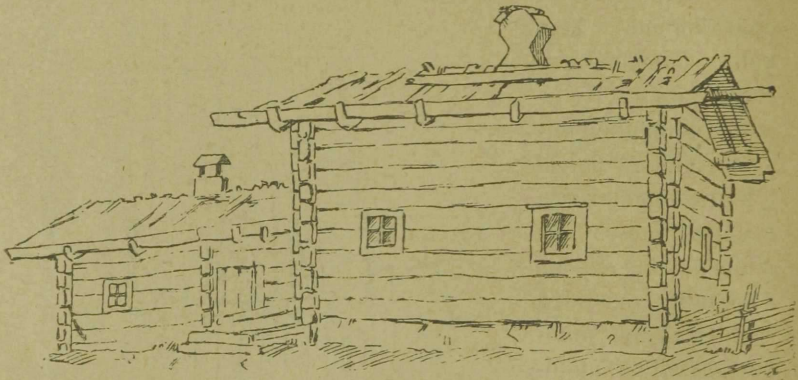
Tämmöinen onkin yleinen järjestys itäsuomalaisissa taloissa, joissa eri huoneuksia ei ole koskaan asetettu niin, että ne muodostaisivat umpinaisia pihoja. Usein on niissä vielä piha auki joka taholle ja ilman aitojakin, joilla kuitenkin aikaa voittain on ruvettu sulkemaan n. k. kuivaa pihaa lääväkartanon puolisesta karjapihasta. — Niin hajanaiset kuin itse talot, ovat myös koko kylät Suomen itäisillä aloilla; ai-

Kuva 209. Tuparakennus, Kirvu, Wiipuri.

noastaan läntisimmillä, hämäläisillä seuduilla tavattiin ennen umpinaisia talonpihoja ja tiheään rakennettuja kyliä, joissa ei kuitenkin ollut sitä säännöllisyyttä, jonka tapaa Venäjällä. Karjalassa kuuluu sentään usein muutamia taloja yhteen ryhmään, korkeintaan seitsemän, mutta tavallisesti kaksi tahi kolme, ja tällä ryhmällä on samaten kuin talolla ja kylälläkin, oma nimensä.

Tavallisia savutupia Vuoksen ja Pohjois-Laatokan seuduilta nähdään kuvissa 209 ja 210, molemmat ovat saadut Kirvuulta. Edellisessä on ainoastaan yksi tupa, porstua ja aitta, toisessa on kaksi vastakkaista tupaa: asunto- l. elo-

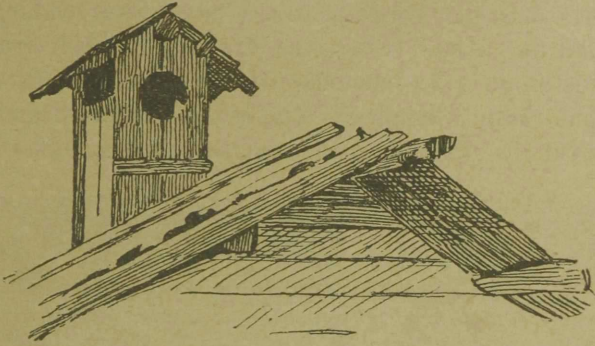

Kuva 210. Tuparakennus. Kirvu. Wiipuri.

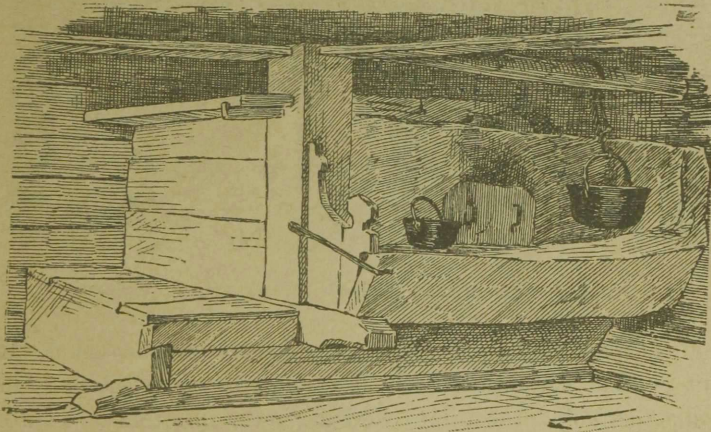
tupa ja vastapäätä sitä, porstua vaan oli välissä, tupanen l. ruokatupa, jota käytetään keittiönä. (Pirtti-nimeä Etelä-Karjalassa ei kuule muualla kuin Anuksen rajalla). Savu lähtee kaikista tuvista reppänän l. lakeisen kautta, joka korsteinin tapaisena kohoaa katolla. Torven aukko varustetaan päästä hatulla, joka estää sadetta tupaan tulemasta. Reppäniä nähdään vielä kuvassa 211 yksi muoto. — Ikkunat ovat jo melkein joka paikassa lasiset; ainoastaan harvassa paikassa Etelä-Karjalaa enää nähdään lautaisia siirto-ikkunoita. Mutta sellaisiksi ne kuitenkin ovat vasta viime aikoina muttuneet, sillä monesti näkee vielä sisäpuolella lasiikkunan vieressä seinässä jälkiä nurroksesta, jossa siirtolauta

oli kulkenut. — Kehityksensä puolesta kuuluvat molemmat tuparakennukset tyyppin *B* alkumuotoihin.

Näihin tupiin kuuluvan tyyppillisen liesikiukaan näyttää meille kuva 212. 3—4 kyynärää leveälle ja 5—6 kyynärää pitkälle kiukaalle on perustukseksi tehty hirsinen lava, jota

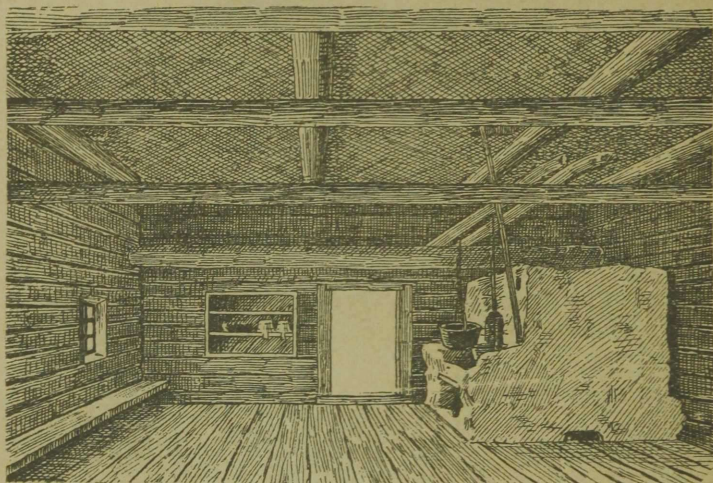
Kuva 211. Reppänä. Kirvuu. Wiipuri.

Kuva 212. Liesikiuas. Jaakkima. Wiipuri.

vasemmalla on pidennetty suureksi laatikoksi. Tämän laatikon l. kolpitsan (голбець) kansi on uunin penkinä, ja se voidaan nostaa ylös, jotta siitä portaita myöden pääsee permannon alustaan (lautsiaan) ja karsinaan, joka jälkimäinen näillä seuduilla sijaitsee kiukaan alla. Se on varustettuna

sivuilla hyllyillä, ja sitä käytetään talvella perunain ja ke-sällä maidon ja muun särpimen säilytyspaikaksi. Kiukaan kolkassa on neliskulmainen paksu patsas, jonka yläpäästä läh-tee kaksi laudan tapaista ortta, toinen sivu- ja toinen perä-seinälle, ja ovat nämät orret tavallisesti täälläkin niin mata-lalla, että outo saa varoa päätänsä päästäkseen vahingoittu-matta niitten alatse (vrt. sivua 128). Patsaasen ovat tuli-raudat istutetut. Vasemmalla patsaan ja sivuseinän välissä on kolme lautaa kolpitsan yläpuolella kiukaan laudoituk-sena sivulla. Näitä lautoja sanotaan luaslaudoiksi. Kiu-

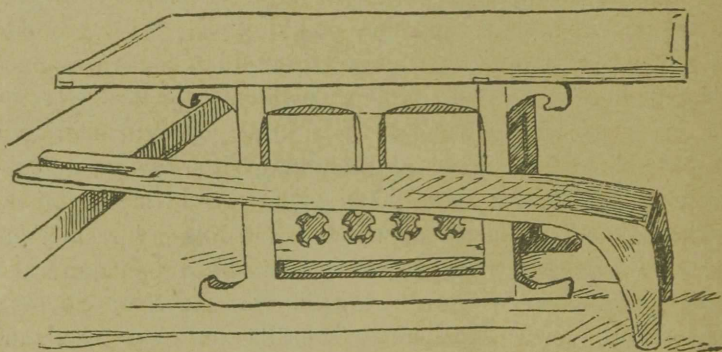
Kuva 213. Savutuvan sisusta. Ruokolahti. Wiipuri.

kaan etupuolella on taasen liesi, jossa oikealla hiiloksella pata riippuu haahlainorsissa. Vasemmalla on tyhjä pata ki-visellä pankolla, joksi tätä lieden puolta nimitetään. Pato-jen välissä peittää uuninlauta (tämä nimi sillä on vaikka se olisikin rautalevystä) uunin suuta. Liesi rakennetaan pienistä kivistä ja savesta, joita koossa pitää rintalauta, jonka toinen pää on upotettu oikealla seinään, ja toista päätä estää ulospullistumasta patsaasen kiinnitetty rautakisko. Nupilla kaunistettua sivupuuta saman patsaan ja rintalaudan välissä mainitaan koniskaksi (vrt. kuv. 111). Harvinaisempi on Saiman

ja Laatokan tienoilla semmoinen liesikiuas, kuin kuvassa 213 on nähtävänä, jolta patsas kokonaan puuttuu. Samassa kuvassa näemme myös koko ovenpuolisen osan savutupaa. Ovesta on vasemmalla tyypillinen hylly, joita olen nähnyt samallaisia ja samassa paikassa sekä inkeriläisissä että hämäläisissä tuvilla. Toisella puolella ovea on liesikiuas, jossa riippuu kaksikin kattilaa l. pataa. Tästä kuvasta selvenee m. m. kuinka tulija ovesta sisään päästyä joutuu kohta „orren alle ja kahden kattilan väliin“, niinkuin Lemminkäisestä kerrotaan Kalevalassa, hänen tultuansa Pohjolaan häitten jälkeen. Välikattoa kannattaa neljä ortta, jotka käyvät oviseinästä peräseinälle. Näitä kannattajia sanotaan matonalaisiksi, sillä laen nimenä Etelä-Karjalassa on matto. Alempana on taas toisia, varsinaisia tupaorsia poikki tupaa; niistä kannattaa kaksi haahlainorsia. Näihin kiinnitetään myös ovenpuolella riippuvat päreorret. Kolmas poikkiorso on keskellä tupaa, ja on sen nimi piittaorsi (ruots. bite); myöskin mainitaan sitä side- l. kurkihirreksi; se ikäänkuin sitoo tuvan toista sivuseinää sen toiseen sivuseinään ja kannattaa matonalaisia. Joskus näkee kurkihirttä alempana vielä toisen hirren l. orren, jota sanotaan rukkakorreksi, sillä siihen pannaan rukkaset kuivamaan. (Side- l. kurkihirttä sanotaan Savossa pilariorreksi, josta edempänä). Perällä on vielä yksi tahi kaksi jalasortta, jossa re' en jalaksia taivutetaan. Kurkihirren takana pilkottaa kuvassa esiin osa reppänää l. lakeisaukkoa; tämän alapäässä on luukku, jonka lakeispuulla voi nostaa reppänää sulkemaan. Kuvatussa tuvassa on lakeispuu pantu lieden pankon päähän seisomaan. Toisinaan suljetaan tämä aukko juoksulaudalla. — Peräpenkin keskikohdalla on tavallisesti pöytä (kuva 214), joka Etelä-Karjalassa on sitä tyyppiä, jonka me jo opimme tuntemaan Wolgan seuduilla. Kuvatun pöydän sivulla on yhdestä puusta veistetty rahi l. jakku. — Sidehirren kohdalla lattialaudat liittyvät yhteen saumaan, jota kutsutaan liitokseksi. Sillan lautoja t. laahkoja kannattaa 2 t. 3 juoniaista (myös vuoliaista l. kurkiaista). Niitä alempana ovat yleisesti Suomessakin (vrt. myös sivua 54) multaiset, ja näiden ja seinien välissä multapenkit. Itä-Suomen

rakennuksissa kohoo lattia usein hyvin korkealle, joten venäläiseen tapaan karsina muodostuu sen alle, kun sitä vastoin jo Savossa karsina on itse tuvassa kiukaan sivuseuduilla.

B. Savolaiseen pirttiryhmään kuuluvia rakennuksia esitämme muutamissa seuraavissa kuvissa. — Tiettyä on, ett'ei rakennuksen ulkomuodosta aina voi päättää, mihin tyyppiin sen pääsuoja l. tupa kuuluu; en olekaan senvuoksi asettanut sitä tässä ryhmäjaon perusteeksi. Niinpä saattaisi ulkomuodosta päättäen pitää useita rakennuksia yhtä hyvin hämäläisinä, kuin savokarjalaisina. Kuitenkin täytyy myöntää, että kukin maa ja maakuntakin on yleensä antanut omituisen leiman rakennuksilleen, joten on mahdollista niitä kat-

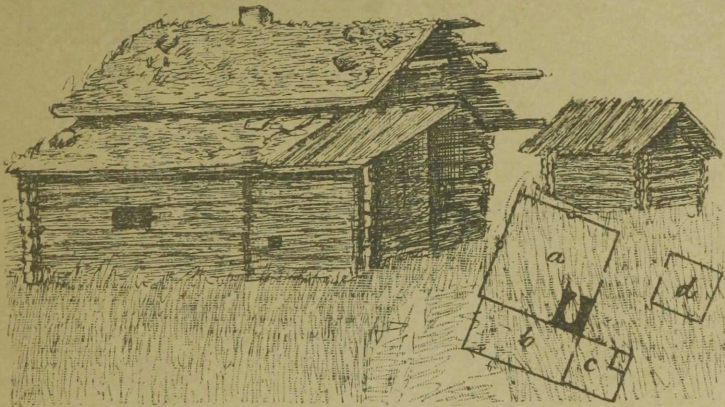

Kuva 214. Pöytä ja rahi. Suistamo. Wiipuri.

sellessä arvata, minkälainen niiden sisällinenkin muoto on. Että Savon ja Karjalan tuvat eroavat yleensä jyrkästi Venäjän Karjalan ja Viron rakennuksista, sen näimme jo parista edellisestä esimerkistä. Mutta vielä selvempänä ilmaantuu niiden omituisuus, jos vertaa niitä Lounais-Suomen ja Etelä-Pohjanmaan tuparakennuksiin. Mikä ensi silmäyksellä savokarjalaisissa rakennuksissa on niin huomiota ansaitsevaa, on se seikka, että niissä on tuo tyyppiselityksessä jo esitetty jatkojärjestelmä selvimmin nähtävänä.

Torpparien ja muitten irtolaisten mökit ovat yli koko maan yksinkertaisinta laatua. Tavallisesti on heillä vaan

yksi pieni tupa ja porstua. Samanlaatuisia ovat tietysti ennen muinoin muunkin väestön asunnot olleet. Niinpä nykyäänkin vielä Itä-Suomessa asunnot ovat paljoo yksinkertaisemmat, kuin länsipuolella maamme. Äsken esitetyt karjalaiset savutuvat olivatkin talollisten asuntoja. Yksinkertaisen torpparakennuksen näemme kuvassa 215, jossa oikeastaan on ainoastaan yksi savupirtti *a*, josta savu pääsee ilmoille reppänän kautta. Oven edessä ei ole edes porstuaa; kuitenkin saattaa vesikaton alta ilmaan pistäytyivistä pitkistä vuolista päättää, että on aijottu sellainen tehdä, vaikka syystä taikka toisesta on tämä aikomus jäänyt toteutumatta. Tällaisia

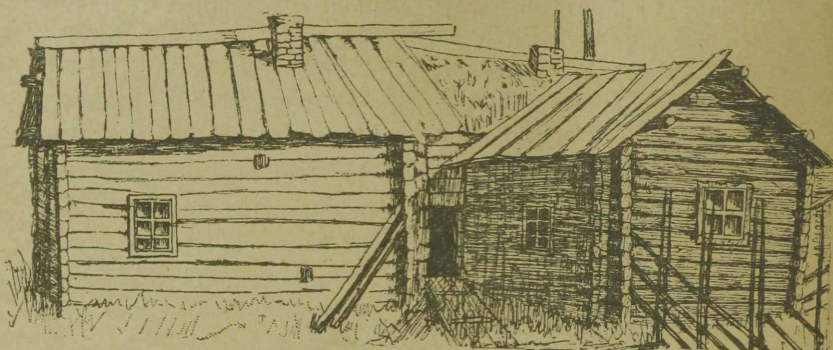

Kuva 215. Torppa. Jäppilä. Mikkeli.

vuolia tahi kattopuita, jotka tulevaisen lisärakennuksen varaksi ovat pitkäksi heitetyt, nähdään usein muissakin suomalaisissa rakennuksissa. Tämän pirtin viereen on navetta *b* ja heinäkorsu *c* tehty, vaan sellainen rakennustapa ei ole Suomessa juuri tavallinen, vaan muistuttaa Viron ja Venäjän Karjalan rakennustapoja, sillä meillä ovat yleisesti karjan suojat aivan erillään ihmisasunnosta. Vastapäätä pirttiä on pieni aitta *d*, joka siis ei ole missään rakennuksellisessa yhteydessä pirtin kanssa, niinkuin karjalaisessa rakennuksessa (kuva 209) oli laita.

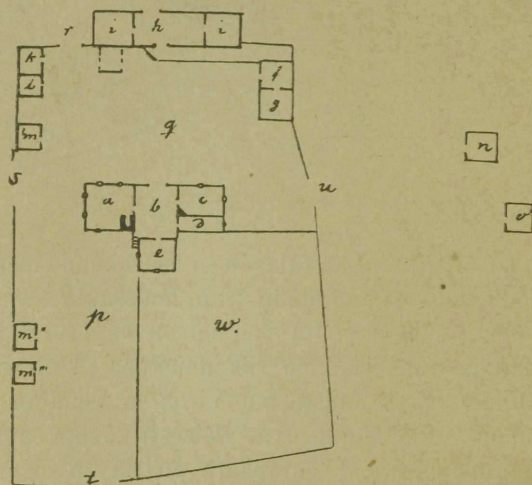
Kuvassa 216 on meillä paljoo edistyneempi tuparakennus Nurmeksesta Pohjois-Karjalassa; sen pohjapiirros on typpisarjamuodossa *B III b*. Me näemme tämän rakennuksen

sen takapuolelta, johon porstuan päähän on lisätty erityinen kamari. Pienestä ovesta pääsee kamarin ja tupanurkan välistä

Kuva 216. Pirttirakennus. Nurmes. Kuopio.

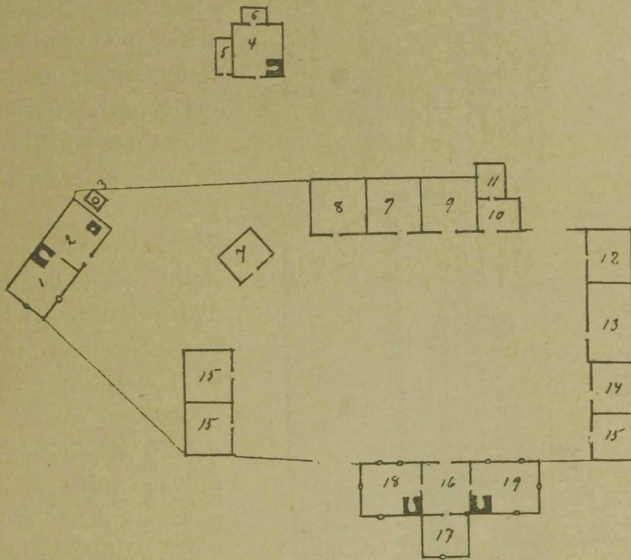
taka- l. aittapihaan. Toiset isommat portaat johtavat porstuan toiselta puolelta pihalle, jonka sivuilla ovat navetat ja tallit; näistä kaikista seikoista saamme selvemmän käsityk-

Kuva 217. Talon pohjapiirros. (Tuparakennus edellisessä kuvassa).

sen tämän talon asemapiirroksesta (kuva 217), jossa ovat seuraavat eri huoneet: *a* pirtti, *b* porstua, *c* vierashuone, *d* oikea kamari (maitoa y. m. varten = kellari Satakunnassa),

e vanha kamari, *f* kota, *g* sauna, *h* kuja, *i* *i* 2 navettaa (joiden toisella ylisellä ovat jauhinkivet), *k* talli ja *l* kylkeinen (puoti), joiden päällä ovat luhdit, *m'* eloaitta, *m''* piha-aitta, *m'''* kivikkoaitta, *n* riihi, *o* riihilato, *p* kivikko, *q* piha, *r*, *s* ja *u* veräjät pelloille, *t* portti maantielle ja *u* perunamaa. — Yhteydessä tämän kanssa liitämme tähän vielä toisenkin talon asemapiirroksen, tehdyn Liperissä Keski-Karjalassa. Numeroilla siinä on seuraavat merkitykset: 1 sauna, 2 kota, jossa

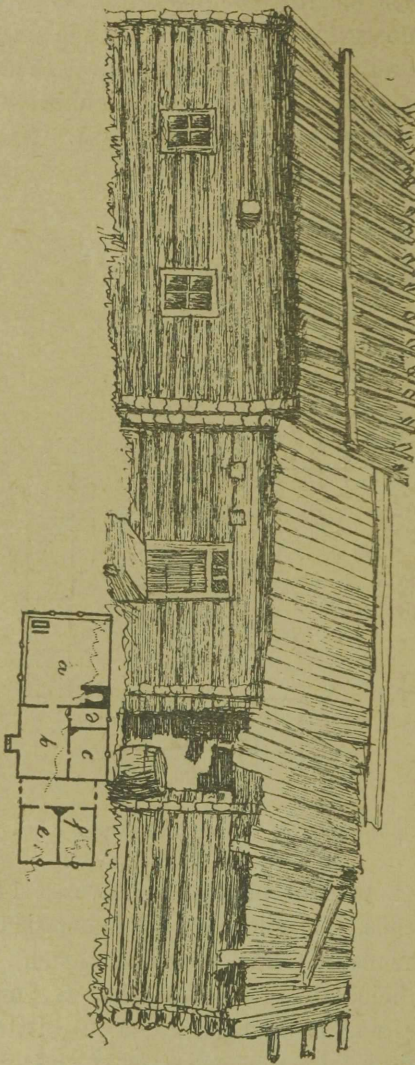
Kuva 218. Talon pohjapiirros. Liperi. Kuopio.

on muuripata (sauna ja kota ovat nähtävänä kuvassa 142), 3 kaivo, 4 riihi, 5 ruumenus, 6 masinahuone, 7 lammasläävä, 8 lehmäsläävä, 9 torkkyhuoneita (olkia ja heiniä varten), 10 kuja, 11 sikaläätti, 12 heinälato, 13 hevostarha, 14 puulitteri, 15 aittoja, 16 porstua, 17 kamari, 18 ja 19 pirttejä.

Jatkonnaisen savolaisen talon näemme myös kuvassa 219. Alla olevassa pohjapiirroksessa on kirjaimilla seuraava merkitys: *a* tupa, *b* porstua, *c* kamari, *d* välinen, *e* eteistupa (kamari) ja *f* ruokatupa. Tuvan seinästä pistäytyy räystäään

alta akkunain välikohdasta selvästi näkyviin tuvan n. k. piliorisi, joka aina käy poikki huonetta. (Nimi tulee siitä,

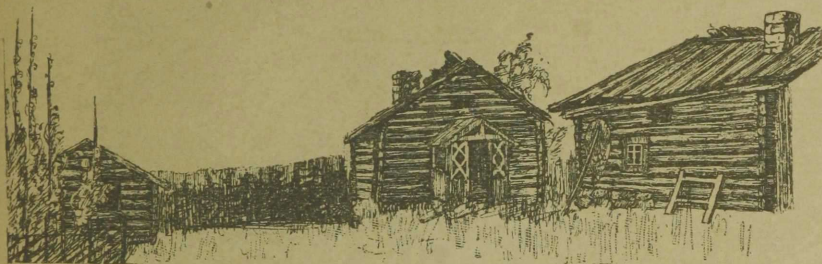
Kuva 219. Savutuparakennus. Jäppilä. Mikkelä.

että siitä nousee pilareja välikattoa kannattamaan). Kuvassa 220 nähdään osa samallaisesta tuparakennuksesta, kuin edellisessä kuvassa — paitsi että tässä ei ole siinä oleva porstuakamaria. Sen sijaan on siinä erityinen vierastupa, jonka portaatkin ovat tavallista enemmän kaunistetut. Tässä vierastuvassa on kakluuni uudenaikuinen. Tämänkaltaisia itseksien seisovia rakennuksia vieraita varten on useassa varakkaamassa Keski- ja Itä-Suomen talossa, jossa päärakennus ei ole vielä niin suureksi muodostunut, että siinä olisi myös huoneita vieraitten varaksi. — Kuva 221 näyttää meille asemansa ja suojien hajanaisuuden puolesta hyvin kauniin savokarjalaisen talon. Se sijait-

see järven rannalla, taaempana on tuuhea metsä. Itse päärakennus on samaa useista rakennuksista yhdistettyä muotoa, josta jo olemme useampia esimerkkejä nähneet. Päästäksemme

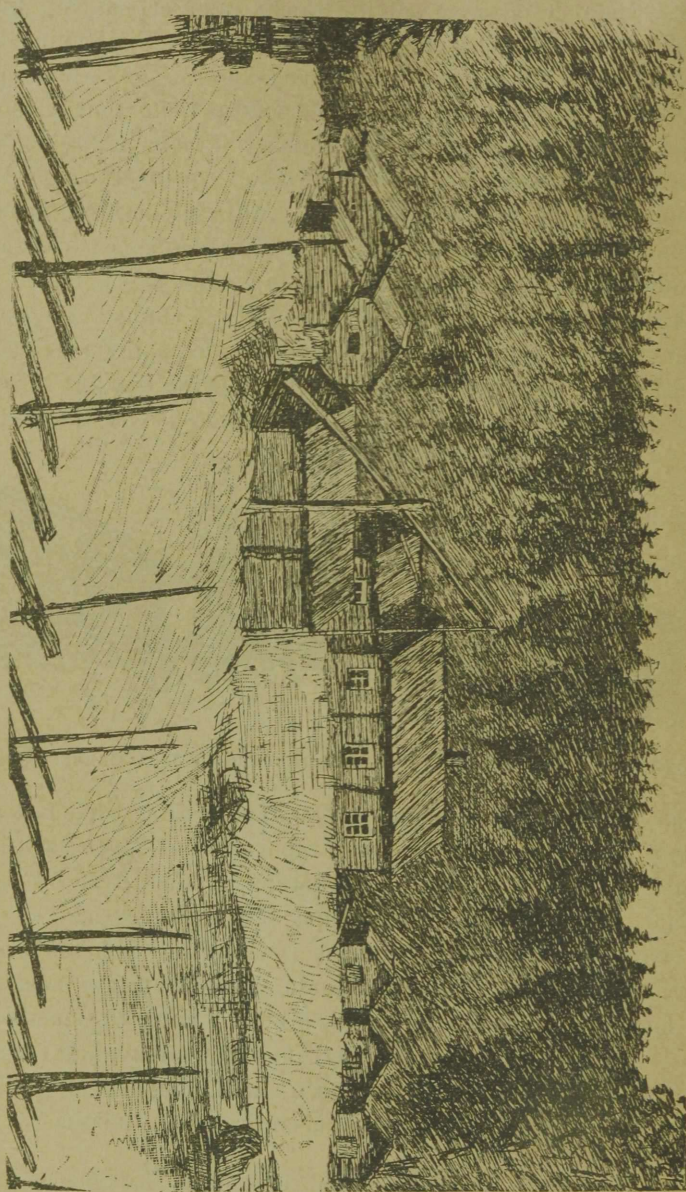
tässä yhdessä jaksossa selville tämän talon eri suojista, liitän tähän vielä sen pohjapiirroksen (kuva 222). Kirjaimilla siinä on seuraava merkitys: *a* on tuvan jako-orssi, jonka takana on karsina *d*, *b* pilariorsi, *e* kamari *f* porstua l. etehinen, *g* ruokatuspa (paikoin pönkkä), *h* maitokamari (tämän ja kuvassa 219 olevan tuparakennuksen pohjapiirroukset verrattakoot piirroksen *A III a* kuvassa 198), *i* kuoppa, *k* aittoja l. kesäisiä makausuoneita, *l* talli, *m* navetta (lammaskarsinoineen nurkissa), *n* sikaläätti, *o* korsu, *p* sauna, *q* kota, *r* riihi ja *s* kaivo. — Eri rakennusten keskinäisen aseman puolesta ja vanhaan järjestykseen katsoen tämä talo ei kuitenkaan ole malliksi kelpaava. Mutta semmoisen oikein vanhanaikuisen tavan mukaan järjestetyn talon näemme seuraavassa pohjapiirroksessa (kuva 223),

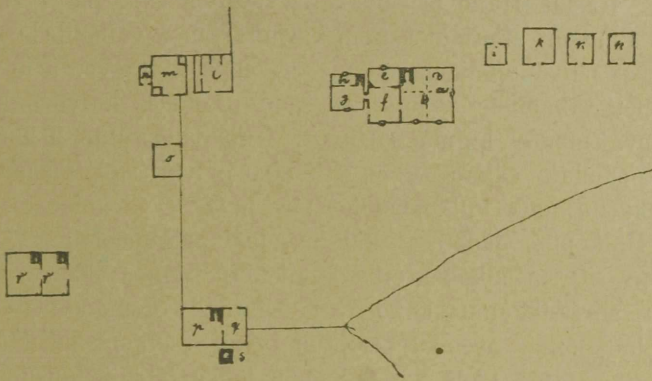
Kuva 220. Vierastupa ja osa tuparakennuksesta. Jäppilä. Mikkeli.

joka kuvaa Herrasenmäen taloa Jäppilässä. Uudenaikuista tässä talossa on ainoastaan uusi tuparakennus, johon on valmistettu seuraavat huoneet: *v* perhetupa, *u* kamarit ja *x* porstua. Muut talon suojat ovat: *a* tupa, *b* porstua, *c* tupa, *d* piha, *e* kuja, *f* vanha talli, *g* huone (vaateaitta), *h* heinäkorsu, *i* navetta, *j* vastakorsu, *k* olkikorsu, *l* sikopahna, *m* uusi talli, *n* huone, *o* jyvääitta, *p* sauna, *q* kota, *r* riihi, *s* ruumenkorsu, ja *t* kaivo. — Tupa rakennettiin ennen aina „halki maan“ perin halkietelään ja ovineen halkipohjoista ¹⁾ kohden. (Tuvassa *a* ovat pöytä- ja kiuasnurkat siis etelässä ja poh-

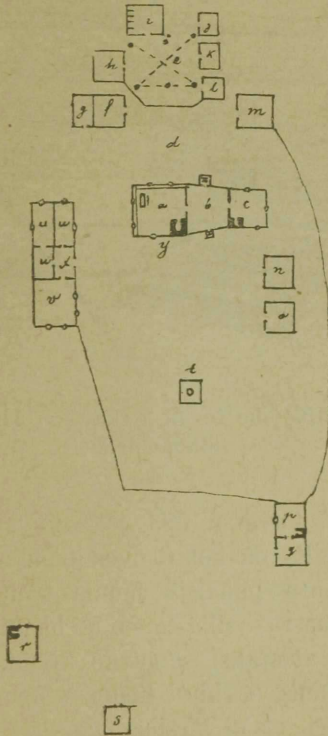
¹⁾ Aurinko on halkipohjassa kl. 10 illalla; halkipohjaa vastaa halkietelä, jossa aurinko on kl. 10 aamulla; korkeimmassa etelässä taas se on kl. 12 päivällä ja kaarnapohjassa kl. 12 yöllä.

Kuva 221. Savolainen_talo. Jäppilä. Mikkeli.

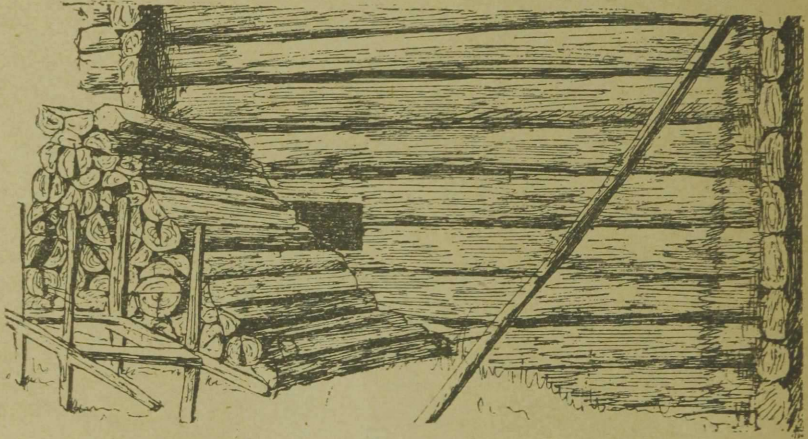
Kuva 222. Edellisen talon pohjapiirros.

Kuva 223. Talon pohjapiirros. Jäppilä. Mikkeli.

jassa). Karjakartano ja piha tulee siten olemaan päivän puolella. Piha on aina ainoastaan karjakartanon vaiheilla, johon porstuan päivänpuolinen ovi vie. Toinen l. itäovi vie tupakartanon takapuolelle, jossa on sauna, kota ja kaivo. Huoneet ovat muuten kuinka sattuvat. Kuja on navetan, korsujen ja sikopahnain välissä, ja on sillä aina pylväitten kannattama kourukatto, jonka ulkopuolella siis navetat ja korsut ovat.

Halkopino ladotaan karsinaseinän ulkopuolelle, josta halkoja sitten halkopaareilla kannetaan saunaan ja riiheen, mutta siirto-ikkunan aukosta paiskataan tuvan karsinaan. Tätä halkopinon asemaa kerrotun tuvan *a* ulkopuolella kohdassa *y* näyttää kuva 224. Saman halkopinon näimme kar-

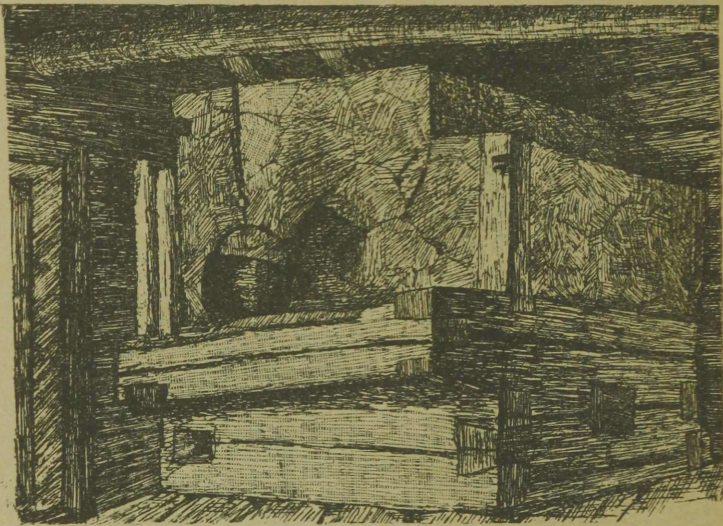
Kuva 224. Halkopino tuvan *a* (kuvassa 223) karsinaseinän ulkopuolella.

sinan akkunasta kuvassa 225, joka kuvaa saman tuvan sisustaa. Vasemmalla on kohta oven pielessä kiuas, jonka liedessä „musta lintu punaisia munia hautoo istuen kepissä, jossa on 12 hammasta“, sillä ennen oli haahloissa aina 12 hammasta. Pankon alustaksi sanottiin kiukaan alla olevia hirssiä. Pankon mahana on hirsi lieden etupuolella, johon myös asetetaan liesikivi, ett’ei hirsimaha palaisi. Uunin kolkaksi sanotaan makauspaikkaa uunin päällisellä syrjällä (kuva 226),

Kuva 225. Tuvan a (kuvassa 223) sisusta.

johon rappusia nouseaan. — Keskellä lattiata lähellä kiuasta (kuva 225) on suuri heinärukko, sillä Savossa on tapana kuivattaa heiniä tuvassa. — Oven päällisissä nauloissa tahi uunin päällä pidetään piakka (kapea leipilauta), hiilikoukku ja lakeisseiväs. — Kahdessa viimeisessä kuvassa näkyvä paksu hirsi, joka alkaa oven päältä ja kulkee pitkin uunin otsaa l. yläreunaa oviseinästä peräseinään, on jako-orisi. Tämän yläpuolella on epäsäännöllisesti asetettuja orsia. Mutta tavallisesti kulkee keskellä laipiota (mattoa) kannattava kurkihirsi myöskin pitkin huonetta, ja kahden puolen sitä

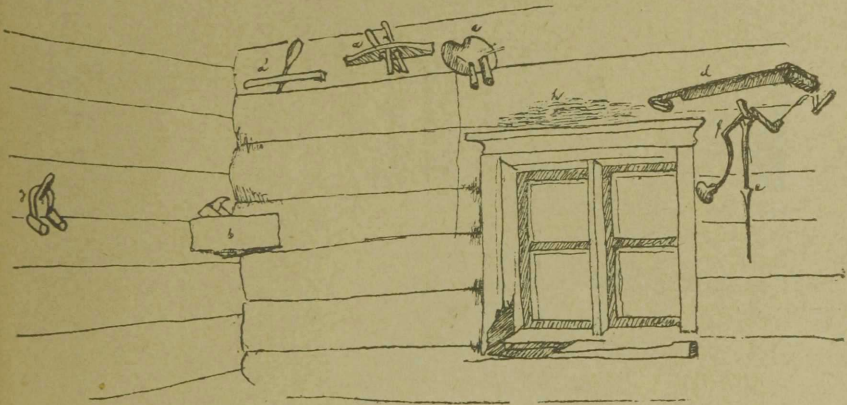

Kuva 226. Savolainen liesikiuas.

pitkin kumpaistakin sivu-seinää on ryöppäinen. Näitä kaikkia laipio-orisia kannattaa poikkitupaa käyvä pilarihirsi, (vrt. sivua 232). Toisinaan on kaksi tahi kolmekin kurkiaista, mutta joka tapauksessa sanotaan ainoastaan seinän vieruisia laipion kannattajia ryöppeisiksi. Pilarihirrestä nousee pilareja, jotka kannattavat sanottuja laipio-orisia; ja koska katto ei ole tasainen, vaan keskeltä koheneva, ovat myöskin nämät pilarit eri korkeutta¹). Kahden puolin pi-

¹ Tämmöisen pilarikaton laitos on kuvattu sivulla 19 kirjassa:

laria on joskus vielä jalasorsia. (Kuvassa 225 oikealla on yksi sellainen). Uusissa rakennuksissa tehdään pilariorsi välikaton päälle, jota se rautajorsilla kannattaa, jott'ei katto retkistyisi. — Sitä rakennuksen päädyssä olevaa hirttä, joka peittää kurkiaisten päät, sanotaan hattuhirreksi. (Siis yksin pilarihirsi pistäytyy seinän läpitse). Päreorret (2) ovat tavallisesti pitkin oviseinää, mutta joskus myös karsinassa. Kuvatussa tuvassa näin syvennyksiä ovi- ja peräseinässä, joista oli myös käynyt kaksi päreortta pitkin tuvanpuolista sivuseinää, sillä ennen, kun asui tuvassa kaksi perhettä, oli kumpaisellakin eri päreorret; joskus käy orsia myös pilarista peräseinään, niinkuin palkkuorret (2) tupakan lehtiä varten.

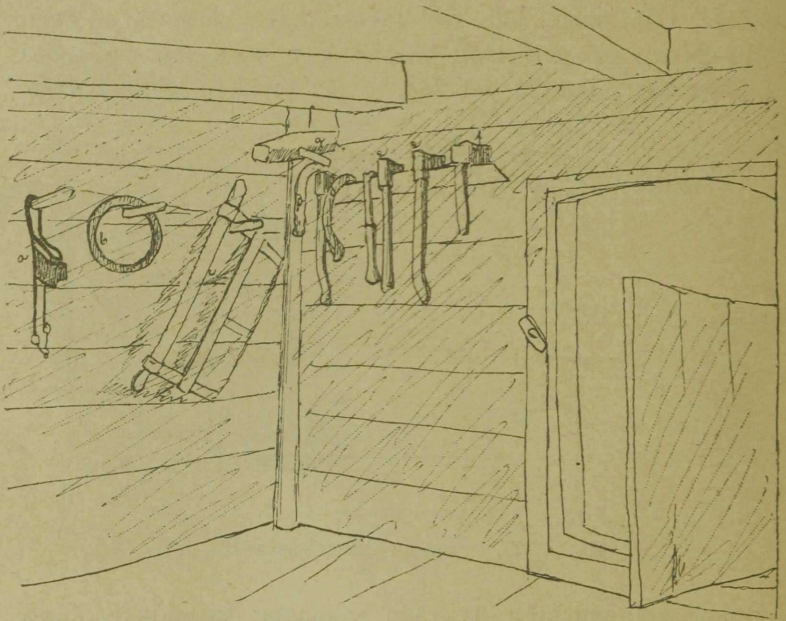

Kuva 227. Peränurkka tuvassa 223 a.

Jauhinkivet pidetään nykyään saunassa; jossakin paikassa näkee ne myös tuvan ovensuunurkassa. — Pöydän pään nurkassa (vastapäätä unia) on miehillä nurkkakaappi, joka tässä samassa Herrasenmäen talossa oli aivan pieni, jotta siihen mahtui ainoastaan höylä (kts. *b*:tä kuvassa 227). Vaimoväellä on karsinan puolella päreinen koppelo l. seinäkoppansa. — Ylempänä pistetään lusikat pieneen häkkiin *a'* ja veitset puukkonakkiin *a*; *h* on paikka, joka on veitsillä aivan rikki

Asunnot ja kansan elämä Suomessa. (Kansanvalistusseuran toimituksia XLII). Kirj. A. Gt. Helsingissä 1884.

nakattu, kun ei ole huolittu niitä nakata nakkiin. Tämän viereen on lyöty koivuinen jännekääpä *c*, johon pistetään neulat ja naskalit, kun ei tarvita niitä kenkien korjaukseen. Samalla seinällä, mutta akkunan toisella puolella on pitkä, polvikas tulirauta *d*, ja alempana samassa naulassa on riippumassa poltinrauta *e* ja veivi *f*. Myöskin uunin sarvenassa (kolkassa) lienevät päreenpitimet. Toisella (perä)seinällä on naulassa vuolin *g*. — Porstuassa oli kirveslaipio *l*.

Kuva 228. Porstuanurkka samassa talossa.

pykälähäkki (kuva 228) kirveitä *e*, kassaroita *d* ja pääkkää (venäläis-muotoista kirvestä) varten. Puunauloissa ovat päitsimet *a*, astianvanne *b*, käsisaha *c* ja ylempänä vinttelin pää *g*. Porstuassa oli myöskin välikatto, ja sen päällä taas parvi *l*. lakka, sillä tällä nimellä mainitaan tämän laipion ja kylmäkatoksen välissä olevaa suojaa. — Perhetupa oli ennen aina 5-sylinen joka taholle, ja hirret siinä olivat aina petäjäiset. Vanhaan aikaan jätettiin uutisasunnossa korkea kanto seiso-

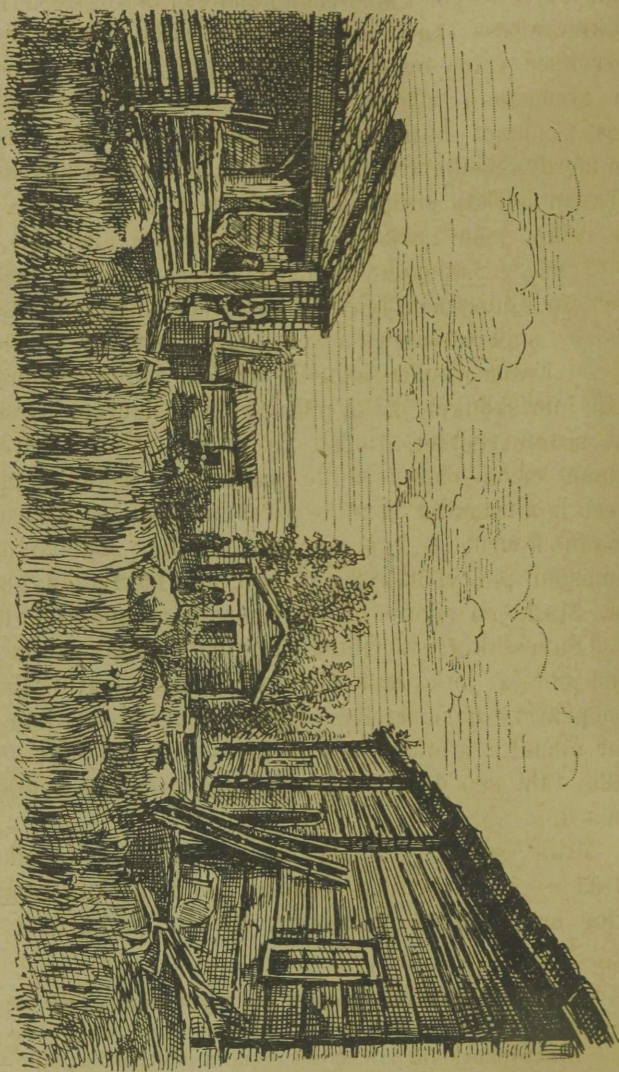
maan tupaan; siitä saatiin mukavasti kiinteä huhmar¹⁾. — Ovi oli ennen viiden hirren korkuinen. Yleisenä tapana maassamme on, että porstuan ovi on kahdessa jatkoksessa (niinkuin tässäkin talossa (kuva 228) on laita, sillä porstua on pimeä ja tarvitsee valoa ovesta, ja kun ovi on kahdessa osassa avataan ainoastaan yläosa, mutta alaosa pidetään suljettuna, ett'eivät pienet kotieläimet tunkeudu porstuaan, (vrt. tupoviin mordvalaisilla siv. 28 ja suomal. riihioveen kuvassa 158). — Tuvan nurkan sisäpuolelle hakataan sammalkoala l. kaala s. o. reikä, joka nurkassa menee ylhäältä alas asti; sisältä ei sitä näe. Sammalkaala täytetään sammalilla, mutta sitä käytetään ainoastaan lyhytnurkassa ja kohtisalvaimessa; korvain- ja sulkasalvaimessa pannaan sammalta kaulan ympärille. — Katon vuolia sanottiin orsiksi, joihin ensinnä kiinnitetään juuriskoukut, jotka pitävät räystäslautaa. Orsille pannaan sitten ruoteet, tuohet ja malot. Mutta pärekatossa pannaan ensin orsien päälle pantturit l. kokkalausut, joille ruoteet l. aluslaudat ja niille päreet naulataan. Kourukatossa pannaan kourut l. kuperat puut orsille. Tuleke on lyhyt hammaspuu päätypölkkyjen välissä, jota käytetään, kun ei ole orsia. Malkojen sijassa oli vanhempana aikana kivet tahi turpeet. Savossakin pystytetään seinien kahden puolin vahvikkeeksi pintoja, jotka läpi seinän yhdistetään luutingilla. Vesikatto päättyy harjaorrella. Huone kengitetään, kun vanhat hirret alhaalta otetaan pois ja uusia pannaan sijaan. — Joko pihalla tahi sen lähitienoissa kasvaa tavallisesti pihlajia ja tuomia²⁾.

Miltä savokarjalainen talo pihan puolelta oikeastaan näyttää — rakennettuna Saiman tai Laatokan rannalle eli jonkun muun niistä tuhansista järivistä, jotka ovat tehneet

¹⁾ Vanhanaikuisissa taloissa oli myös ruuhi, hapanvesiammio ja hevosten appeentekokoneet ovensuussa. Sanotaanpa, että jossakin eläimet asuvat keskellä ja ihmiset sivuilla multaisilla; silloin tietysti ei ole tuvassa lattiata. Toisinaan lienee karsinassa aitaus kotieläimiä varten (vrt. mordvalaisilla siv. 46).

²⁾ Etelä-Savon rakennustavasta on myös kertonut A. M. Johnson. Virittäjä I. Porvoo 1883, s. 13—37.

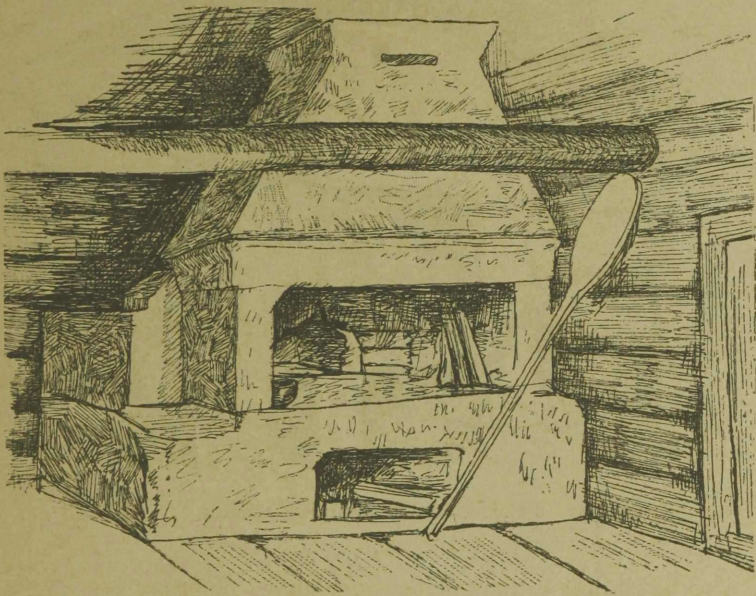
Suomen niin kuuluisaksi, sen näemme kuvasta 229, jossa on nähtävänä talo Kuopion lähiseuduilta ¹⁾. Tällöinen kaunis

Kuva 229. Savolainen talo lähellä Kuopiota.

¹⁾ Se on tehty valokuvan mukaan, mutta Berlinissä uudestaan piirustettuna on se osaksi pilaantunut.

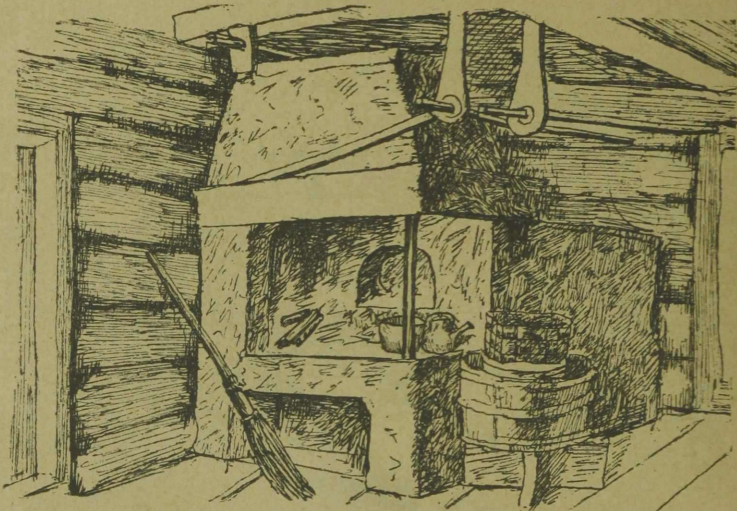
talon asema ei ole Suomessa harvinainen, varsinkaan Savossa ja Karjalassa, jossa talot ovat enemmän yksitellen, eivätkä muodosta mitään suuria, väkirikkaita kyliä. (Tämmöinen epä-säännöllisyys vallitsi myös kylissä Volga-heimolla ja Virossa, vaan ei Venäjän Karjalassa. Myöskin Hämeessä tulemme tapaamaan kyläjärjestyksen, joka on liittänyt kylän talot toisiinsa, tehden ne samassa pihaltaan umpinaiseksi). Itä-Suomen taloissa sitä vastoin ei ole, kuten jo olen maininnut, tämmöistä umpipihaa koskaan ollutkaan, vaan on savolainen aina mui-

Kuva 230. Takkakiuas (piisiuuni). Jäppilä. Mikkeli.

naisuudesta saakka astunut esteettömästi kotinsa ovesta suoraan metsään, nurmelle tai järven rannalle. Kuvatussa talossa on meillä oikealla pääasunto, jossa nähtävästi on keskellä porstua portaineen ja kahden puolin sitä tupa; vastapäätä tuparakennusta on karjakartano, ja niiden välillä oikealla aitta koivujen varjostamana, ja vasemmalla siitä, mutta rannempana, sauna.

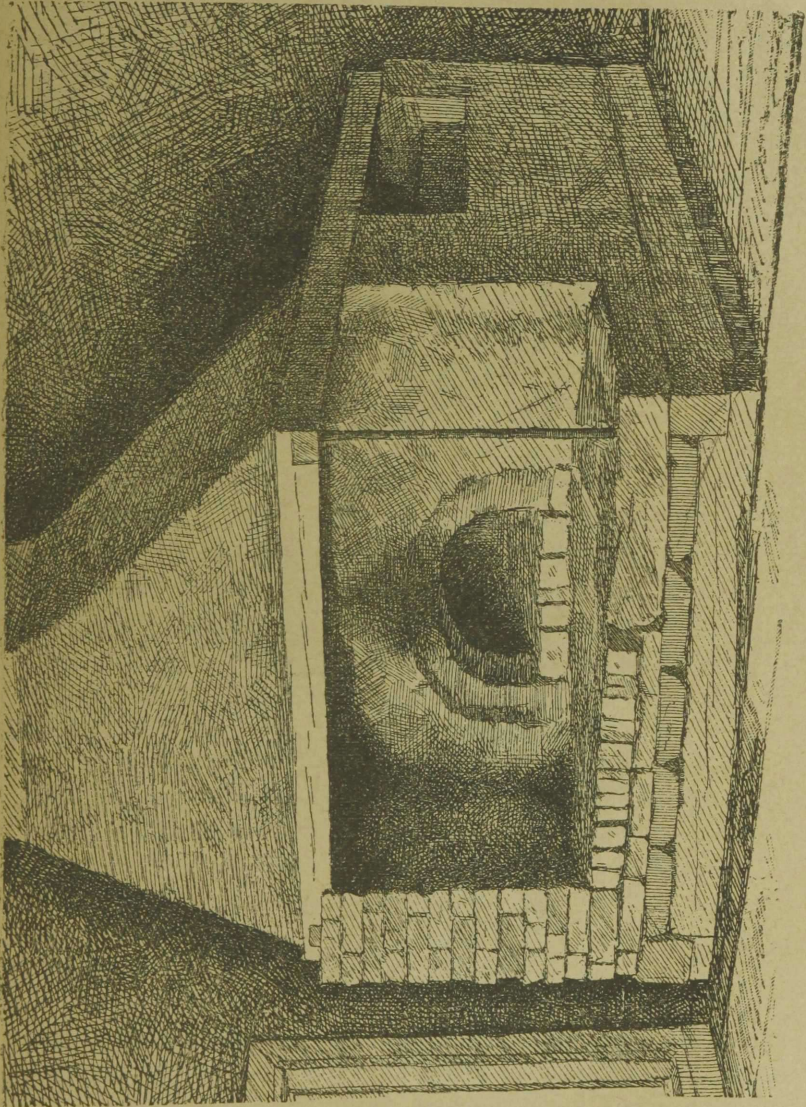
Kaikki ne liesikiukaat, jotka me tähän asti olemme oppineet tuntemaan Virossa, Inkerissä, Karjalassa ja Savossa, ovat olleet sisäänlämpiviä s. o. savu on niiden liedestä levinyt tupaan ja siitä lakeisesta ulos. Paljo löytyy kuitenkin myös Suomessa tähän tyyppikehitykseen kuuluvia kiukaita, jotka ovat uloslämpiviä s. o. korsteinillä varustettuja ja kuuluvat semmoisina tietysti myöhempään aikaan. Niitä sanotaan piisiuuneiksi eroitukseksi sisäänlämpivistä liesikiukaista, joi-

Kuva 231. Takkakiuas (piisiuuni). Sääminkä. Mikkeli.

den kansallinen nimitys on savu-uuni. Seuraavissa kuvissa (kuvat 230—232) esitän muutamia piisiuunია, jotka ovat takkiukaita virolaista tyyppiä (vrt. sivua 198). Kuvassa 230, joka on tehty Jäppilässä, on jako-orisi ylhäällä kiukaan etupolella; toisessa taas, Säämingästä saadussa (kuva 231), nähdään oikealla kamariin vievän oven päällä pilariorren pää. Siitä alempana ovat pienet päreorret. Vasemmalla ylhäällä pistäytyy näkyviin jako-orren pää. Kolmas piisiuuni (kuva 232) on kuitenkin kaikista siistein; kuva onkin Satakunnasta (Karkusta) saatu. Se on Etelä-Hämeessä ja ken-

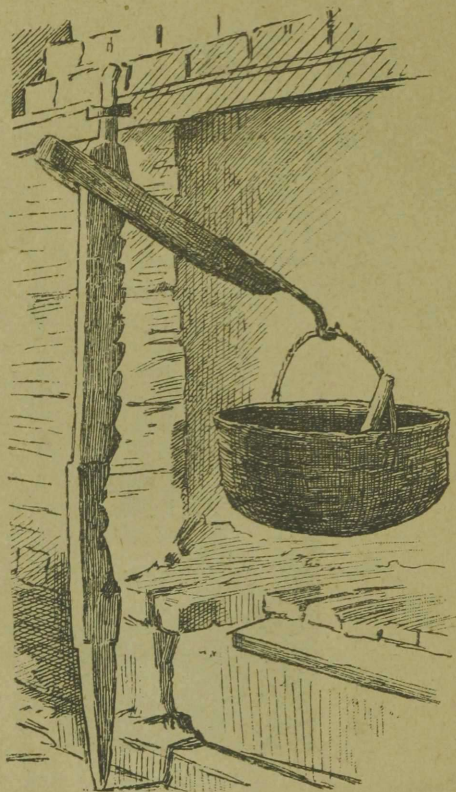
ties koko Länsi-Suomessa yleistä pakariuunin tyyppiä. Usein savolaisissakin seuduissa uunin alustus tehdään kokonaan ki-

Kuva 232. Takkakiuas (pakariuuni). Karkku. Turku.

vestä, niinkuin kuvatuissa tupakiukaissa oli laita. Padat asetetaan mukavasti niiden lieteen erityisille rautaisille padanjaloille,

sillä epämukavaa on kiinnittää haahlat liedен päälliseen korsteiniin. Usein kuitenkin pata ripustetaan liedен päälle erityisen laitoksen avulla, jota ainakin Lounais-Hämeessä ja Satakunnassa nimitetään kraakuksi (kuva 233). — Jos vertailemme vielä näitä takkakiukaita toisiinsa, huomaamme pian, että niitä on kaksi muotoa: toisessa on liedessä kaksi

Kuva 233. Kraakku. Mouhijärvi. Turku.

muurattua sivuseinää, ja se on avoin ainoastaan etupuolelta (kuva 230); toisessa on liedен tuvanpuolinen sivu avoinna, ja liedен otsaa on kannattamassa rintarauta (kuvat 231 ja 232). Tämä jälkimäinen omituisuus on säännöllinen Pohjanmaankin takkakiukaissa, niinkuin saamme nähdä, ja lienee esikuvia

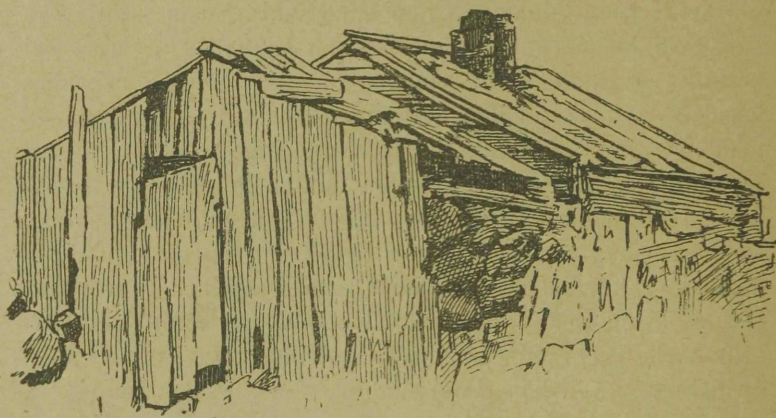
siihen haettava Skandinaaviasta, kun sitä vastoin lieden umpinaisuus on olemassa sekä Viron myöhemmänaikuisissa että Venäjän-Karjalan ja Volgan seutujen venäläistyneissä uuneissa, joko niissä sitten keitetään tahi ei (vrt. kiukaisin kuvissa 64, 88, 178, 187—190)¹⁾.

C. Pohjanmaalla pirttirakennukset maakunnan laajuuden tähden vaihtelevat kenties kaikkein enimmin. Maa „Lapin raukoilta rajoilta“ vielä etelämmälle Etelä-Pohjanmaan viljavia seutuja on kaikkina aikoina ollut monenpuolisen kansallisen keskuuden ja vaikutuksen alaisena kansatieteellisen kehityksen eduksi. Kuten muuallakin Suomessa on rakaus kaikkeen vanhaan ollut syynä siihen, että täällä paikottain asukkaat eivät ole luopuneet vanhoista rakennusmuodoista, joten meidän aikoihin on jäänyt paljon sellaista, joka on hyvänä johdatuksena koettaissamme tutkimuksillamme tunkeutua hämäriin entisaikoihin, mutta kuitenkin on toiselta puolen suurempi varallisuus paikottain houkutelletut pohjalaisia luopumaan vanhasta, joten täällä yleensä on paljoa muhkeampia rakennuksia, kuin muualla maassamme. Mutta tämä pohjan ääriin pistäytyvä maakaistale on myöskin ollut uutisasutukselle ja ihmisvaellukselle alttiina, joten myös rakennustavassa itäpuolella Pohjanlahtea olevissa maakunnissa tavataan omituisuuksia, joiden alkuperää saa muualta hakea kuin Itä- ja Etelä-Suomesta.

Muhoksella kuvasin pienen, puoleksi maanalaisen mökin, jossa oli pieni etehinen ja pirtti (kuva 234). Vielä enemmän maanalaisen asunnon olen kerran nähnyt Mouhijärvellä Satakunnassa. Siihen astuttiin aukon kautta katossa, joka samassa oli savulakeisena. Tämä pirtti siis ei ollut muuta kuin perunakuoppa, joka oli kiukaalla varustettu. Tämän ohessa kuvattu mökki on tuota Mouhijärveläistä kuoppapirttiä paljoa edistyneempää laatua. — Näillä puoleksi maanalaisilla tuvilla, niin oudoilta ja vähäarvoisilta kuin ne tavallisiin rakennusmuotoihin verrattuina näyttävätkin, on epäi-

¹⁾ Tähän tyyppisarjaan kuuluu myös eräs edellämäinitussa Asunnot Suomessa nimisessä kirjassa sivulla 16 kuvattu takkakiukaan muoto.

lemättä suurin kansatieteellisin merkitys siinä, että niissä on säilynyt jotakin hyvin vanhanaikuista asuntojen suhteen. Volga-seutujen ja Viron riihistä ja saunoista puhuessamme tutustuimme jo siihen ajatukseen, että nämät rakennukset olivat aikojen kuluessa ikäänkuin nousseet maan alta maan päälle. Ja onhan juuri luolia ja maakuoppia otaksuttu ihmiskunnan alkuperäisiksi asunnoiksi. Suomessakin on niistä maakuopista, joita usein on löydetty varhimman rauta-ajan hautaraunioitten luota, arveltu, että ne ovat kaivetut vainajien asuttaviksi. Kuuluupa ¹⁾ ostjakeillakin olevan semmoi-

Kuva 234. Puoleksi maanalainen mökki. Muhos. Oulu.

sia arveluita, että toisessa maailmassa asutaan luolissa, ja sitä käsitystä ei heillä muuten voi olla, kuin että he joskus ennen muinoin luolissa todella ovat asuneet. Nykyäänkin on ostjakeilla puoleksi maanalaisia jurteja ²⁾. Syystä on myöskin väitetty Kalevalassa mainittuja piilopirteja ja salasaunoja ainakin osaksi maanalaisiksi ³⁾. Ja nämät seikat, puhumatta-

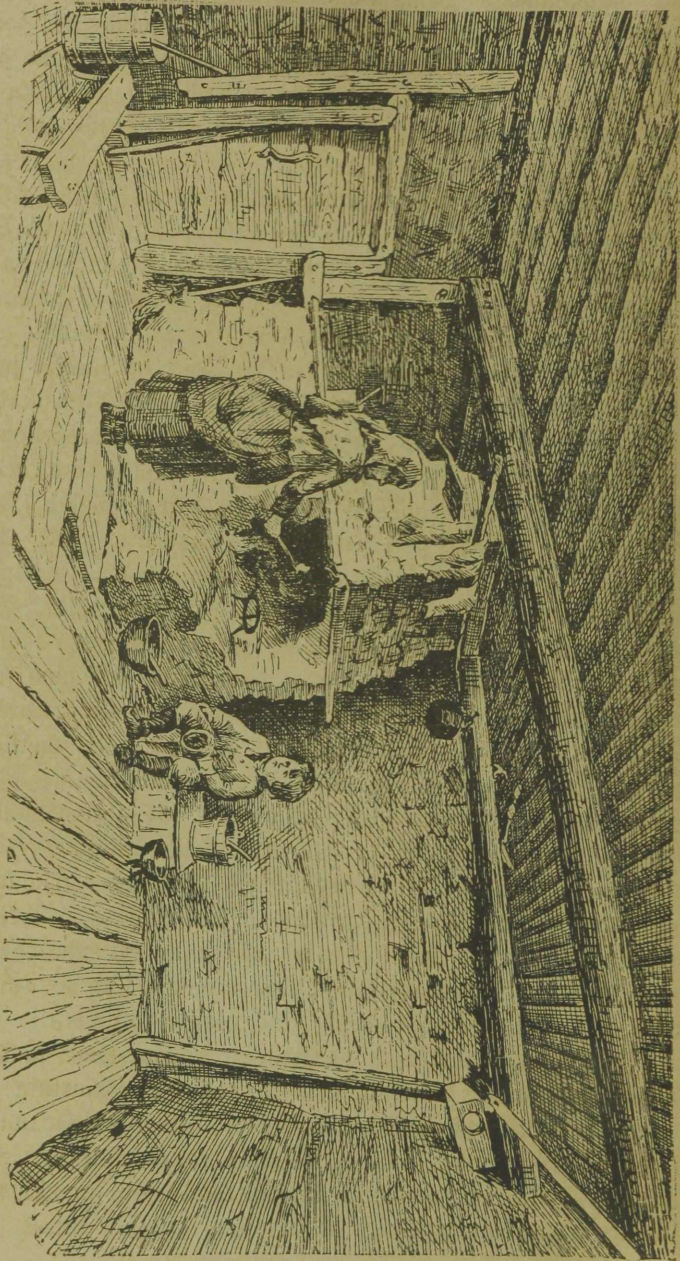
¹⁾ Poljakow. Anthropologisches und Prähistorisches aus Russland. Uebers. von Russow. St Petersburg 1885, s. 73 ja 74.

²⁾ M. A. Castrén. Resor o. forskningar. Helsingfors 1870. I: 318 ja IV: 133.

³⁾ A. Ahlqvist. Die Kulturwörter des Westfinnischen, Sprachen. Helsingfors 1875, s. 105 ja 106.

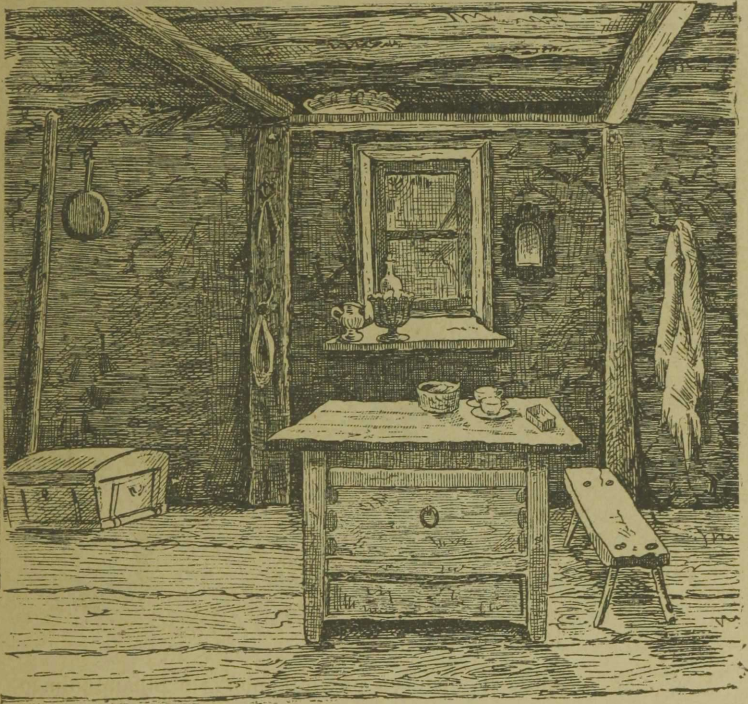
kaan lappalaisista gama-nimisistä maa-asunnoista, antavat suuremman merkityksen niille muinaistutkimuksille, joiden kautta on löydetty Pohjanmaalla maanalaisia kuoppia, joita syystä on arveltu muinaisaikuisiksi asunnoiksi, ja jotka herättivät jo Castrénin huomiota (Resor etc. I: 85, 86, 119 ja 120).

Siellä täällä Pohjanmaalla kuuluu olevan näitä vanhan-aikuisia turvemökkejä, vaikk'en ole nähnyt niitä muualla kuin Muhoksella. Ylioppilasten kansatieteellisessä museossa on kuitenkin muutaman turvemökin sisusta läheltä Raahea kuvattu. Se nähdään tässä kuvissa 235 ja 236. Seinät näyttävät olevan turpeista, ainoastaan nurkissa on pieniä puisia patsaita lautaista kattoa kannattamassa. Mikä ensikatsannolla — pirtin sisällistä järjestystä ja luonnetta tarkemmin tarkastaessamme — meistä kohta tuntuu oudolta, on kiukaan asema, jonka suu on perälle päin, eikä oven pielessä, niinkuin olemme tähän asti tottuneet näkemään niillä aloilla Suomessa, joilla olemme liikkuneet. Tämä asema onkin yhteisenä omituisuutena koko Pohjanmaan tuparyhmällä. Mutta sitä vastoin itse liesi ei ole tässä yksinkertaisessa mökissä sitä tyyppillistä laatua, jota me edempänä tulemme näillä mailla havaitsemaan. Muotonsa puolesta on nimittäin tämä tulisija takkakuus ja lähinnä sitä muotoa, joka meillä oli kuvassa 231, vaikka yksinkertaisempi laadultaan. Pöytä, jonka näemme toisessa kuvassa, on sitä karjalais-venäläistä tyyppiä, jota olemme jo tavanneet laajoilla aloilla (vrt. kuviin 59, 74 ja 214). Nämät seikat siis viittavat Karjalaan ja Venäjään. — Muhokselta kuvatun mökin vieressä oli toinen melkein samallinen asunto, jossa kiukaalla oli suu oven pielessä, niinkuin Savo-Karjalan tuvissa ainakin, kun sen suu kuvassa 234 nähtävässä töllissä sitä vastoin oli perälle päin, siis Pohjanmaan pirteissä vallitsevan kiuasaseman mukaan. Tämän asian laita osoittaa, että tapaamme paikoittain Pohjanmaalla kaksi rakennustapaa, joista toinen muistuttaa Itä- ja Kaakkois-Suomen, toinen Venäjän rakennuksista. Sama vaihtelevaisuus oli myöskin huomattava Pohjanmaan riihikiukaitten aseman suhteen. Saunoissa, ainakin niissä, joita

Kuva 235. Turvemökin sisusta. Raahen Oulu.

olen nähnyt, näytti pohjalaisen tyyppin säännöllisyys olevan suurempi. Tämä kiukaan suunta ja vaihtelevaisuus on jo merkillinen siihen katsoen, että niillä Savon ja Karjalan aloilla, joita tutkimuksillani tähän asti olen koskettanut, poikkeuksetta kiukailla oli aina sama asema s. o. niiden asema oli johdonmukaisesti samallinen saunoissa, riihissä ja tuvissa. Tästä olemme jo ennenkin huomauttaneet, arvellen

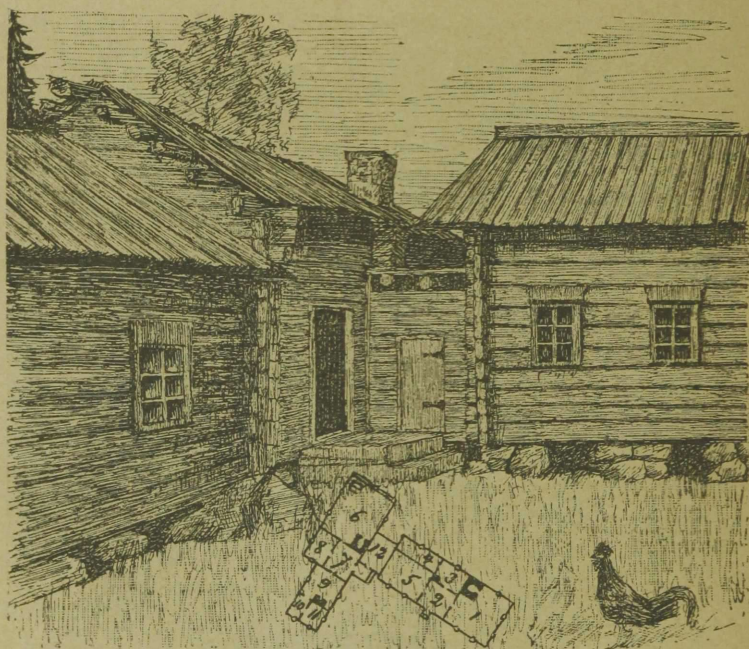

Kuva 236. = edellinen.

tätä virolais-savokarjalaista kiukaan asemaa enemmän suomalaisiksi. Kun sitä vastoin pohjalaisen kiukaan asema on sama, kuin se, joka on yleinen venäläisissä tuvissa ja suurimmaksi osaksi myös on vallitsevana Venäjän-Karjalan n. k. novgorodilais-tyyppisissä pirteissä, niin emme saata päätää muuta, kuin että tämä sama kiukaan asema Pohjanmaan

pirteissä on syntynyt venäläisestä (novgorodilaisesta) vaikutuksesta, johon maamme pohjoisosan muinaishistorialliset vaiheetkin antanevat tuetta¹⁾. Mihin suuntaan pohjalainen kiuas vielä tämän lisäksi on muuttunut, saamme kohta nähdä.

Kumminkin Pohjanmaan itäisissä osissa tavataan tuparakennusten kehityksen kokonaisuuteen katsoen samanlaatuisen jatkojärjestelmä, kuin edellä tarkastetuissa rakennuksissa

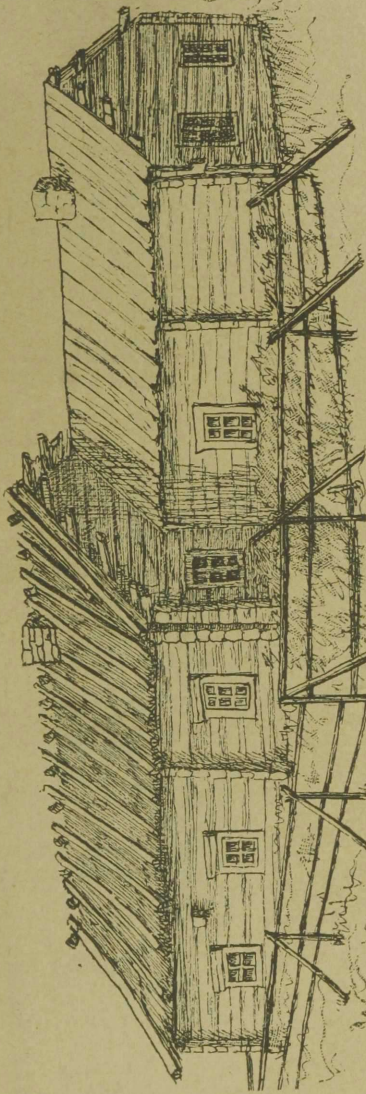

Kuva 237. Kahden yhdistetyn pirttirakennuksen pihanpuolinen kulma. Sotkamo. Oulu.

¹⁾ Missä määrin vaikutus tähän suuntaan on Ruotsista tullut, on tarpeellisten tutkimusten puutteessa vaikeata päättää. Se on vaan varmaa, että pohjalainen takkamuoto on sielläkin yleinen, mutta kuitenkin näyttää itse kiukaan asema olevan useimmiten samallinen, kuin Kaakkois-Suomessa Vrt. N. M. Mandelgrenin kuvateoksessa: *Atlas till Sveriges odlingshistoria (Bostäder och husgeråd)* kuviin 50, 51, 55, 58, 62, 64—66.

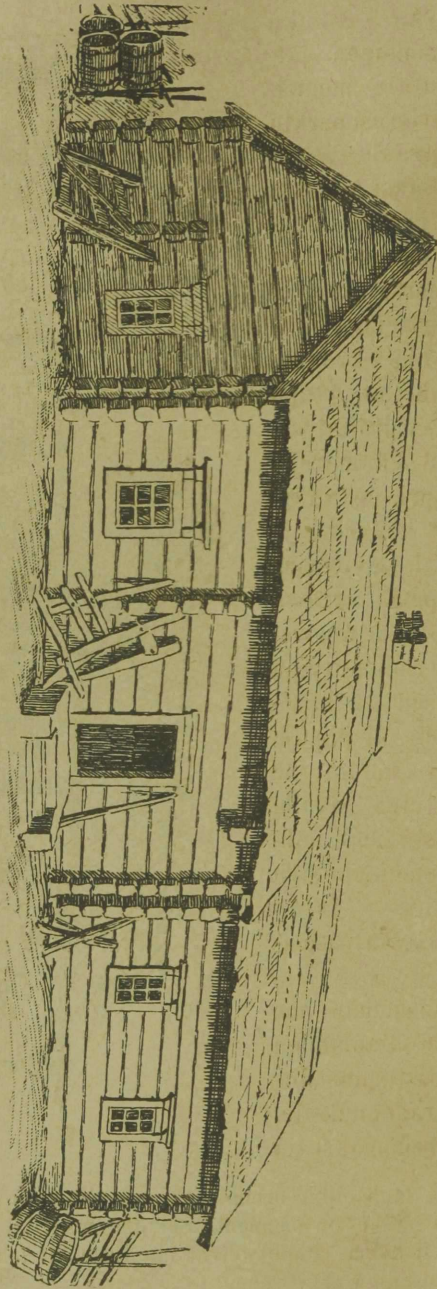
nämme olevan. Kuinka pitkälle tällöinen jatkaminen saattaa mennä, siitä näin hyvän esimerkin Halolan talossa Sotkamolla, joka on osaksi kuvattu kuvissa 237 ja 238. Pohjapiirroksen numeroilla on seuraavat merkitykset: 1 ja 6 ovat pirttejä, 2 ja 7 porstuoita, 3 ja 9 kyökkejä, joissa on heilat, 5 tupa (kakluunilla) vieraita varten, 8, 10 ja 11 kamareja, 4 maitokamari, josta rappuset vievät kellariin, ja 12 välinen l. konttouri. Niinkuin huomaa on tässä oikeastaan kaksi tuparakennusta yhdistettyinä pimeään välisen 12 kautta¹⁾. Samoin oli pihalla myös kaksi kotaa, ne ovat kuvattuina sivulla 135. Kuvassa 268 nähdään pellonpuolinen sivusuojista 6, 8, 9 ja 10 (pohjapiirroksessa vasemmalla).

Jota enemmän me lähestymme Pohjanlahden rantoja ja tutustumme niiden tuparakennuksiin, sitä täydellisemmäksi ja

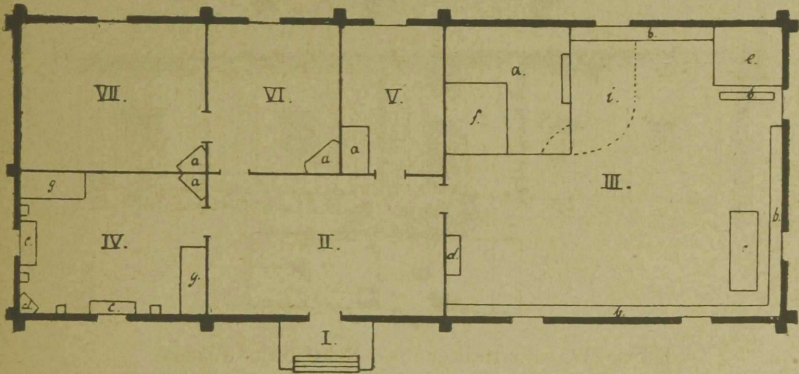
Kuva 238. Edellisen rakennuksen pirttisuojat 6, 8, 9 ja 10.

¹⁾ Asian laita olikin semmoinen, että talossa oli kaksi isäntää, jotka yhdessä olivat sen ostaneet. Sentähden oli talossa myös kaksi pirttiä ja kaksi kotaa. Pellot olivat niinkään eri lohkoissa ja heinät jaettiin kuormittain.

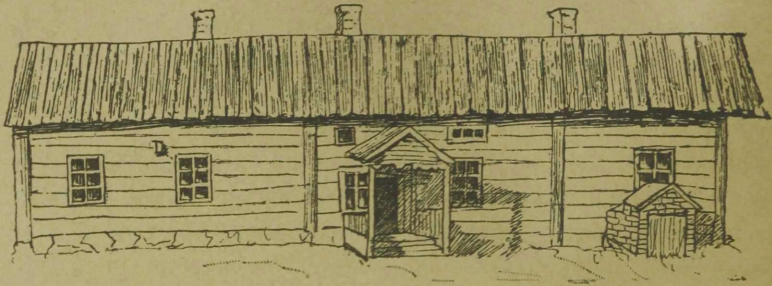
Kuva 239. Pirttirakennus. Yi-Kiminki. Oulu.

kauniimmaksi muuttuu rakennustapa. Pirttirakennus Yli-Kiimingistä (kuva 239) näyttää jo aivan toiselta, kuin kaikki tähän asti kuvatut rakennukset: komeus ja puhtaus hohtaa siellä kaikkialla esiin. Mutta ei vielä tässääkään ole harmoonillisuuta täydelleen saavutettu: katto on rakennuksen toisesta päästä matalampi; siellä on vanha pirttipuoli, jonka lisäksi luultavasti myöhemmin on tehty uusi tupaosasto. Rakennuksen pohjapiirroksessa ovat eri osat näin merkityt: *I* tuvan portaat, *II* etehinen, *III* pirtti, *IV* tupa, *V* kyökki, *VI*—*VII* maitokamarit; *a* uunit, *b* penkit, *c* pöydät, *d* kaa-pit, *e* kangastuolit, *f* leposija uunilla, *g* sängyt ja *i* karsinaloukko.

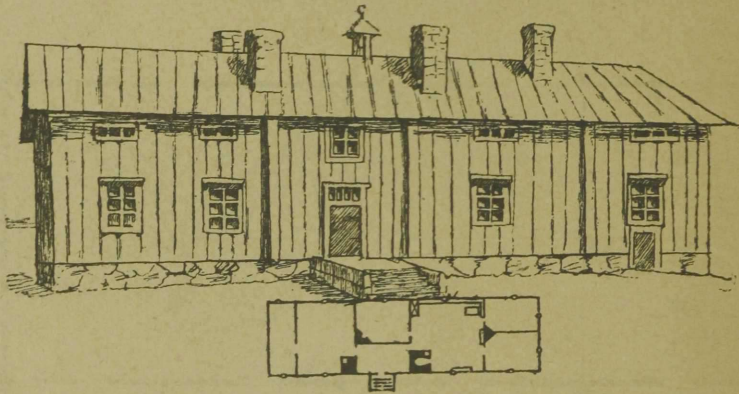

Kuva 240. Edellisen rakennuksen pohjapiirros.

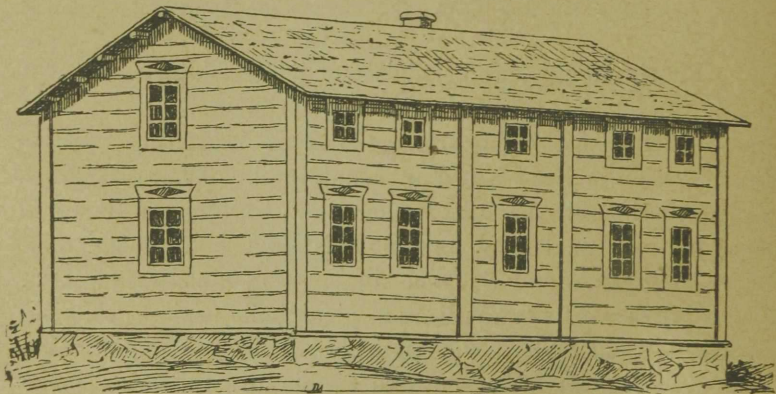
Pirttirakennusten muodoista Etelä-Pohjanmaalla ovat meille kuvat 241—243 hyvinä esimerkkeinä. Niistä ovat kaksi ensimmäistä Seinäjoelta, ja kolmas Wöyryltä. Verrattuna Viron ja Savo-Karjalan asuntotupiin nämät näyttävät paljoa siistimmiltä ja edistyneemmiltä. Kuitenkaan ne eivät suinkaan ole suurimpia talonpoikaistaloja eikä komeimpia-kaan, mitä tavataan Suomen läntisissä ja eteläisissä osissa. Talon kuvassa 242 katolla on pieni kellotorni — sellaisia tavataan usein myös germanilaisilla aloilla. — Saman talon perspektiivikuvan alla olevasta pohjapiirustuksesta emme saata rakennuksen yleiseen kehitykseen katsoen eroittaa mi-

Kuva 241. Pirttirakennus. Seinäjoki. Waasa.

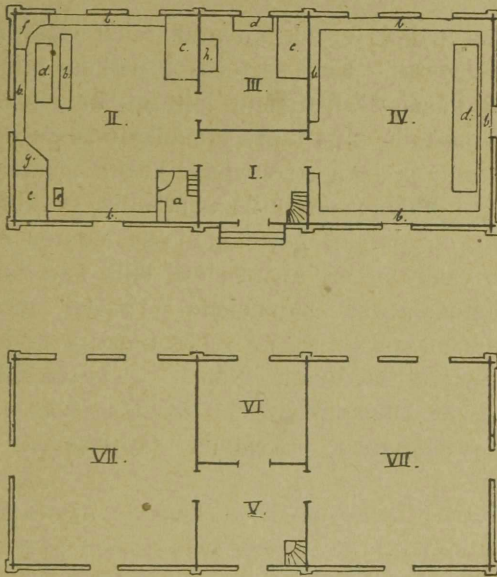

Kuva 242. Pirttirakennus. Seinäjoki. Waasa.

Kuva 243. Pirttirakennus. Wöyri. Waasa.

tään tyyppillisesti ja yksinomaisesti Pohjanmaalle kuuluvata, vaan liittyy se — tosin edistyneempänä muotona — yhteiseen tyyppiin (kts. *A IV i*). Vasta tuvan sisustan järjestystä ja laatua tutkiessamme, tulevat parahiten sen tyyppilliset pohjalaisuudet selville. — Aivan uuden kehityssuunnan tapaamme kuitenkin Wöyrin rakennuksessa; se on nimittäin kaksinkertainen. Alku tähän suuntaan huomataan jo muodossa kuvassa 242, jossa suuri ikkuna on porstuan oven ylä-

Kuva 244. Edellisen rakennuksen pohjapiirroksat.

puolella. Seuraavassa rakennuksessa on tämä yläkerros johdonmukaisesti ja täydellisesti muodostunut yhtäläiseksi alakerroksen kanssa. Mutta täydelliseen korkeuteen ei tämä rakennus ole vielä kohonnut; sen huomaa jo pienistä sivuseinän akkunoista yläkerroksessa. Vielä selvempänä ilmestyy kehityksen puolinaisuus, jos tarkastamme eri kerrosten sisällistä laatua, jonka kuva 244 meille näyttää. Itse tyyppiltään ja muodoltaan ovat molemmat kerrokset yksinkertaista laatua (vrt. *A IV a*); eri osat niissä ovat seuraavat: *I* ete-

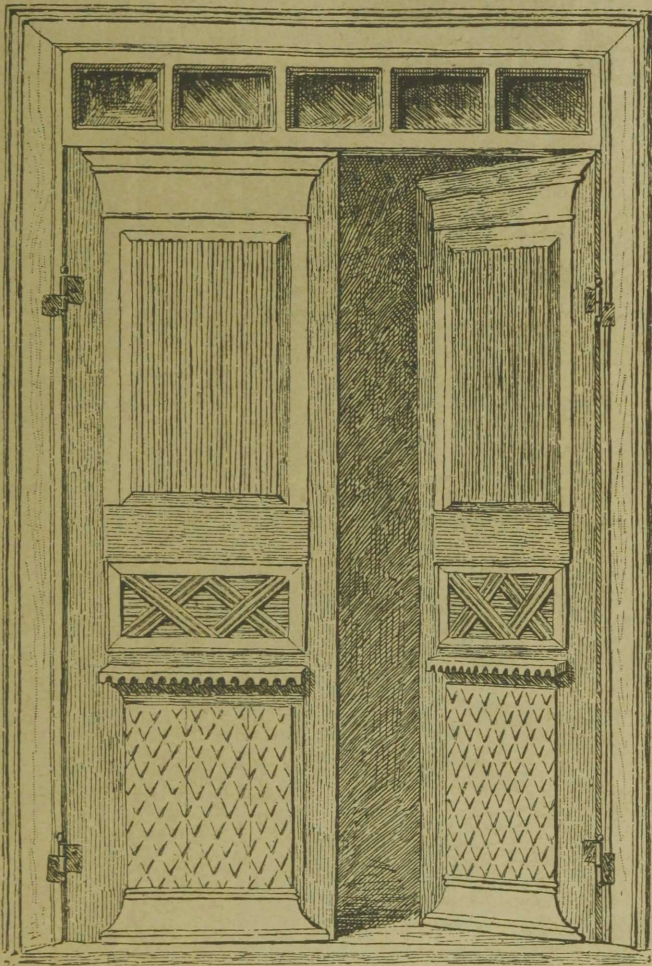
hinen, *II* tupa, *III* kamari, *IV* juhlatupa, *V—VI* vinttikamarit ja *VII* vaatehuoneet. *a* uuni, *b* penkit, *c* sängyt, *d* pöytä, *e* kehto, *f* kellokaappi, *g* hylly lautasia varten ja *h* vaatearkku. — Erityistä huomiota ansaitsee juhlatuvassa *IV* oleva pitkä pöytä, joka ulottuu pitkin peräseinää sivuseinästä sivuseinälle. Semmoinen pöytä oli Skandinaaviassa tyypillinen yhdessä lajissa vanhanaikuisia tupia, joiden keskilattialla oli avonainen liesi (arne). Wöyrin juhlatuvasta puuttuu tulisija kokonaan.

Niinkuin näkee, ei ole kuvatun talon yläkerros asuinhuoneiksi sisustettu. Kun se toisissa paikoin niin on, ovat sen salit ja kamarit siistimmin laitettut, kuin alakerroksen pirtti, jonka melkein aina tapaa tämänkaltaisissa suurissa tuparakennuksissa, ja joka on vanhanaikuista muotoa. Kamarien seinät peitetään maalatuilla papereilla, ja lattiat maalataan; samoin maalataan kattokin, jossa muuten ei näe mitään orsia, vaan se on aivan sileä, sillä kattolaudat ovat naulatut matonalaisten alapuolelle; ympäri huonetta on uudenaikuisia huonekaluja, ja sopusoinnussa niiden kanssa komeilee kiiltävä kakluuni. Nämät uudenaikuiset ilmiöt asunnoissa eivät kumminkaan ole tämän esityksen esineenä. Sentähden palatkaamme likemmin tutustumaan pohjalaiseen pirttiin.

Tätä tarkoitusta saavuttaaksemme on meidän astuminen pihalta sisään. Jo ennen kuin siihen pääsemmekään, kohtaavat silmämme todistuksia pohjalaisen kätevyydestä. Porstuan ovet tehdään usein höylällä ja veitsellä hyvin kauniiksi; niistä olkoon näyteenä pari porstuan ovia Kokkolan tienoilta (kuva 245).

Astuttuamme pirtin *III* (kuvassa 240) sisään ja asetuttuamme peräpenkille istumaan katsoaksemme oviseinälle päin, on meillä silmiemme edessä semmoinen näky, kuin kuva 246 meille osoittaa: pohjois-pohjalainen pirtti on kaikessa rikkaassa vaihtelevaisuudessaan edessämme. Laen alla on sekä jako-orren *a* että pilarihirren *b* laatuksia orsia, jotka siis muistuttavat Savon pirteistä. Muut seikat ja esineet eivät kaivanne selitystä.

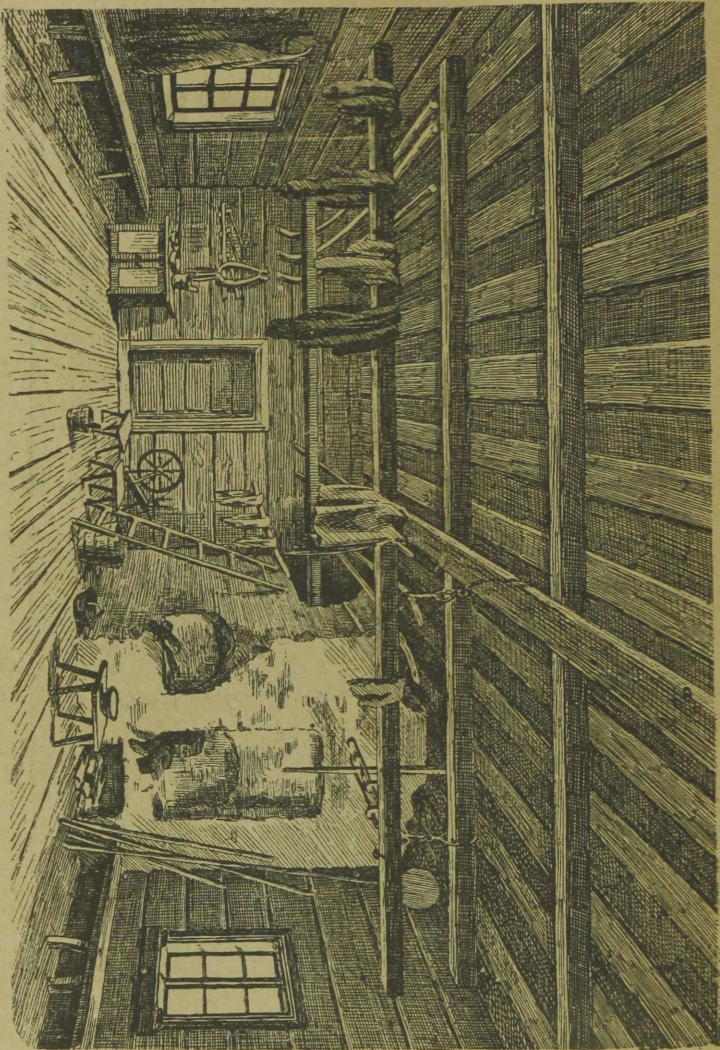
Ainoastaan kiuas on aivan oudonnäköinen, mutta kuitenkin Pohjanmaan tyyppin mukainen, vaikka tässä kyllä al-

Kuva 245. Porstuan ovet. Kokkola. Waasa.

kuperäistä muotoa. Kiukaan suu on tässäkin siis perälle päin, mutta sen oheissa on uunin tuvanpuolisessa kolkassa oudolta näyttävä holvattu syvennys, jonka pohjalla on vähän

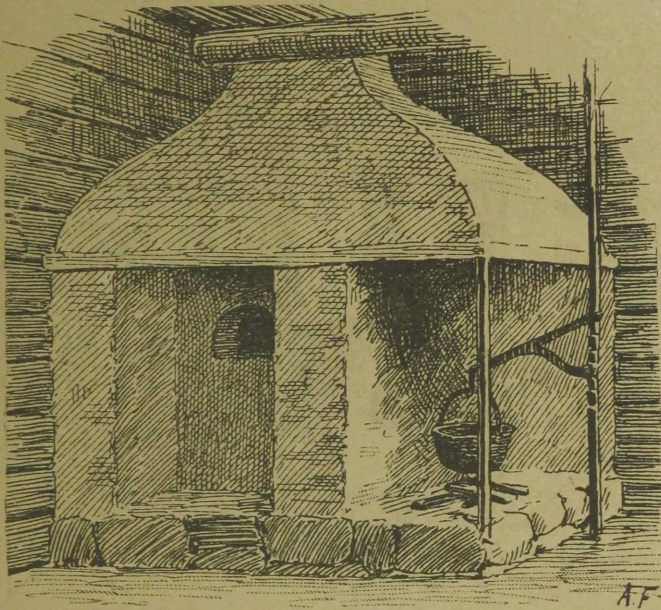
polttopuita. Tämä syvennys on kiukaan liesi l. takka. Tässä on siis takaksi muodostunut liesi kiukaan suun si-

Kuva 246. Pirtin kuvassa 239 sisusta.

vulla, eikä sen edessä, ja siitä vielä eroitettu paksulla välimuurilla. — Saatamme syystä kysyä, mitenkä näin omituinen ja kaikista tähän asti virolaisista, puhumattakaan

sivulla 33 mainituista tuvassilaisista (inclusive teremissiläisistä), ja savo-karjalaisista liesi- ja takkakiukaista poikkeava kiukaan muoto lieneekään syntynyt. Onhan meillä siihenkin selviä viittauksia Suomessa. Kuvassa 247 näemme takkakiukaan vielä yksinkertaisempaa muotoa. (Se oli tulisijana muutamassa keittiössä, joka oli samassa pakarina ja saunan kotana; saman saunan kiuas oli nähtävänä kuvassa 150).

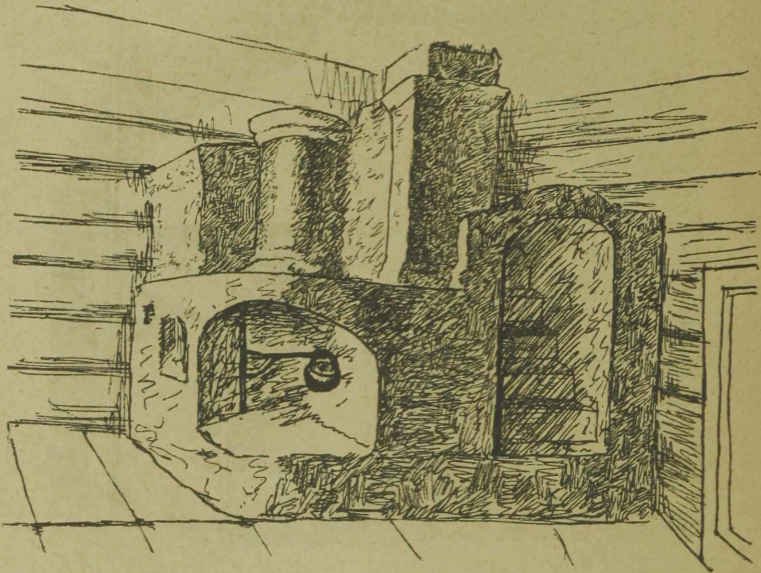

Kuva 247. Takkakiuas (keittiössä). Renko. Hämeenlinna.

Ja se ei ole muu kuin liesitakka liitettynä leivinuunin viereen¹⁾. Tämäntapaisia yhdistyneitä takkakiukaista tavataan ainakin Skandinaaviassa, mutta kenties muillakin germanilaisilla aloilla. Saksanmaalla näkyy yleisimmin kui-

¹⁾ Vrt. tähän kahta valaisevata muotoa tätä takkatyyppiä sivulla 239 mainitussa A. G(ranfel)t'in kirjasessa s. 14 ja 15. Edellisestä näistä kahdesta kiukaasta, joka on Kärkölästä, sanotaan nimeen omaan, että takka oli myöhemmin tehty uunin sivulle.

tenkin liesitakka jääneen kokonaan erilleen kiukaasta — ainakin rakennuksissa n. k. frankilaista tyyppiä (kts. sivua 200). Itä-germanilaisilla aloilla sitä vastoin tavattanee niin tulisioja kuin rakennuksiakin, jotka ovat läheisesti verrattavia virolais-suomalaisiin takkakiukaisiin. — Suomessa tämä tulisija tyyppi on levinnyt hyvin laajalle eli nähtävästi yli koko maan, paitsi varsinaisille savolaisille ja karjalaisille aloille. Siihen nähden, ett'ei tätä tulisija-tyyppiä ole tutki-

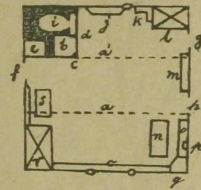

Kuva 248. Takkakiuas. Keuruu. Waasa.

musalallamme muualla olemassa, kuin läntisemmissä osissa Suomea, saatamme otaksua, että se maassamme on verrattain myöhempiaikuinen, ja että liesikiuas luultavasti on saanut väistyä sen edestä, sillä sekä käytäntönsä että kehityksensä puolesta on tämä pohjalainen takkakiukaan muoto pidettävä tarkoituksenmukaisempana ja parempana sitä takkakiukaan muotoa, jonka olemme havainneet kehittyneen liesikiukaasta. — Pohjois-Satakunnassa olen nähnyt hyvin komeita muotoja tätä nyt puheena olevaa takkakiukaan tyyppiä.

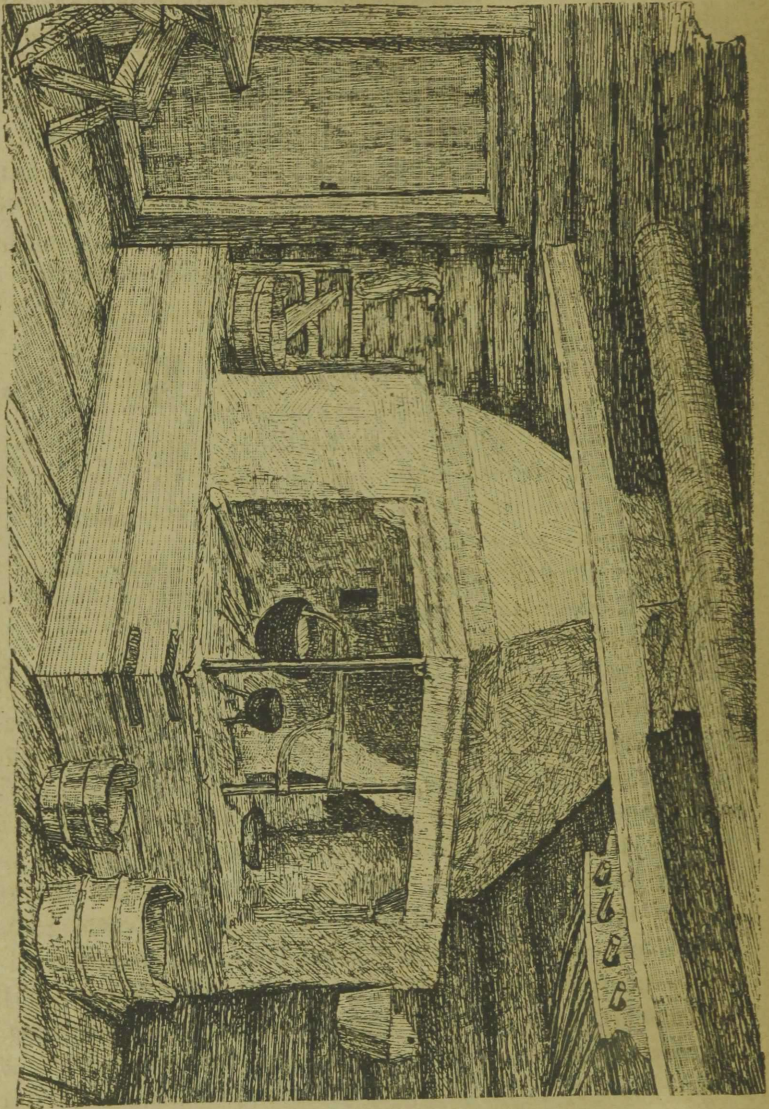
Kuvassa 248 on yksi sellainen kiuas kuvattu. Oikealta vievät portaat muurille, keskellä riippuu pata kraakussa takassa, ja siitä oikealla on kapea uunin suu, joka on avoinna perälle päin, kun kiukaalle vievät portaat sitä vastoin alkoivat oven pielestä.

Muutaman pohjalaisen pirtin sisustaa Seinäjoelta esittävät meille kuvat 249—252. Pohjapiirros ja perspektiivikuvat täydentävät toisiansa. *f* on porstuan ovi, jonka kautta tullaan pirttiin. Se on kuvassa 250 vasemmalla, ovi *g* vie toiseen (kuvassa 251 oikealla) ja ovi *h* toiseen peräkamariin (kuvassa 252 vasemmalla). Välikaton parsia kannattaa 2 takki- l. vuoluhirttä *a* ja *a'*, joita vähän alempana on 2 samansuuntaista, mutta neliskulmaista leipihirttä (parrua). Toinen pari *a'* näitä hirsiä nähdään kuvassa 250. Leipihirtten päällä lepäävät leipivartaat. Kiukaanpuolisesta leipihirrestä lähtee oikealle sivuseinälle päreorret, jotka näkyvät oikealla viimeksi mainitussa kuvassa. Muu selitys kuvalle 249 on seuraava: *b* takka, *c* takka- l. otsarauta (pystyssä oleva rautakanki, joka kannattaa takan otsaa (kts. kuvaa 250) ja johon usein on pihti kiinnitetty; *d* tanttari (rautakanki), jonka kierrettävä kraakku kannattaa pataa, *e* puuloukko l. murin kuja, josta tavallisesti käy raput uunin päälle. Muurikujan ja takan väliseinää sanotaan pilariksi, samoin nimitetään muurinseinää uunin *i* ja takan *b* välissä; jälkimäisen pilarin edessä seisoo tanttari. Näissä pilareissa sekä uunin alitse luikertelee röörejä, jotka alkavat aukosta takassa (kts. kraakun pään kohdalle kuvassa 250); uunin suun edustaa mainitaan kruuhuksi; nitsi on muuri seinää vastaan; *j* on pata-arkku, *k* vinkkelikaappi (kuvassa 251 vasemmalla), *l* etehissäanky, jonka edessä riippuu etehisliina, *m* karmikaappi, *n* pöytä l. pöytäkaappi (kts. kuvaa 252), *o* penkit, joista on pitkin pöytää pöytälavitta; muualla isolavitta l. emännän jatko ja pötkä l. kaarastama lavitta, joilla ei ole karmia l. sarjaa, *p* kellokaappi, *q* nurkkakaappi, *r* ete-

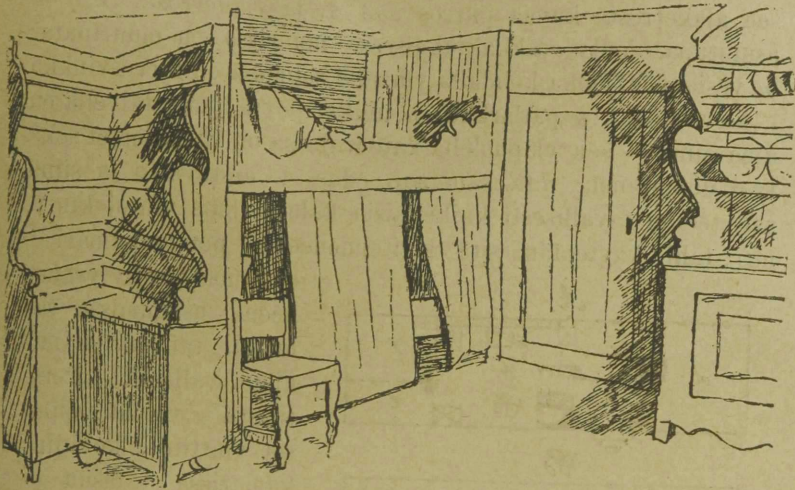
Kuva 249.
Pirtin pohjapiirros.
Seinäjoki. Waasa.

hissänky, ja s pöytä (ristikkojalkainen — kuvassa 250 va-
semmalla).

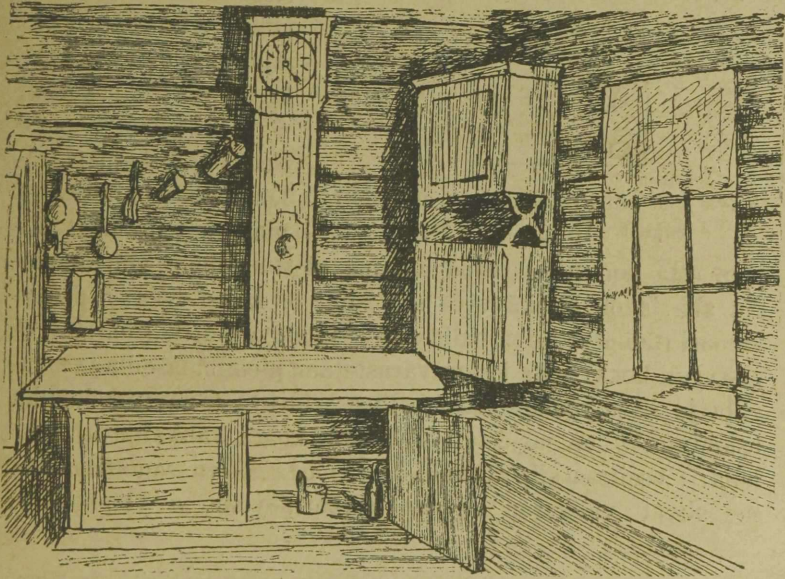

Kuva 250. Edellisen pirtin takakäinas.

Myöskin Ilmajoelta on minun onnistunut saada tarkan
asuinrakennuksen piirustuksen ynnä siihen kuuluvan selityk-

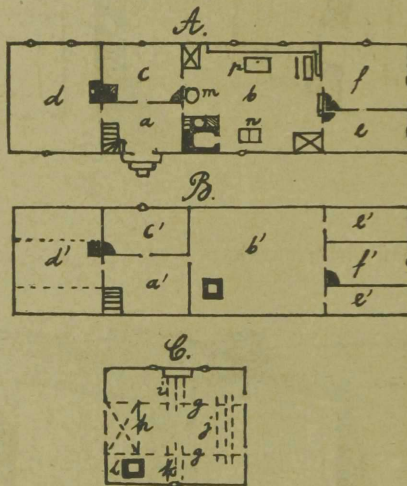

Kuva 251. Saman pirtin nurkka *k l m*.

Kuva 252. Saman pirtin pöydänpään nurkka.

sen, jotka nyt tässä julkaisen ¹⁾. Rakennus on kaksinkertainen; sen alakerrosta kuvaa piirros 253 *A*, ja yläkerrosta *B*; *b* on asuintupa, jonka takkakiukaisessa muurissa on muuripata; *m* vesiamme, jonka kohdalla ylhäällä seinässä on kirvesvinkka l. kirveskoo; *n* pat'arkku; *p* nikkariöpytä, joka talvella on aina siinä — sen yläpuolella katonrajassa on värkkiorret sekä työkalulautanen; *d*:tä sanotaan edus- l. erstuvaksi ja siinä säilytetään tavallisesti kaikellaisia kaluja (jopa vihtojakin y. m.) tahi käytetään sitä maitohuoneena; porstuakamari *c*

Kuva 253. Pirttirakennuksen pohjapiirrokset. Ilmajoki. Waasa.

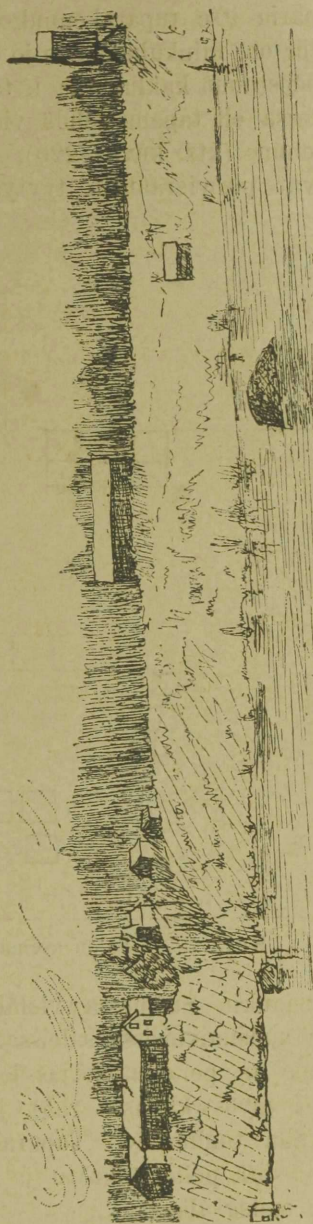
on ruoan säilytyshuoneena useimmissa taloissa, tai on se minin vallassa. Porstuasta *a* vievät rappuset vinttiin l. kokkiin; kamarissa *e* asuu ja makaa isäntäväki; isokamaria *f* pidetään vierashuoneena. *B* on vintin eli kokin pohjapiirros: *b'* tuvan kokki; *a'* porstuan kokki; *c'* n. k. ylhän l. porstuan päälliskamari (talon poikain hallussa) — nimitys viitannee siihen,

että porstua entisinä aikoina ulottui tämän vinttikamarin alle ja oli läpikäytävä s. o. siinä oli kaksi ovea; *f'* päätykamarini (talontyttären hallussa); *e'* ja *e'* ovat luttia (luhteja); *d'* erstuvan kokki, joka joskus varustetaan pienillä laseilla ja muurilla ja siten muodostetaan saliksi. — Kuva *C* näyttää, kuinka asuintupa *b* on järjestetty ylhäällä kohta välikaton alapuolella: *i* osoittaa siis työkaluorsia, joista äsken sanottiin, että ne olivat välikaton rajalla nikkariöpöydän *p* yläpuolella;

¹⁾ Ne on tehnyt sikäläisen talollisen poika S. Pirilä, ja lähettänyt Kansanvalistusseuran Sihteerille Helsingissä.

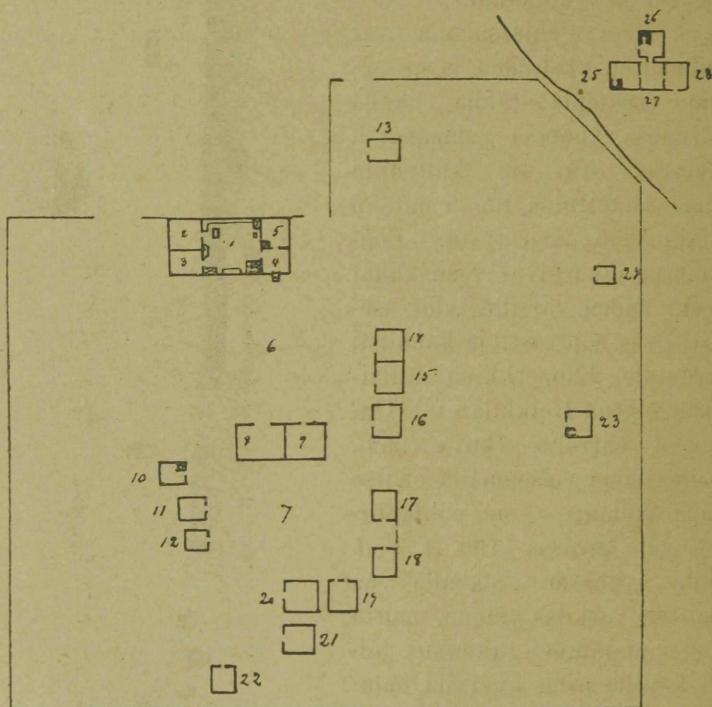
komppelissä l. oravan pesässä *h* säilytetään tarvekaluja, ja joskus siinä maataankin, se vastaa siis polatia venäläisissä tuvissa; *g* ja *g* ovat leipihirsiä, *j* on työkalulautanen, *k* päreorret ja *l* korsteini.

Talot Pohjanmaalla ovat enimmiten yksitellen, ja jos onkin useampia taloja likellä toisiansa yhdessä ryhmässä l. kylässä, ovat ne kuitenkin siinä asetettuina ilman mitään keskinäistä järjestystä. Pohjanmaata uurtavat vesirikkaat joet, joiden varsille talot useasti ovat sopivasti ja kauniisti asetetut. Esimerkkinä tällaisista olkoon Heikkilän talo Oulujoen varrelta (kuva 254). Edessämme vasemmalla on itse tuparakennus — sen pohjapiirros oli kuvassa 199 *A V d*. Siitä vähäsen oikealla on puitten varjossa toinen, mutta uudempiaikainen rakennus, jossa kesällä asuu hyyryllä oululaisia, mutta joka talvella seisoo kylmänä ja tyhjänä, paitsi silloin, kuin siinä kemuja pidetään. — Tällaisen vierastuvan rakentaminen on tapana kaikkialla, jossa vaan varallisuus sen sallii. Kuitenkaan sitä ei suinkaan ole joka talossa. Helpointa on tietysti varustaa ja pitää ainoastaan jotakin

Kuva 254. Pohjalainen talo. Oulun pitäjä. Oulu.

kamaria itse tuparakennuksessa vasituisesti vierashuoneena. Usein on, niinkuin ennen jo on huomautettu, toisesta tuvasta muodostunut kakluunilla l. takalla varustettu sali. Myöskin Savossa oli tapana tehdä vieraita ja pitoja varten erityinen rakennus (kts. kuvaa 220). Jos talossa ei ole liikahuoneita, saavat pitovieraatkin tyytyä vaikka — savupirttiin, jossa

Kuva 255. Talon asemapiirros. Seinäjoki. Waasa.

varmaankin Suomessa vieläkin lyödään hilpeämpää leikkiä kuin uudenaikuisissa saleissa. — Keskellä viimeksi kerrottua kuvaa on peltojen syrjässä riihikartano (sen näemme sitä paitsi myös kuvassa 155), ja oikealla siitä tuulelle alttiilla paikalla tuulimylly. Tuparakennusten takana on karjakartano; siitä pellot alkavat ja niitä kestää hyvän matkaa siksi kuin metsä alkaa.

Esimerkin ja näytteen samaan taloon kuuluvien raken-

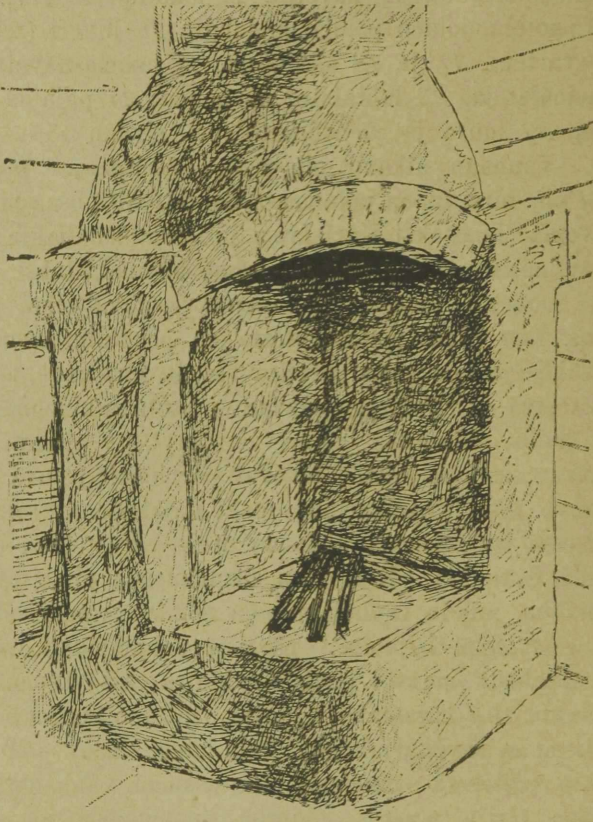
nusten asemasta toisiinsa näemme muutaman talon asemapiirroksessa (kuva 255) Seinäjoelta, jossa numeroilla on seuraava merkitys: 1 tupa, 2 ja 3 peräkamareja, 4 porstua, 5 porstukamari, 6 kartanopiha, 7 tarhapiha, 8 kärryliiveri ja 9 talli, joiden päällykselle on ajosilta oikealta päädyltä; 10 köökki, jossa on muuripata, 11 navetta, 12 sikotiiu, 13 jyvääntä, 14 ja 15 puoteja, joiden päällä on luhdit, 16 liiveri (rekiä ja krinniä varten), 17 ja 18 olkilatoja, 19 lammasnavetta, 20 ja 21 heinälatoja, 22 luhtalato, 23 sauna, 24 paja ja 25 ja 26 riisiä, 27 luuva ja 28 riihilato (vrt. sivuun 156).

D. Vanhaan aikaan oli myös *hämäläisissä pirteissä* jako-orsi eli -hirsi tupaa jakamassa kahtia. Sitä osaa pirtistä, jota Savossa (ja osaksi Karjalassa ja Pohjanmaallakin) sanotaan karsinaksi, mainitaan Hämeessä lavanalustaksi. Sillä puolella huonetta lienee siis ennen kylpöläva ollut, ja nykyäänkin, kun tämä poikkeuksetta on poistunut asuntopirteistä, näkee joskus vielä portaita vievän kiukaalle, jolla lavan puutteessa — virolaiseen tapaan — istutaan kylpömässä¹⁾. Kenties lavaa oikeastaan onkin vaan käytetty maltaita varten. Lavanalustassa olivat ja ovat parhaasta päästä vieläkin sängyt joko yksinkertaisia tai kahdessa kerroksessa; jälkimäisessä tapauksessa alakerta usein varustetaan edessä riippuvilla uutimilla. Kerrotaan hämäläisistä pirteistä, että niinä aikoina, jolloin vanhoja tapoja noudatettiin, eroitettiin jouluksi erityisellä laipiolla l. päreistä palmikoidulla seinuksella lavanalusta muusta pirtistä. Mutta tässä tapauksessa mainittiinkin sitä karsinaksi²⁾, josta päättäen lieneekin tämä tapa pikemmin savokarjalainen, kuin hämäläinen. — Monessa muussakin suhteessa saanemme hakiessamme vanhanaikuisen hämäläisen pirtin muotoa kääntää huomiomme Savoan ja Karjalaan, varsinkin mitä orsien lukumäärään ja sisään lämpivän kiukaan laatuun tulee. Epätietoista on kuitenkin, mihin määrään lavaa on käytetty Hämeessä kiukaan alustuk-

¹⁾ Kts. e. m. sivulla 239 mainittuun kirjaan: *Asunnot etc.* s. 14.

²⁾ Kansanvalistusseuran kalenteri vuodelta 1882. Yrjö Koskinen. Suomalaisen vanhemmasta rakennustavasta, s. 136.

senä; kenties sitä ei siellä koskaan ole ollutkaan, paitsi Savon puolisilla aloilla; ei ainakaan sitä ole hämäläisissä paka-reissakaan, joihin vanha liesikiuas takkakiukaaksi muuttu-neena nähtävästi on siirtynyt (vrt. sivuun 245). Siinäkin ta-pauksessa entisen hämäläisen pirtin liesi- l. takkakiuas olisi

Kuva 256. Takka. Seinäjoki. Waasa.

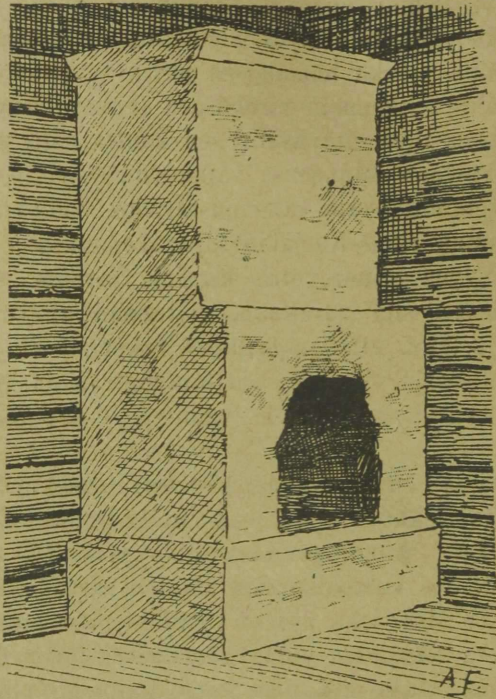
tyypiltään enemmän heimoa virolaisen rihituvan tulisijan, kuin savokarjalaisen liesikiukaan kanssa, johon venäläinen lavaraken- nus on takertunut ja antanut sille omituisen muo- don. — Toinen huomattava eroitus hämäläisen ja savokarja- laisen tuvan välillä on se, että, kuten jo edellisellä siv. mai- nitsin, jako-orren toisella puolella olevaa tuvan-osaa, nimite-

tään Itä- ja Pohjois-Suomessa karsinaksi, mutta Hämeessä lavanalustaksi. Niinkuin myös edellisessä olen huomauttanut, liittää tämäkin seikka hämäläisen pirtin tyyppinsä ja alkuperänsä puolesta likemmin virolaiseen saunariihitupaan, kun savokarjalainen tupa sitävastoin sen kautta siitä vieraantuu ja osoittaa vastaan ottaneensa vaikutusta siinäkin suhteessa venäläis-novgorodilaisesta rakennustavasta. Sillä muistettava on, että karsina Etelä-Karjalan tuparakennuksissa on tuvan alustassa. Syynä siihen, että karsina Savossa ja muualla Suomessa, missä sitä mainitaan, on tupaan siirtynyt, on pidettävä se seikka, että suomalaiset rakennukset alkuperäisesti ovat olleet ja vieläkin ovat niin matalia, ett'ei karsinaa ole voinut syntyä lattian alle, vaan on se sentähden tullut itse tupaan.

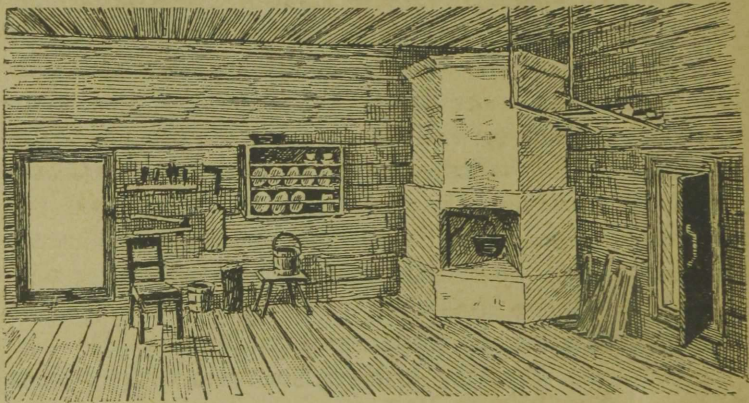
Hämeen ja Lounais-Suomen pirteissä lieneekin ennen käytetty liesi- tai takkakiukaita joko virolaista (savokarjalaista) tai pohjalaista (skandinaavialaista) tyyppiä, sillä niitä tavaataan vielä näiden kumpaistenkin maiden keittiöissä ja pakareissa. Se tulisija, joka nyt on tavallinen itse asuntotuvisa, on *takka*, jota sentähden pidän hämäläisen tuparyhmän pää-tuntomerkinä. Jako-orisi, joka katoa katoomistaan, on niillä ollut yhteinen savolaisen tupatyypin kanssa.

Kuinka takka arvataksemme on alkunsa saanut, siitä olen jo sivulla 134 puhunut. Että se aikaisin Ruotsissa on ollut käytännössä, ja sen kautta tullut Suomessa tunnetuksi, siitä on meillä selvä todistus e. m. siinä takassa, joka vielä nähdään Savonlinnan ensimmäisessä kerroksessa, ja jonka ot-sassa vielä selvästi voi erottaa Sten Sturen vaakunan tiileen kuvattuna ¹⁾. Jos vertailemme tähän Savonlinnan takkaan kuvassa 256 kuvattua takkaa, joka oli eräässä pihatuvassa (vieraita varten) Seinäjoella, huomaamme yhtäläisyyden hämmästyttävän suureksi. Suurimman edistyksen takkamuotojen kehityksessä on röörien lisääminen vaikuttanut. Itse takka on tullut paksummaksi ja muodostunut monella tavalla. Kuvissa 257—259 kuvataan kolme erimuotoista takkaa, joista

¹⁾ J. R. Aspelinin Savonlinna. — Porvoo 1886, siv. 16.

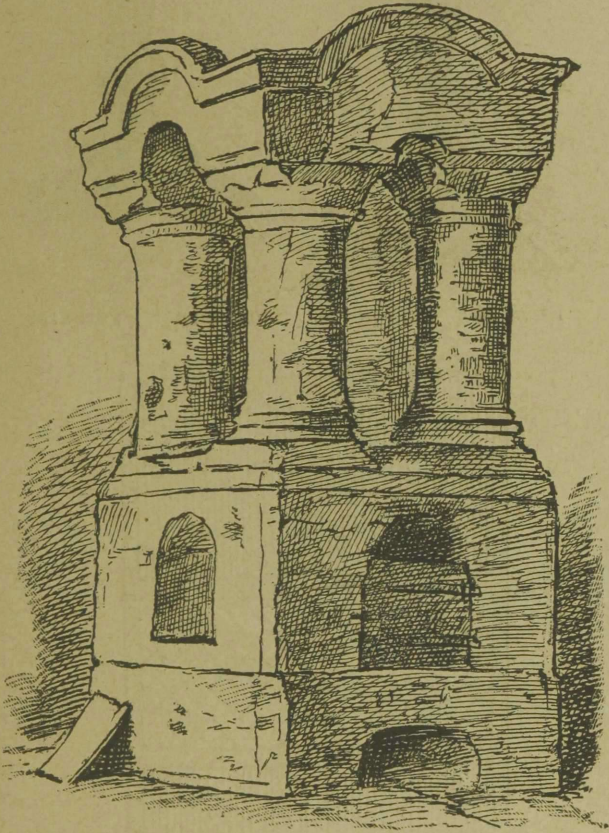

Kuva 257. Takka. Renko. Hämeenlinna.

Kuva 258 Pirtin sisusta. Renko. Hämeenlinna.

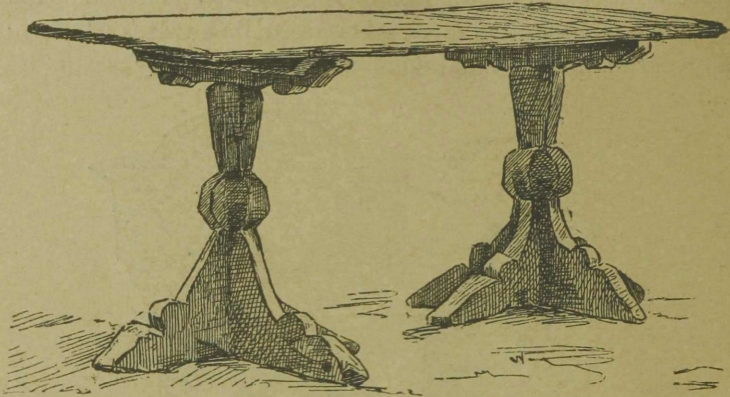
kaksi ensimmäistä ovat Rengosta; kolmas Karkusta Turun ja Porin lääniä on umpinaiseksi kakluuniksi muuttunut ja lienee seisonut jossakin salissa tahi paremmassa kamarissa. Tämä viimeinen muoto antaa myös selitystä edellä kuvassa 248 kuvatun Keuruulaisen takkakiukaan muodosta ja kehityksestä. Hä-

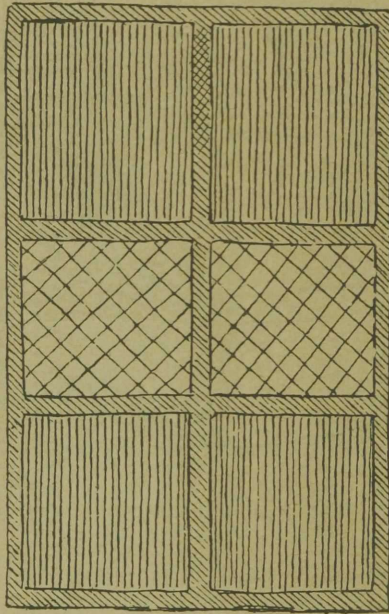
Kuva 259. Takka (uuni). Karkku. Turku.

mäläisen pirtin sisustan takan ja porstuan oven tienoilla selittää myös kuva 258. Siinä työkalujen kalkkuja, siinä hyllyjä lautasia varten — samanlaatuisia hyllyjä ja vielä samassa paikassa tupaakin tapaa monissa paikoin muuallakin Suomessa (vrt. e. m. kuvaan 213), ja Inkerissäkin näin niitä oven si-

vulla — y. m. Uudenaikuisista takkapirteistä katoavat orret katoomistaan. Myös lavan alusta lakkaa lakkaamistaan ole-

Kuva 260. Juuripöytä. Suodenniemi. Turku.

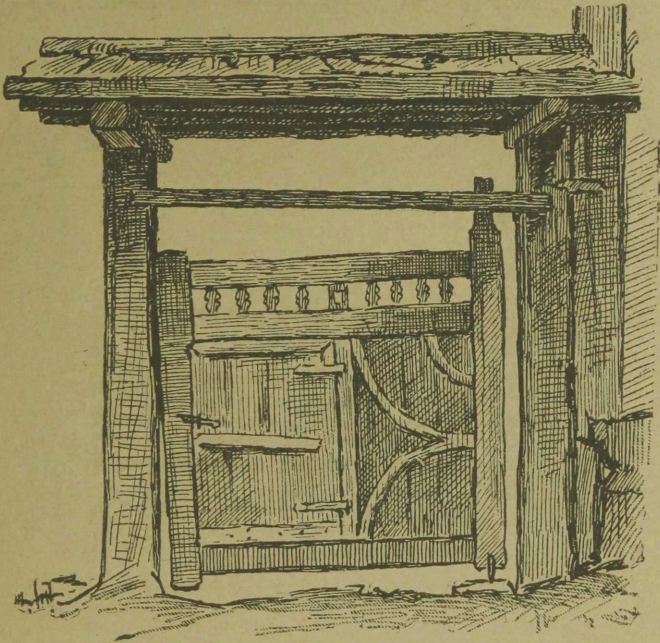

Kuva 261. Ovipelli. Suodenniemi. Turku.

masta makaussijojen paikkana. Niinpä viimeksi kuvatussa talossa oli pirtin taakse tehty erityinen kamari haltioille, ja

oli muulle väelle kyllä lepopaikkoja muissa monilukuisissa kamareissa (vrt. tämän talon pohjapiirroksen muodossa *AIVg* kuvassa 199). — Harvassa paikassa lienee niinikään enää säilyssä semmoisia juuripöytiäkään, kuin kuvassa 260 näkee; sen näin Mouhijärvellä. Vanhanaikuista mallia (yksinker- taista hämäläisyyttä) osoittaa myös ovipeili kuvassa 261.

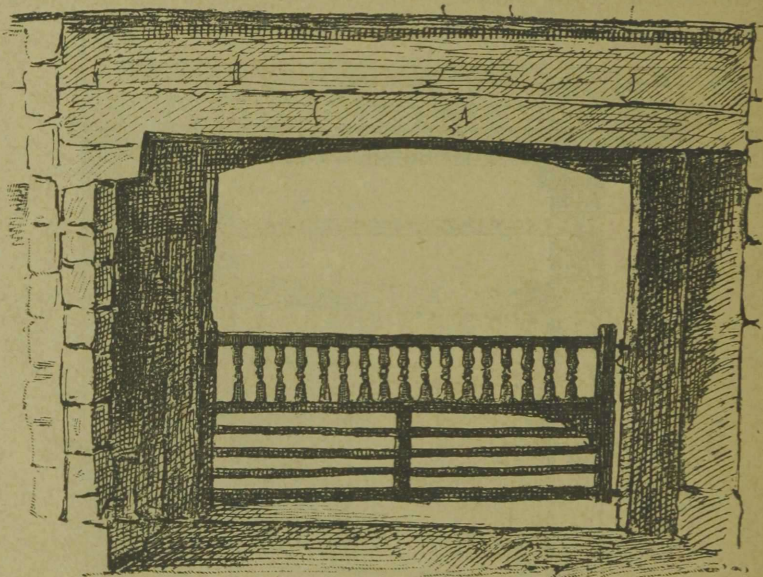
Ennen kehuttiin *hämäläisten* ja länsisuomalaisten *talo- jen* olleen aivan umpeen rakennettuja, jotta niiden pihaan

Kuva 262. Portti. Lavia. Turku.

pääsi ainoastaan luhtien alla olevan portin kautta. Semmoisia taloja lienee vielä siellä täällä olemassa, vaikka tämän kirjoittaja on sattunut näkemään oikeastaan vaan yhden täydellisesti umpinaisen talon, ja se oli Kiikassa. Luhtien alla oli portti ja toinen vastapäätä sitä pihan toisessa päässä navettojen välissä. Läpikäytävästä porstuasta — tuparakennus oli siis pihan sivulla — pääsi myös jalkaisin tuleva pihalle. Taloja, jotka ovat olleet umpinaisia muutamia vuosikymmeniä

sitten, olen kyllä nähnyt. Varsinkin isojaon jälkeen, jonka kautta kukin talollinen sai maansa enemmän yhteen jaksoon jaetuksi, on kukin ruvennut siirtämään talonsa omien maittensa keskelle. Seurauksena siitä on ollut, että entiset umpinaiset ja likellä toisiansa rakennetut talot ovat toisistansa eronneet, jotta suuret hämäläiset kylät, joihin monta kymmentä taloa saattaa kuulua, ovat koko tämän vuosisadan

Kuva 263. Portti. Pirkkala. Turku.

kuluessa olleet hajoamassa. Kylän raittien kahden puolin rakennettuja taloja ja kyliä näkee kyllä paljo vielä, mutta niiden umpinaisuus on kokonaan häviämäisillään. — Omituista on muuten, että tutkimusalallamme tapaamme näin linnoitet-
tujen talojen ainoastaan hämäläisillä aloilla sekä venäläisty-
neillä seuduilla Venäjän puolella. Skandinaaviassa ei (ainakaan Norjassa) rakennustapa ole sellainen. Mutta Gotlannissa vallitsee jälleen tämä umpinaisuus ja samoin lienee se vallinnut muutamissa paikoin Saksanmaata, johon frankilainen rakennustapa on levinnyt, jo muinaisina aikoina, sillä keski-

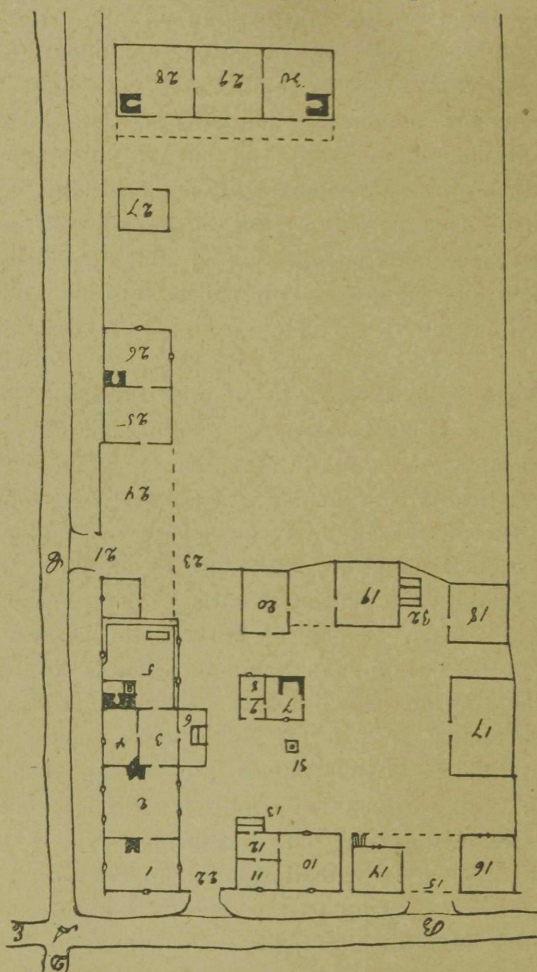
ajan linnarakennusten umpinaiselle pihajärjestykselle arvelaan olleen mallina talonpoikaiset talot.

Entiseen umpinaiseen pihaan päästiin tietysti ajamaan ainoastaan suuren portin kautta, joka oli tukevaksi tehty ja liikkui hyvin raskaasti; se oli siten jonkunmoisena linnan porttina. Portteja entiseen malliin tehtyjä näkee vieläkin usein. Semmoisia näemme yhden kuvassa 262, joka kuitenkin ei johtanut rakennuksilla ylt' ympäri suljettuun pihaan, vaan oli tämä piha suurimmaksi osaksi jo aidoilla piiritetty. Uudemman aikusen portin näyttää seuraava kuva (kuva 263). Tämä portti oli kahden puodin välissä, joiden päällä oli luhdit; näiden alatse siis pihaan ajettiin. Tämmöisessä paikassa olikin ennen aina portti sellaista tyyliä, kuin kuvassa 262 on kuvattu.

Entisestä yhä katoavasta umpijärjestyksestä hämäläisissä taloissa ja kylissä antanevat meille käsitystä seuraavat pohjapiirroukset, jotka kaikki olen tehnyt Rengossa. Kaksi osoittavat ristitiellä (*A—E*) olevata kulmataloa Oinaalan kylästä. Selitys piirrokselle 264 on seuraava: 1 kamari ¹⁾, 2 tupa, 3 porstua, 4 kamari, 5 pakaritupa (uunilla ja hellalla), 6 raput, 7 kyökki, 8 kamari, 9 porstua, 10 entinen vierastupa (takalla), 11 kamari, 12 porstua, 13 raput, 14 puoti, 15 entinen portti (sitä mallia, joka nähdään kuvassa 262) ja jonka kautta ennen kylän pääraitilta *B* päästiin pihalle; nyt sitä ei enää käytetä; 16 ometta, jonka ynnä puodin ja portin päällä ovat luhdit, 17 ometta, 18 lato, 19 talli (uusi), 20 liiteri (ennen talli) — tämän ja edellisen välillä on sikopahna; 21 portti sivuraitille *C* — sen vieressä ja tuvan kyljessä on kamari, joka ei ole yhteydessä tuvan kanssa; 22 uusi portti pääraitille *B*; 23 portti pellolle; 24 katos, 25 saunan porstua (eikä kota nimeltäänkään), 26 sauna, jossa kiukaan suu on perälle päin, 27 lato, 28 ja 30 riihiä, 29 luuva, 31 kaivo ja 32 makki, jommoisen tarvehuoneen näkee ani harvassa Suomen talossa; tässäkin se on yksinkertaisinta laatua. — Saman pääraitin *B* toisella puolella oli toinen talo, josta piir-

¹⁾ Kamarissa on aina takka l. kakluuni.

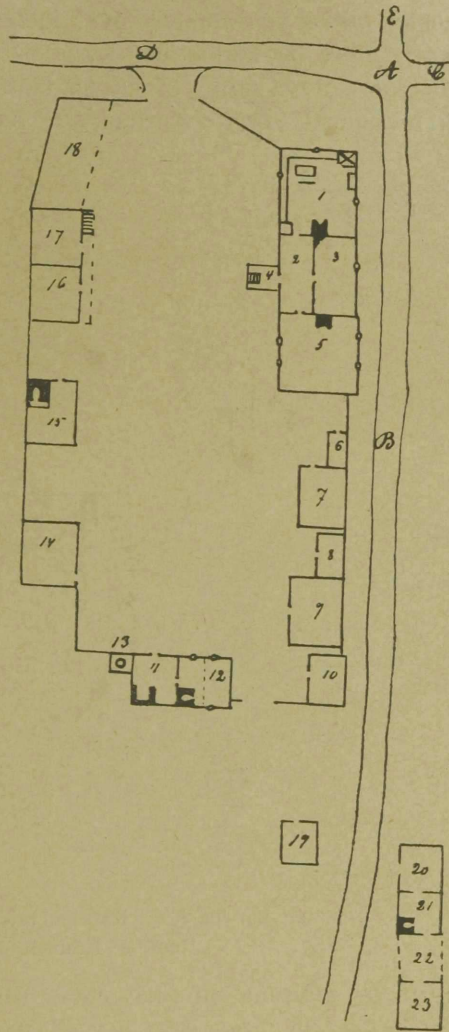
ros 265 on tehty, mutta sen tupakrantti oli pitkin raittia. Sen portti vie raitille *D*. Tämän kuvan selitys on seuraava: 1 tupa, 2 porstua, 3 kamari, 4 raput, 5 tupa, 6 läätti, 7 talli,

Kuva 264. Talon pohjapiirros. Renko. Hämeenlinna.

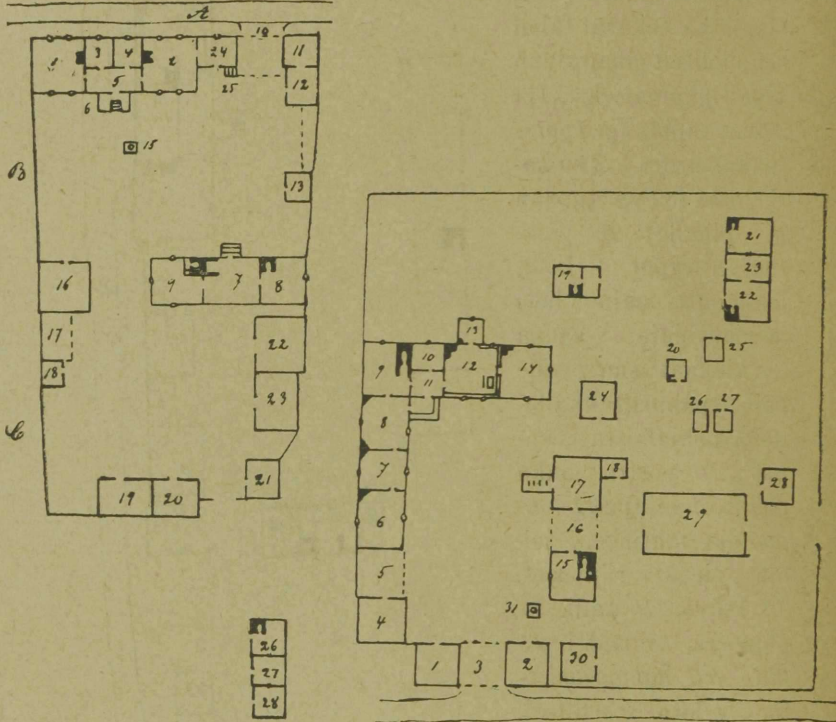
8 lammasnavetta, 9 navetta, 10 lato, 11 kota, jonka liesi on kuvattu kuvassa 131, 12 sauna, 13 kaivo, 14 lato, 15 pakari, jossa on takkakiuas (vrt. kuvaan 232) suu perälle päin; 16 liiteri, ja 17 puoti, joiden päällä ovat luhdit, 18 vaja, 19 aitta (kak-

sinkertainen), 20 luuva, 21 riihi, 22 katos ja 23 olkilato. — Piirros 266 on muutamasta Uusikylän talosta samaa seurakuntaa. A kylän raitti, B—C naapuritalon rakennuksia, jotka tekevät talon senpuolisen pihan sivun aivan umpinaiseksi. 1 ja 2 ovat tupia, 3 ja 4 porsuakamareja, (24 kamari, josta ovi vie tupaan ja pihalle) 5 porsutua, 6 raput, 7 kota, jossa on avonainen liesi ja muuripata, 8 sauna — kiukaan suu ovelle päin, 9 pakari (takkaliedellä pohjalaista tyyppiä), 10 portti, jonka päällä on luhtia, 11—13 puoteja luhtineen, joihin vievät rappuset, 15 kaivo, 16 talli, 17 puuvaja, 18 läätti, 19 lato, 20 lammasometa, 21 lato, 22 liiteri, 23 lehmäometa, 26 riihi, 27 luuva ja 28 lato. — Piirustus 267 kuvaa erästä taloa Ahoisten kylästä Rengosta: 1 ja 2 puoteja, 3 porttivaja porttineen — näiden kaikkien päällä ovat luhdit; 4 uusi talli, 5 vaja, 6—8, 10, 13 ja 14 kamareja, joissa on kakluuneja tahi takkoja, 9 kyökki

Kuva 265. Talon pohjapiirros.
Renko. Hämeenlinna.

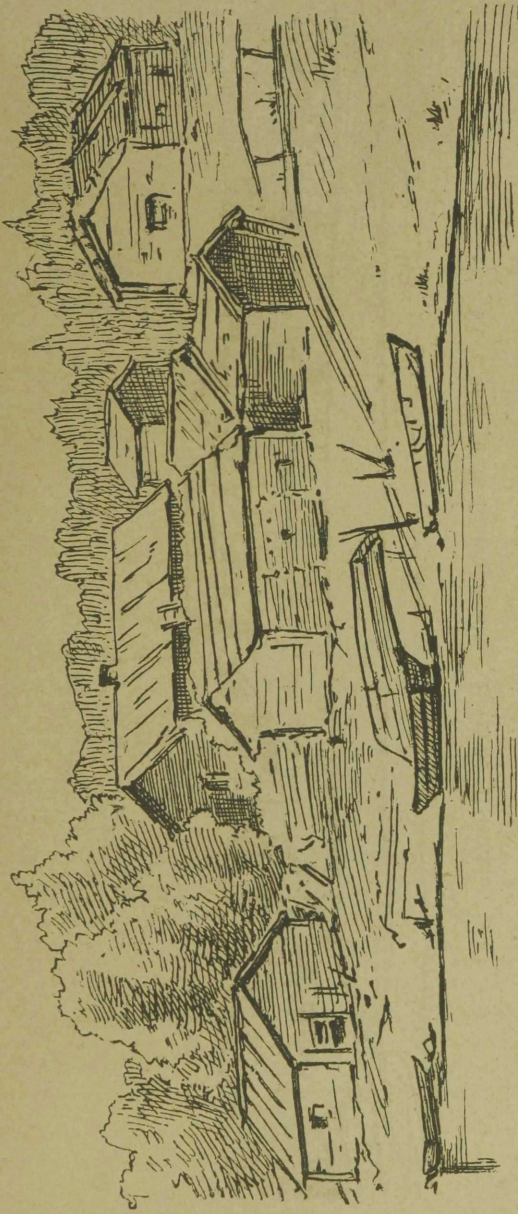
(takkakiukaalla karjalaista tyyppiä) 11 porstua, 12 pirtti, jonka takka ja ovenpuoli ovat kuvatut kuvassa 258, 15 pakari, jossa on takkakiuas karjalaista tyyppiä ja muuripata, 16 katos, 17 talli, 18 ja 26 läättejä, 19 mallassauna, 20 kylpysauna, 21 ja 22 riihiä, 23 luuva, 24 yksinkertainen

Kuvat 266 ja 267. Kahden talon pohjapiirroksset.
Renko. Hämeenlinna.

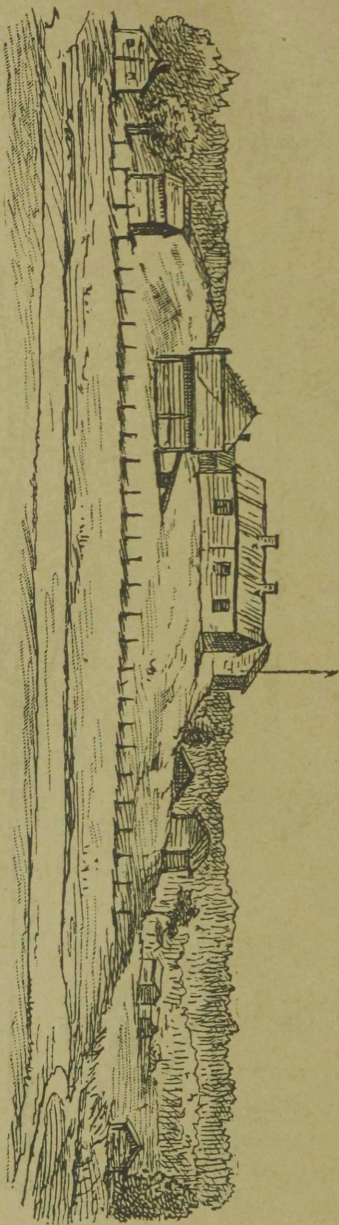
aitta — nykyään sitä käytetään ruumenuksena, 25, 27 ja 30 latoja, 28 vilja-aitta (parvella) ja 29 ometta.

Erittäin en ole tutkinut rakennuksia missään Suomen ruotsinkielisessä seurakunnassa. Ne luonnollisesti eivät suu-
resti eronnekaan rakennuksista suomalaisilla naapuriseuduilla.

Kuva 268. Talo Undeltaalta. Porvoo, Helsinki.

Kuva 269, Talo Uudeltamaalta. Porvoo. Helsinki.

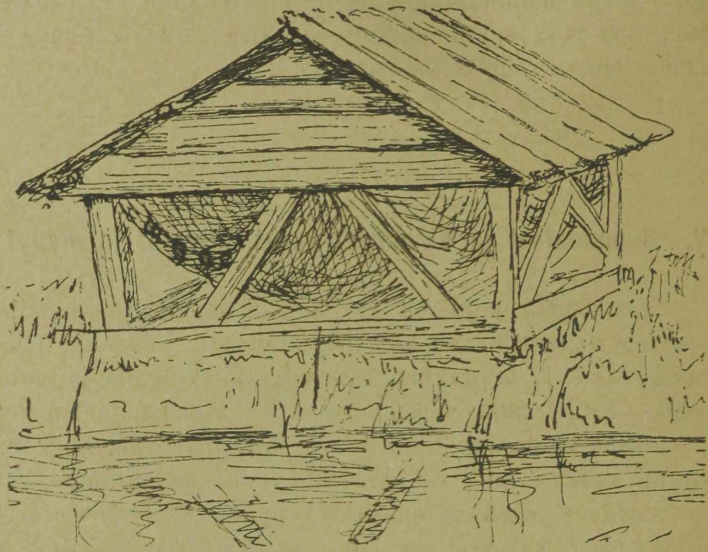
Kuvista 268 ja 269, jotka esittävät kahta taloa Uudelta-maalta, huomaa, että niillä on ulkonaisesti yleis-suomalainen tyyppi; pihan umpinaisuutta ei ole nimeksikään, vaan rakennukset ovat yhtä hajallaan, kuin jo hämäläisilläkin aloilla ja Suomen lounais-rannikoilla on yleistä.

XV. Suomalaiset ja Virolaiset vajat, navetat ja myllyt.

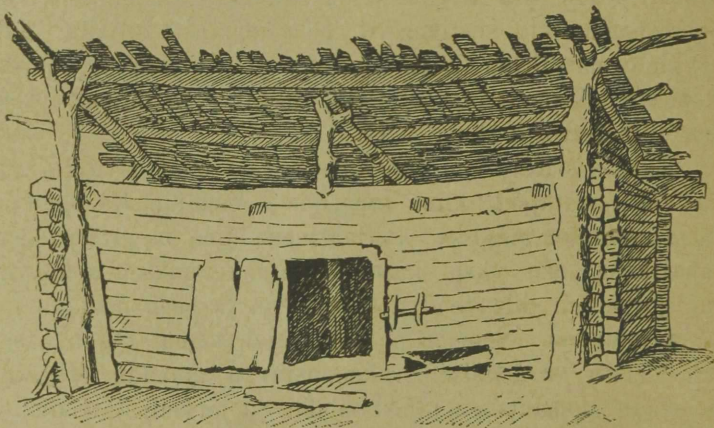
Suomessakin perustuu yksinkertaisimpain *vajain* laitos patsaitten kannattamaan katosjärjestelmään, johon me muutamissa vaja- ja latorakennuksissa Keski-Wolgalla jo tutustuimme. Kuitenkaan Suomen vajat ja katokset, joiden kattoja patsaat kannattavat, eivät ole samannäköisiä, kuin nuo kerrotut, vaikka niitä kaikkia alkuperäiseen laatuunsa katsoen saattanee lukeakin samaan tyyppiin. Wolgan seutuiset tämänlaatuiset katokset ja ladot eroavat suomalaisista samankaltaisista rakennuksista etupäässä kattonsa erilaisuuden kautta. Paitsi sitä näyttävät meikäläiset rakennukset, yksinkertaisimmatkin, siistimmältä ja eheämmältä tehdyiltä. Esimerkkinä patsaitten kannattamista puuvajoista ja muista katoksista olkoon eräs *nuottatalas* Sorsajärven rannalta Loppävirroilta Savosta (kuva 270).

Kaakkois-Karjalan *läävärakennukset* ovat myöskin samaa rakennustapaa, kuin tapasimme Venäjän Karjalan ja Wolgan seutujen läävissä. Periaatteena siinä on, että patsaat kannattavat joko yksin kattoa tahi rakennuksen koko yliosaa, jotta sen alle tehdyn läävän voi tarpeen mukaan reipiä ja uudistaa. Suomen puolella rajaa nämät rakennukset ovat yleisen suomalaisen rakennustavan mukaan erillään; ainoastaan Ilomantsissa, Suistamolla, Suojärvellä ja Salmilla ne kreikanuskoisilla tehdään yhteyteen ihmisasunnon kanssa, sillä näillä rajaseuduilla vallitsee Venäjän Karjalan rakennustapa. Semmoinen rakennus, kuin näemme kuvassa 271, näyttääkin enemmän venäläiseltä, kuin suomalaiselta.

Läävän pienuuden vuoksi on katto voitu tehdä yksipuoliseksi. Yksipuolisia kattoja olemme sentään jo ennenkin nähneet

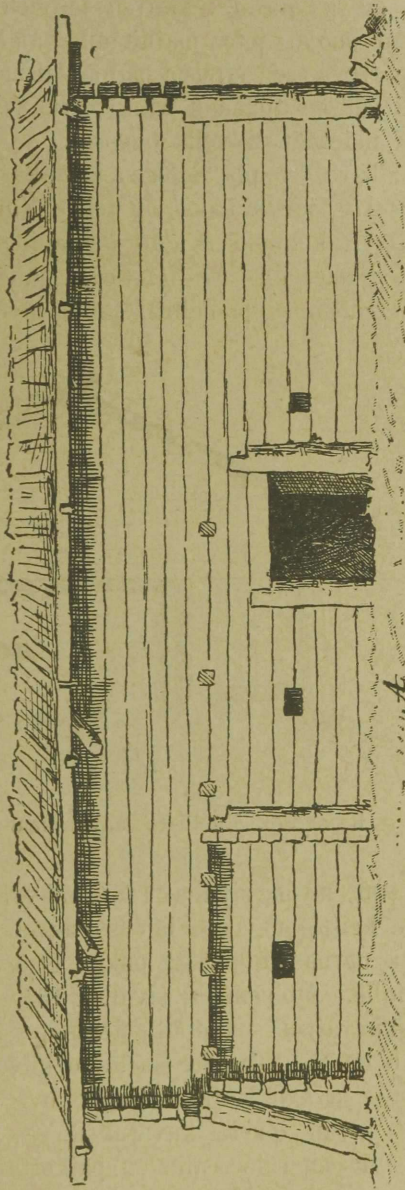
Kuva 270. Nuottatalas. Leppävirta. Kuopio.

Kuva 271. Läävä. Rautjärvi. Wiipuri.

muutamissa muissa rakennuksissa sekä Suomessa että Venäjällä (vrt. kuviin 31, 112, 115, 139 ja 140). Kerrotussa

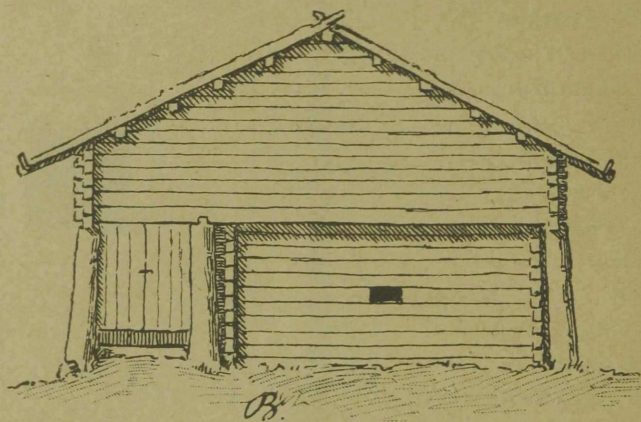
läävärakennuksessa oli ainoastaan yksi suoja l. läävä, mutta onhan niitä karjalaisia karjakartanoita, joissa on useampia lääviä saman katoksen alla. Siten syntyy suuria rakennuksia, jommoisia navettalaitokset Laatokan pohjois-rannikoilla ovatkin. Kuvat 272—275 osoittavat muutaman sikäläisen tyyppillisen läävärakennuksen eri sivuja. Kuva 276 on siitä vielä pohjapiirros. Isot kirjaimet selittävät, mitä puolta pohjapiirroksessa kukin kuva näyttää. Läävä *b* (kuvassa 276) täyttää rakennuksen koko leveyden, sentähden on matonalaisia mattoa kannattamassa sekä pitkin että poikki suojaa. Toista läävää *c* on kapeammaksi supistanut yliselle vievä vetosilta, joka lähtee tämän päädyn portista (kuvassa 273), ja jota myöden pääsee ajamaan läävien päällisille luhdeille (Venäjän Karjalassa: saraihin). Sillan

Kuva 272. Läävärakennus. Jaakkima. Wiipuri.

alla on pahna *d*. Näitten läävien välissä on rakennuksen suurin suoja, jota mainitaan kujaksi *a*. Tukevat patsaat kannattavat sen hirsisiä matonalaisia l. kurkiaisia, ja sen läpitse pääsee ajamaan, vaikk'eivät portit ole vastakkain. Kujassa pidetään talvella hevoset.

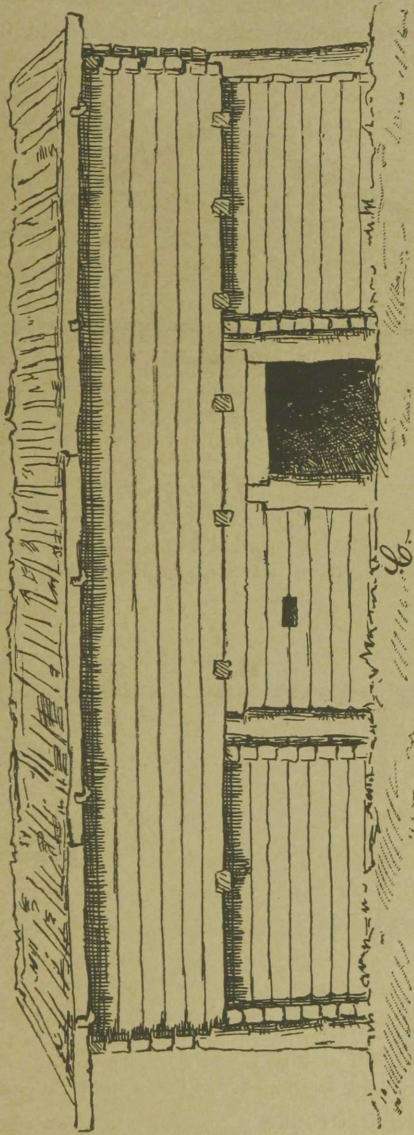
Tavallisimpia Suomen karjakartanoita on meillä kuvissa 277—279, joista kaksi on tehty Nurmeksessa, ja yksi Liperissä. Rakennuksen 278 pohjapiirros oli kuvassa 218 merkitty numeroilla 8—11; tässä näitä huoneita katsotaan takaa (riihen 4 puolelta), joten myös sauna ja kota 1 ja 2

Kuva 273. Edellisen läävarakennuksen toinen pääty.

(kuvatut myös sivulla 146) näkyvät oikealla. Tavallisesti onkin keittiö navetan läheisyydessä, koska sen tarkoitus nykyään parhaasta päästä onkin, että siinä varistetaan apetta raavaille. Molemmat sivulla 135 kuvatut keittiöt olivat myöskin aivan navetan vieressä. Navetat *a* kuvassa 279 olivat myös pohjapiirrokseltaan kuvatut kuvassa 217 kirjaimien *i-i* ja *h* paikalla. (Kujan ovi ei ole pohjapiirroksessa tullut aivan oikein kuvatuksi). — Mitä navetan sisälliseen järjestykseen tulee, niin on paikottain siinä hinkaloita, paikottain ei ole. Venäjällä en ole nähnyt niitä missään paikassa, ja koska niitä myöskään ei ole Itä-Suomessa, niin

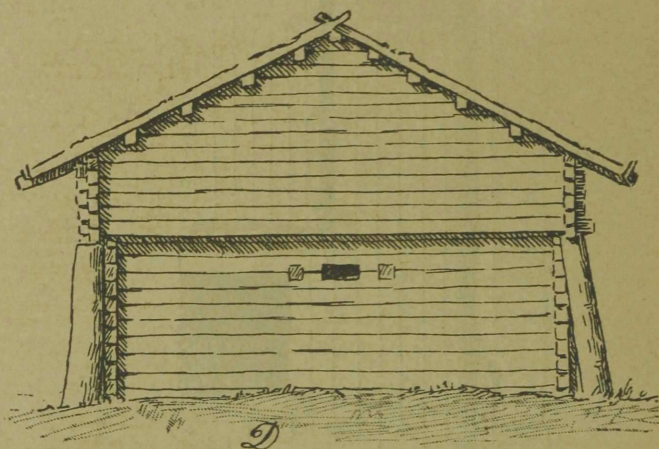
saattaa siitä päättää, että tämä puute on pidettävä venä-

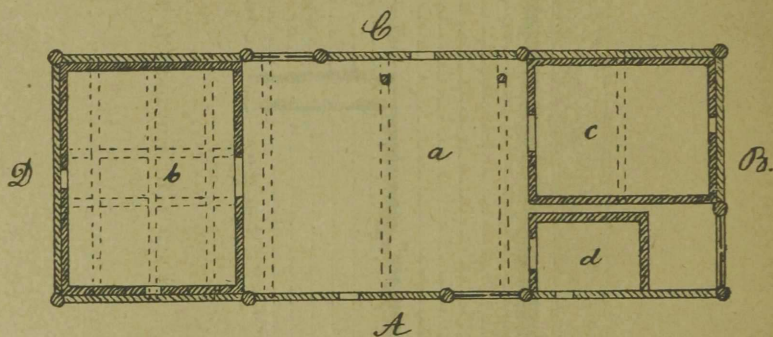
Kuva 274. Kuvassa 272 nähtävän läväarakennuksen takapuoli.

läisyytenä. Vaikk'ei lävässä olisikaan hinkaloita, on siinä kuitenkin kytkyeitä, joilla lehmät sidotaan siniin lyötyi-

hin vaajoihin. Mutta ei kytkeytäkään ole Wolgan heimojen läävissä. — Hinkalot ovat muuten tavallisesti, niinkuin piltut tallissa, molemmilla sivuseinillä, ja niitten edessä

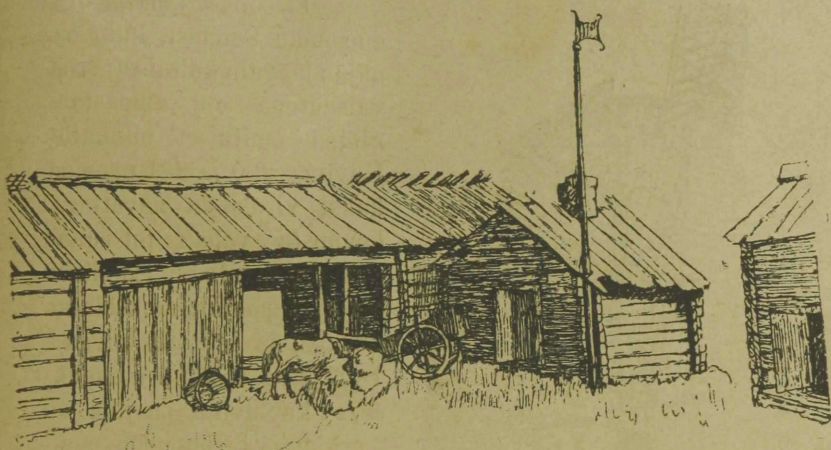

Kuva 275. Edellisen läävärakennuksen toinen pääty.

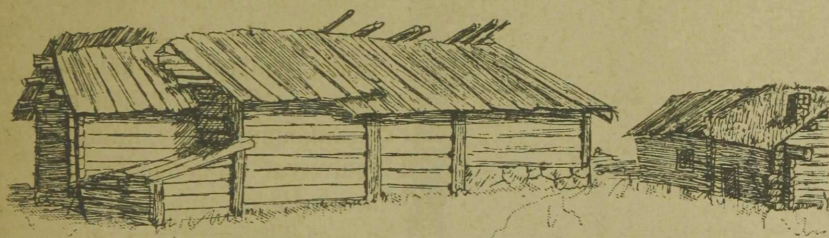

Kuva 276. Edellisen läävärakennuksen pohjapiirros.

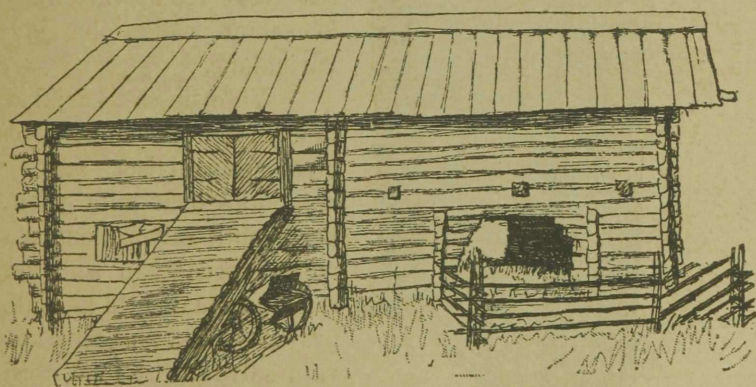
on sontakynä s. o. kouru l. syvennys sillassa, jota kynähirsi eroittaa keskilattiasta; — tämänkaltaisissa navetoissa on tietysti erityinen lattia, joka kokonaan puuttuu Kaakois-Karjalan läävärakennuksista.

Kuva 277. Navettoja (ja oikealla kota). Nurmese. Kuopio.

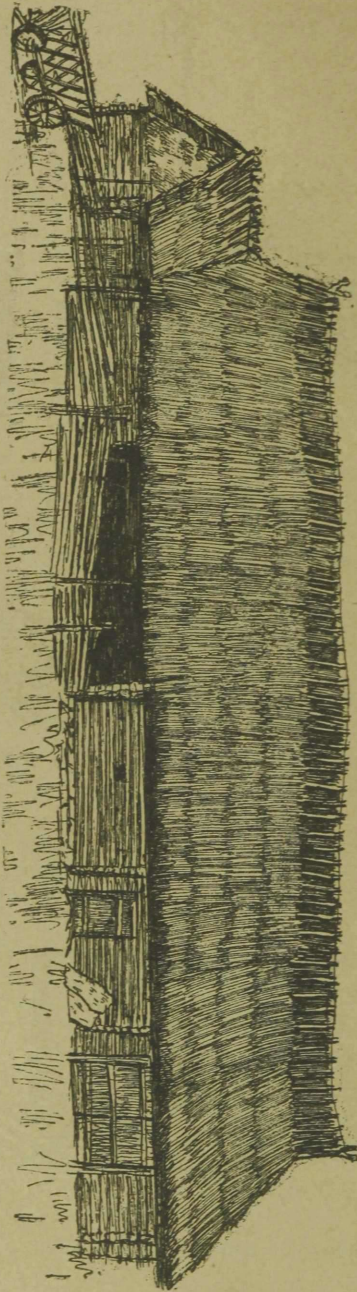

Kuva 278. Navettarakennus. Liperi. Kuopio.

Kuva 279. Navettarakennus. Nurmese. Kuopio.

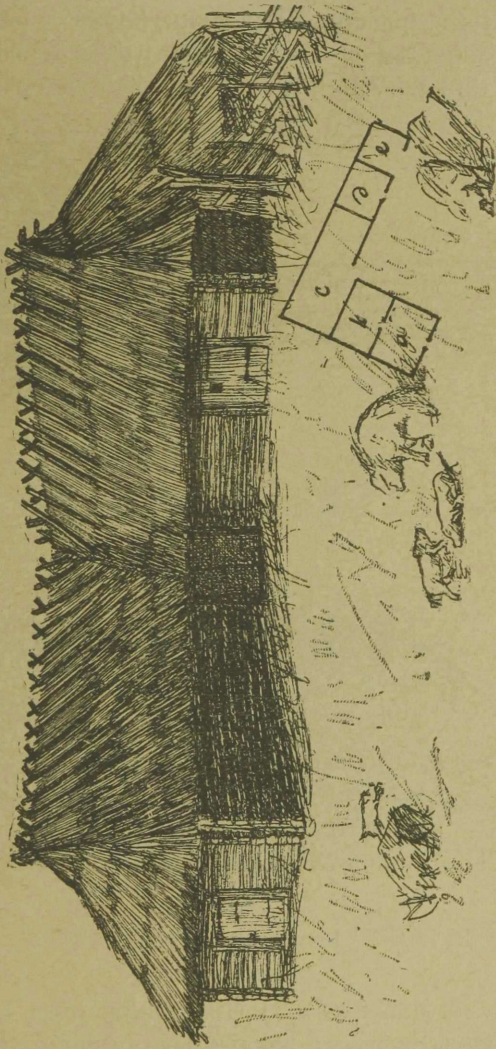
Kuva 280. Navettarakennus. P. Yrjö. Tallinna.

Virolaiset navetat ovat enemmän Suomen, kuin Venäjän lääväin kaltaiset; eroavaisuutena on ainoastaan niiden omituiset olkikatot. Kuvissa 280 ja 281 näemme kaksi virolaista navettarakennusta vähän toisistaan eroavaa muotoa. Edellinen on jo pohjapiirrokseltaan kuvattu ja selitetty kuvassa 183, jossa tähän rakennukseen kuuluvilla suojilla on merkkeinä kirjaimet *j* (perspektiivikuvassa oikealla), *k*, *l*, *m*, *n*, *q* ja *o* (vasemmalla). Toisen navettakartanon pohjapiirros nähdään kuvan ohessa. Tähän kulmarakennukseen kuuluvat seuraavat eri huoneet: *a* ait, *b* ait, jonka ainoa ovi aukeee edelliseen aittaan, *c* vahe-l. varjualune ilman välikattoa (lato rehua varten), *d* loomalaut välikatolla ja *e* varjualune.

Yhteydessä karjakartanojen kanssa mainittakoon myös suomalaiset *niitty-ladot*, jotka ovat mitä yksinkertaisinta salvorakennusta: nurkat veistetään sen verran ainoastaan, että kohdalla pysyvät (n. k. ämmän l. korvain salvain). Seinät toisinaan levennetään katon

räystäälle (kuva 282), jotta alemmat hirret varjeltuisivat sateelta ja liian aikaisesta mätänemisestä. Katto pannaan

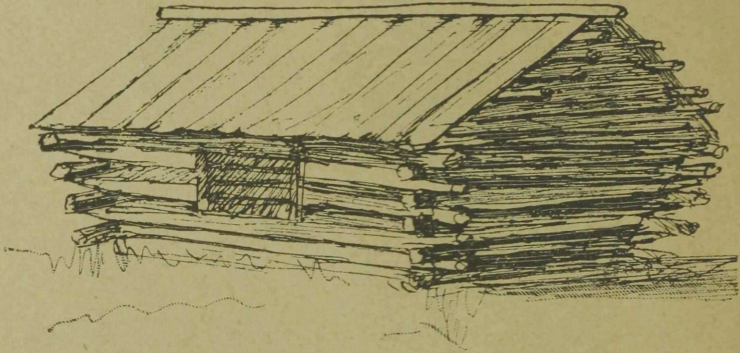

Kuva 281. Navettarakennus. Pyhälepo. (Hiidenmaa).

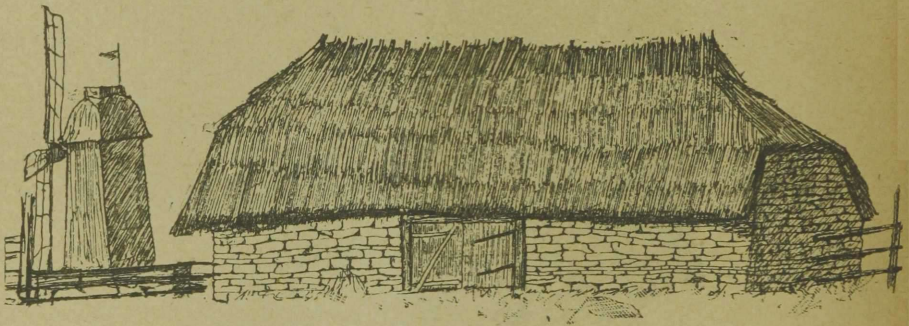
tavallisesti puolikkaista. — Kotiladot I. korsut ovat suoraseinäiset. — Santaliuskamaisista laakakivistä hyvin tehty kaunis virolainen lato on meillä nähtävänä kuvassa 283. Se on talon

pohjapiirroksessa sivulla 204 merkitty kirjaimella *a*, sillä se kuuluu siinä kuvattuun taloon.

Suomalainen *tallirakennus* on joko yksinänsä tai yhteydessä liiterin, puodin tai navetan kanssa. Kaikin puolin hyvässä kunnossa olevassa talossa pääsee ajamaan heinäkuormalla tallin parvelle ajosiltaa myöden, joko päädyistä tai

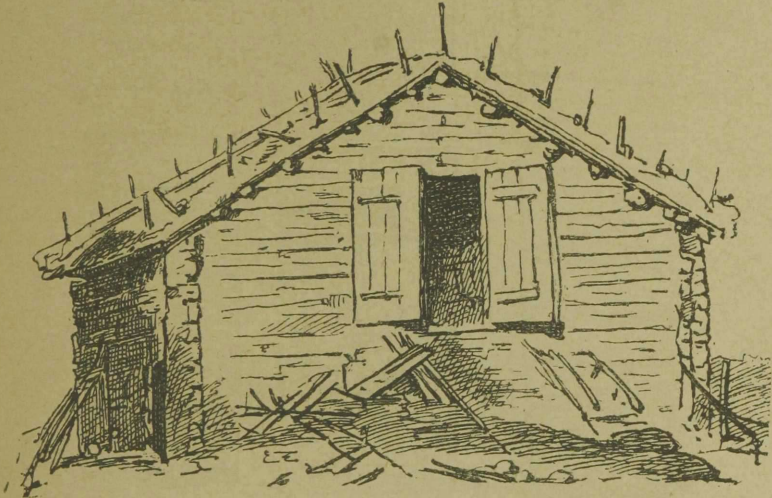
Kuva 282. Niittylato. Oulun pitäjä. Oulu.

Kuva 283. Lato. Jeglehti. Tallinna.

sivusta (vrt. kuvaan 279)). Pohjanmaalla, jossa käsityö on eniten edistynyt Suomessa, kaunistetaan tallinkin ovia somilla puuleikkauksilla. Semmoinen tallin ovi Limingalta on tässä nähtävänä (kuvassa 285). Parven oven kahden puolin on naulattu kaksi tarhapöllöä haukoille pelottimeksi, jotta kanat

saisivat vaaratta liikkua parvella. Alisen oven puulukko on alempana kuvattu, johon vertaillakoon mordvalaisen aitan lukkoa sivulla 98. — Kaakkois-Suomessa tehdään yhtä vähän pilttuja talliin (jos erityinen talli on talossa) kuin lääväänkään. Muun Suomen talleissa on sitä vastoin aina kullakin hevosella oma pilttunsa, jonka permanto kohotetaan kynsi-permannolla muuta tallin lattiata korkeammaksi. Piltun sisässä on pitkin seinää seimi l. ruuha, joka tavallisesti on hienoista laudoista tehty — ainoastaan Karjalassa olen nähnyt venäläiseen tapaan tehtyjä ruuhia (vrt. kuvaan 99); seimen ja

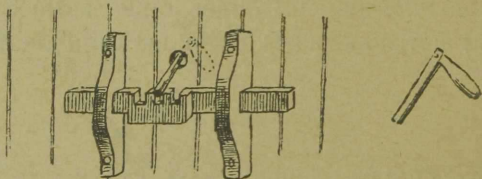
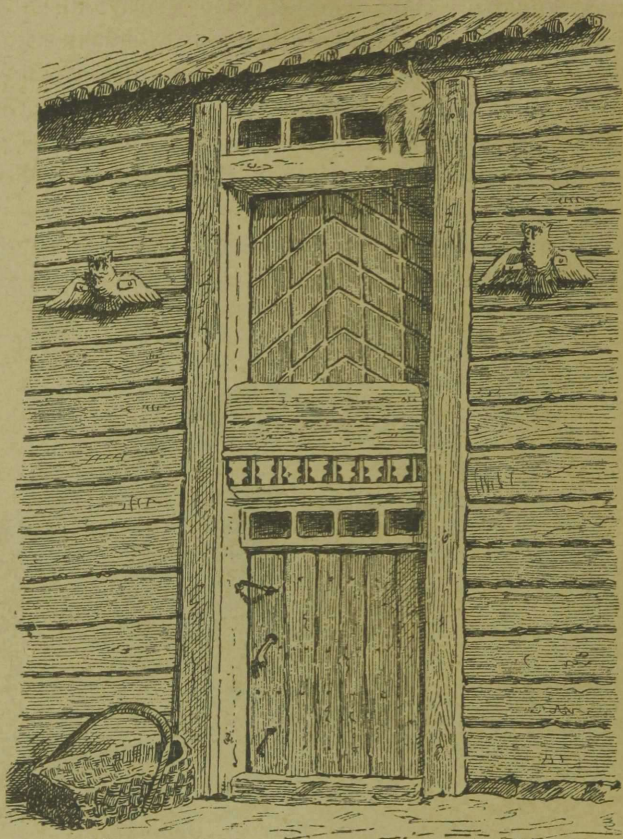
Kuva 284. Talli. Porvoo. Helsinki.

pilttuseinän kulmauksessa riippuu punttu l. kooha apetta varten. Heiniä syötetään parven alla olevasta häkistä (vrt. kuvaan 99), joka on Suomessa tavallinen tapa, mutta Savossa heitetään heinät hevosten syödä tallin nurkkiin aidattuihin karsinoin 1).

Myllyjäkään ei sopine tässä esityksessä jättää aivan mainitsematta, sillä nekin ovat rakennuksia, joiden käytäntö

1) Vrt. muist. 2 sivulla 241.

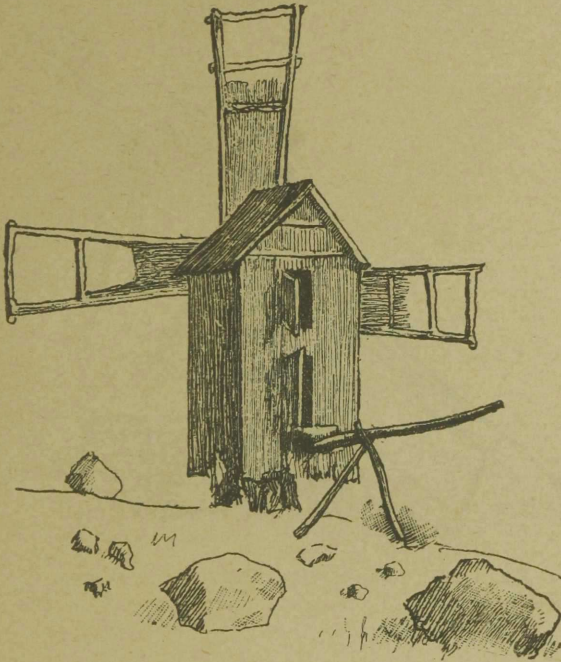
jo on levinnyt kaikkialle tutkimusalallamme, siten sysäten käsi-

Kuva 285. Tallin ovi ja lukko. Liminka. Oulu.

myllyt yhä enemmän syrjälle. Ensinnä näyttävät (ainakin Suo-

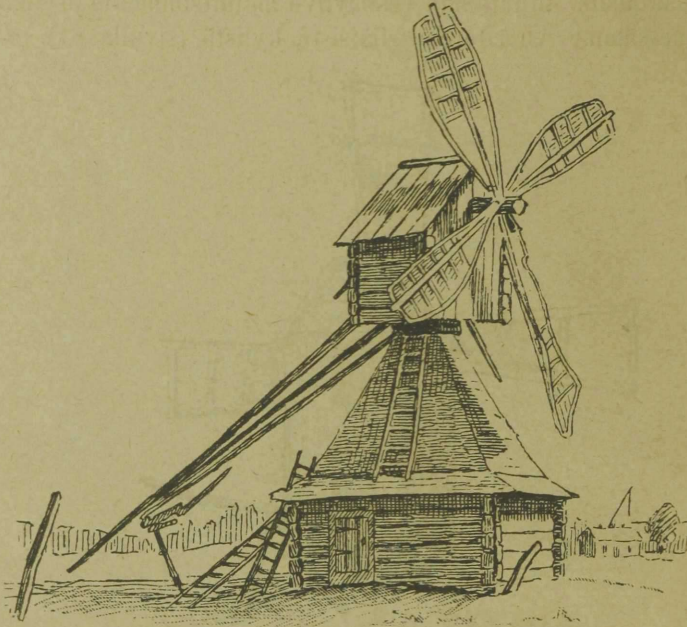
nessa) vesimyllyt (A) tulleen käytäntöön — sillä paikoittain muita myllyjä ei vielääkään tunneta. Venäjällä sitä vastoin ovat etupäässä tuulimylly (B) käytännössä; koskien puutteessa on siellä tietysti vaikeata saada tyynesti juoksevata vettä jokiloissa ja puroissa siksi nousemaan, että tarpeellinen pudotus saataisiin. Muutaman vesimyllyn mainitsimmekin jo edellä, puhuessamme vuoriteremissiläisistä kylistä (sivulla 81). Ol-

Kuva 286. Tuulimylly. Pyhälepo. (Hiidenmaa). Tallinna.

koot myllyt vesi- tahi tulivoimalla käytettäviä, niin ne ovat Volgalla ei ainoastaan yleiseltä tyypiltään, vaan myöskin pieniltä yksityisseikoiltaan ja sisälliseltä järjestykseltään melkein aivan yhtäläisiä, kuin Suomessakin. (Ainoastaan kuusisiipiset „öljymyllyt“ Keski-Volgalla, joita käytetään hampunsiemenien pusertamiseksi, eroavat jossakussa määrin muista). Koska myllyjen sisällisen järjestyksen kertominen tulisi pelkästään nimitysluetteloksi, joka taas nimi-

tettyjen seikkojen selvästi käsittämiseksi vaatisi useampia yksityiskuvia, niin en ole sitä ottanut tehdäkseeni, vaan viitataan ainoastaan kahteen tämän ohessa kuvattuun tuulimyllymuotoon, joista toinen on Hiidenmaalta, toinen Pohjanmaalta. (Kuvat 286 ja 287).

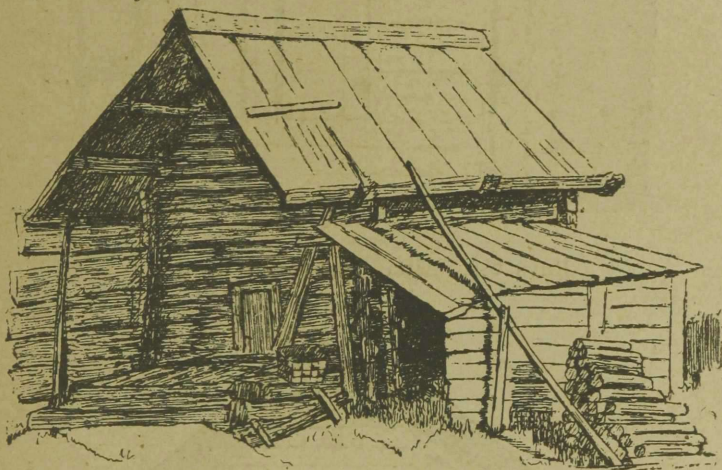

Kuva 287. Tuulimylly. Kauhava. Waasa.

XVI. Suomalaiset ja virolaiset aitat.

Aitalla on suomalaisilla suuri merkitys. Se on ollut heillä säilytyspaikkana jo ammoisista ajoista. Kalevalassakin aitta mainitaan hyvin useasti ja monessa eri kohdissa. Ei olekaan Suomessa taloa tuskinpa mökkiäkään, johon ei jonkunlaista aittaa olisi tehty. Niitä onkin usein useampia samassa talossa, ja niitä seisoo tavallisesti siinä tapauksessa useita yhdessä rivissä talosta vähän erillään tulenvaaran ta-

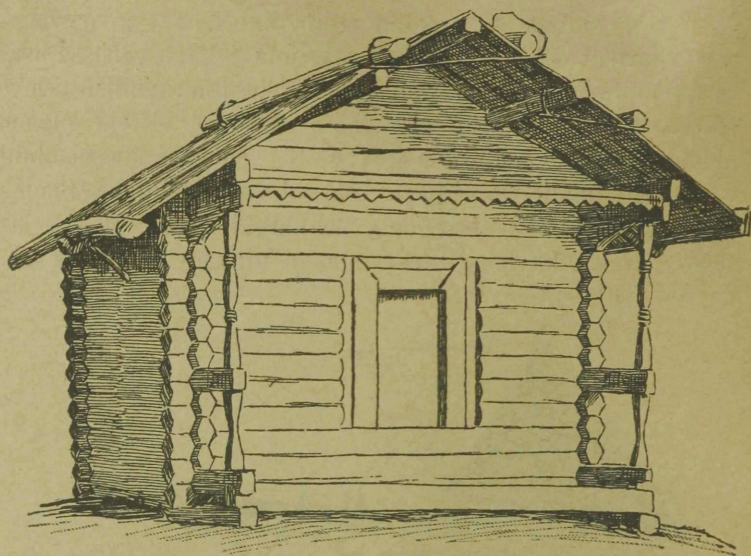
kia. Sillä niissä säilytetään viljat, kalliimmat ja parhaamat vaatteet sekä muuta tavaraa, jota jokapäiväisissä askareissa ei tarvita. Nuori kansa niissä kesällä tavallisesti myös makaa. Yksitellen ja vierekkäin seisovia aittoja olemme nähneet useissa edellisissä kuvissa¹⁾. Suomen länsiseuduilla vastaavat luhdit ja niitten alla olevat puodit Itä-Suomen aittoja. Sentähden esitämme ne kaikki tässä yhdessä jaksossa. Ensinnä käymme tarkastamaan niitten ulkonaista muotoa ja kehitystä.

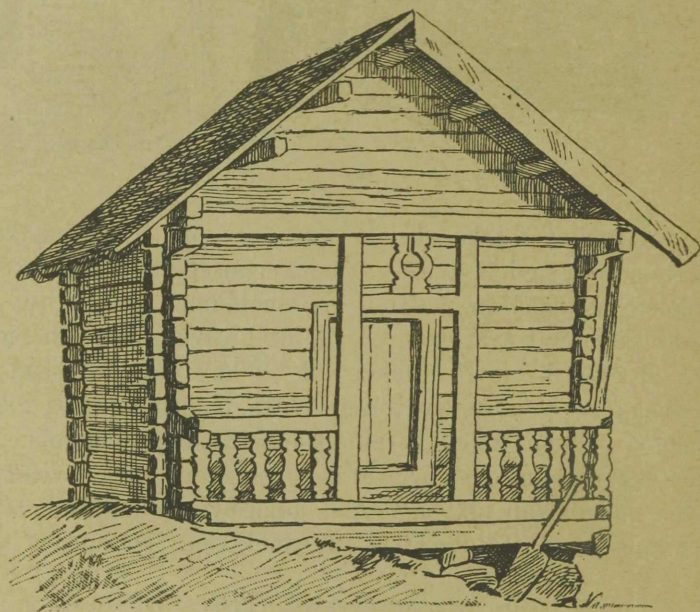
Kuva 288. Aitta. Jäkku. Aunus.

Aitat ovat joko yksinkertaisia (tyyppi *A*) tai kaksinkertaisia (tyyppi *A + B*). Yksinkertaiset aitat jakaantuvat suojien lukumäärän mukaan eri muotoihin (*Ax*). Aitat kuvissa 288—291 ovat muotoa *A 1*, aitat kuvissa 292—294 muotoa *A 2* — sillä myös aitassa 292 on kaksi suojaa, joista 295 toiseen pääsee ainoastaan toisen kautta, ja aitta kuvassa 295 on muotoa *A 3*; siis kaikki tyyppin yksinkertaisimpia muotoja. Viimeisessä rakennuksessa vievät kaksi oikeanpuolista, leveämpää ovea muunlaisiin ulkokuoneisiin, jotka ovat varsinaisten aittojen kanssa yhdistetyt yhteen rakennukseen. Toisen tyyppin ai-

¹⁾ Vrt. myös Retziuksen teokseen: Finland i Nordiska museet. Stockholm. 1881 s. 88 ja 89.

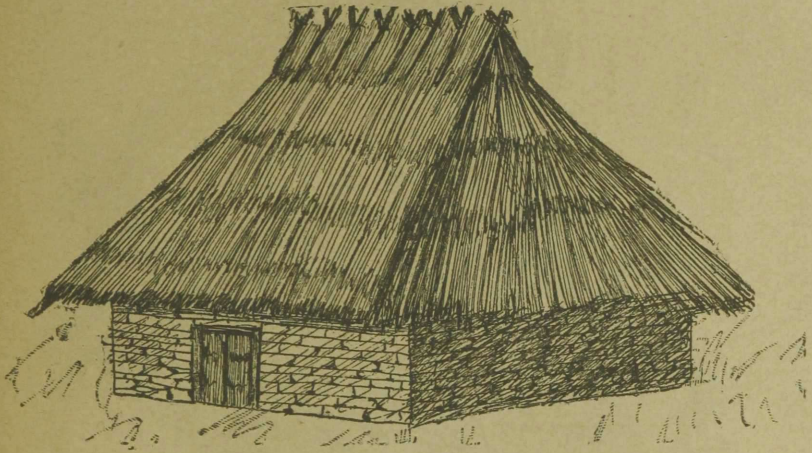

Kuva 289. Aitta. Hiitola. Wiipuri.

Kuva 290. Aitta. Hiitola. Wiipuri.

toissa saattaa myös olla useampia suojia sekä ala- että yläkerrassa. Aitat 296 ja 297 ovat tämän toisen tyyppin yksinkertaisimpia muotoja ($A + B$). Kuva 298 näyttää jo aitan kehittyneempää muotoa; se on samassa myös luhtien alkumuoto. Luhdiksi mainitaan nimittäin semmoisia kaksinkertaisia aittoja, joiden yläkertaan pääsee portaita myöden ulkopuolelta, ja joissa yläkerran etupuolella on katettu rintakäytävä. — Aitat kuvissa 299 ja 300 merkittävät: $A^2 + B$. Rakennuksessa 301 on toisessa päässä talli ja parvi, jotta

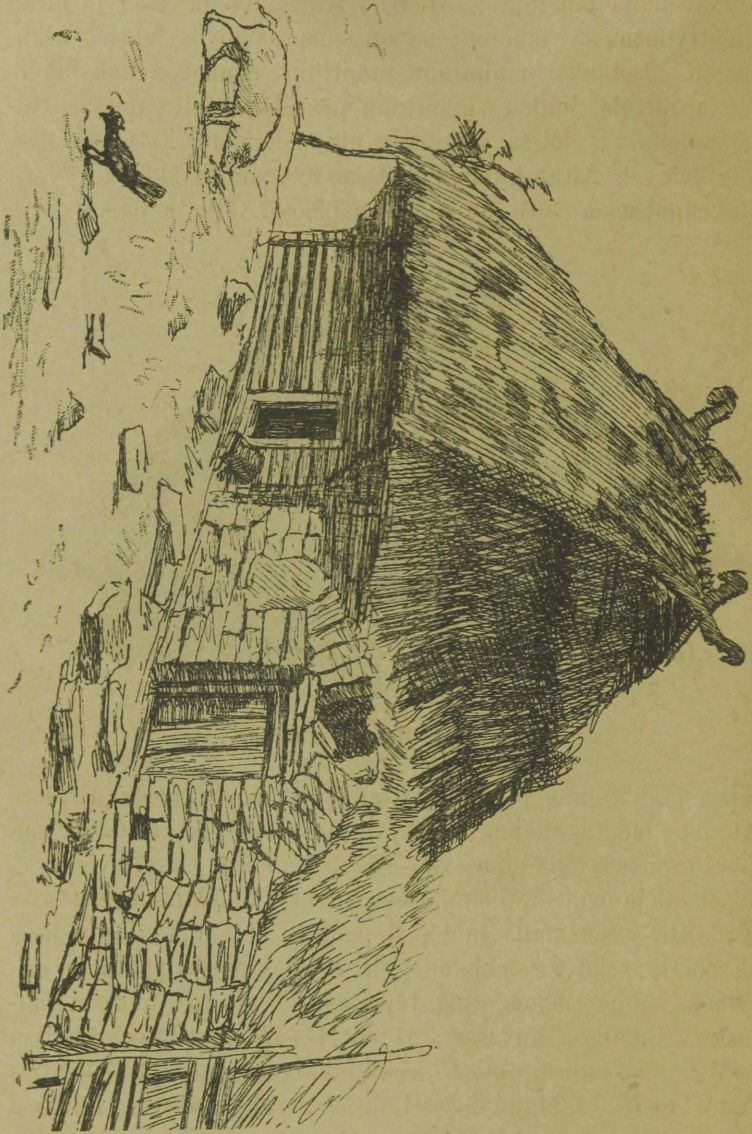

Kuva 291. Reteli. Tallinna.

ainoastaan toinen pää jää aittaluhdille, siis ainoastaan $A + B$. Kuinka monta suojaa on luhtilaitoksessa 302, ei saata selvästi erottaa, sillä viime vuosisadan laudoitus peittää vielä sen käytävät ja ovet. Rakennukseen kuvassa 303 kuuluneeseen A^3 s. o. jyvääntä vasemmalla ja kaksi puotia, joiden ja aitan välissä on portti, sekä B^2 mahdollisesti B^3 , jos portin päällä on erityinen suoja, johon siinä tapauksessa vie ovi toisesta luhdistista. Luhdissa kuvassa 304 on $A^2 + B^2$, muodoissa kuvissa 305 ja 306 taas $A^2 + B^3$, sekä luhdissa kuvassa 307 kenties vaan $A + B^2$. — Mahdollisesti oli myös rakennuksessa kuvassa 295 kaksi kerrosta; siinä tapauksessa sen aittasuojat ovat merkittävät $A^3 + B^3$.

Näistä kuvatuista eri aittamuodoista huomaa kuinka suuresti myös aitat Suomessa vaihtelevat, sanomme aitat,

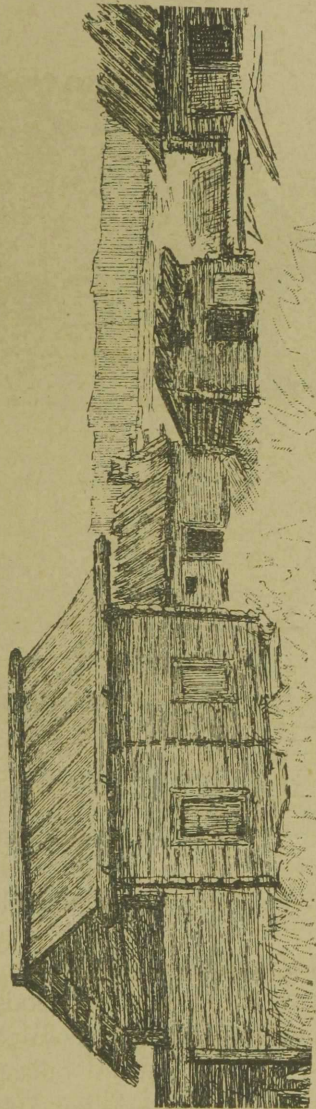
Kuva 292. Aitta ja kellarit. P. Yrjö. Tallinna.

sillä helposti saattaa ajatella, että luhditkin ovat alkuaan

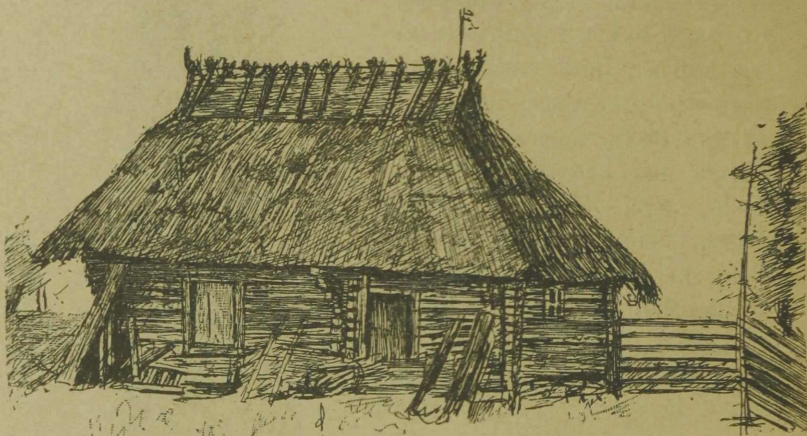
kehittyneet yksinkertaisimmista aittamuodoista, jotta kaikki nämät tavaransäilytysuojat saa lukea yhteen rakennusryhmään. Ensimmäinen aste tähän muodostukseen olisi parven ilmestyminen aittaan, jonka usein tapaakin yksinkertaisessa aitassa, vaikk'ei tavallisesti ulkoa katsoen taida tietää, onko semmoista aitassa tahi ei. Tälle parvelle vaateaitassa kii- vetään nurkkaa myöden aukosta, sillä portaita ei ole. Vasta yläkerran kehityttyä yhtäläiseksi suojaksi kuin alaker- ta, on siihen ruvettu portaitakin tekemään, jotka ensinnä on so- vitettu sisäpuoleen aitoissa (ku- vat 296—297), mutta sitten mukavuuden vuoksi ulkopuo- lelle, varsinkin kun eri suojia on ruvettu käyttämään eri tar- koituksiin. Mutta samalla, kun portaat ovat muuttuneet ulko- puolelle, on myös vilja-aitta muuttunut luhdiksi. Tämä ke- hitys on varmaankin tapahtu- nut hyvin muinaisina aikoina, jo ennenkuin sen eri muodot ovat tulleet Suomeen, sillä samaa tyyppiä, jopa muotoakin ovat monet aitat ja luhdit sekä Suomessa että Norjan tun- tureilla ja Volgan rannoillakin. (Katsottakoon varsinkin vuori- teremissien aittoja sivuilla 100 ja 101).

Samoin kuin luhdin käy- tävä joskus rakennetaan taval-

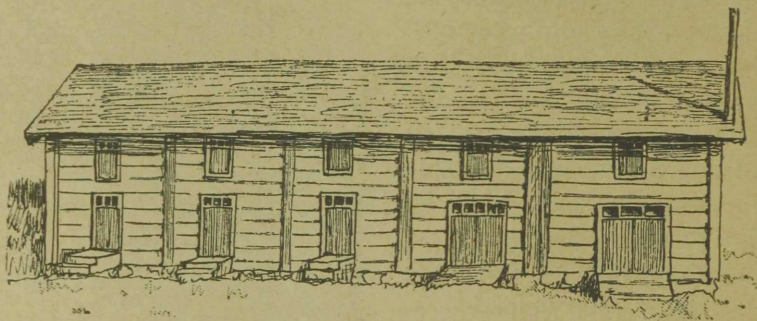

Kuva 293. Aitta y. m. ulkokuoneita. Liperi. Kuopio.

lista kauniimmaksi, niin nähdään toisinaan aittaoven päällyslaudassa l. kamanassakin jonkinlaisia leikkauksia, jotka tosin eivät kuitenkaan ole meillä mitään taideityksiä. Olkoon

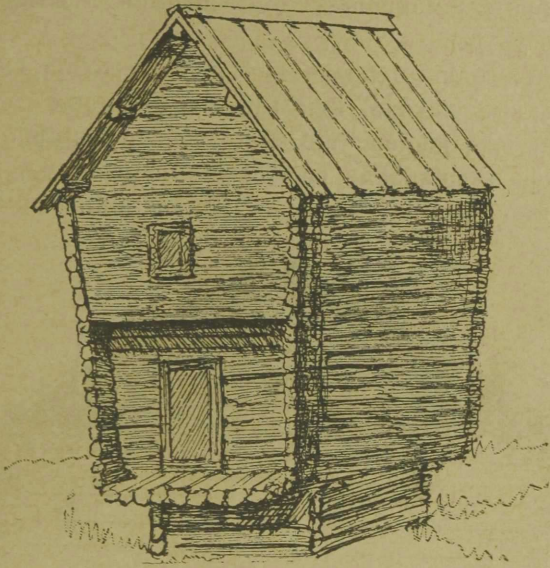

Kuva 294. Aitta. P. Yrjö. Tallinna.

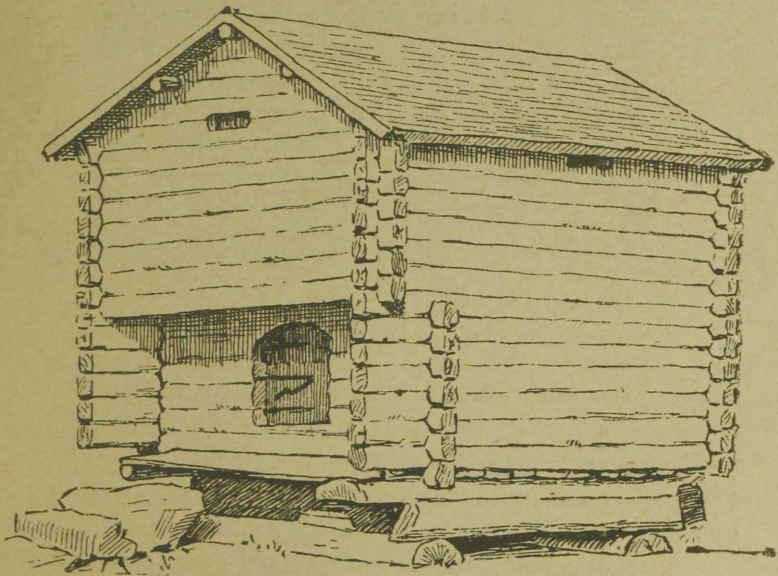

Kuva 295. Aittarakennus. Oulun pitäjä. Oulu.

tässä kuitenkin kuvattuna yksi kamanalauta Kurkijoelta (kuva 308); siinä on lukuisasti niitä kolmiosiraatteja, joita yhteydessä muitten suoraviivaisten motiivien kanssa suomalaiset heimot suuresti rakastavat käyttää kuosina muissakin koristelemisissa. Näitä kolmioita sanotaan Karjalassa leh-

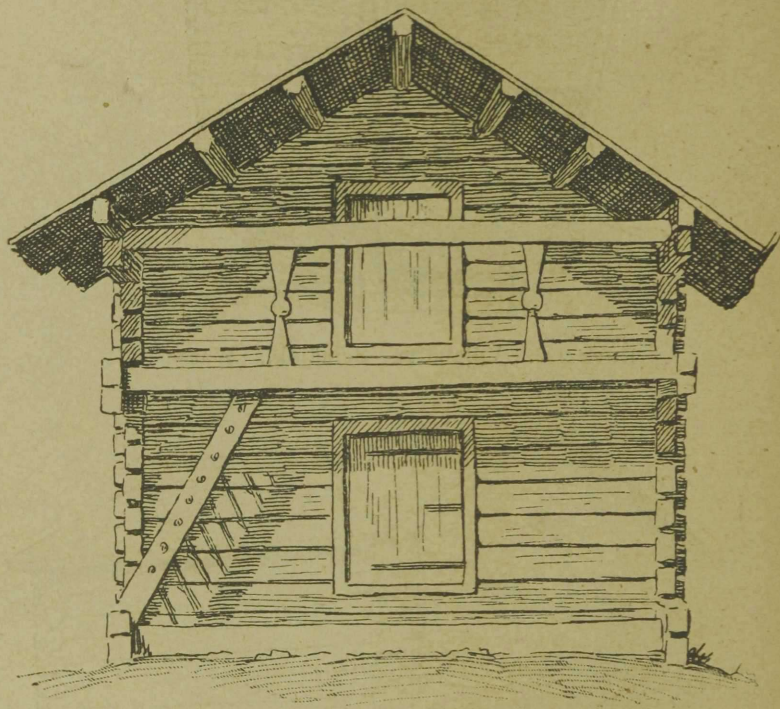
Kuva 296. Vilja-aitta.] Seinäjoki. Waasa.

Kuva 297. Vilja-aitta. Lavia. Turku.

toisiksi, mutta Satakunnassa niitä nimitetään harkoiksi (kts. sivuja 43 ja 44).

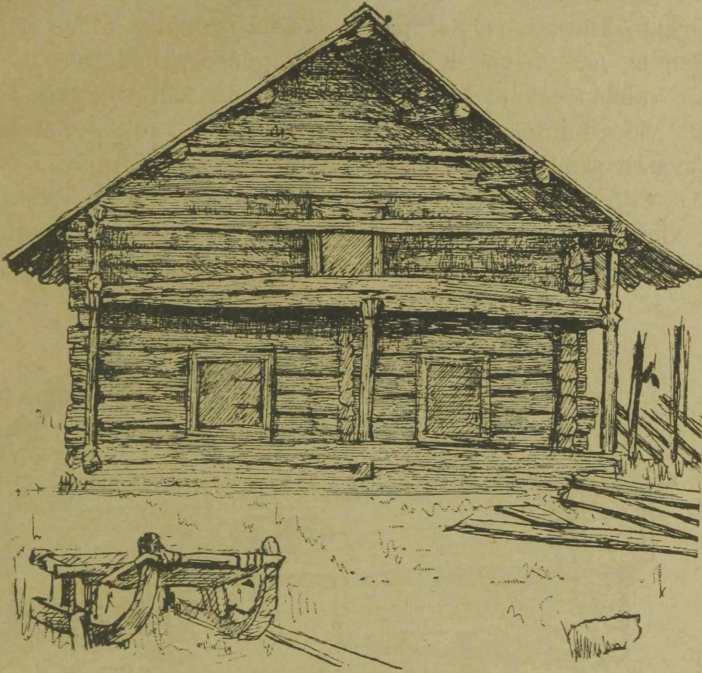
Vilja-aittoihin tehdään molempiin kertoihin vierekkäin salvoksia sen mukaan, kun tila myöden antaa. — Toiset aitat ovat joko puoteja tahi vaatehuoneita; luhtien alla olevia aittoja sanotaankin puodeiksi. Vaateaitoissa maataan Itä-Suomessa kesällä; sama on luhtien laita muualla Suo-

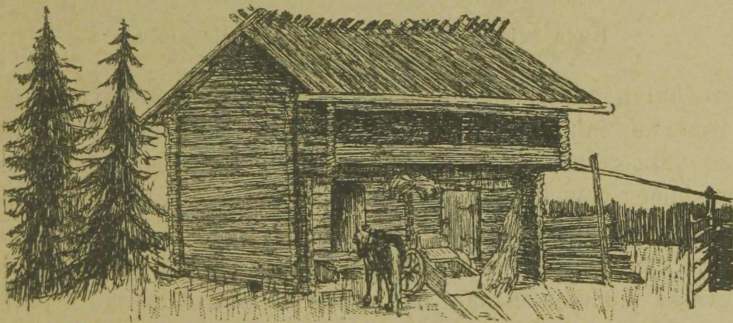
Kuva 298. Aitta. Kirvuu. Wiipuri.

messa. Sentähden vaatteet niissä ripustetaan orsiin ympäri seiniä. Koreimmat vaipat ja pyhävaattet järjestetään vierekkäin pitkin perä- ja sivuseinää. Perällä nähdään myös toisessa orressa, takimaisen etupuolella ja sen tasalla, liinoja kymmenittäin, joko ostettuja kattuuksia tahi kotona kudottuja (hamekankaat kudotaan vielä monessa paikassa varsinkin sisämaassa kaikki kotona). Liinojen alapuolelta tietysti

näkyvät kaikki suuremmat takana olevat koruvaipat y. m.

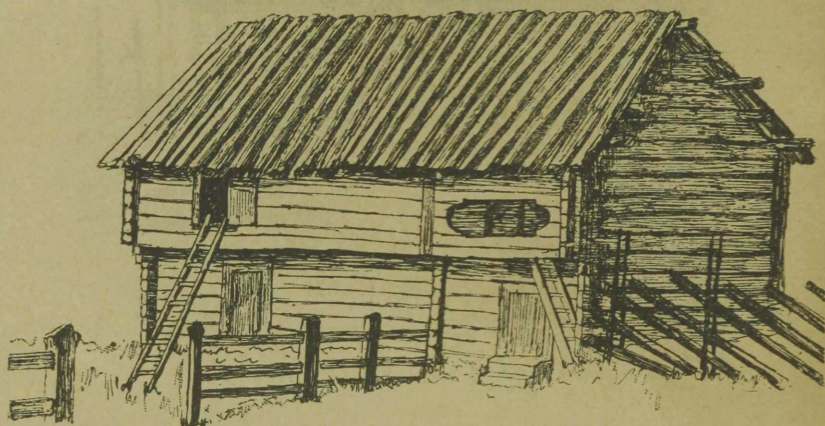
Kuva 299. Aitta. Tuulos. Aunus.

Kuva 300. Aittarakennus. Nurmee. Kuopio.

Toisella sivulla riippuvat emännän ja toisella isännän vaatteet siinä aitassa, johon he kesäksi ottavat asuakseen. Ka-

tossa riippuvassa naulapuussa on lakkeja ja vöitä. Erityisessä pienessä orressa katon alla pilkottavat kauniina esiin kirjasuut kintaat. Oven päällä sisällä on hylly, johon heitetään m. m. niisivarret keväisien kutomisien loputtua. Perällä kahden puolin saattaa olla useampia sänkyjä, tahi on vaan yksi kiinteä, jonka ulkonurkassa on vankka patsas, jommoisen sängyn laittaa joskus kaunistetaan lehtoisilla. Latialla tahi nurkassa on aina punainen tahi sininen kirstu; sen vieressä saattaa nähdä yhden tahi useampiakin lippaita l. vakkasia (soikeita ja kansiniekkaja), joissa m. m. parhaam-

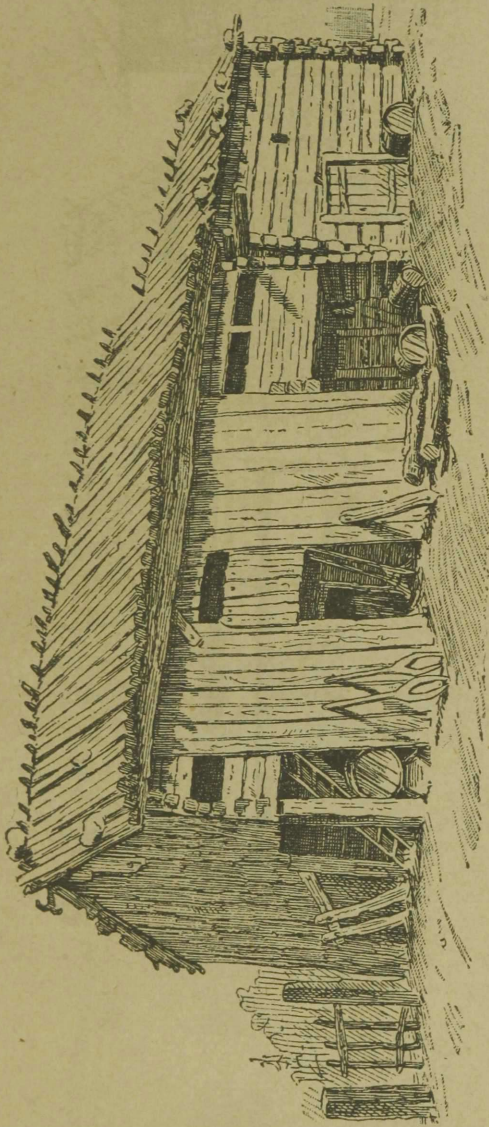

Kuva 301. Aittarakennus. Utajärvi. Oulu.

mat huivit pidetään. Yhden semmoisen lippaan täynnä tavaraa tuo minä aina mukansa taloon säilytettäväksi hänen aitassaan. — Tietysti nuorenpoliset naiset, tytöt ja morsiamet ymmärtävät koristaa aittojansa ja luhtejansa kaikellisilla osaksi ostetuilla osaksi omatekoisilla korutavaroilla. Varakkaan pohjalaisen morsiamen luhtien sisusta kaikessa uhkuvassa muhkeudessaan on meillä kuvassa 309 nähtävänä.

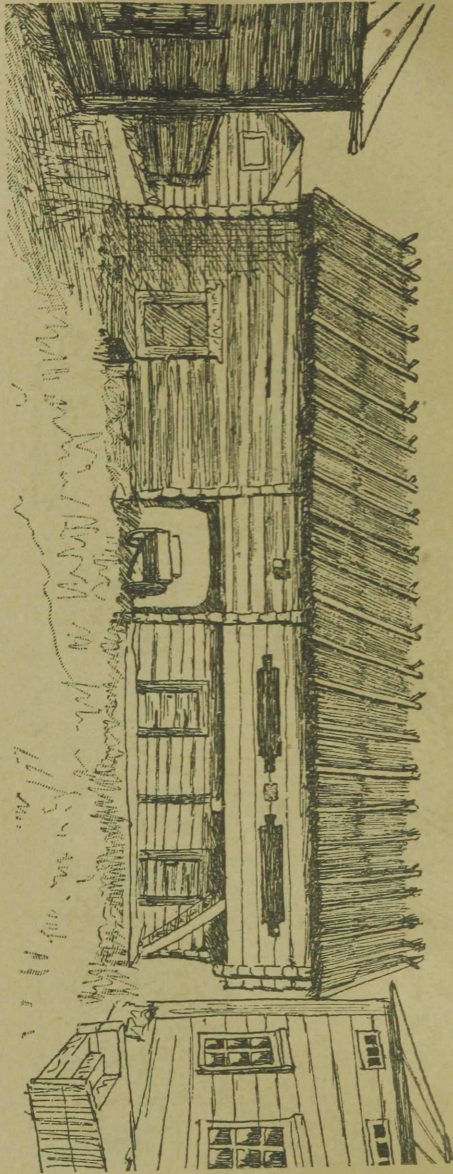
Itä- ja Pohjois-Suomessa lasketaan aittojen salvokset suorastaan maahan, ainoastaan joku kivi pannaan nurkan alle. Muualla Suomessa ne rakennetaan usein patsaille (vrt. myös teremissiläisiin aittoihin sivuilla, joihin jo äsken viittasin) sekä

muulle omituiselle alustukselle. Kuva 310 näyttää semmoi-

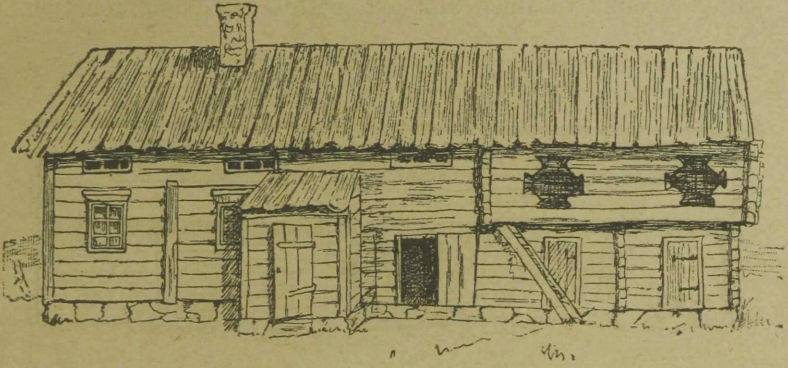
Kuva 302. Lohdit. Töysä. Waasa.

sen aitan perustuksen. Ensin on kivi maahan kaivettu, sille lasketaan sitte paksu, ympyriäinen rullapuu *a*; tämä

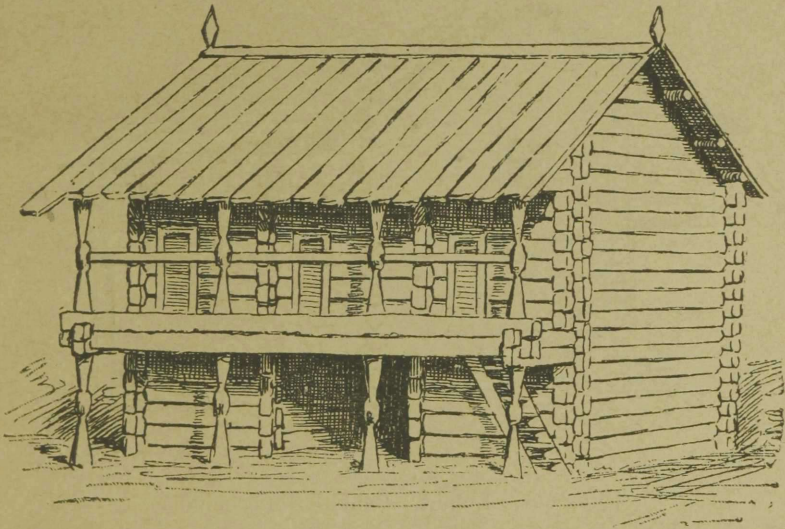

Kuva 303. Aittarakennus (Iuhdit). Seinäjoki. Vaasa.

on etupuolella aittaa, takana on tietysti nurkkakivien kannatettavana yhtäläinen rullapuu. Sitten tulee sivuseinien alle tarkoituksenmukaisen kapea ja korkea hiirenlauta *b*,

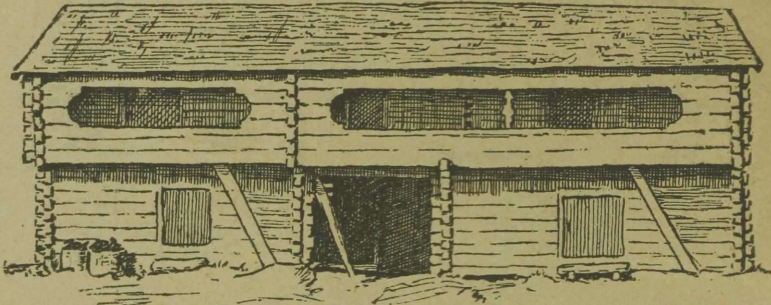
Kuva 304. Luhtit (ja pirtti). Seinäjoki. Waasa.

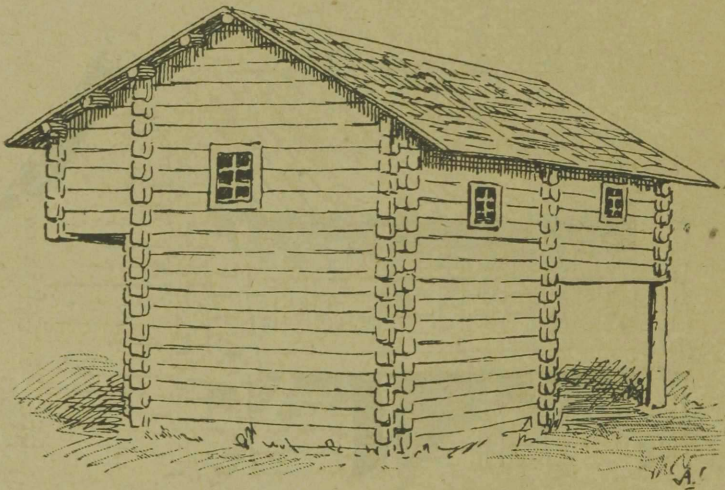
Kuva. 305. Luhtit. (Pohjanmaa).

joka yhdistää rullapuita. Pitkin näitä hiirenlautoja pannaan kahden puolin yksi aluspuu *c* s. o. hirren puolikas, jonka selkäpuoli lasketaan sanotulle hiirenlaudalle niin, että sen ta-

sainen puoli kannattaa permantoa, joka näkyy sivuseinän ulkopuolelta. Permannon keskellä huomataan pakkoparsi, sekin hirren puolikas, jonka selkäpuoli on käännettynä ylöspäin, ja jonka tasainen alapuoli peittää sen aukon, joka per-

Kuva 306. Luhdit. Kiikka. Turku.

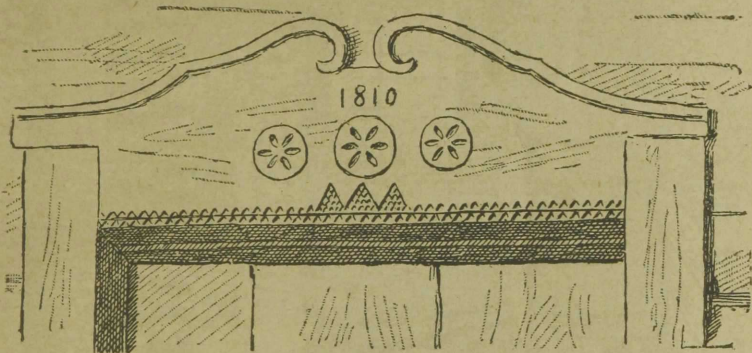

Kuva 307. Luhdit. Renko. Hämeenlinna.

mantoa kiilalla tiheäksi kiristettäissä levenee levenemistään. Aluspusta ruvetaan nurkalle sillä tapaa, että kaksi ensimmäistä hirttä, yksi kumpaisellakin puolella *d*, lasketaan niiden poikki salvoon, siis samaan suuntaan, kuin rullapuut ja permantokin. Rinnaksi sanotaan aitan yläpuolta, joka

vanhoissa aitoissa ulottuu portaitten suojuksena ulommaksi rakennuksen alaosaan (vrt. kuviin 296, 297 ja edellisessä kuvaan 100). Luhtien rintaan on syntynyt käytävä.

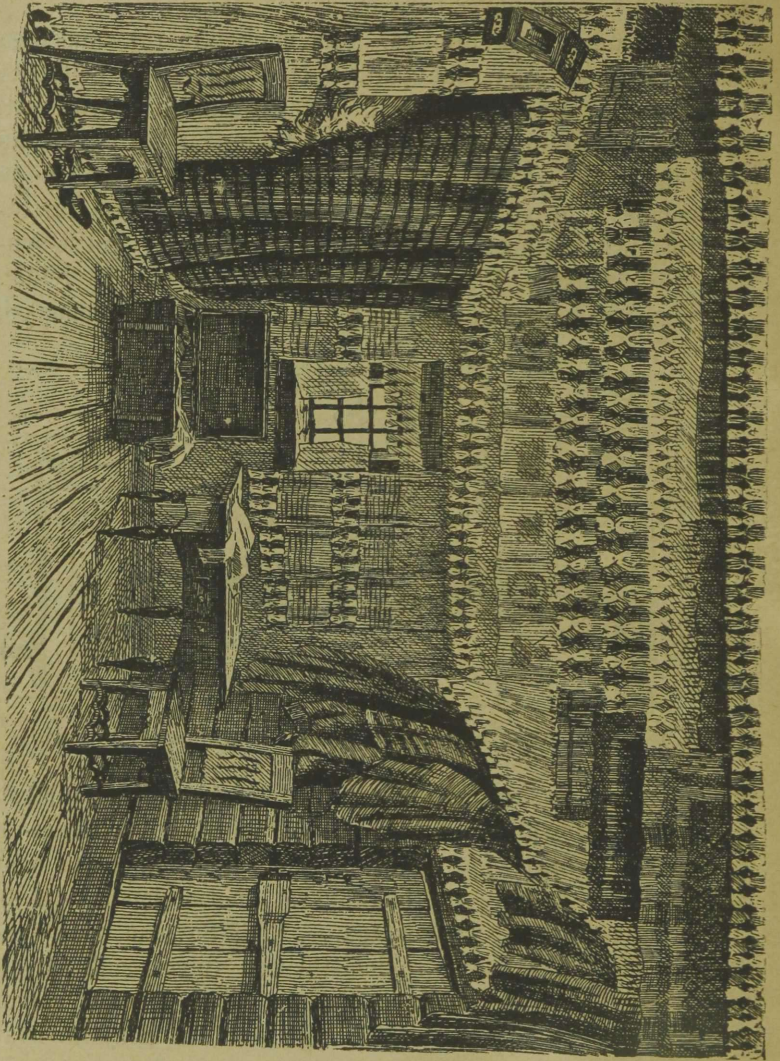
Salvaimet niin aitoissa, kuin muissakin rakennuksissa tehtiin muinoin aina tukanpäillä (*A*), jotka joskus heitettiin kyynäränkin pituisiksi (risti- l. lautasalvaimiksi); tavallisesti ovat ne kuitenkin lyhyemmät. Jos tukinpäätä ei ensinkään veistetä sivulta, vaan hakataan ainoastaa pieni lovi ylä- ja alapuolelle s. o. sille kohdalle, jossa hirret nurkassa tarttuvat toisiinsa, jotta salvaimen kohta jää hirren levyiseksi, syntyy siitä pölkky- l. ämmän-salvain (*A a*), jota käytetään näytteladoissa (vert. sivuun 290); kun lovi tehdään suuremmaksi,

Kuva 308. Aitan oven kamanalauta. Kurkijoki. Wiipuri.

ja salvaimen kohta hakataan ylt' ympäri kapeaksi kaulaksi, saadaan korvossalvain (*A b*). Koht' salvain l. korvaus- l. pystysalvo syntyy, jos tukin pää ja salvaimen kohta ovat veistetyt ja kaikki sen hakkaukset suorakulmaisia (*A c*). Tämä on tavallisin salvamistapa. „Etelä-Savossa ovat vanhemmat suojat salvetut roviolastukseen (myös sulkasalvaimen) s. o. hirsien päihin molemmin puolin hakatut salvot l. salvaimet kulkevat viistoon, niin että ne pohjalta ovat suppeammat, suusta taas molemmin puolin laajemmat“, kuitenkin on salvain eri puolella tavallisesti eri tavalla viisto. (Sulkasalvain lienee muuten edistynyttä *A b* muotoa t. väli- muotona edellisen ja seuraavan muodon välillä). Vinkka-

salvo 1. vilenurkka kuuluu myös tähän tyyppiin, sillä siinä on salvaimen kohta kuusikulmainen, mutta tukka tasainen

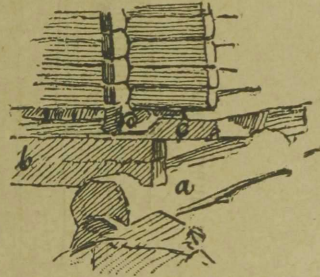

Kuva 309. Luthien sisusta. Wöyri. Waasa.

s. o. hirren pää neliskulmainen (*A d*). — Jos ei tukanpäitä ensinkään jätetä, vaan nurkka ulkopuolelta hakataan tasaiseksi, muodostuu toinen tyyppi salvaimia (*B*), joissa nurkka

saadaan joko hampailla tahi karalla pysymään liikkumattomana. Näillä nurkilla on monellaisia nimiä eri paikoilla, joista mainittakoot: Kalevan kakkosalvo, sinkkasalvo, tasa-, lyhyt-, kirkko-, pilari-, lukko- ja viistosalvain.

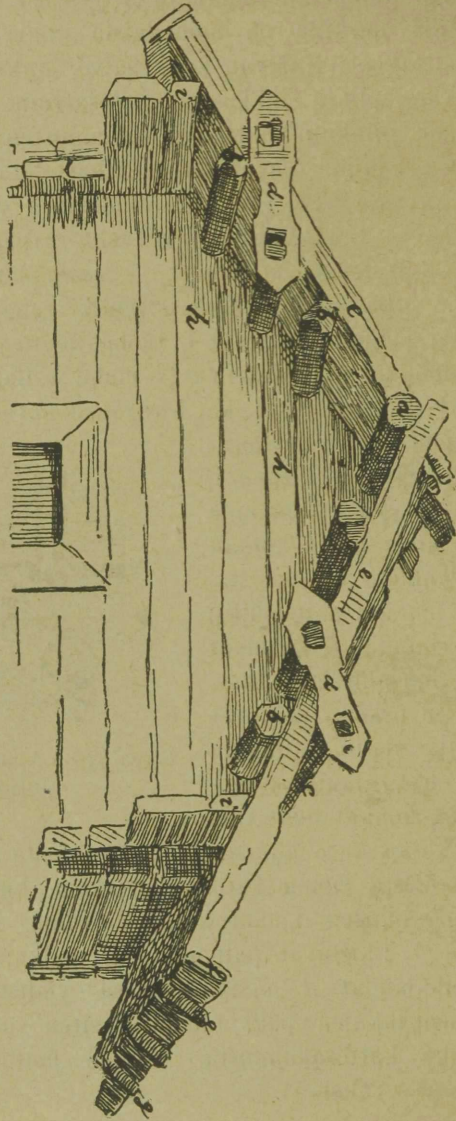
Aittojen, niinkuin muittenkin rakennusten katot ovat hyvin montaa eri lajia. Tavallisen tuohikattolaitoksen näemme parahiten kuvassa 311; eri osien nimitykset ovat siinä seuraavat: *a* harja- l. kurkihirsi; *b* raavelot (српанџо) l. katonalaiset = Länsi-Suomen vuolet; *e* ruodepuut l. ruoteet l. harjariu'ut, jotka aina lasketaan poikki raavelin vesikatons varsinaiseksi pohjaksi. Levyt l. tuohet levitetään edellisten päälle; painopuut l. painoriu'ut l. malot *e* likistävät tuohia kokoon; räystäskoukut l. kokat l. räystäskolot *g*, jotka kiinnitetään yläpäästään ruodepuitten rintaan; räystäs- l. säve- l. solkilaudat *f* estävät malkoja liukumasta alas; ne ja koukut kuuluvat vanhaan rakennustapaan, jonka mukaan painopuiksi käytettiin riukuja, jotka eivät ulottuneet harjahirren ylitse, siis eivät myöskään käyneet sen kohdalla ristiin, niinkuin tavallisissa nykyaikuisissa katoissa, joissa koukut ovat tar-

Kuva 310. Aitan kuvassa 295 piirustus.

peettomia, koska kara kannattaa malkoja. Ja oli sentähden ristikon asemesta ennen katolla harjakolo (kurkihirsi) (vrt. tähän teremissiläisen kodan kattoa). Piina- l. romsuriu'ut l. solkipuut *c* likistävät painopuita l. malkoja tuolta vasten, ja reikälaudat *d* „orsien nenässä“ yhdistävät raavelojen ja romsuriukujen päät toisiinsa, siten vahvistaen melkoisesti koko kattorakennusta. Näiden lautojen asemesta käytetään myös raksia¹⁾.

¹⁾ Eräs kertomus (kts. muist. sivulla 266) Etelä-Pohjanmaalta kertoo kylmäkaton laitoksesta seuraavilla sanoilla: „Päädyille tehdyssä vesikatossa ovat alimaisina katonkannattajina viertilöimet l.

Kuva 311. Aitan katto. Rautjärvi. Wiipuri.

vierret hirret (siis = ruodepuut) ja selkähirsi (= harjahirsi muualla).
 Tuohen alla olevia, harjalta räystäälle käyviä puita sanotaan lau-
 piomiksi (jotka siten käyvät viertilöömien poikki ja ovat niiden

Yhteydessä tämän kanssa tahdon tässä yhdessä jaksossa, lopuksi vähän laajemmin puhua kattolaitoksen kehityksestä yleensä tutkimusalallamme.

Tavallisessa pistekodassa on meillä ei ainoastaan yksinkertaisin seinä-, mutta myöskin kattorakennus. Kun opittiin hirsistä seiniä salvamaan, alkoi uusi rakennustapa. Mutta tämän ohessa jäi vanha rakennustapa vielä hyvin kauan jällelle — kattolaitoksiin. Jos katselemme nimittäin kuvia 127 ja 139, saamme jo jonkinlaisen käsityksen siitä, kuinka ensimmäiset pystykatot ovat muodostuneet. Alapuolelle pisteseipäitten jatkoksi on maahan ladottu kiviä (kuva 127), tahi on salvettu matala hirsikehä¹⁾. Toiseksi kun tämä salvos on tullut liian avaraksi, niin että seipäitä ei voitu mukavasti yhdistää ylhäältä yhteen kohtaan, on täytynyt kannattimeksi asettaa harjahirsi (vrt. kuvaan 139), joka on pantu lepäämään päätyseinille, tai on sitä kannattamaan pystytetty patsas (kts. kuvaa 24). Kun tämä harjahirsi on saatu, on myöskin tullut mahdolliseksi tehdä katto vähemmän jyrkäksi, jolloin taas harjahirsi on ollut liian heikko sitä yksin kannattamaan, jonka tähden samassa koko katon ja rakennuksen vahvistukseksi on katon alle pantu orsia l. vuolia kulkemaan päädyistä päätyyn. Pisteseipäitä taas kutsutaan uudessa asemassaan ruoteiksi l. ruodepuiksi. — Siis on meillä ensimmäinen ja alkuperäisin kattotyyppi (A) semmoinen, jossa on ainoastaan vuolia ja ruoteita. Tähän tyyppiin kuuluvia yksinkertaisimpia muotoja näemme teremissiläisen kodan (kts. kuvaa 13) ja suomalaisen pajan katoissa, sillä näissä katoissa seipäät, halaistut riu'ut tai laudantapaiset puut (A I) laskeetaan katto-orseille (vuolille) vierekkäin ilman erinäistä järjestystä harjasta räystäälle (niin että vaan se väli peittyi) sa-

---

päällä). Sitä hirttä, johon laupioomet pökkäävät, sanotaan siihiriksi (se siis on ylimäisin hirsi sivuseinässä), jonka korvalla l. vieressä seinän ulkopuolella on hirsi, jota sanotaa rästilöömeksi. Hirsi, jolla pääty alkaa, on päädyn ote⁴⁾.

¹⁾ G. V. Düben. Om Lappland och Lapparne. Stockholm. 1873. Siv. 59.

malla lailla kuin seipäät pistekodassa (*A I a*). Tämän tyy-
pin sivumuotona pidettäköön puolikaskattoa (*A I b*), jonka
etelä-karjalainen nimitys on soloppikatto, ja joka on tavalli-
nen ladoissamme. Se rakennetaan siten, että ensin koloja l.
kouruja (soloppia, желобъ) hakataan kaplilla (vuolimella) l.
veistetään kirveellä ruodepuiksi pantaviin haapapuolikkaisin
(särkypalkkeihin), jotka asetetaan ylössuun ja rinnattain vuo-
lien päälle. Toiset puolikkaat (kourupuut) järjestetään alas-
suin s. o. niin, että koverrettu puoli tulee alaspäin, yksi ku-
hunkin saumaan. „Näiden puolikkaitten päitä, jotka har-
jalla eivät kulje ristiin, peittää n. k. harjakouru, joka sek-
in on samallinen koverrettu särkypalkki ja käännetään kover-
retuin puolin alaspäin“¹⁾. Räystäskoukut ja niiden laudat
pitävät näitä puolikas-palkkeja paikoillaan. Tavallisempaa on
kenties kuitenkin, että hakataan palkkien alapuolelle pykä-
liä, jotka tarttuvat vuoliin. Erittäinkin niitty latoihin raken-
netaan kaikkialla maassamme tämänlaatuisia kattoja. — Vä-
hän edistyneempää muotoa tätä tyyppiä on tavallinen lauta-
katto (*A I c*), jossa vuolien päälle pannaan poikki suojaa lau-
toja (= ruodepuita), joihin kuhunkin vedetään kuurnahöylällä
l. torosnakaplilla 2 kuurnaa l. viivaa. Näille aluslaudaille
naulataan saumojen kohdalle samallaiset päällyslaudat. Vesi
juoksee kuurnia myöden alas. — Liistekatos (*A I d*) on
kapeita liisteitä lautojen sijassa. Jos liisteitä ei kiinni nau-
lata, tarvitaan tietysti sekä räystäskoukkuja ja lautoja, että
piinariukuja ja raks'lautoja.

Nämät muodot ovat, kuten näemme, kehityksiä samaan
suuntaan. Mutta on myöskin toinen suunta, johon ruodekatto
on kehittynyt, ja joka on syntynyt siten, että ruoteiksi on
ruvettu panemaan puunkuoria tahi olkia (*A II*). Ensimmäisenä
ilmionä tähän suuntaan tutkitulla alallamme ovat myöskin
teremissiläisten kotien ja saunojen katot, joita lehmuksen
kuoret (*A II a*) riukujen asemesta peittävät (e. m. kuvassa
24). Viljarikkailta seuduilla on kuitenkin katsottu käytän-
nöllisemmäksi peittää katot oljilla (*A II b*). Koska lehmus-

¹⁾ Kts. muistutuksessa 2 sivulla 241 mainittuun kirjoitukseen.

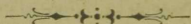
kuoren ja oljen alla ei ole ruoteita ensinkään, vaan on näitä peitteitä laskettu välittömästi katon orsille l. vuolille, niin nämät kuoret ja oljet vastaavat täydellisesti itse ruoteita. — Olkikatot peitetään kumminkin osaksi tavallisesti malleilla, jotka tässä kehityshistoriassa siis ensikerran ilmestyvät. Täten on siis syntynyt ihan uusi kattotyyppi.

Mutta pohjois-seuduilla, joissa sekä lehmuksia, että viljaa on vähän, mutta koivuja runsaasti, on sitä vastoin ruvettu katon ruoteita peittämään tuohella, samalla tavalla kuin kodan pisteseipäätkin varustetaan ulkopuolelta koivun kuorella, eläimen nahoilla tahi kankaalla, niinkuin varsinkin Siperiassa vieläkin on tapana tehdä. Siten on täydellisempi kattolaitos syntynyt, jota nimitämme tuohikattotyyppiksi (*B*), ja se onkin selvä johdonmukainen kehitys ruodekatosta. Tuohien painoksi käytettiin arvattavasti ensinnä turpeita (*B a*), ja vasta verrattain myöhemmin lienee malkoja ruvettu käyttämään (*B b*). Siten on se katto vähitellen kehittynyt, jonka viimeksi selitimme kuvasta 311 puhuessamme, ja joka tyyppiltään on niin yleinen Keski-Volgalla ja Suomessa. — Näiden ruode- ja tuohikatot alkuperä lienee sentähden haettava muinaisissa yksinkertaisissa pistekotarakennoissa. — Kattotuolit ovat sitä vastoin luultavasti vasta myöhemmin tulleet käytäntöön tutkimusaloillamme. Ne muodostavatkin uuden tyyppin.

Jos nimittäin päreitä käytetään katon peitteeksi, syntyy eri tyyppi, sillä silloin on luonnollisempaa ja sopivampaa, että aluspuut, joihin päreet naulataan, kulkevat suojan ja vuolien suuntaan, ja niin ne silloin asetetaankin. Siten jäävät ruoteet vuolien ja näitten aluspuitten väliin (*CI*). Päre-rivin väliä sanotaan kastiksi. — Uudenaikuisimmat kattotuolikatot johtuvat edellisistä muodoista, sillä kattotuolit eivät ole muuta kuin hyvin tukeviksi tehtyjä ruodepuita, jotka pystytetään ilman vuolia ja niitä kantavia päätykannikoita; se seikka, että niiltä voilet puuttuvat, eroittaakin ne aivan eri ryhmäksi (*C II*). Päreitten aluspuuta (paikoittain lehterejä) saattaa myös pitää vuolina, jotka silloin olisivat muutetut

tuoliruoteitten yläpuolelle, kosk'ei niitä enää tarvita kattoa kannattamassa.

Olen tässä jo maininnut tavallisimmat Suomen katto-
muodot, mutta eivät ne siinä toki vielä ole kaikki. Edistyväsivistys ja suurenevat vaatimukset ovat aina vaan kehittä-
neet kattoja kestävämmiksi ja kaikin puolin mukavammiksi, samoin kuin ne vuosisatojen kuluessa ovat saaneet itse tu-
vankin ja sen lisärakennukset muodostumaan yhä suuremmiksi ja muhkeammiksi, ja niinpä nyt jo entisten yksinkertaisten tuohi- ja olkikattojen asemesta on ruvettu Suomessa ja Vi-
rossakin joskus käyttämään kestäviä tiili- ja rautalevykattoja.

PAINOVIRHEITÄ.

Siv.	17 riv.	19 ylhäältä on	tulensijaa	lue	tulisijaa
"	34 "	10 alhaalta "	kivilaakkalattiaan	"	kivilaakkalattiaan
"	52 "	Muistutus 1 on	pois pyhittävä.		
"	55 "	14 alhaalta on	esinkään	"	ensinkään
"	56 "	6 "	määntisiä	"	määntyisiä
"	60 "	6 "	olkootpa	"	olkoonpa
"	68 "	5 ylhäältä "	tasalle	"	tasalla
"	76 "	5 "	säve'en	"	säveen
"	80 "	4 "	maasta,	"	maasta
"	95 "	5 alhaalta	tarvitessa	"	tarvittaissa
"	96 "	6 ylhäältä	ruuhesta häkkiin	"	ruuhelta häkille
"	97 "	3 "	ammea	"	ammetta
"	105 "	3 "	portaat	"	portaita
"	111 "	2 alhaalta	toinenkin l.	"	toinenkin
"	116 "	9 ylhäältä	pimeita	"	pimeitä
"	121 "	8 ja 9 "	pidettäävä	"	pidettävä
"	124 "	9 "	kun ei	"	kun ei hän
"	"	7 alhaalta	saraihin	"	sarain
"	146 "	2 "	tuvissä	"	tuvissa
"	161 "	2 ja 1 "	(rehealune	"	(rehealune)
"	167 "	8 "	vertailimme	"	vertailemme
"	199 "	7 "	toisin	"	tosin
"	204 "	1 ylhäältä	Talonpaikaisen	"	Talonpoikaisen
"	211 "	1 alhaalta	jatkauu	"	jatkuu
"	216 "	5 ylhäältä	kuvaa	"	kuva
"	218 "	3 alhaalta	Krasnaje-Zeloa	"	Krasnoje-Zeloa
"	227 "	8 "	tavallisesti	"	tavallisesti
"	244 "	3 ylhäältä	sisäänlämpiviä	"	sisäänlämpiiviä
"	"	6 "	uloslämpiviä	"	uloslämpiviä
"	248 "	1 "	kansatieteellisin	"	kansatieteellinen
"	"	2 alhaalta	des Westfinnischen,	"	der westfinnischen
"	249 "	11 "	viittavat	"	viittaavat
"	259 "	2 ylhäältä	kyllä	"	kyllä on
"	269 "	6 alhaalta	lämpivän	"	lämpiivän
"	277 "	10 ylhäältä	aikuisen	"	aikuisen
"	311 "	8 "	ainoastaa	"	ainoastaan
"	313	kuvan alla	piirustus	"	perustus
Muutamissa paikoin on aittaovi, kamarinurkka				y. m. s., lue aitan	
ovi, kamarin nurkka j. n. e.					

LISÄYS.

Tässä kirjassa käytetyillä vierailla kirjaimilla on seuraava merkitys: j = ж Venäjänkielessä, § luetaan kuin sch, t kuin tsch, z = j ranskankielisessä sanassa jardin ja l', t' y. m. ovat muljeerattuja l, t y. m. (A. Ahlqvist. Die Kulturwörter.)